

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г.С. СКОВОРОДИ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ
ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД "ХАРКІВСЬКИЙ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ"**

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали III Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(26 лютого 2020 р., м. Харків)**

**Харків
2020**

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Кафедра географії і методики викладання географії
Обласний комунальний заклад "Харківський організаційно-методичний
центр туризму"**

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали III Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(26 лютого 2020 р., м. Харків)**

**Харків
2020**

УДК: 338.48:911: 37:502:551:63

Редакційна колегія:

О.Г. Стадник – к. пед.н., професор кафедри географії та методики викладання географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

А.В. Губа – д.пед.н, професор кафедри суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

В.В. Піткевич – к.і.н, доцент, завідувач кафедри географії та методики викладання географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

Ю.І. Муромцева – к.е.н., доцент кафедри географії та методики викладання географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

С.В. Некос – к.г.н, доцент кафедри географії та методики викладання географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

В.Д. Холодок – к.наук з держ управління, директор обласного комунального закладу "Харківський організаційно-методичний Центр Туризму".

До друку та в світ
дозволяю

Директор інституту інформатизації освіти
проф. А.І. Прокопенко

*Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
протокол № від 11.03.2020*

Географія та туризм: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (26 лютого 2020 р., м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю.І.- Харків:ХНПУ ім.Г.С.Сковороди, 2020. – 295 с.

У збірнику представлено матеріали, присвячені актуальним питанням сучасної географічної науки та туризмознавства.

Розглянуто освітні тенденції у галузях географії, краєзнавства та туризму, проблеми природокористування, фізичної та економічної географії, висвітлено питання про стан і розвиток туризму в світі та Україні, туристичних ресурсів, природної та культурно-історичної спадщини України.

Для викладачів, аспірантів, магістрів, студентів вищих навчальних закладів.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, галузевої термінології, наявність плагіату, імен власних та інших відомостей.

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, 2020

ЗМІСТ

Розділ 1. Тенденції сучасної освіти у галузі географії, краєзнавства та туризму

Г.П. Шука

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО РОБОТИ
В УМОВАХ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА 7

О.Г. Стадник, В. В. Піткевич

ФОРМУВАННЯ БАЗОВОГО ОБРАЗУ КРАЇНИ В ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА
(НА ПРИКЛАДІ НІДЕРЛАНДІВ) 12

Л. М. Donchenko, T. V. Zavyalova

MODEL OF THE MODERN GEOGRAPHY TEACHER AS A COMPETITIVE
SPECIALIST 19

L. Prokhorova

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS
OF FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS OF PUPILS OF
SECONDARY SCHOOLS 24

Є.С. Ємельянова

ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК КОМПОНЕНТА МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ 29

О. В. Непша

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС
ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ 32

В. А. Антоненко, Л. А. Василюк, Г. І. Дорожко

НАВЧАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ
ЗНАТЬ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ 37

С.В. Гришко, Я.Ю. Непша

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ У
РОЗВИТКУ ВСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ 41

Розділ 2. Сталий розвиток та ефективне природокористування

І.О. Губарева, М.А. Краєвський

РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ 46

М. Л. Сажнев, А. Л. Стецько

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАПАСІВ ТА ВИДОБУТКУ ТОРФОВОЇ СИРОВИНИ В
УКРАЇНІ 49

<i>І.О. Скупий, О.П. Федосєєв О. М. Левада</i> НАДРОКОРИСТУВАННЯ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ВАСИНІВСЬКОГО РОДОВИЩА ЗАЛІЗНИХ РУД)	55
<i>М. Л. Сажнєв, Р. В. Фісанов</i> АГРОКЛІМАТИЧНА ОЦІНКА ТА ПРИРОДНО- СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	59
<i>А.М. Слюта</i> ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ БІОКЛІМАТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ЕКОСИСТЕМИ ЗОНИ ПОЛІССЯ	66
<i>М. А. Шавлак,</i> ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	73
<i>А. А. Ніколов, О. М. Левада</i> ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕЛІОРАТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ВЕСЕЛІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	77
<i>М. С. Овчинникова, О. В. Непша</i> ПРИРОДНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ МЕРЕЖІ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХІДНОГО ВОЛИНО-ПОДІЛЛЯ	84
<i>Є. Ю. Варфоломеєва, Х. І. Стегареску, О. В. Непша</i> ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В РЕЗУЛЬТАТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	90
<i>Р. Ю. Лемішко, О. В. Непша</i> СУЧАСНИЙ ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	93
<i>Г. В. Тамбовцев, Н. В. Балабатько</i> ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ	99
<i>М. Резенькова</i> РІВЕНЬ ЗАБРУДНЕННЯ РІЧКИ ГАНГ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЛЮДЕЙ	102
<i>Д. В. Вінніченко, О. В. Непша</i> ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	106
<i>Г. В. Тамбовцев, М. О. Кірічок</i> НАПРЯМИ БОРОТЬБИ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯМ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ ГРУНТІВ М. МАРІУПОЛЬ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ	109
<i>Г. В. Тамбовцев, І. А. Макєєва</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ АБРАЗІЇ БЕРЕГІВ АЗОВСЬКОГО ТА ЧОРНОГО МОРІВ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	114

Розділ 3. Тенденції розвитку туристичної галузі в Україні й світі

С. В. Білоус, Ю. О. Масюк, І. З. Мункачій

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ
ТА ЇХ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ 121

В. В. Лисенко

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ 125

М. І. Габа

РЕКРЕАЦІЙНО-ВІДПОЧИНКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН З
ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ
УКРАЇНИ 131

П. В. Романів

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ 133

Г. Я. Ільницька-Гикавчук,

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ГАЛУЗІ 142

Л.А. Гілета, І.Р. Корецька

РОЗВИТОК ПІШОХІДНОГО ТУРИЗМУ В СЕЛАХ СТІЛЬСЬКО ТА
ДУБРОВА 147

Н.П.Хомич, І.Р. Корецька

СТАН РОЗВИТКУ КРУЇЗНИХ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ
В УКРАЇНІ 153

І.З. Мункачій, С.В. Білоус

МАРКЕТИНГ-МЕНЕДЖМЕНТ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 156

Р. Є. Качаровський, І. В. Єрко, Н.В. Чир, О. В. Антипюк

ОСЕРЕДКИ ВИШИВКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ЯК ОБ'ЄКТИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ 162

Розділ 4. Туризм та соціально-економічний розвиток регіону

М.С. Дністрянський, Б. М. Жулканич, Н. І. Дністрянська

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕПРЕСИВНОСТІ
МІСТЕЧОК БОЙКІВЩИНИ 169

Г. М. Гуменюк

НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ ГУЦУЛЬЩИНИ 176

А.М.Слащук, Г. О. Бернадська

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ
РІВНЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ 183

<i>Т. Г. Ткаченко</i>	
НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ	187
<i>Т.А. Бутенко, С.І.Сисоєва, Т.Г. Ткаченко</i>	
РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ БРЕНДІВ DESTИНАЦІЙ СЕЛИЩА ДОКУЧАЄВСЬКЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	191
<i>Н. Sukhanova, V. Ushakov, M. Kupreenko</i>	
OPPORTUNITIES OF THE STAROVERDYANSK AND BOGATYR FORESTS FOR COMPETITIVE TOURISM OF STUDENT YOUTH	194
<i>В. П. Лисенко</i>	
ПІДВИШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ БРЕНДІВ	200
<i>В. М. Іванова, О. М. Шелудько</i>	
ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК УМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ	203
<i>В. В. Єсінов</i>	
АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО - ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	211

Розділ 5. Соціально-економічні та демографічні проблеми сучасності

<i>Ю. І. Муромцева</i>	
ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ – ЯК АТРИБУТ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НЕОБХІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	215
<i>О. О. Афоніна</i>	
ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ	226
<i>Н. М. Проценко</i>	
ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ	233
<i>Я. Г. Ткаченко, О. Г. Корнус, А. О. Корнус,</i>	
ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХВОРЮВАНОСТІ ТА ПОШИРЕНОСТІ ХВОРОБ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	238
<i>О.В. Забєлін</i>	
СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	245
<i>І.В. Ченєгін</i>	
ЗМІНИ НАПРЯМКІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ	251
<i>Н. В. Чир, Р. Є. Качаровский, О. В. Антипюк, І. В. Єрко</i>	
ПОШТОВИЙ ЗВ'ЯЗОК – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	257
Анотації	265

Розділ 1. Тенденції сучасної освіти у галузі географії, краєзнавства та туризму

УДК 377:338:48

Галина Петрівна Шука

*доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри географії та туризму
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
м. Берегове Закарпатської обл.*

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО РОБОТИ В УМОВАХ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стрімкі темпи розвитку світового туристичного ринку, бажання втримати долю цього ринку, незважаючи на постійно зростаючу конкуренцію, на фоні зміни ціннісної парадигми ведення бізнесу актуалізують пошуки інструментів щодо перетворення потенційних клієнтів на лояльних споживачів. Адже в окремих галузях, за підрахунками науковців, лояльні споживачі забезпечують підвищення прибутку до 85 %.

Така статистика підштовхує вітчизняний туристичний бізнес до впровадження клієнтоорієнтованого підходу. Очевидно, що лояльність споживачів значною мірою залежить від лояльності співробітників. Особливо це проявляється в туристичній галузі, де якість послуги визначається якістю взаємовідносин між туристом та виконавцем його замовлення.

Відповідно, збільшується об'єм вимог, які висуваються до компетентності фахівця сфери туризму: тепер він, окрім усього іншого, має бути орієнтованим на індивідуальні потреби споживача.

Це стало викликом для закладів вищої освіти, які реалізують підготовку кадрів для різних галузей економіки країни, загалом, та індустрії туризму, зокрема.

Грунтовний аналіз наукових досліджень з клієнтоорієнтованості представлено в роботах В. Халіної, Т. Васильєвої, Н. Трушкіної, Н. Ринкевич, Н. Рябоконт, І. Продан, Ю. Різник [5] та ін., які проаналізували причини виникнення цього явища, розглянули його генезис та порівняли визначення сутності представниками різних наукових шкіл. Значна кількість робіт присвячена теоретичним та практичним аспектам формування лояльності споживачів (Т. Лустина, Т. Богачева, А. Панова [4]), співробітників (К. Оксінойд, І. Рущенко, М. Сорокіна); визначенню індикаторів та показників клієнтоорієнтованості підприємств та організацій в різних сферах (О. Лабурцева, В. Мартінович, В. Халіна, Т. Халімон тощо). Проте, нам не відомі дослідження проблеми формування клієнтоорієнтованості майбутнього фахівця в закладах вищої освіти.

Мета статті – виявлення основних умов, які забезпечують формування клієнтоорієнтованості у майбутнього фахівця сфери туризму.

Незважаючи на відносно тривалий період дослідження вченими питань клієнтоорієнтованості (з середини 1950-х рр.) та побутову зрозумілість даного терміну, склалося три основні позиції щодо визначення сутності цього поняття [5]:

- стратегія або спосіб ведення бізнесу (Л. Стрій, І. Манн, Ю. Воржакова, Дж. Фарлей, Ф. Вебстер);
- уміння, інструмент або характеристика бізнесу (С. Еверт, А. Новіков, В. Лучков);
- досвід або оцінка клієнта (К. Харський).

Термінологічна невизначеність не заважає запроваджувати клієнтоорієнтований підхід у практику діяльності підприємств. Бізнес «не потребує настільки кропіткого і детального пошуку відмінностей у термінології ... Як би не позиціонувала фірма свою клієнтоорієнтованість – «клієнт – вища цінність» (політика) або «наші продукти без ГМО» (інструмент), – завжди буде важливий тільки кінцевий результат (одержання прибутку – *моє*)» [3].

Отже, наразі реалізується два шляхи впливу лояльності персоналу на лояльність клієнтів:

а) лояльність персоналу – ефективність праці – якісний продукт – задоволеність споживача – лояльність споживача;

б) лояльність персоналу – поширення цінностей компанії при контакті зі споживачем – задоволеність споживача – лояльність споживача [4, с. 57].

Відповідно, у студента важливо сформуванню основну базову *цінність* – бізнес існує заради задоволення потреб споживачів, та *вміння* їх задовольняти; і чітко визначити індикатори, які показуватимуть, що студент готовий застосовувати клієнтоорієнтований підхід у професійній діяльності.

Система цінностей – важливий елемент культури взагалі і професійної культури зокрема. Цінність відповідає на питання – що є бажаним або яким щось повинно бути. Цінності містять у собі спонукальний складник, виконують роль підстави для дії [7, с. 713–714].

Тобто, вся професійна діяльність фахівця сфери туризму має бути пронизана певним ціннісним відношенням до туриста. Це відношення має базуватися на конкретних етичних принципах, морально-професійних нормах, які, з одного боку, відображають специфіку професійної діяльності, з іншого, є складовою загальної частини суспільства, оскільки професійна етика є частиною загальної етичної теорії.

Професійна етика покликана дати теоретичне обґрунтування сутності трансформації загальних норм і принципів моралі до специфічних умов професійної діяльності людей відповідно до уявлень про професійний обов'язок, благо, добро і зло, справедливість, совість, честь та інші моральні цінності. При цьому важливо підкреслити, що професійна етика не створює норм, особливих нормативів для спеціалістів тієї чи іншої професії [6].

Складність полягає в тому, що звичка дотримуватися етичних принципів у своєму житті у молодій людини вже фактично сформована під впливом сім'ї, ЗМІ, суспільства, закладів дошкільної та загальної середньої освіти та ін. ще до того, як вона стане студентом. Тобто, поза межами

системи професійної освіти. Заклад вищої освіти має обмежені можливості впливати на цей процес. На етапі зарахування – взагалі ніяких.

Незважаючи на це, завдання вишу – викликати у майбутнього фахівця бажання реалізувати професійну діяльність, керуючись потребами клієнта. Це передбачає розвиток емоційного інтелекту (EQ). Структура EQ (за Д. Гоулманом) складається з п'яти параметрів: рівень усвідомлення себе (самоусвідомлення); здатність керування власними емоціями (саморегуляція); націленість на результат (мотивація); вміння розуміти і відчувати інших (емпатія); здатність взаємодіяти з іншими людьми (соціальні навички) [1].

Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє усувати конфлікти, відійти від необов'язковості, невимогливості до інших, байдужості до загального результату тощо. З огляду на це, функція EQ ефективніша функції IQ. Тобто, для успішної роботи в туристичному бізнесі емоційний інтелект набагато дієвіше логічного.

Якщо подивитися на питання клієнтоорієнтованості з точки зору власників бізнесу чи управляючих, вони теж, так чи інакше, говорять про емоційний інтелект. Сумлінність, знання потреб свого клієнта, вміння зрозуміти і прийняти його точку зору, вміння випереджати його очікування, увагу до дрібниць – називають як принципи клієнтоорієнтованості [2].

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок: сучасний туристичний бізнес будується на принципах клієнтоорієнтованості. Це вимагає переосмислення завдань підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. У студента важливо сформувати основну базову цінність – бізнес існує заради задоволення потреб споживачів, та вміння їх задовольняти. З цією метою в закладах вищої освіти більше уваги потрібно приділяти розвитку емоційного інтелекту студентів.

Підготовка майбутніх фахівців сфери туризму до виконання своєї професійної діяльності з орієнтацією на потреби клієнта – досить новий напрям досліджень у туризмології. Перспективи подальших досліджень

пов'язані з визначенням механізму формування емоційного інтелекту студентів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Література:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект в бизнесе / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 512 с.
2. Клієнтоорієнтованість: основні принципи [Електронний ресурс] // Сайт Клубу ділових людей Business community club. – Режим доступу : <https://bc-club.org.ua/guidebook/articles/klientoorientovanist-osnovni-pryncypy.html>
3. Клієнтоорієнтованість: плюси і мінуси [Електронний ресурс] // FIRM.UA. Рішення для бізнесу. – Режим доступу : https://firm.ua/ua/kyiv/kliiientooriiientovanist_pliusy_i_minusy.html
4. Лустина Т. Н. Формирование лояльности потребителей как необходимое условие для эффективного менеджмента отношений с клиентами / Т. Н. Лустина, Т. В. Богачева, А. Г. Панова // Актуальные вопросы экономики, управления, права, социологии и педагогики в условиях информационного общества: сб. научных статей по итогам Международной конференции / под ред. И. Е. Бельских, В. Н. Гуляихина. – Волгоград : ООО «Волгоградское научное издательство», 2014. – С. 55–58.
5. Продан І. О. Клієнтоорієнтований підхід як передумова конкурентоспроможності підприємства / І. О. Продан, Ю. І. Різник // Бізнес Інформ. – 2017. – № 1. – С. 308–313.
6. Умови виникнення і призначення професійної етики [Електронний ресурс] // сайт Професійна етика. – Режим доступу : <http://pe.ptngu.com/01.html>
7. Філософський енциклопедичний словник. – Київ : «Абрис», 2002. – 751 с.

Олександр Григорович Стадник

*к. пед. н., професор кафедри географії і
методики викладання географії, Харківський національний
педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків*

Валерій Валерійович Піткевич

*к. і. н., завідувач кафедри географії і
методики викладання географії, Харківський національний
педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків*

ФОРМУВАННЯ БАЗОВОГО ОБРАЗУ КРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА (НА ПРИКЛАДІ НІДЕРЛАНДІВ)

Розвиток географії, особливо в останні десятиліття, характеризується посиленням узагальнюючого аспекту галузевих географічних наук. Це обумовило увагу до країнознавства, створивши можливості для підвищення його наукового рівня. Цей напрямок географії має давні традиції і добре розроблену методологію. Знаковою була робота Б. Варенія (Вареніуса, 1622-1650) «Загальна географія...». Об'єктом географії вчений вважав «земноводну кулю, зовнішню, по-перше її поверхню...» [1, с. 4]. Він прагнув дати їй максимально точний і достовірний опис, а також показати зв'язок між окремими географічними об'єктами в їх просторовому поширенні. А. Ісаченко вважає, що географічні ідеї Вареніуса зберігали своє значення впродовж усього XVIII століття. Багато географів того часу наслідували йому у своїх поглядах на предмет і зміст географії [2, с. 132]. Відмітимо видатні роботи К. Ріттера (1779-1859) - «Землезнавство» і Е. Реклю (1830-1905) - «Земля і люди». Остання вийшла в 19 томах і вважається класикою країнознавства.

В наш час країнознавство отримало друге дихання завдяки збільшенню потреб людей в пізнанні країн світу. Це пояснюється надзвичайно швидкими

темпами глобалізації, зокрема розвитком різних видів зовнішньоекономічних зв'язків, особливо торгівлі і туризму, сучасних видів транспорту і зв'язку; появою на політичній карті нових держав. Слід зазначити, що цей інтерес не тільки географічний, оскільки зовнішні споживачі країнознавчої продукції можуть бути зацікавлені в моделюванні прикладних, специфічно зорієнтованих образів різних країн [3, 29].

Сучасне країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує і систематизує відомості про їхню історичний розвиток, природу, господарство, населення, культуру, внутрішні просторові відмінності. Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці соціально-політичної організації світу, що розвиваються в певному просторі й часі.

Основне завдання курсу країнознавства — формування у студентів сучасних уявлень про географічну картину світу через комплексне, ширше за своїм змістом, вивчення країн шляхом систематизації та узагальнення різномірних даних. Розв'язування такого завдання вимагає залучення матеріалів інших навчальних предметів.

Основним продуктом країнознавчих досліджень є комплексні країнознавчі характеристики країн. Програмою пропонується покомпонентне вивчення країн, таким чином, закладено можливості для створення базового образу країни, який можна розглядати, як пов'язані з нею уявлення, асоціації і стереотипи. При цьому слід зосередитися на проблемі його достовірності в сучасних умовах. Так, при розгляді Нідерландів, звертається увага на низовинний рельєф, польдери та канали; на досягнення в економічному розвитку, значення зовнішньої торгівлі, світову славу молочних продуктів, значення вирощування тепличних овочів та квітів в цій країні; на особливості населення.

Це дає змогу актуалізувати використання в країнознавстві образного методу. На його значення звертав увагу ще П. Семьонов-Тянь-Шанський,

який вважав за необхідне використовувати яскраві образи в країнознавських характеристиках. Наприклад, Ліван як «Швейцарія Близького Сходу» [4, 34].

Створення географічного, базового образу країни є один з найцікавіших і найперспективніших напрямків як розвитку «Країнознавство», так і методики викладання даного курсу. Це пов'язано з тим, що поняття «країна» по своєму генезису є образним. Так, В. Пуляркін вважає, що країнознавство не зводиться тільки до розгляду території тієї чи іншої держави [3, 28-29]. Інший дослідник – Д. Замятін, звертає увагу на те, що «у першому наближенні базовий образ країни можна визначити як стійкий та диверсифікований географічний образ, основною рисою якого є прагнення до ускладнення та посилення ступеню взаємозв'язків між його основними елементами» [5, 114].

Таким чином, одне з головних завдань країнознавства полягає у підборі фактичного матеріалу з різних галузей знань, які пов'язуються між собою, створюючи базовий образ. Зазначимо, що при всій широті охопту, країнознавство не повинно перетворюватися на довідковий енциклопедичний опис. Характерні риси, які підлягають відбору мають бути своєрідними, такими, що відрізняють дану країну від інших і є найбільш важливими для її розуміння.

Для приклада створення базового образу візьмемо одну з країн Західної Європи - Нідерланди. Її образ може включати наступні компоненти: назва країни (у перекладі означає «низькі землі») і особливості її географічного положення; невелика територія і необхідність її збільшення за рахунок морського шельфу; особливості історичного розвитку і висока цінність землі, як наслідок – активний пошук і захоплення територій інших країн в середньовіччі; працьовитість і наполегливість населення (голландці повинні були виживати в умовах серйозних викликів природи і протистояти експансії інших держав); швидке економічне зростання країни і як наслідок – ранній перехід на капіталістичні економічні відносини; висока щільність населення, велика увага до підвищення рівня агрокультури (в даний час дуже висока

урожайність сільськогосподарських культур і велика продуктивність худоби); висока концентрація виробництва, як наслідок – переважання культурних ландшафтів і увага до охорони природних об'єктів; обмеженість корисних копалин (крім природного газу) і спеціалізація на окремих видах промислової продукції, що у поєднанні з обмеженістю внутрішнього ринку, призводить до дуже високих показників зовнішньої торгівлі у розрахунку на душу населення, а також до формування потужних портів, зокрема Роттердама [6, 49-54].

Наведемо приклад виклад матеріалу відповідно до запропонованого базового образу.

Перший блок.

Королівство Нідерландів одержало назву, яка точно характеризує одну з ключових особливостей країни. Наприкінці середніх віків, його низинну територію, розташовану уздовж узбережжя Північного моря, називали «приморськими низькими землями». Згодом це описове «ім'я» прижилося і перетворилося в назву країни – Нідерланди. Воно є основою для розуміння образу країни.

Держава розташована на півночі Західної Європи і межує з високорозвиненими державами: на сході з Німеччиною, на півдні – з Бельгією. На півночі і заході її береги омиваються Північним морем.

Другий блок.

Площа країни всього 41,5 тис. км², що можна порівняти з територією Хмельницької і Черкаської областей. Особливі «відносини» у голландців склалися з морем – впродовж всієї історії вони були змушені вести боротьбу з морською стихією. Ще в середні століття голландці намагались це зробити за допомогою дамб, каналів і шлюзів. Ділянки боліт і мілководь відгороджувалися від моря дамбами, вода відкачувалась з них за допомогою млинів. Пізніше їх замінили парові й електричні насоси. Поступово люди змогли відвоювати у моря значні території і перетворити їх у продуктивні

угіддя – польдери. Однак час від часу морські води підтоплювали великі території.

Найбільш грандіозні проекти по запобіганню повеней і осушенню здійснювалися протягом останніх ста років. Так, у 1927 р. почалися роботи з осушення затоки Зейдер-Зі. У 1932 р. було завершено будівництво основної дамби довжиною близько 30 км, у результаті утворилося штучне озеро. Воно було розділено на ділянки для послідовного осушення. На цих землях у 1986 р. була утворена нова провінція Нідерландів.

В наш час приблизно 40% території країни знаходиться нижче рівня океану, а русла річок у нижній течії часто розташовані вище межиріччя.

Третій блок.

В історії країни найбільш важливим періодом стали 15-17 століття. Так, у кінці 16 століття голландці звільнились від іспанського панування і феодального свавілля. У 1581 р. була проголошена Республіка Об'єднаних провінцій.

Згодом швидкий економічний розвиток і обмеженість території обумовили активний пошук і захоплення інших країн. Голландські мореплавці відкрили Австралію, Нову Зеландію, заснували Нью-Йорк; торговці панували на європейських ринках, а згодом поширили свій вплив на далекі заморські території. Володіючи сильним флотом і завдяки надзвичайно заповзятливим Ост- і Вест-Індським компаніям країна захопила колонії в Південно-Східній Азії, Америці та Африці. Могутність компаній була величезною. Так, Нідерландська Ост-Індська компанія мала монопольне право на торгівлю в басейнах Індійського і Тихого океанів, могла оголошувати війну та укладати угоди з місцевою владою.

Четвертий блок.

Протистояння з іспанцями та постійна боротьба з морською стихією, загартувала характер місцевих жителів. Всьому світу відомі працьовитість, наполегливість, практичність і ощадливість голландців. З часів середньовіччя в країні діяли традиції заощаджень: середній голландець жив у власному

кам'яному будинку, де в схованці зазвичай зберігалися коштовності і золото. У ті часи в країні дуже цінувалися люди, які досягли успіху, наприклад, завдяки торгівлі або якомусь ремеслу. Цьому сприяла і релігія.

П'ятий блок.

У сучасних Нідерландах проживає 17 млн. чоловік, а щільність населення складає 409 осіб на 1 кв². По цьому показнику країна займає перше місце в Європі (за виключенням «карликових» держав). Більше третини населення мешкає в двох прибережних провінціях – Північній і Південній Голландії. Тут розташована найбільша міська агломерація – Рандстад.

Важливі складові промисловості – машинобудування (транспортне, електротехніка і радіоелектроніка), хімічна і нафтопереробна. Розвинута чорна і кольорова металургія. Промисловість Нідерландів, в основному, працює на імпортній сировині.

Найважливіший енергоносіє, сировина для хімічної промисловості та головне природне багатство королівства – природний газ. Перше родовище блакитного палива було відкрите більше 40 років тому в провінції Гронінген. Великі поклади було виявлено на шельфі Північного моря.

Найбільша кількість підприємств важкої промисловості зосереджена в межах агломерації Рандстад. Так, основні потужності нафтопереробних заводів знаходяться в районі Роттердама. Більш рівномірно розміщена харчова промисловість (молочна, м'ясна, цукрова, кондитерська). Вона має велике значення й у значній мірі зорієнтована на переробку продукції місцевого сільського господарства. Більше половини її вартості дає тваринництво, в першу чергу високопродуктивне скотарство. У рослинництві велике значення мають зернове господарство, овочівництво і квітникарство. Нідерланди займають провідне місце у світі за розмірами парників і вирощуванню парникових овочів. Під квітами зайнято більше 20 тис. га. Одним з головних центрів виробництва є місто Гарлем, що знайшло

відображення у його поетичній назві — «місто квітів». З нього у різні країни відправляють тюльпани, нарциси, гіацинти.

Шостий блок.

Декларуючи принципи вільної торгівлі, Нідерланди на практиці успішно втілюють їх у життя. Країна знаходиться у списку найбільших експортерів світу, займаючи дев'яте місце, а по показникам експорту на душу населення входить у п'ятірку лідерів. Головні зовнішньоторговельні партнери – країни ЄС, у першу чергу сусідні, на які приходиться більше третини зовнішнього торгівельного обороту.

Впродовж останніх десятиліть країна є найважливішим торговим, перевалочним і транзитним пунктом Західної Європи. Тому велику роль відіграють порти Роттердама і Амстердама, які пристосовані для швидкої обробки великих партій різноманітних, у тому числі генеральних вантажів. Так, порт Роттердама обслуговує біля третини всього морського фрахту країн ЄС і впродовж 40 років є одним з найбільших світових портів по вантажообігу. Серед лідерів він і по загальній площі та довжині причалів.

Таким чином, даний підхід надає можливості представити географічний простір країни через створення її базового образу. Нами він розглядається у вигляді системи, яка включає взаємопов'язані блоки. Кожен з них характеризує найбільш яскраві риси, що відносяться до даної територіальної одиниці. Коли базовий образ сформовано, він може бути доповнений вторинними, «підтримуючими» образами.

Література.

1. Варениус Б. Всеобщая география Бернарда Варения, пересмотренная Исаком Ньютоном и дополненная Яковом Журеином; переведена с латинского языка на российской и в некоторых местах присовокуплены примечания / Б. Варениус. – СПб.: Примп. Акад. наук, 1790 – 647 с.

2. Исаченко А.Г. Развитие географических идей / А. Г. Исаченко. – М.: Мысль, 1971. – 416 с.

3. Пуляркин В. А. Дискуссионные вопросы современного научного страноведения // Проблемное страноведение и мировое развитие. Смоленск: Из-во СПУ, 1998. – С. 28-34.

4. Машбиц Я. Г. Комплексное страноведение. Смоленск: Из-во СПУ, 1998. – 238 с.
5. Замятин Д. Н. Гуманитарная география: Пространство и язык географических образов. – СПб.: Алетейя, 2003. – 331 с.
6. Довгань Г. Д., Сиротенко А. Й., Стадник О. Г. Країнознавство: Довідник. - Х.: Веста: Вид-во “Ранок”, 2007. – 480 с.

UDC37.02 : 910.1

Larysa M. Donchenko

*Associate Professor, Associate professor in the Department of tourism,
socio-economic geography and local history
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University,
Melitopol city*

Tatyana V. Zavyalova

*Senior Lecturer in the Department of physical geography and geology,
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University,
Melitopol city*

MODEL OF THE MODERN GEOGRAPHY TEACHER AS A COMPETITIVE SPECIALIST

The modern world lives in the conditions of constant competition. The development of an economically viable state is an important issue of today. But no economy will develop unless there is a modern education that will provide quality professionals. This requires highly qualified and competitive teachers who are socially active and humanistic-oriented.

The model of the modern teacher as a competitive specialist in recent years has been actively researched by scholars of various scientific fields. Because the modern school needs a new type of teacher with high professional qualifications and professional culture, able to objectively reflect on pedagogical phenomena and facts, critically evaluate and creatively transform pedagogical reality. The 21st century teacher must also find a place in the world of computers and the Internet. Only in this way will he keep up with the times with his students.

Modern teacher is a professional who is in constant creative search, Modern teacher needs flexibility and non-standard thinking, ability to adapt to the fast changing conditions of life. And this is possible only if a high level of professional

competence, the availability of developed professional abilities. One of the main ways of reforming education is the need to prepare a new generation of teaching staff, improve their professional and general cultural level. A competitive teacher must have the extraordinary ability to influence the problems of worldview of students' personality and morals. The teacher of a modern school should not just teach, it must form a spiritually intellectual creative personality, adapted to modern requirements, versatile, socially mature, who successfully assimilates the value normative experience of generations, developing his own experience of activity, creativity, communication. The main technologies for the formation of a modern competitive teacher can be called the following:

- technology of self-development, self-improvement, self-realization, raising of professional-professional and individual-personal level during all pedagogical activity and all life;
- methodological mobility of technology and updated way of thinking;
- technology of systematic application of competent, personally oriented technologies in educational process;
- technology innovation and the ability to adapt in today's educational space;
- technology of critical thinking;
- technology of formation of system of values taking into account personal requests, norms of a situation and aesthetic preferences for formation of spiritual and value orientations of students [1,c.5;9,c.89].

A competitive specialist is a personality who is a researcher, creator of new knowledge, designer of his life.

The urgency of working on this problem is also determined by socio-economic changes in Ukraine, the entry of Ukraine into the European and world socio-cultural space; introduction of new State educational standards, updated programs, textbooks. Therefore, the aforementioned factors put before the heads of educational institutions the task of: reviewing the content of pedagogical education, which is the core of the teacher's professional competence; «Bringing the content of fundamental, psychological, educational, scientific, technical,

informational, practical and socio-humanitarian training of teachers and of teaching staff in line with the requirements of the information society and the changes taking place in the socio-economic, spiritual and humanitarian spheres» [6].

Modern civilization processes fundamentally change public consciousness and morality. New priorities are being identified and humanitarian-oriented paradigms and technologies are being promoted in educational practice. The implementation of these strategies is the responsibility of the teacher, whose work in modern realities is much more complicated as new goals, content and methodological guidelines are also set. The guarantee of effective professional activity of teachers is a high level of professional competence. Therefore, an important scientific, theoretical and practical problem is to identify ways to develop the professional competence of teachers and to create a model of a modern teacher as a competitive specialist.

Based on the analysis of methodological and psychological-pedagogical literature [2,c.5;4,c.65]. found that the professional competence of the teacher is often seen as a system that has a complex structure which includes interconnected and interdependent components and elements: motivation (motivation, interests, values, needs) , cognitive (knowledge), operational (skills), personal (personal qualities, including readiness for reflection, ability for self-analysis and self-management). But such a structure of the model of competence provides only a general consideration of pedagogical activity, without specifying those features that make up the specificity of the professional activity of the teacher of geography. This actualized the problem of modelling the professional competence of geography teachers on the basis of the functional composition of their activities, rethinking the conditions and mechanisms of their development in the system of postgraduate pedagogical education.

Questions of professional competence of geography teacher in Ukraine have been found coverage in the scientific and methodological development of such geographical scientists as T.P. Gerasimova, M.V. Elkin, V.P. Zamkovy, SL

Kapirulina, V.P. Korneev, V.P. Maksakovsky, T.G. Nazarenko, V.I Sayuk, AY Syrotenko, O.M. Topuzov, A.A. Shukanov and others.

As a result of the analysis of the scientific and pedagogical literature [3,c.184; 5,c.104; 8,c.78], we are offered a model of professional competence of a teacher of geography, which is the content and diagnostic basis for the development of his professional skill. The model is based on the functions of the teacher of the modern school (Fig. 1).

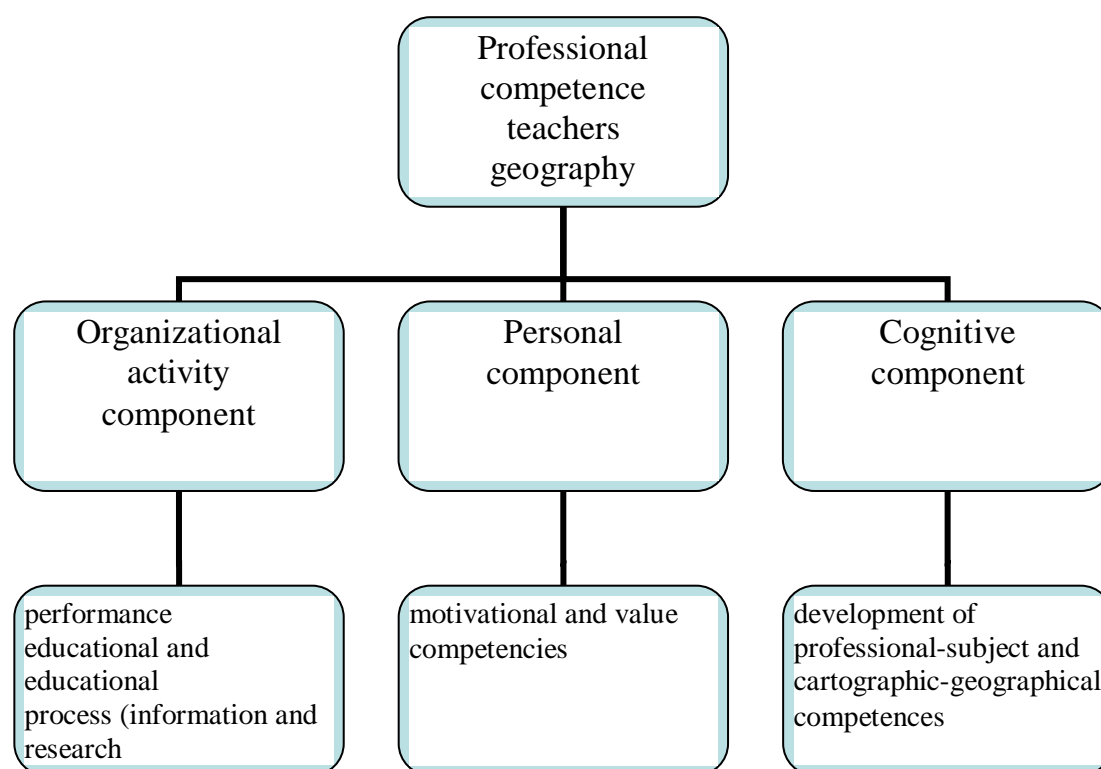

Fig. 1. Professional model of modern geography teacher

The development of professional competence of geography teachers requires the creation and observance of certain organizational and pedagogical conditions:

- the existence of a general strategy for the development of professional competence of teachers;
- continuity of education; determining the content of the development of professional competence of geography teachers;
- variability of development programs;
- differentiation of content and forms of training;

- involvement of teachers in research work;
- integration of institutes of postgraduate pedagogical education and district methodical offices;
- unity of development of professional competence of teachers of geography and general culture of listeners, etc [7,с.740].

Conducted and the work certainly does not exhaust the problem of developing the professional competence of geography teachers as a model modern teacher, and provides for the continuation of scientific and research work.

References:

1. Дем'янюк Т.Д. Готовність до інноваційної діяльності як важлива професійна якість конкурентоспроможного педагога. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2009. Вип. 1. С. 5-8.
2. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Х., 2004. 20 с.
3. Паламарчук Л.Б. Формування педагогічної компетентності вчителя географії в умовах змін освітнього і культурного середовища: теорія і методика. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. К.: Ін-т передових технологій. 2009. Вип.9. С. 184-190.
4. Саюк В.І. Педагогічний аналіз поняття професійної компетентності вчителя. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць. Запоріжжя. 2006. Вип. 37. С. 65-72.
5. Саюк В.І. Діагностика професійної компетентності вчителів географії у системі післядипломної педагогічної освіти. Культура народів Причорномор'я. 2007. № 115, Т. 1. С. 104-108.
6. Указ Президента України № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення 20.02.2020).
7. Шуканова А.А. Функціональна структура професійної компетентності вчителя географії в системі неперервної освіти. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць /ред.кол., головн. ред. В.М. Мадзігон, наук. ред. О.М. Топузов. К. : Педагогічна думка, 2011. Вип. 11. С. 740-746
8. Levada O., Ivanova V., Nepsha O. The formation of the cartographic competences in the school course of geography. Науковий вісник Мелітопольського державного

педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. 2018. №2. Т. 21. С.78-86.

9. Sukhanova H.P., Ushakov V.S. The value psychological and pedagogical support in the development of competitiveness of future specialist of physical culture and sport. Innovative pedagogy. Issue 10. Part 3. 2019. P. 89-93.

UDK 373.5

Larysa Prokhorova

*candidate of geological sciences, associate professor, associate professor of
the department of physical geography and geology
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University,
Melitopol city*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS OF PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS

The problem of forming scientific concepts has long attracted the attention of psychologists and educators. There is a wealth of information that confirms that the work of many researchers has thoroughly and gradually solved the pedagogical problems associated with the process of forming geographical concepts in school geographic courses. The questions of the formation of geographical concepts were considered in the works of V.V. Benedyuk [1], L.L. Mironenko [2], T.G. Nazarenko [3,4], S. Trosyuk [7], O.A. Fediy [9], N.V. Shilina [10], N.V. Shuldik [11], M. Chishkala [12] and others. The works of these and many other authors substantiate the psychological and methodological foundations of the formation of geographical concepts in students, highlighted the effective techniques and means of controlling students' mental activity.

In the psycho-pedagogical studies missing from [5,8,11] terms «concept formation», «fractioning concepts», «development concept» is often identified. However, A.V. Usova under the concept of the term understands the final stage of its formation, which begins with the adoption of the subject, and ends with the

formation of an abstract concept [8]. The process of concept formation is characterized by the discovery of the basic essential features of the object that form the core of the concept. The development of the concept involves the discovery of new properties, features, relationships and relationships of this concept with others, its introduction into the theoretical system of concepts.

Thus, the formation of geographical concepts is a separate specially organized process, which is carried out both inductively and deductively [6].

I will stop the axis on the disclosure of the essence of the selected stages, the task of each of them, their implementation. This sequence of stages is characteristic of the inductive way of forming concepts, which prevails in the study of geography at school.

The task of the first stage is to provide the students with constant motivation for the process of forming geographical concepts. In order for students to become actively involved in the process of concept formation, they need to understand what it is necessary to learn this concept, that is, the motive of their activity in the process of its formation. The analysis of pedagogical experience shows that educational – cognitive (internal) motives are inferior to social – personal (external) ones. In the process of forming geographical concepts, educational and cognitive motives are associated with the brief interest in the content of the concept. Content assimilation is mainly through an informational message that does not create new impressions in children, does not lead to sufficient emotional experiences, or does not satisfy their natural needs for mental activity. Formation of educational and cognitive motives is:

a) Top to bottom when the content of the goals, interests and views are conveyed through explanation, conviction, display of samples. After awareness, they gradually turn into internally perceived, their own realistically valid motives;

b) «bottom up», this path is to create conditions and organization of which would contribute to the formation of stable domestic reasons. Based on already existing motives, it is necessary to involve the student in an activity that evokes positive emotions.

The second stage – the organization of sensory perception of objects and phenomena of nature, is to ensure the conscious perception of the objects of nature by students, to identify and name them. Conscious perception is ensured by preliminary selection and demonstration of objects of nature, which in content must correspond to the content of the concept that is being formed. Perceived objects constitute the sensory experience of the student, without which theoretical assimilation of knowledge – scientific concepts is impossible. The perception is due to the sensation of their individual attributes (color, smell, taste, shape, hardness, etc.) acting on the subject's analyzers. Each trait is compared with the whole image and it is defined, and the integral image depends on the features of its features. For perception to be holistic, they use techniques that at the same time activate the sensual experience of the pupil, refinement, prompting to mention through the reference to the place. a time of direct perception of the objects in question, a brief explanation of the teacher.

The third stage – the organization of mental activity on the allocation of essential features of the concept, has a task, establish relationships and dependencies between them. The mental activity begins when there is a sufficient number of concrete facts, ideas, that is, material for thinking, in the students' minds. Understanding this material in its inner essence plays an important role in the process of concept formation [5.8]. Students will not understand the essence of the concept that is formed if they do not engage in independent mental activity. They may remember the information the teacher has provided, but it will not be meaningful.

The fourth stage. Generalization and verbal definition of the essence of the concept, its designation by an appropriate term. In the process of understanding the essential features of the concept is a conceptual (local) generalization, which leads to the formation of individual concepts. The content of the concept is generalized in its definition. The task of this step is to summarize the essential features of the concept highlighted in the previous stage in the form of an available verbal definition and to mark it with an appropriate term.

The task of the fifth stage in the introduction of the formed concept in the system of geographical knowledge. Since the initial generalization (essential features of the concept) has already taken place at the previous stage, it is necessary to make an inter-conceptual generalization. It is to integrate the acquired geographical concepts into a system, to uncover the relationships and relationships between the elements of this system, to arrange them in a certain order and rational sequence. The concept is considered to be formed if the student is free to operate it.

Thus, adherence to the stages in the process of forming geographical concepts in students, provides a consistent mental activity and is an important didactic condition for their formation and assimilation. In addition, the process of forming geographical concepts is provided by such didactic conditions as: systematic and structural analysis of the content of geographical concepts, establishing cross-curricular relationships in the formation of geographical concepts, designing a system of cognitive tasks for the formation of geographical concepts .

References:

1. Бенедюк В.В. Психолого-педагогічні особливості використання наочності при формуванні географічних знань. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 42 (95). С.66-73.
2. Мироненко Л.Л. Технологія формування та закріплення понять на уроках соціально-економічної географії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, I (7), Issue: 14, 2013. С.159-163.
3. Назаренко Т.Г. Формування соціально-економічних понять у старшокласників на уроках географії: автореферат дис... канд. пед. наук; спец.: 13.00.02. К., 2004. 20 с.
4. Назаренко Т., Шиліна Н. Формування системи географічних понять у старшокласників. *Рідна школа*. 2010. № 11. С. 37 – 40.
5. Панченко Г. Д., Уварова Г. Є. Формування у школярів наукових понять. *Радянська школа*. 1983. № 12. С. 17-22.
6. Топузов О.М., Самойленко В.М., Вішкіна Л.П. Загальна методика навчання географії. К.: Картографія, 2012. 511 с.

7. Тросюк С. Формування географічних понять на основі компетентнісного підходу до навчання географії України. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 39. С.258-263.
8. Усова А.В. Психолого-дидактические основы формирования у учащихся научных понятий: Учебное пособие. Челябинск: ЧГПИ, 1979. 85 с.
9. Федій О.А. Формування демографічних понять у процесі навчання економічної і соціальної географії: монограф. Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2014. 139 с.
10. Шиліна Н.В. Формування географічних понять засобами інтерактивних технологій в учнів старшої школи: автореферат дис... канд. пед. наук; спец.: 13.00. К., 2013. 19 с.
11. Шулдик Н.В. Психологічні особливості формування теоретичних географічних понять в учнів середнього шкільного віку: дис. канд. психол. наук: 10.00.07. Київ, 2003. 182 с.
12. Чишкала М., Жемеров О. Нові підходи до формування понять у шкільному курсі «Соціально-економічна географія світу». *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Збірник наукових праць. Харків, 2016. Випуск 24. С.126-130.

*Євгенія Степанівна Ємельянова,
канд. філол. наук, доцент, доцент
Харківський кооперативний торгово-економічний коледж,
м. Харків*

ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК КОМПОНЕНТА МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Актуальним завданням сьогодення є зміцнення мовно-функціональної основи культури професійної сфери шляхом удосконалення загальномовної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі, розширення видів навчальної діяльності з ґрунтовного засвоєння термінології як компонента мови спеціальності. Основним критерієм визначення рівня культури професійного мовлення в галузі туризму є ступінь оволодіння фаховою термінологією. У контексті когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичного знання термін – це засіб отримання, фіксації, зберігання, оброблення, перероблення, трансляції професійних знань і, відповідно, професійного досвіду, „примноження знання” [1, с. 313] та „відкриття нового знання” [3, с. 148] фахівцем у професійній сфері. С. Гриньов – Гриневич загалом перераховує такі когнітивні функції терміна як одиниці знання / пізнання: інструментальну, дидактичну, інформаційну, евристичну, систематизувальну, моделювальну, діагностичну, прогностичну [1, с. 207 – 213]. Саме тому термін у будь-якій фаховій сфері має бути універсальним – придатним і для когнітивної, і для практичної діяльності. У процесі реалізації професійного спілкування терміни виступають когнітивно-інформаційними моделями, співвідносними з поняттєво-концептуальною і предметно-тематичною сферами відповідних галузей. Таким чином, процес формування комплексу завдань для вивчення термінологічної лексики обумовлений цілями і особливостями майбутньої фахової діяльності студентів. Мовна підготовка при цьому здійснюється за актуальними принципами

комунікативності, вмотивованості, професійної спрямованості, що тісно пов'язане з лінгвосоціокультурним аспектом.

Вивчення термінології передбачає реалізацію низки завдань: надання студентам теоретичних і практичних знань, необхідних для достатньо вільного орієнтування в основних поняттях та визначеннях, які застосовуються в термінології та термінознавстві; ознайомлення студентів з основними способами творення, моделями, типами, структурно-семантичними особливостями, стилістичними та соціолінгвістичними функціями сучасних термінів; навчання студентів основним методам та прийомам перекладу термінів у фахових текстах і в процесі професійної комунікації. Реалізація цих завдань цілком можлива, якщо врахувати мотиваційний аспект навчання.

Основними критеріями відбору термінів для опрацювання є їх частотність, значущість, доступність в когнітивному плані та відповідність поставленим цілям навчання і реаліям сьогодення. Аналіз наукової літератури та практики підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах дає підстави стверджувати, що комплекс завдань має містити: репродуктивні вправи на рівні слова, терміносполучення та речення; рецептивно-продуктивні вправи на рівні термінологічних відповідників, словосполучень і синтагм; рецептивно-продуктивні вправи на рівні текстів; умовно-комунікативні вправи на рівні текстів; комунікативні вправи на рівні текстів; завдання для самоконтролю; контрольні роботи у вигляді тестових завдань, які надають змогу з'ясувати ступінь засвоєності студентами теоретичного і практичного матеріалу [2, с. 74 – 75]. При цьому варто враховувати вдосконалення комунікативних вмінь за чотирма видами мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо та аудіювання), а також розвиток навичок планування мовленнєвої поведінки в рамках професійного середовища .

Враховуючи наведені положення, автором було розроблено три групи комплексних завдань, що активно застосовуються на заняттях із мовних

дисциплін для майбутніх фахівців у галузі туризму: передтекстові (рецептивні, рецептивно-репродуктивні, умовно-комунікативні вправи на номінацію та диференціацію термінів, на підстановку і трансформацію, на розкриття значень нових термінологічних одиниць, виражений підбір їхніх українських еквівалентів (у разі роботи з іншомовним текстом), на групування термінів за граматичними й семантичними принципами й ознаками, на пошук у фаховому тексті дефініцій та побудову словосполучень і речень з новими лексичними одиницями); текстові (репродуктивні, рецептивно-продуктивні, умовно-комунікативні, комунікативні вправи на виявлення у текстах дефініцій до нової активної термінологічної лексики, на розуміння значень лексичних одиниць у контексті, на підбір необхідних термінів для підтвердження чи обґрунтування власних думок, на виписування та обґрунтування термінів для підготовки тез доповіді за темою тексту, на прогнозування змісту тексту на основі малюнків чи схем фахового спрямування, на відтворення й продукування термінів; на написання анотацій); післятекстові (рецептивно-продуктивні, продуктивні нижчого і вищого рівня, умовно-комунікативні і комунікативні на виконання мовленнєвих дій з термінами на рівні понадфразової єдності і тексту, на проведення професійного інтерв'ю за прочитаним, на самоконтроль правильності виконання операцій з термінологічними одиницями, на самооцінку рівня сформованості професійної лексичної компетенції). Виконання таких комплексних завдань робить процес вивчення термінології гнучким і цікавим, професійно зорієнтованим та особистісно вмотивованим, що сприяє формуванню високої комунікативної культури майбутніх фахівців у галузі туризму. Позитивним результатом практичної діяльності при виконанні завдань є те, що лексичний матеріал інтегрується з фаховими знаннями студентів, а це формує у них комплекс внутрішніх і зовнішніх мотивів до оволодіння термінологією в контексті майбутньої спеціальності.

Література

1. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение: [учеб.пос. для студ. высш. учеб. Заведений] / Гринев-Гриневиц С.В. – М., 2008. – 303 с.
2. Термінологія і професійна комунікативна культура фахівців аграрної сфери: монографія / Ємельянова Є.С., Амеліна С.М., Жук Л.Я.; Під заг.ред. Є.С.Ємельянової. – Х.: Щедра садиба плюс, 2013. – 260 с.
3. Novodranova V. Категория противопоставления и ее языковое выражение (на материале медицинской терминологии) // Language and culture: establishing foundations for antropological linguistics / Edited by S. Grinev-Grinewicz, S.M.Raub, P.Thomas. – Bialystok, 2014. – Vol. 1. – p. 129 – 148.

УДК 378.016:91:373.55

Олександр Вікторович Непша
старший викладач кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У сучасних умовах соціально-економічних змін в нашому суспільстві підвищився попит на соціально активну, творчу особистість, здатну самостійно приймати рішення і особисто відповідати за їх реалізацію. Відповідно, об'єктивно зростає значення формування професійної компетентності кожної особистості. Високий рівень професійної компетентності підвищує конкурентоспроможність майбутнього фахівця [6].

Проблема підвищення рівня професійної компетентності майбутнього вчителя, здатного вільно і активно мислити, моделювати виховно-освітній процес, самостійно генерувати і втілювати нові ідеї і технології навчання і виховання є актуальною, тому що, по-перше, професійно компетентний учитель справляє позитивний вплив на формування творчих учнів в процесі виховно-освітньої роботи в школі; по-друге, зможе домогтися кращих

результатів у своїй професійній діяльності; по-третє, сприяє реалізації професійних можливостей. Доказом цього є діяльність освітніх установ нового типу: ліцеїв, гімназій, шкіл з поглибленим вивченням навчальних предметів. Задоволення потреб суспільства вимагає від сучасного вчителя високої культури, глибокої моральності, сформованої системи цінностей і переконань, зацікавленості педагога в розвитку творчого потенціалу своїх учнів, здатності до інноваційної діяльності, самовдосконалення, професійної активності і т.ін. [8].

Перед молодими, «початківцями» вчителями стоїть завдання оволодіння всіма сторонами своєї майбутньої професійної діяльності, формування себе як суб'єкта педагогічної діяльності. Уже початок професійної діяльності стимулює молодого вчителя до творчого вирішення несхожих один на одного ситуацій. В даний час твердження про те, що педагогічна діяльність є за своєю природою творчою, стало загальноприйнятим. Розвиток творчих можливостей людини створює реальні умови для збагачення інтелектуального, емоційного, морального потенціалу особистості, стимулювання у неї прагнення реалізувати себе. У зв'язку з цим змінюється і мета професійної підготовки педагога. Процес формування професійної компетентності охоплює формування професійних знань, умінь, навичок, загальнокультурний розвиток педагога, формування у нього особистісної позиції і професійно значущих якостей особистості [7,с.94].

Професійна компетентність учителя по-різному проявляється і реалізується в повсякденній педагогічній діяльності.

Особливе значення в розвитку професійної компетентності вчителя в сучасних умовах набуває знання наукових основ майбутньої професійної діяльності; її практичного освоєння; оволодіння професійними вміннями та навичками.

Професійна компетентність майбутнього вчителя географії починає формуватися в процесі його навчання у закладі вищої освіти. Основою професійної компетентності є вивчення фундаментальних (фізико-

географічних та економіко-географічних), спеціальних (дидактичних), психолого-педагогічних знань, які визначають рівень оволодіння вміннями майбутньої професійної діяльності.

Оволодіння практичними вміннями у студентів-географів особливо активно проходить в період педагогічної практики. Педагогічна практика створює умови, адекватні умовам самостійної педагогічної діяльності. Робота студентів в період педагогічної практики характеризується різноманіттям функцій та відносин, так само як і робота педагога-професіонала.

У той же час педагогічна практика – це форма професійного навчання, яка ґрунтується на фундаментальних, спеціальних і психолого-педагогічних знаннях; забезпечує практичне пізнання закономірностей і принципів професійної діяльності, дозволяє оволодіти способами організації цієї діяльності, тобто є «професійною пробою» на педагогічну професію.

Керуючись теорією діяльності, ми розглядаємо педагогічну практику як вид педагогічної діяльності студентів-географів, спрямовану на вирішення різних педагогічних завдань. Специфікою цієї діяльності є те, що в ній в більшій мірі (у порівнянні з навчально-пізнавальною) здійснюється ідентифікація з професійною діяльністю вчителя. Практика проводиться в умовах, адекватних умовам самостійної педагогічної діяльності. Робота студентів в період педагогічної практики характеризується тим же різноманіттям функцій (навчальної, розвиваючої, виховної) і відносин (з учнями, вчителями, студентами), що і робота педагога.

Педагогічна практика виконує провідну системоутворюючу роль у формуванні професійної компетентності студентів-географів, забезпечуючи поєднання, теоретичної підготовки з їх практичною діяльністю в освітньому закладі [3,с.126]. Професійна компетентність – це складний динамічний процес поступового формування професійних знань, професійних умінь і професійно значущих якостей особистості [1,с.57] .

При вивченні навчальних дисциплін, відповідно до об'єктів діяльності студентів, у них формуються професійні знання. Навчання в ряді випадків

моделює майбутню професійну діяльність студентів. Процес формування професійної компетентності триває в прояві гностичних умінь, які, розвиваючись, дозволяють студентам встановлювати внутрішньопредметні зв'язки і відносини між географічними фактами, поняттями і іншими об'єктами дійсності [4,с.113]. На педагогічній практиці студенти включаються в педагогічну діяльність з великою часткою самостійності.

Педагогічними умовами формування професійної компетентності в період педагогічної практики майбутніх учителів географії є:

–реалізація змісту діяльності студентів в період педагогічної практики, що включає організаційну, навчально-методичну, виховну та дослідницьку роботу, яка стимулює самоконтроль, самоаналіз студентами якості своєї професійної діяльності і рівня сформованості професійної компетентності [2,с.25];

– організація педагогічного керівництва процесом формування професійної компетентності студентів в період педагогічної практики на основі інтеграції діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, зайнятих в процесі формування професійної компетентності студентів: викладачів-методистів університету, вчителів-методистів освітніх установ, студентів;

– використання професійних проб на педагогічну професію в період педагогічної практики на основі послідовно змінюючих один одного етапів з подальшим ускладненням змісту професійної діяльності на кожному етапі;

–поглиблення формування мотивації майбутньої професійної діяльності на основі перевірки студентами правильності свого професійного вибору і самооцінки рівня сформованості професійної компетентності.

Отже, загальною метою педагогічної практики є: формування професійно-педагогічних, методичних і спеціальних умінь на основі систематизації теоретичних знань і їх інтеграції в процесі здійснення самостійної педагогічної діяльності; розвиток інтересу до педагогічної діяльності, творчого підходу до організації даної діяльності і формування

педагогічного мислення; формування умінь самостійної організації навчально-виховного процесу; формування умінь спостереження і аналізу педагогічної дійсності; формування професійно значущих якостей особистості; формування навичок самовиховання, самоосвіти і розвиток потреби в постійному самовдосконаленні.

Література:

1. Адомбовська М.В., Тригуб В.І. Роль педагогічної практики у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя географії. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». Випуск №2. 2019. С.57-62.
2. Долгих А.В., Даценко Л.М., Непша О.В. Науково-дослідницька діяльність студентів-географів під час педагогічної практики. Економіко-географічна освіта і національна самосвідомість: актуальні проблеми їх формування : збірник статей. Донецьк: ДІСО. 2013. С. 25–27.
3. Донченко Л.М., Іванова В.М., Непша О.В., Сапун Т.О. Роль і місце виробничої практики в професійному становленні майбутніх учителів географії. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 11. Т 1. С. 126–130.
4. Прохорова Л.А., Непша О.В., Зав'ялова Т.В. Розвиток професійних умінь майбутніх учителів географії в процесі проходження виробничої (педагогічної) практики. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 9. Т 2. С. 113–117.
5. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Краєзнавча робота студентів під час проходження педагогічної практики в загальноосвітніх школах. Сучасні проблеми розвитку суспільної географії : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Видавництво «Альфа-ПК», 2014. С. 114–115.
6. Проценко А.А. Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури у процесі виробничої практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Кропивницький, 2018. 20 с.
7. Солоненко А. Праксеологічна культура студента педагогічного університету : теоретичні засади. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. 2014. № 13. Т. 2. С. 94–98.
8. Тімець О. В. Практичне навчання студентів-географів як важливий чинник їх професійної компетентності. Зб. наук. праць Черкаський. нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2009. – Серія : Педагогічні науки. Вип. 157. С. 170–173.

Віталій Анатолійович Антоненко

*вчитель географії, директор школи
Сиваська ЗОШ I-II ступенів №1 Новотроїцького району
Херсонської області, смт. Сиваське*

Людмила Анатоліївна Василюк

*вчитель географії
Любимівська ЗОШ I-III степенів №2 Каховського району
Херсонської області, смт. Любимівка*

Галина Іванівна Дорошко

*вчитель географії
Новенська ЗОШ I-III ступенів Токмацького району
Запорізької області, с. Нове*

НАВЧАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Навчальні екскурсії – один із засобів зв'язку навчання з життям, практикою. Їх цінність визначається тим, що нового дізналися учні з самої дійсності, які вміння і навички придбали. Екскурсії сприяють розвитку спостережливості, формуванню у школярів дбайливого ставлення до природи і екологічної освіти [3,с.19; 4,с.72].

Розрізняють програмні і не програмні, фізико- та економіко-географічні, тематичні та літературні екскурсії. Програмні екскурсії так само обов'язкові для вчителя та учнів, як уроки. Основна частина навчальних екскурсій проводиться на природні об'єкти для вивчення місцевих природних компонентів або комплексів і на місцеве промислове підприємство. Проведення фізико-та економіко-географічних екскурсій має свої особливості. Екскурсії організовує і здійснює вчитель. Навчальні екскурсії можуть проводитися до вивчення нової теми для накопичення фактичного матеріалу і зорових вражень, під час вивчення (формується нові емпіричні і теоретичні знання, а також уміння в учнів), або після вивчення відповідної теми з метою конкретизації, закріплення і поглиблення, отриманих раніше знань.

Проведення навчальних екскурсій у природу або в музей включає три етапи: підготовка до екскурсії вчителя та учнів; проведення екскурсії і робота на екскурсійних об'єктах; оформлення отриманого матеріалу і його використання в навчальній роботі [5,с.6]. На екскурсіях учні зустрічаються з реальною дійсністю, бачать в природному середовищі прояв тих зв'язків, залежностей і закономірностей, які вони вивчали в приміщенні, набувають практичних умінь та навичок, вчаться вести спостереження, помічати в місцевих географічних об'єктах такі риси, ознаки, на які вони раніше не звертали уваги. В результаті проведення екскурсій у школярів накопичується фактичний матеріал, формуються образні та змістовні уявлення про природні та господарські об'єкти, що є основою для формування фізико-та економіко-географічних понять, зв'язків і закономірностей [1,с.342].

Навчальні екскурсії проводяться як перед вивченням теми, так і після її проходження. Якщо екскурсія проводиться перед вивченням програмного матеріалу, то мета її – створення необхідних уявлень для формування географічних понять на уроках. На екскурсіях, що проводяться після вивчення теми, проводиться в основному закріплення, конкретизація, вдосконалення знань, вироблення умінь і навичок. Досить важко провести екскурсію, на якій учні тільки повторювали б і вдосконалювали вміння або, навпаки, набували одні нові знання. Винятки становлять окремі короткочасні виходи учнів в природу для підтвердження та ілюстрації вивчених географічних предметів і явищ. Тому найбільш поширеною формою є змішана екскурсія [5,с.7].

У період підготовки до екскурсії викладач підбирає необхідні карти досліджуваної території, відновлює і розширює свої знання. Ознайомившись з маршрутом екскурсії по картах, літературним джерелам, в бесідах з місцевими жителями, вчитель приступає до безпосереднього знайомства з місцевістю або пам'яткою природи.

Підготовка учнів до екскурсії. Для того щоб зміст екскурсій було сприйнято учнями міцно і свідомо, в класі перед екскурсією повторюються

основні географічні поняття і терміни, необхідні для засвоєння матеріалу під час екскурсії. Учні по картах (при їх наявності) знайомляться з районом екскурсії, з маршрутом, зупинками, змістом практичних робіт або з підприємством, його транспортно-географічним положенням, складом і розташуванням цехів. З метою привернення уваги учнів до екскурсійного об'єкту перед екскурсією корисно використовувати знання тих учнів, які краще за інших обізнані про стан на ньому. Використання знань учнів в період підготовки до екскурсії сприяє розвитку інтересу до досліджуваного об'єкту.

Освітні і виховні цілі навчальної екскурсії в природу включають: закріплення на екскурсійних об'єктах раніше вивчених понять і набутих навичок по темі екскурсії, вироблення умінь встановлювати зв'язки явищ природи на спостережуваному матеріалі, озброєння учнів вміннями помічати різні форми впливу, використання і перетворення природи [2,с.44; 6,с.208].

За змістом екскурсії вчитель розробляє маршрут, намічає зупинки, передбачає види практичних робіт на них. Особлива увага приділяється розробці маршруту на екскурсіях в природу, так як успіх їх в значній мірі залежить від правильності вибору маршруту. У маршруті вказується напрямок і відстань переходів, місця зупинок, зміст спостережень на них. Результати екскурсії будуть ефективні лише в тому випадку, якщо вчитель доб'ється максимального використання матеріалів у викладанні. Міцність і усвідомленість знань, отриманих на екскурсії, досягається повторенням екскурсійного матеріалу. Тому на найближчому (після екскурсії) уроці або уроці узагальненого повторення найбільш головне і істотне необхідно закріпити, пов'язавши це зі змістом програмного матеріалу. Повторюються вузлові питання змісту географічної екскурсії. Так, після вивчення місцевої річки на екскурсії можна повторити приблизно наступне: до якого басейну стосується ця річка; чим характеризується режим її; як використовується річка в господарстві і як її можна використовувати в майбутньому; яку роботу з охорони вод річки можуть провести учні і т. ін. Якщо екскурсія

проведена до вивчення програмних тем, пов'язаних з нею, то при проходженні відповідних розділів програми вчитель пов'язує їх з екскурсійними матеріалами. Він зазвичай ставить перед учнями питання, які змушують їх згадати побачене і почуте на екскурсії, ті чи інші питання географії ілюструє матеріалами, зібраними учнями.

Організація і методика проведення позапрограмних екскурсій в основному аналогічна навчальним, але з тією різницею, що проводяться вони в поза початковий для класу час і за змістом можуть вийти за рамки шкільної географії; беруть участь в них лише бажаючі. Так, наприклад, комплексну екскурсію в краєзнавчий, літературно-етнографічний, меморіальний і т. ін. музеї чи галереї можна організувати вчитель географії спільно з учителем історії, української мови та літератури, в природу і сільське господарство – спільно з вчителем біології. Комплексна екскурсія проводиться найчастіше з кількома класами. Залежно від особливостей екскурсійного об'єкта вчитель географії в комплексній екскурсії розглядає з учнями питання географічного змісту (особливості географічного положення, виробничі зв'язки, техніко-економічні особливості). Після комплексної екскурсії учні обробляють зібрані матеріали, виготовляють наочні посібники. Потім можна організувати виставку оформлених матеріалів, наочних посібників – схем, макетів і провести конференцію, на якій учні виступлять зі своїми повідомленнями.

Література:

1. Василюк Л.А., Непша О.В. Дослідницька робота в процесі вивчення географії (з досвіду роботи в Любимівській ЗОШ Каховського району Херсонської області). Сучасна наука: тенденції та перспективи: матеріали регіональної internet-конф. молодих учених (15-19 травня 2017 р.). Мелітополь, 2017. С. 342-344.
2. Даценко Л.М., Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Самек Ю.І. Місце екскурсій та походів у вивченні корисних копалин в шкільному курсі географії. Географія та екологія: наука і освіта. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта», 17-18 квітня 2008 р. Умань: СПД Сочінський, 2008. С. 44-47
3. Дубяга С.М. Екскурсія в природу як форма організації навчального процесу з природознавства у початковій школі. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції із міжнародною участю «Північне Приазов'я: проблеми регіонального

розвитку у міжнародному контексті», Мелітополь, 14.09.2017 р. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2017. С. 19–22.

4. Мацюра О.В., Солоненко А.М. Екологічна стежка як активний засіб формування принципів екологічного гуманізму. Постметодика. 2005. № 4-5. С. 72–75.

5. Непша О.В., Яровой Д.В. Особливості організації та проведення географічних екскурсій. Актуальные научные исследования в современном мире: сб. научных трудов. ПереяславХмельницкий, 2017. Вып. 7(27). С. 6–10.

6. Тамбовцев Г., Иванова В., Сапун Т.О. Роль і значення екскурсій у природу в екологічному вихованні школярів. Формування стратегій міжкультурної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 вересня 2018 р.). Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. С. 208–210.

УДК 373.5: 910.1

Гришко Світлана Вікторівна

*к. г. н., доц., доцент кафедри
фізичної географії і геології*

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

Непша Ярослав Юрійович

студент III курсу

*природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ У РОЗВИТКУ ВСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Шкільна географія має важливе освітнє і виховне значення. Освітнє значення полягає в тому, що географія як навчальний предмет дає учневі географічні знання. Ці знання потрібні кожній культурній, освіченій людині і ці знання не дає ніякий інший навчальний предмет. Це знання про Землю, її внутрішню будову, про рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність, тварин, населення, природні ресурси, світове господарство, про природу і господарство країн, про Світовий океан та окремих океанах, про свою країну

і т. ін. Завдяки цим знанням можна пояснити з наукової точки зору багато природних і суспільних явищ, орієнтуватися в навколишньому світі, вони сприяють розвитку широкого кругозору [4].

Географія дає не тільки географічні знання, а й знання з інших галузей наук, основи яких не вивчаються в школі. Шкільна географія забезпечує економічну підготовку учнів, школярі отримують цілісне уявлення про господарство, його галузях, формах організації, природних ресурсах, світове господарство. Вона ж має важливе значення в політехнічній освіті. Природні ресурси і умови в шкільній географії розглядаються з точки зору можливості їх використання в господарстві. Велика значимість шкільної географії в екологічній освіті. Через всі курси географії проходить ідея раціонального природокористування і охорони природи. У багатьох темах розглядаються екологічні питання як на глобальному, так і регіональному та локальному рівнях [1, 5]. У змісті шкільної географії є знання з геології, демографії, соціології. Лише географія як навчальний предмет забезпечує картографічну підготовку [2].

Сьогодні вивчення географії неможливо уявити без використання картографічної інформації. Карта представляє не тільки звичне зображення земної поверхні на площині, а в даний час розглядається як джерело інформації, який в світлі інформаційних технологій можна було б представити як певний інформаційний продукт, отриманий в результаті картографічних методів дослідження окремих територій. Одним із завдань загальної середньої географічної освіти є формування картографічної грамотності учнів. Це відбувається, переважно, в процесі вивчення системи картографічних знань і умінь в курсах шкільної географії [2].

Розуміти, читати, знати карту – ці завдання вирішуються тільки на уроках географії. Вміння користуватися картою рівнозначно таким умінням, як читати і писати. Карта – це і наочне приладдя, і джерело знань. Завдання вчителя – навчити учня користуватися цим джерелом знання [3].

Освітнє значення шкільної географії полягає не тільки в тому, що вона дає знання, але і сприяє виробленню умінь і навичок.

Уміння – здатність застосовувати знання на практиці. Навичка – автоматичне застосування знань. У шкільній географії не всі знання доводяться до рівня умінь і навичок. Важливі вміння і навички: вміння читати карту, давати на її основі характеристику об'єктам, вести спостереження за місцевими географічними об'єктами, користуватися приладами та обладнанням, фіксувати результати спостережень, обробляти їх, за результатами спостережень робити опису об'єктів [6].

Шкільна географія сприяє розвитку пізнавальних здібностей дітей, їх пам'яті, мови, спостережливості, уваги, мислення. На кожному уроці учень збагачує свою промову новими словами, поняттями, назвами. Нові знання він повинен засвоїти, відтворити. Він вчиться проводити порівняння, аналізувати, робити висновки, узагальнювати. Все це сприяє розвитку мислення.

Шкільна географія вивчає в основному віддалені географічні об'єкти. Потрібно сформувати образ цих об'єктів в пам'яті. Це можливо при використанні наочних посібників, що розвиває увагу.

Багато географічних понять можна сформувати шляхом вивчення місцевих географічних об'єктів, шляхом спостереження. Спостереження сприяє розвитку спостережливості. Шкільна географія має важливе виховне значення. Одним з найважливіших завдань навчання в школі є формування основ наукового світогляду учнів. Воно здійснюється при вивченні всіх шкільних предметів. В цьому відношенні велика роль і значимість географії як навчального предмету. Це пояснюється тим, що в географії вивчається надзвичайно широке коло питань, пов'язаних як з природними, так і суспільними об'єктами і явищами. Інші навчальні предмети розглядають об'єкти і явища лише однієї якості (біологія – органічний світ Землі, фізика – фізичні явища, хімія – хімічні перетворення, суспільствознавство – суспільство).

У шкільній географії важливе значення має національно-патріотичне виховання. Особливо велике значення в цьому відношенні курсу географії України, де учні отримують вичерпні знання про природу, господарство, населення своєї країни. Викладання всіх курсів шкільної географії ґрунтується на краєзнавчому принципі. Він означає вивчення географії своєї місцевості, краю і використання цих знань для вивчення віддалених географічних об'єктів, територій. При вивченні географії материків і країн учні знайомляться з вітчизняними мандрівниками і географами, які внесли значний вклад в розвиток географії. В кінцевому підсумку школа повинна сформувати патріота, громадянина своєї країни. У шкільній географії вивчаються народи, людські раси, традиції, культура, світові релігії, що сприяють вихованню поваги до інших народів (інтернаціональне виховання). У географії як навчальному предметі немає місця негативним моментам по відношенню до способу життя, звичаїв, традицій, релігій народів і рас. Всі раси, народи, нації рівноцінні і в однаковій мірі здатні до розумової діяльності.

Естетичному вихованню служать різноманітні наочні посібники, екскурсії в природу і виробництво [7, 8]. Завдання вчителя – показати прекрасне в природі і творах рук людини. Ознайомлення з великими відкриттями, мужністю першовідкривачів сприяє моральному вихованню учнів.

Велике значення географія як навчальний предмет має в трудовому вихованні. Навчання – розумова праця. В наш час, коли наукові знання ростуть лавиноподібно, необхідно виробити звичку поповнювати знання, навчити учнів вчитися, виробити культуру розумової праці. Цій меті служить організація розумової діяльності учнів на уроках та в позаурочний час. Фізичне трудове виховання реалізується в позакласній роботі (виготовлення і ремонт наочних посібників, озеленення, робота на пришкільних географічних майданчиках і т. ін.). Фізичний розвиток здійснюється під час

екскурсій і туристських походів. При вивченні географії учні знайомляться з різноманітними професіями (профорієнтаційна робота).

Навчання, виховання і розвиток – єдиний нерозривний процес. Завдання нової української школи – сформувати особистість молодої людини.

Література:

1. Донченко Л. М., Зав'ялова Т. В. Формування екологічних знань в курсі географії загальноосвітньої школи. Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Бердянськ, 25-26 квітн. 2019 р. Бердянськ, 2019. С. 106–107.
2. Левада О., Іванова В., Непша О. Формування картографічних компетентностей в шкільному курсі географії. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: «Педагогіка». 2018. Вип. 2. Т. 21. С. 78–86.
3. Непша О., Прохорова Л., Зав'ялова Т. Методичні підходи до роботи з картографічними посібниками на уроках географії. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том II: Контексти ідентичності й свободи в освіті та науці : монографія. Конін–Ужгород–Київ : Посвіт, 2019. С. 130–139.
4. Паламарчук Л. Б. Функції соціокультурної складової шкільної географічної освіти. Освітологічний дискурс. 2015. № 2(10). С. 229–240.
5. Прохорова Л. А. Екологічна освіта в шкільному курсі географії. Наукове сьогодні: теоретико-прикладні дослідження та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Мелітополь, 17 травня 2019 р. Мелітополь, 2019. С. 69–73.
6. Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Формування геолого-геоморфологічних навичок та вмій учнів на уроках географії в освітніх установах. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 62. Т. 1. С. 123–127.
7. Тамбовцев Г., Іванова В., Сапун Т. Роль і значення екскурсій у природу в екологічному вихованні школярів. Формування стратегій міжкультурної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології : тези Міжнар. наук.-практ. конф., Мелітополь, 13-14 вересня 2018 р. Мелітополь, 2018. С. 208–210.
8. Тамбовцев Г. В., Іванова В. М., Непша О. В. Шкільні краєзнавчо-географічні екскурсії по вивченню геологічних об'єктів. Актуальные научные исследования в современном мире. 2019. № 27. 1(45). С. 44–49.

Розділ 2. Сталий розвиток та ефективне природокористування

УДК 330.15

Губарєва Ірина Олегівна

д.е.н., професор,

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку

Національної академії наук України

м. Харків

Краєвський Михайло Анатолійович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку

Національної академії наук України

м. Харків

РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Для подальшого розвитку країна потребує ресурсів, насамперед енергетичних. На тлі інтенсивності видобутку старих і розробки видобутку з нових родовищ природних копалин економіка України постійно відчуває дефіцит енергоресурсів. Більшість старих родовищ значно "вичавлені", деякі до 90-92% від початкового рівня [1]. Незважаючи на збільшення кількості родовищ є загроза їх виснаження ще до переходу на альтернативні джерела енергії.

Для запобігання і попередження цієї проблеми, перш за все, треба звернутися до раціонального використання непоправних природних ресурсів і ефективного загального природокористування.

Загальне природокористування – сукупність усіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу та заходів щодо його збереження. Воно передбачає вилучення і переробку, відновлення і відтворення природних ресурсів; використання і охорону природного середовища та умов життєзабезпечення; збереження (підтримування), відтворення і раціональних

змін екологічного балансу (рівноваги) природної системи, що є основою збереження природно-ресурсного потенціалу розвитку суспільства [2].

Природні ресурси за різними ознаками поділяють на вичерпні і невичерпні, табл. 1 [3]. Найбільшої відповідальності та уваги при користуванні вимагають вичерпні невідновні ресурси, якими є мінеральні ресурси. Поповнення цих ресурсів практично неможливо через відсутність умов за яких вони виникли мільйони років тому.

Таблиця 1

Класифікація природних ресурсів

Природні ресурси				
Невичерпні природні ресурси		Вичерпні природні ресурси		
відносно невичерпні	невичерпні	невідновні	відновні	частково невідновні
вода і повітря	сонячна енергія, енергія морських припливів, енергія вітру	мінеральні, земельні ресурси	ресурси рослинного і тваринного світу	орні ґрунти, ліси, регіональні водні ресурси

Одним із кроків до ефективного природокористування є системне нарощування частки біоенергетики в енергетичній системі України. Вже зараз країна робить значні кроки до збільшення виробництва енергії з біомаси [4] та має найбільший потенціал біоенергетики серед країн Європи.

Україна має можливості та ресурси для розвинення біоенергетики, але не відповідальне ставлення до цих ресурсів призведе до їх вичерпання. Орні ґрунти втрачають свою родючість, ліси потребують вчасного оновлення.

Сьогодні найбільш актуальним є завдання зі створення та впровадження економічно ефективних технологій виробництва біопалива з

різних видів біологічної сировини. При цьому особливий інтерес, з точки зору розвитку біоенергетики, представляють сільськогосподарські ресурси.

Разом з тим біоенергетика не обмежується питаннями виробництва палива, але і включає сучасні технології для виробництва тепла та електроенергії на його основі (рис. 1).

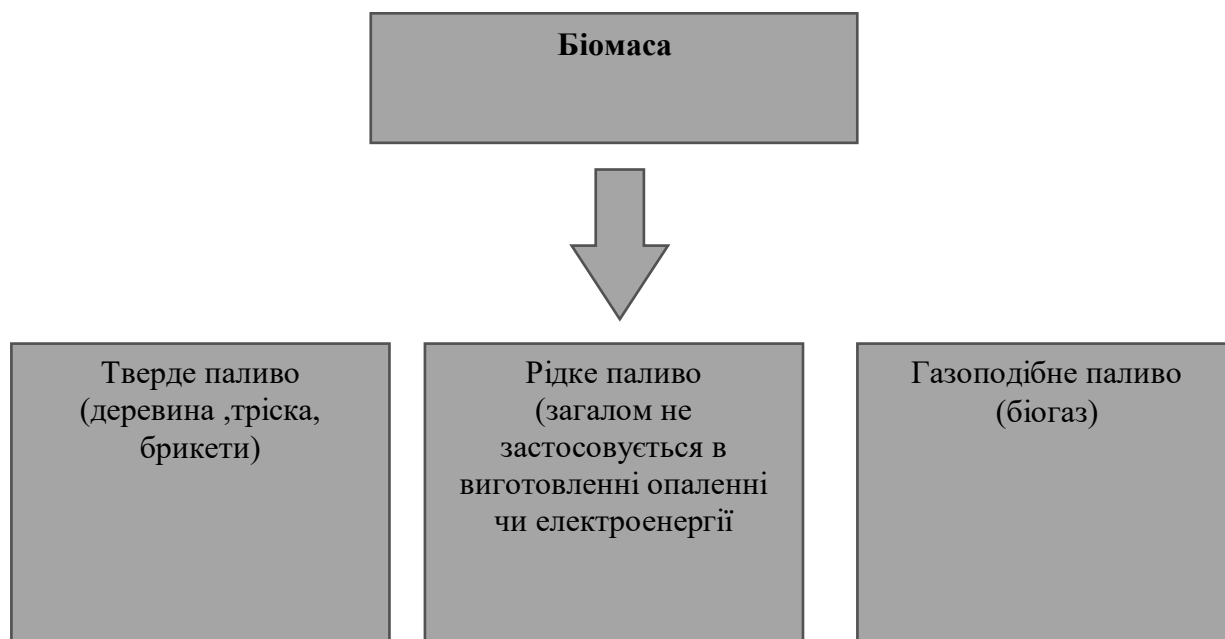

Рис.1. Класифікація видів палива для виробництва тепла та електроенергії

У підсумку слід зазначити, що нерівномірність розміщення ресурсів на Землі. Країна з найбільшим потенціалом біоенергетики у Європі має зробити основою природокористування розвиток відновлювальних джерел енергії в цілому та біоенергетику , як найбільшу частку відновлюваних джерел енергії.

Література:

1. Укргазвидобування веб сайт. URL: <http://ugv.com.ua/uk/page/ukrgazvidobuvanna-rozpocalo-realizaciu-programi-narosenna-vidobutku-gazu-trizub> (дата звернення 23.02.2020)
2. Загальне природокористування | Енциклопедія Сучасної України веб сайт. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=15139 (дата звернення 23.02.2020)
3. Загальна характеристика і поділ природних ресурсів - Основи екології - Навчальні матеріали онлайн веб сайт. URL:

https://pidruchniki.com/1799022637944/ekologiya/zagalna_harakteristika_podil_prirodnih_resur_siv (дата звернення 23.02.2020)

4. Державна служба статистики України веб сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/energ/en_bal/Bal_2016_u.zip (дата звернення 23.02.2020)

УДК 622.116

Михайло Леонідович Сажнєв

*к.геогр.н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

Аліна Леонідівна Стецько

*студентка I курсу магістратури природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАПАСІВ ТА ВИДОБУТКУ ТОРФОВОЇ СИРОВИНИ В УКРАЇНІ

В межах України за ступенем заболоченості та характером боліт виділено п'ять торфово-болотних областей: Полісся, Малого Полісся, Лісостепу, Степу та Карпат і Прикарпаття. Розміщення областей має в основному зональний характер. Найбільшою заболоченістю (6,3 %) і заторфованістю (4,3 %) відзначається Поліська торфово-болотна область, яка знаходиться у межах Поліської низовини. Болота тут переважно евтрофні, здебільшого заплавні, трапляються зрідка мезотрофні та оліготрофні улоговинні. Область Малого Полісся розташована між Волинською і Подільською височинами. Заболоченість тут 5,3 %, заторфованість – 4,4 %. Утворенню й розвитку боліт сприяють незначна розчленованість рельєфу і висока вологість. Переважають заплавні болота в широких долинах невеликих річок. Майже всі болота осушені й освоєні. Торфово-болотна область Лісостепу збігається з лісостеповою фізико-географічною зоною. Значна розчленованість території та невелика кількість опадів не сприяють

розвитку боліт (заболоченість 1,5 %, заторфованість – 1,1 %). Характерні евтрофні, пов'язані з річковими долинами заплавні болота, а також притерасні, долинні болота. Торфово-болотна область Степу відповідає межах степової зони України. Заболоченість і заторфованість тут невеликі, відповідно, 0,05 і 0,03 %. Переважають евтрофні заплавні болота, а також улоговинні на терасах річок. Специфічними для області є плавневі болота в пониззях Дніпра, Південного Бугу, Дністра і Дунаю. У торфово-болотній області Карпат і Передкарпаття найбільш заболоченим (1,2 %) і заторфованим (1,0 %) є Передкарпаття. Переважають евтрофні заплавні болота, долинні болота. У Карпатах болота здебільшого невеликі за площею, найпоширенішими є улоговинні, схилі різні заторфованістю болота. Заболоченість і заторфованість становлять, відповідно, 1,05 і 0,04 %. За геолого-геоморфологічними особливостями у межах торфовоболотних областей виділено 11 торфово-болотних районів [6], кожен з яких характеризується певним ступенем заболоченості й заторфованості. Найбільш заболочений (10,1 %) і заторфований (7,3%) район Західного Полісся в торфово-болотній області Полісся. В Україні більшість боліт є торфовищами. Останній термін часто використовують для осушених боліт, іноді під торфовищем розуміють торфовий поклад болота, особливо при його розробці [1]. На болотах України переважають низинні поклади торфу, у Західному Поліссі й Карпатах трапляються мішані перехідні типи. Верхові та мішані верхові типи покладів відомі у Західному й Центральному Поліссі, у Карпатах. Найбільш поширені торфові родовища в Рівненській, Волинській, Чернігівській, Житомирській, Київській, Львівській областях. Заторфованість Рівненської і Волинської областей досягає 6,5 %, тоді як у Тернопільській, Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській, Полтавській, Сумській та Харківській областях вона не перевищує 1,9 % усієї території. Ще рідше зустрічаються родовища торфу у Миколаївській, Запорізькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Івано-Франківській областях, де ступінь заторфованості не перевищує 0,1 %.

За даними Держкомгеології, на території України виявлено й розвідано з різним ступенем детальності 1986 торфових родовища з геологічними запасами біля 2,0 млрд т. Загальна площа родовищ становить біля 1 млн га, у промислових межах – біля 600 тис. га; балансові запаси торфуги перевищують 794 млн т. Окрім того, по 861 торфородовищу підраховані ресурси у кількості 644,2 млн т, а також 54,3 млн т геологічних запасів зосереджено на 303 затоплених, забудованих та дрібноконтурних родовищах. Запаси торфуги на відведених під промислове освоєння родовищах становлять 22,6 млн т, а підготовлені промислові потужності з видобування торфуги – 2100 тис. т (з виробництва торфобрикетів – 700 тис. т). Загалом, найбільшою кількістю балансових запасів торфуги володіє Волинська область (161,7 млн т), що становить понад 20 % від усіх промислових покладів України, друге місце посідає Рівненська із запасами понад 134 млн т, або 17 % від загальноукраїнських (табл. 1). Як видно з рис. 1, спостерігається чітка закономірність зниження торфозабезпеченості населення областей України з північного заходу й півночі на південний схід – південь.

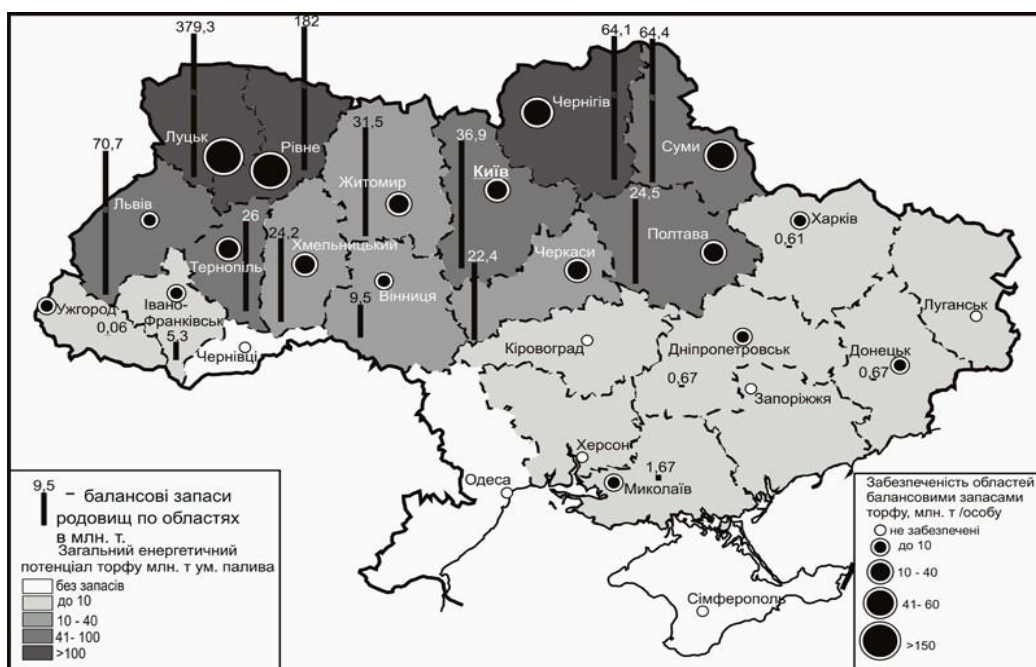

Рис. 1. Розподіл торфових ресурсів по адміністративних районах України [5]

У цьому ж напрямку зменшується і загальний енергетичний потенціал торфуги, який розуміється як енергетичний потенціал усіх геологічних запасів

у перерахунку на умовне паливо, а також територіальна щільність розвіданих торфових запасів і доцільно-економічний потенціал.

Державним балансом запасів корисних копалин України обліковується 683 родовища торфу, з яких 42 періодично розроблялись в 2017 році на 19 родовищах видобуто 600 тис. т торфу, з яких 18 тис. т використано як добриво для сільського господарства, а 582 тис. т – як комунальне паливо. Крім того, по 1001 торфородовищі підраховані прогнозні ресурси у кількості 728852 тис. т, а також 54063 тис. т геологічних запасів зосереджено на 302 затоплених, забудованих та дрібноконтурних родовищах [2]. Видобуток в 2018 році склав – 646 тис. т. на 44 родовищах, що розробляються [3]. Відомості про запаси та видобуток торфу наведено в таблиці та рис. 2.

Таблиця 1

Розподіл запасів і видобутку торфу по адміністративних областях України [2]

Назва області	Кількість родовищ			Запаси на 1.01.2018 р.						Погашення в 2017 р.		
	Всього	Балансові	в т.ч. що розробляються	Геологічні запаси	Балансові				Всього	в т.ч.:		
					Всього		в т.ч. що розробл.			видобуток	втрати	
					A+B+C1+C2	C2	A+B+C1+C2	C2				
ВСЬОГО В УКРАЇНІ	1986	683	42	2027953	769584	119800	78770	1288	683	600	83	
Вінницька	88	24	-	43775	14986	328	-	-	-	-	-	
Волинська	308	99	7	419988	154740	11334	20900	-	309	238	71	
Дніпропетровська	3	-	-	79	-	-	-	-	-	-	-	
Донецька	18	-	-	771	-	-	-	-	-	-	-	
Житомирська	144	38	2	8008	26426	613	9986	-	27	22	5	
Закарпатська	8	-	-	59	-	-	-	-	-	-	-	
Запорізька	5	-	-	343	-	-	-	-	-	-	-	
Івано-Франківська	52	19	2	13868	5309	84	1119	-	8	8	-	
Київська	141	27	1	225541	77338	49443	45	-	-	-	-	
Кіровоградська	5	-	-	2755	-	-	-	-	-	-	-	
Луганська	4	-	-	76	-	-	-	-	-	-	-	
Львівська	167	74	4	215772	146417	21440	8871	-	37	35	2	
Миколаївська	7	-	-	400	-	-	-	-	-	-	-	
Полтавська	57	30	1	90647	22981	1313	76	-	1	1	-	
Рівненська	251	107	16	322621	128984	6545	22435	856	230	225	5	

Сумська	130	56	-	101494	44194	570	-	-	-	-	-
Тернопільська	96	53	1	120318	29266	6884	6597	-	-	-	-
Харківська	37	2	-	4996	283	-	-	-	-	-	-
Херсонська	4	3	-	3331	2477	848	-	-	-	-	-
Хмельницька	136	43	-	72070	23537	4199	-	-	-	-	-
Черкаська	47	14	1	53865	17180	419	168	-	-	-	-
Чернігівська	278	94	7	255603	75466	15780	8573	432	71	71	-

Як видно з поданих таблиці 1 й рис. 1, найперспективнішим регіоном для будівництва видобувних і торфопереробних підприємств є Полісся. На родовищах, що експлуатуються підприємствами Українського концерну торфової промисловості «Укрторф», зосереджено 37 % розвіданих запасів, на резервних – 9 %, перспективних для розвідки – 8 %, на охоронних (тих, що розташовані у межах заповідних територій) – 12 %, на осушених – 12 %, на зазолених ($A_c > 35\%$) – 4 %, на дрібнопокладових – 7 % [5].

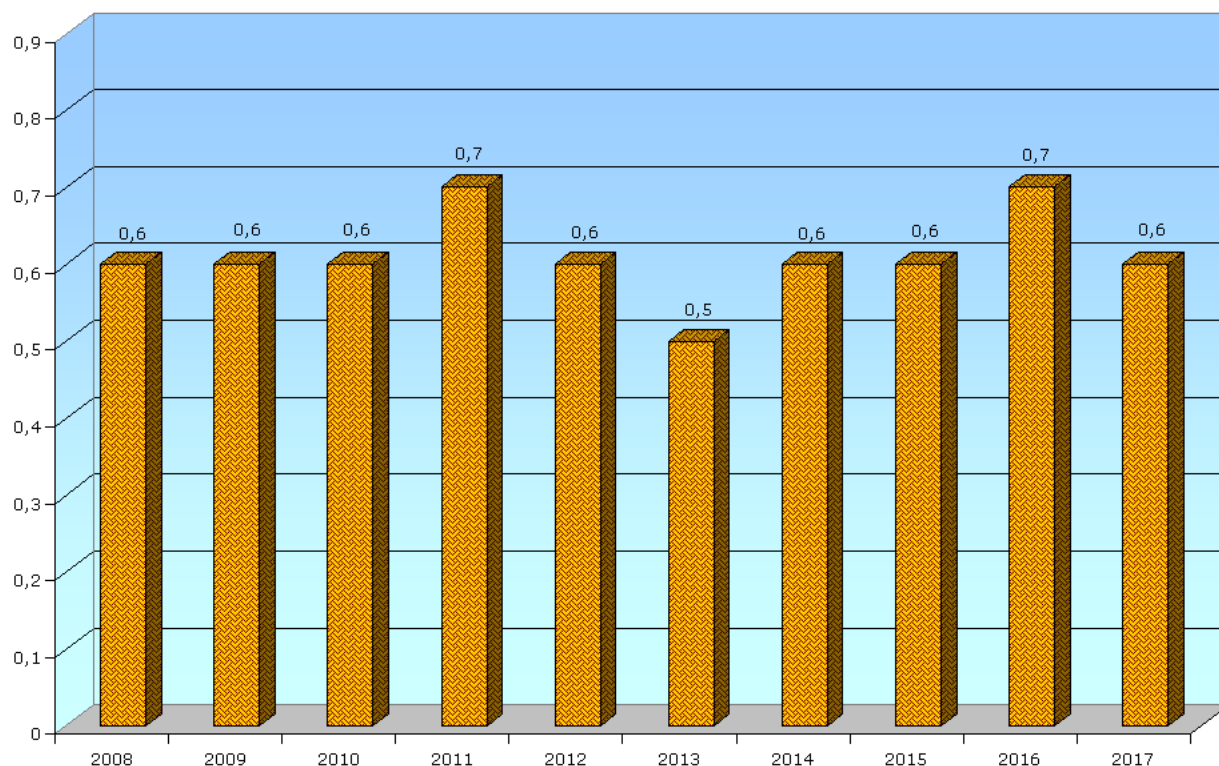

Рис. 2. Динаміка видобутку торфу в Україні за 2008-2017 роки, (млн. т) [2]

Особливості будови торфовищ диктують необхідність проведення при їх освоєнні комплексу меліоративних робіт, принциповим напрямом яких повинно бути забезпечення комплексного довготермінового використання

земельних та паливно-енергетичних ресурсів. Тому часто при підготовці до освоєння великих торфових родовищ паралельно зі створенням мережі осушувальних споруд (дренажних каналів) будуються й об'єкти, які забезпечують необхідне зволоження осушених земель після завершення гірничих робіт (водосховища, станції технонагляду за станом дренажних систем тощо).

Література:

1. Брадис, Е.М., Андриенко Т.П. Евтрофные и мезотрофные сфагновые болота УССР. Типы болот СССР и принципы их классификации. Л.: Наука, 1974. С. 115-120.
2. Мінеральні ресурси України. Київ: Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2018. 270 с.
3. Стан запасів корисних копалин. Мінеральні ресурси України. URL: <http://minerals-ua.info/stan-zapasiv.php> (дата звернення 10.02.2020)
4. Сивий М. Торфові ресурси України: сучасний стан, перспективи використання. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. 2012. № 1. С. 81-86.
5. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. Географія мінеральних ресурсів України : монографія. Львів : Простір М, 2013. 684 с.
6. Торфово-болотний фонд УРСР, його районування та використання / За ред. Г. І. Білика. К.: Наукова думка, 1973. 264 с.

Скупий Ігор Олександрович

*студент I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

Федосєєв Олександр Петрович

*студент I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

Ольга Михайлівна Левада

*к.геогр.н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

НАДРОКОРИСТУВАННЯ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ВАСИНІВСЬКОГО РОДОВИЩА ЗАЛІЗНИХ РУД)

Україна входить до 10 країн світу з найбільшими запасами залізних руд, а залізорудна промисловість і металургійний комплекс є бюджетоутворюючими галузями економіки, що мають для країни стратегічне значення. Відомі запаси і ресурси залізних руд локалізовані в межах п'яти основних залізорудних басейнів і районів: Криворізький басейн і Білозерський район багатих гематит-мартитових і магнетитових руд та магнетитових кварцитів; Кременчуцький і Приазовський райони магнетитових кварцитів; Керченський басейн бурих залізняків. Державним балансом запасів корисних копалин України враховано 60 родовища залізних руд, з яких 26 перебувають в стадії розробки. Загальні балансові запаси залізних руд становлять 19725,9 млн т, С2 – 7367,8 млн т; позабалансові – 4546,3 млн т [2,с.234]. Багаті залізні руди і залістисті кварцити добувають на родовищах Криворізького, Кременчуцького та Білозерського залізорудних басейнів. Не дивлячись на великі запаси та ресурси, вітчизняна мінерально-

сировинна база має певні проблеми із забезпеченням гірничодобувних підприємств якісними рудами. Якість запасів залізних руд визначається параметрами кондицій для підрахунку запасів, які обираються і обґрунтовуються при проведенні геолого-економічної оцінки.

Приазовський залізорудний район (Запорізька і Донецька області) є першочерговою резервною базою сировини для чорної металургії України. Промислові запаси цього району становлять 2958,8 млн. т при середньому вмісті заліза $Fe=27,6\%$. Ці запаси підраховані у межах Васинівського, Куксунгурського, Гуляйпольського та Маріупольського родовищ. Підготовлені ще 30 років тому до промислового освоєння ці родовища поки не експлуатуються. Приблизно третина з розвіданих запасів району представлені високоякісними магнетитовими кварцитами Маріупольського, Куксунгурського та Васинівського родовищ [3,с.21]

Перспективним для розробки і використання в народногосподарському комплексі України є Васинівське родовище залізистих кварцитів.

Васинівське родовище залізистих кварцитів розміщується на території Оріховського р-ну Запорізької обл., у 10 км на північ від м. Оріхів. Як і родовища, що знаходяться поруч (у межах 10-30 км), Оріховське, Гуляйпольське та Північнотерсянське, а також інші родовища та рудопрояви Оріхово-Павлоградської металогенічної зони Українського щита, Васинівське родовище розміщується неподалік від металургійних заводів Запоріжжя та Донбасу [4,с.179].

Товща метаморфічних порід, що складають Васинівське родовище, утворює витягнуту в північно-західному напрямку велику синклінальну складку довжиною близько 9 км і шириною 2,3-3,2 км. За даними геофізичних досліджень глибина замикання структури становить 2,5 км. Загальна потужність метаморфічних порід на родовищі більше 1000 м. Падіння порід на крилах складки центриклінальне, кут падіння $75-85^\circ$, місцями до 90° . Синклінальна структура родовища помітно ускладнена диз'юнктивною тектонікою [1].

Васинівське родовище залізистих кварцитів істотно відрізняється від інших родовищ докембрійських залізних руд України за багатьма ознаками:

- 1) за кільцевою структурою рудоконтролюючої магнітної аномалії;
- 2) значною потужністю рудного пласту (140-200 м) за відсутності чітко вираженого ритмічного чергування в розрізі залізисто-крем'янистих і залізисто-алюмосилікатно-сланцевих порід;
- 3) значною довжиною рудного пласту по простяганню – близько 19 км по периметру аномалії;
- 4) замиканням рудного пласту на глибині близько 2,5 км;
- 5) в характерному для залізисто-крем'янистої формації парагенезисі порід немає метабазитів і метаультрабазитів, вперше виявлені метавулканіти середнього складу;
- 6) в розрізі залізородної формації відсутні карбонатні породи – кальцифіри і мармури;
- 7) породи формації метаморфізовані в умовах епідот-амфіболітової фації;
- 8) значними запасами відносно бідних силікатно-магнетитових залізистих кварцитів (4-5 млрд. т до глибини 500 м при вмісті заліза 16-17%) [1].

Потужність зони окислення порід і руд родовища становить 20-40 м.

В інституті «Механобрчормет» досліджували речовинний склад напівпромислової проби залізистих кварцитів Васинівського родовища, відібраної із рудного тіла «Центральне». Проба сформована із керна 8 нахилених свердловин та складається з біотит-амфібол-магнетитових кварцитів (86,0 %), жильних рожевих гранітів, що перерізають їх (10,9 %), і вмісних порід – гнейсів, гранітів та мігматитів різного складу (3,1 %). Хімічний склад проби, масова частка, %: Fe_{ag} – 33,7; Fe_{emg} – 28,53; SiO_2 – 45,5; Al_2O_3 – 2,22; CaO – 1,32; MgO – 1,62; K_2O – 0,95; Na_2O – 0,60 %; в.п.п. – 0,85; шкідливі домішки — P_2O_5 – 0,165; S_{zag} – 0,06. [4,с.179]. Рудні та нерудні

мінерали не утворюють складних структур зрощення, що дає змогу передбачати високу якість концентрату.

Напівпромислові випробування залізистих кварцитів Васинівського родовища на дослідному виробництві інституту «Механобрчормет» показали можливість отримання концентрату з масовою часткою заліза 70,0 % з використанням двостадійної схеми подрібнення з попереднім комбінованим збагаченням. Вихід концентрату при цьому 38,5, вилучення – 80 % [4,с.181] .

Отже, запаси залізистих кварцитів Васинівського родовища мають значний потенціал в отриманні залізорудної сировини на майбутнє і слугують стабілізуючим фактором розвитку металургійної промисловості в Запорізькій області і Україні в цілому.

Література:

1. Фізична географія Запорізької області: Хрестоматія / Л.М. Даценко, В.В. Молодиченко, В.П. Воронка та ін. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 200 с.
2. Прокопенко О.С., Курило М.М. Методика вибору оптимальних значень бортового вмісту за допомогою 3D моделювання для залізорудних об'єктів України. VI міжнародна науково-практична конференція «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування», (м. Трускавець, 7-11 жовтня 2019 р.) Матеріали конференції. Том I. Київ, 2019. С. 234-239.
3. Попов С.О., Бабец Є.К., Колосов В.О., Рудько Г.І. Стан і перспективи розвитку залізорудної промисловості України. *Збірник наукових праць «Науково-дослідного гірничорудного інституту» Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет»*. 2015. №55. С. 12-36.
4. Семеніхіна К.В., Зима С.М., Воробйов О.М. Склад і структуру залізистих кварцитів Васинівського родовища (Запорізька обл.). *Записки Українського мінералогічного товариства*. 2011 Т.8. С. 179-181.

Михайло Леонідович Сажнєв
к.геогр.н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Ростислав Валерійович Фісанов
студент I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

АГРОКЛІМАТИЧНА ОЦІНКА ТА ПРИРОДНО- СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Територія Херсонської області розташована в межах двох зон: степової посушливої і сухостепової. Клімат області континентальний, жаркий, посушливий. Річна сумарна радіація складає 115-116 ккал/см², з яких 94-95 ккал надходить впродовж м вегетаційного періоду. Фотосинтетично активна радіація за вегетаційний період становить 45-50 ккал/см². Середньорічна температура повітря +9,0-10,5°. Середня температура липня +22,8-23,8°C, січня-від-2,2 до4,3°C. Абсолютний максимум температури становить-37-40°C; абсолютний мінімум-29-33°C [3].

Тривалість вегетаційного періоду 210-245 днів, а безморозного, від останнього заморозку весною до першого восени, від 165 до 220 днів. Період із середньодобовими температурами вище +10°C за кількістю днів близький до безморозного, зазвичай накопичується 3200-3500°C позитивних (активних) температур [3].

Річна сума опадів коливається в межах 350-470 мм зі зміною по роках від 140-160 до 600-660 мм. Найбільша кількість опадів випадає в липні (35-60 мм), найбільш сухий місяць-березень (20-29 мм). Основна кількість опадів (60-70%) припадає на теплий період року переважно у вигляді злив. Добовий максимум опадів досягає 50-60 мм, а в деяких випадках-150-180 мм і більше.

Характерний період без опадів триває 50-60 днів і більше. Сніговий покрив невисокий і нестійкий [7].

Суховії спостерігаються щорічно. В Україні виділені два райони з підвищеною повторюваністю суховіїв, центр одного з них розташований у районі Нижні Сірогози-Асканія-Нова. На основній частині території області відносна вологість повітря протягом 40-60 днів, частіше всього в денні години понижається до 30% і менше. При сильних суховіях вологість повітря понижається до 10-15%, а в деяких випадках і нижче. Ймовірність інтенсивних суховіїв в травні-серпні - 80-100% [3].

Гідротермічний коефіцієнт (ГТК) – відношення кількості опадів, що випали, до випаровування за вегетаційний період – дорівнює 0,6-0,7, тоді як в зоні достатнього зволоження – 1,0, а в зоні напівпустелі – 0,5 [7].

Висока температура і низька вологість повітря обумовлюють інтенсивне випаровування з поверхні ґрунту і транспірацію. Випаровування з добре обробленого чорного пару (квітень-вересень) становить 200-220 мм. Випаровуваність за теплий період року (квітень-жовтень) становить 900-1100 мм, що в 3-3,5 рази перевищує річну суму опадів. Добові величини випаровуваності нерідко досягають 8-10 мм або 80-100 м³/га, а максимум випаровуваності за добу-14-15 мм [7].

За рік буває 15-20 днів з сильним вітром, швидкість якого 14 м/с, в приморських районах таких днів значно більше від 20 до 40. Максимальна швидкість вітру може досягати 35-40 м/с. Сильні вітри завдають шкоди сільськогосподарському виробництву і викликають вітрову ерозію ґрунту.

Херсонська область розташована в зоні неповного весняного зволоження. Максимальні запаси продуктивної вологи в поверхневому шарі ґрунту спостерігаються навесні і зазвичай у 0-100см становлять 90-110 мм. У посушливі роки запаси складають всього 50-70 мм., а глибина зволоження становить 40-60 см. У роки з високою зволоженістю ця глибина перевищує 150-170 см., а вологість ґрунту в 0-100см сягає найменшої вологоємності (НВ) [7].

Залежно від природно-кліматичних і ґрунтових особливостей територія області поділена на 7 природно-сільськогосподарських районів [1].

1. Бериславський природно-сільськогосподарський район об'єднує Бериславський, Великоолександрівський, Високопільський, Нововоронцовський та декілька господарств Білозерського адміністративного району загальною площею 447,8 тис. га, в тому числі сільськогосподарських угідь 415,2 тис. гектарів. Поверхня основної частини території рівнинна з невеликою кількістю подів, а прилегла до Дніпра та Інгульця - хвиляста з пологими місцями, великими схилами. Яружно-балкова система розвинена особливо сильно на території, що прилягає до Каховського водосховища. Ґрунтовий покрив району представлений, в основному, чорноземами південними, що займають 73,4% орних земель. Вони характеризуються гумусовим профілем потужністю 53-54 см, вмістом гумусу (3,4-4,2%), важко-і середньо-суглинковим механічним складом переважно з крупно-пиловою фракцією. Фізичні та хімічні властивості ґрунтів задовільні. Змиті різновиди чорноземів південних залягають на схилах балок і ярів. Вони займають 16,6% ріллі і характеризуються загальним зменшенням гумусового профілю, низьким вмістом гумусу, безструктурністю орного шару і несприятливим для розвитку сільськогосподарських культур водним режимом. Ґрунти подів займають 9,8% площі ріллі. Відрізняються розвиненим гумусовим профілем потужністю 60-70 см. з вмістом гумусу 3,7-4,5% і оглеєні переважно з глибини 57-70 см [1]. Глейові горизонти подових ґрунтів характеризуються слабкою водопроникністю, значною вологоємністю за невеликих запасів доступної для рослин вологи. Ґрунтам притаманне короткочасне сезонне перезволоження, вони потребують регулювання водно-повітряного режиму. В останні роки спостерігається підтоплення окремих ділянок сільськогосподарських угідь ґрунтовими водами. Ґрунти району схильні до дефляції [6].

2. Нижньосірогоський природно-сільськогосподарський район об'єднує Великолепетиський, Верхньорогачицький, Горностаївський, Нижньосірогоський, частину господарств Каховського та Іванівського адміністративних районів. Площа сільськогосподарських угідь району-490,3 тис. гектарів. Поверхня району рівнинна з великою кількістю подів і лише територія, прилегла до Каховського водосховища, відрізняється розвитком ярово-балкової системи. Близько 81,3% орних земель району зайняті чорноземами південними солонцюватими, які характеризуються досить високою родючістю. У зв'язку з тим, що ці ґрунти схильні до дефляції, вміст гумусу в них невисокий-2,7-3,4%. Фізичні властивості сприятливі для розвитку сільськогосподарських культур. Ґрунти потребують протидефляційних заходів [4]. Ґрунти подів займають 5,5% орних земель району, які добре гумусовані (3,5-3,7%), і за своїми водними та фізичними властивостями не відрізняються від ґрунтів Бериславського природно-сільськогосподарського району. Змиті ґрунти займають 11% ріллі, відрізняються низькою природною родючістю і потребують протиерозійного захисту [1].

3. Білозерський природно-сільськогосподарський район. До його складу входять господарства Білозерського району та міста Херсона. Загальна площа сільськогосподарських угідь складає 104,8 тис. гектарів. Значна частина району рівнинна з великою кількістю подів. Територія, прилегла до Дніпра та Інгульця, характеризується хвилястим рельєфом з досить розвиненою системою балок. Ґрунтовий покрив району представлений темно-каштановими ґрунтами та їх комплексами з солонцями. Вони займають 69,7% ріллі. Ґрунти характеризуються добре розвиненим гумусовим профілем потужністю 52-58 см, невисоким вмістом гумусу (1,9-2,7%), середньо-і важкосуглинковим механічним складом, дефляційно-небезпечні. Хімічні та фізичні їх властивості задовільні. На землях, зрошуваних водою з Дніпровського лиману та Інгульця, відбувається вторинне осолонцювання, місцями засолення, підтоплення ґрунтів. Вони

потребують здійснення меліоративних заходів щодо попередження негативних явищ. На схилах балок розташовані змиті різновиди ґрунтів, що займають 18,8% ріллі. Природна родючість їх низька, потребують протиерозійних агротехнічних, лісомеліоративних та гідротехнічних заходів. Подові землі займають 11,5% ріллі. Водно-фізичними властивостями не відрізняються від аналогічних ґрунтів Бериславського та Нижньосірогозького природно-сільськогосподарських районів [1,5,6].

4. Олешківській природно-сільськогосподарській район знаходиться на піщаних аренах борової тераси Дніпра з міжаренними просторами і об'єднує декілька господарств Голопристанського, Олешківського, Каховського районів та м. Нової Каховки. Площа сільськогосподарських угідь складає 47,3 тис. гектарів. У ґрунтовому покриві переважають чорноземи осолоділі переважно супіщаного механічного складу, що займають 75,1%, орних земель. Вони характеризуються слабким вмістом гумусу (0,96%), потужним ґрунтовим профілем, низькою поглинаючою здатністю, слабкою оструктуреністю, високою водопроникністю, малою вологоємністю, а також низькою забезпеченістю поживними речовинами. Ґрунти в значній мірі схильні до дефляції і потребують протидефляційних заходів. Дерново-піщанисті та глинисто-піщанисті ґрунти займають 10,4% орних земель району, які відрізняються дуже низькою природною родючістю, складаються на 90-93% з кварцового піску, безструктурні, містять 0,17-0,57% гумусу і відрізняються від провального типу водопроникністю і малою вологоємністю, низькою забезпеченістю поживними речовинами [1,5]. Тепловий режим сприятливий. Овочі, фрукти і зернові культури на них дозрівають на 2-3 тижні раніше, ніж на суглинкових ґрунтах. Ґрунти району в сильній мірі схильні до дефляції і потребують протидефляційного захисту [6].

5. Скадовський природно-сільськогосподарській район об'єднує Скадовський район, частину господарств Голопристанського, Олешківського, Каховського районів і приурочений до тераси – дельти Дніпра. Площа

сільськогосподарських угідь-272,2 тис.га. У ґрунтовому покриві переважають темно-каштанові ґрунти і їхні комплекси з солонцями (89,4% ріллі). Ґрунти характеризуються легким механічним складом, слабким вмістом гумусу (0,83-1,7%), добре розвиненим гумусовим профілем, слабкою його оструктуреністю, значною водопроникністю на слабо-солонцюватих ґрунтах і дуже низькою - на сильно-солонцюватих ґрунтах і солонцях, що створює технологічні труднощі при поливі [5,6]. В умовах зрошення відзначається вторинне осолонцювання ґрунтів, місцями засолення, підтоплення, інтенсивний винос поживних речовин, погіршення їх фізичних властивостей. Застосування важких оброблювальних знарядь, збільшення кількості технологічних операцій при обробітку ґрунту, обумовлювали зростання механічного тиску на ґрунти, зумовлювали створення в підорному і орному горизонтах щільних прошарків, що погіршують водопроникність ґрунтів [1]. Ґрунти подів займають 7,4% ріллі і характеризуються легким механічним складом, невисоким вмістом гумусу (2,0-2,5%), слабкою оструктуреністю. Фізичні властивості їх подібні аналогічним ґрунтам попередніх природно-сільськогосподарських районів.

6. Чаплинський природно-сільськогосподарський район. До його складу входять Чаплинський, Каланчацький і 2 господарства Новотроїцького району. Загальна площа сільськогосподарських угідь – 236,7 тис. гектарів. Поверхня рівнинна з сильно розвиненим мезо- та мікрорельєфом. Рівнинна поверхня покрита численними подами. Ґрунтовий покрив представлений темно-каштановими ґрунтами і їх комплексами з солонцями (92,6% ріллі), які характеризуються гумусовим профілем потужністю 40-48 см, значною солонцюватістю, невисоким вмістом гумусу (2,8-3,0%), слабкою оструктуреністю орного шару [5]. Ґрунти подів займають 7,4% ріллі. Характерна їх особливість-розвинутий гумусний профіль (55-64 см) з досить високим вмістом гумусу (2,75-3,35%). За своїми фізичними властивостям вони не відрізняються від аналогічних ґрунтів Нижньосірогозького природно-сільськогосподарського району [6].

7. Генічеський природно-сільськогосподарський район. До його складу входять Генічеський, Новотроїцький і частина господарств Іванівського адміністративного району. Площа сільськогосподарських угідь – 349,5 тис. га. У ґрунтовому відношенні район не відрізняється від Чаплинського природно-сільськогосподарського району. Землі, зрошені протягом багатьох років мінералізованими артезіанськими водами, вторинно-осолонцьовані, засолені і потребують меліоративного покращення. Таким чином, загальна площа дефляційно-небезпечних земель Херсонської області складає 1786,8 тис. га, у т.ч. сільськогосподарських угідь 1681,7 тис. га. Близько 188,8 тис. га земельних угідь підвержені водній ерозії, з них сільськогосподарських угідь 177,5 тис. га. Площа засолених угідь області становить 233,4 тис. гектарів, у тому числі засолених сільськогосподарських угідь 201,4 тис. га. З них вторинне засолення на землях сільськогосподарських угідь відзначається на площі 63,0 тис. га [8,с.91].

Загальна площа солонцевих земель Херсонської області становить 1446,8 тис. га, з них солонців в комплексі – 252,3 тис. га, солонцюватих ґрунтів - 758,8 тис. га і залишково солонцюватих – 435,7 тис. гектарів [2].

Площа короткочасно і тимчасово перезволожених орних земель становить 136,2 тис. га, з них заплавлених – 4,1 тис. га, не заплавлених – 132,1 тис. га. Заболочених земель в Херсонській області 6,7 тис.га, в тому числі сільськогосподарських угідь – 1,3 тис. га [2,9].

Література:

1. Атлас родючості ґрунтів Херсонської області: інформаційно-аналітичний збірник / за ред. Пелих В.Г., Базалій В.В., О.В. Морозов та ін. Херсон: Олді - плюс, 2011. 105 с.
2. Безніцька Н. В. Формування показників родючості і продуктивності меліоративних ґрунтів в умовах регіональних змін клімату (на прикладі Херсонської області): дис. канд. с.-г. наук: 06.01.02. Херсон, 2017. 230 с.
3. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / І.О. Пилипенко та ін. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. 221 с.

4. Грунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання / В.А. Демьохін та ін. К.:Колобіг, 2007. 132 с.
5. Качановська Л. О., Кондакова М. А. Агроекологічна оцінка ґрунтів адміністративних районів Херсонської області. Наукові доповіді НУБіП України. № 6 (70), 2017. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/9757-20798-1-SM.pdf> (дата звернення 10.02.2020)
6. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області): Монографія. Херсон: ПП Вишемирський, 2005. 198 с.
7. Молодиченко В.В., Стецишин М.М. Природно-ресурсні передумови розвитку агропромислового комплексу Херсонської області. Географія і сучасність. 36. наук. праць. націон. пед. ун-ту. ім. М.П.Драгоманова. К.: Вид-во націон. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2000. Вип. 3. С. 142-148.
8. Непша О.В., Яременко Я.М. Геоекологічний стан ґрунтів Генічеського району Херсонської області. Географія та туризм: матеріали II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. ГС Сковороди (26 лютого 2019 р., м. Харків). Харків: ХНПУ ім. ГС Сковороди, 2019. С. 91-97.
9. Тамбовцев Г.В., Донцова К.С., Комар І.О. Практичні заходи щодо охорони ґрунтів Херсонської області. Географія та туризм: матеріали II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (26 лютого 2019 р., м. Харків). Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2019. С. 97-103.

УДК 630*18:528:8

*Слюта Аліна Миколаївна
к.пед.н., доцент кафедри географії
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів*

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ БІОКЛІМАТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ЕКОСИСТЕМИ ЗОНИ ПОЛІССЯ

Зона Полісся – є найбільш уразливою та чутливою екосистемою до впливу кліматичних факторів. Масштаби змін в межах поліської зони значно

перевищують можливі зміни в лісових чи водних екосистемах. Причина того є переважання за показником біорізноманіття, впливу ряду кліматичних параметрів на їх формування та розвиток, зміна їх стану в залежності від сезонності та аномальних кліматичних явищ. Розвиток екосистеми Полісся безпосередньо залежить не тільки від біокліматичних факторів, а й від рівня антропогенного навантаження [1]. Питання полягає в наступному: який вплив, кліматичний чи антропогенний, на подальший розвиток поліської зони переважає над іншим? Який ефект на біотичні характеристики екосистеми внаслідок одночасного навантаження вищезгаданих факторів?

В ході роботи, як предмет аналізу, використовувалися знімки, що містять необхідну геопросторову інформацію, а саме – показник формування чистої первинної продукції екосистем поліської зони України.

Мета проведення аналізу – визначити наявність та ступінь впливу біокліматичних показників та похідних від них на показник чистої первинної продуктивності зони Полісся. Базуючись на результатах отриманих даних можна буде зробити висновок – які з кліматичних показників мають найбільший вплив на приріст чистої первинної продукції зони України [2].

Для проведення необхідного об'єму роботи методом дослідження було застосування кореляційного аналізу за допомогою програмного забезпечення QGIS версії 3.14 [4] та модуля GRASS `r.regression.line`. Кінцевий результат при аналізі даних – отриманий показник коефіцієнту кореляції. Коефіцієнт кореляції є тим показником, який відображає наявність та щільність зв'язку залежного (в даному випадку приріст біомаси) від відповідних незалежних біокліматичних показників за лінійної залежності. Результати відповідного коефіцієнту дадуть відповіді на наступні питання: чи є між ознаками зв'язок, наскільки щільним є зв'язок, його характер – прямо пропорційний чи зворотно пропорційний.

Для кореляційного аналізу використовувалися шари ГІС для зони Полісся, які містять геопросторову інформацію стосовно продукційних процесів в екосистемах, біокліматичні показники, характер ґрунтового

покриву, інтенсивність сонячної інсоляції. Для дослідження зв'язків показника чистої первинної продуктивності із характером ґрунтового покриву, була використана карта ґрунтового покриву. Для дослідження впливу висот на формування ЧПП використовувався шар, завантажений із сайту BIOCLIM2 [6].

Характер продукційних процесів в екосистемах зони Полісся визначався на основі знімків земної поверхні, отриманих за допомогою скануючого спектрорадіометра середньої роздільної здатності (The moderate-resolution imaging spectroradiometer, (MODIS)), продукт MOD17A3[5]. Для території зони Полісся було розраховано шар ГІС із значеннями середньої чистої первинної продуктивності для періоду з 2009р. по 2019р.

Як незалежні показники були вибрані наступні групи даних: показники температури (мінімальні, максимальні та усереднені по місяцях), кількості опадів (також по місяцях), група усереднених значень температури та опадів та похідних від них параметрів, типи ґрунтів, висоти зони над рівнем моря, рівень сонячної інсоляції та сумарний показник опадів за осінній-зимовий-весняний період.

Отримані результати кореляційного аналізу оцінювалися за шкалою Чеддока [3]. Шкала Чеддока в роботі використовується для оцінки якісної характеристики сили зв'язку між показниками. Від кількісного показника щільності зв'язку (в даному випадку значення R) залежить відповідний показник якісної характеристики сили зв'язку. Якщо показник в межах 0,9-0,99 – сила зв'язку між досліджуваними показниками досить висока. В межах 0,7-0,9 – зв'язок між показниками високий, 0,5-0,7 – значний зв'язок, 0,3-0,5 – помірний, 0,1-0,3 – слабкий. При результатах менше 0,1 можна робити висновок, що між досліджуваними об'єктами зв'язок відсутній.

В ході дослідження був проведений аналіз впливу біокліматичних показників на приріст чистої первинної продукції екосистем зони Полісся.

Дані, що використовувалися в даному блоці дослідження, були кліматичні параметри отримані із бази даних вільного доступу BIOCLIM[6].

Таким чином, були взяті 19 основних наборів біокліматичних даних, що в ході їх обробки дають змогу відобразити річні тренди (середня річна температура, сумарна річна кількість опадів) та лімітуючі екологічні фактори (температура найхолоднішого та найтеплішого, найсухішого та найвологішого місяців або кварталу тощо). Джерелом для шарів були усереднені кліматичні дані мережі метеостанцій за період 1960-1990 рр. Тому отримані результати кореляційного аналізу відображатимуть узагальнену кліматичну характеристику території, яку в подальшому можна використати для її екосистемного моделювання в рамках прогнозування впливу зміни клімату на формування екосистеми зони Полісся в майбутньому.

Як залежна ознака були взяті показники приросту чистої первинної продукції екосистем зони Полісся. Перед проведенням регресійного аналізу, з шару ЧПП були виключені геопросторові пікселі, що не стосуються інформації про вегетаційні процеси відповідної території, та пікселі, що відповідали даним по лісах поліської зони. Дана процедура була пророблена з метою отримання достовірних даних щодо впливу біокліматичних параметрів саме на процес вегетації типових представників флори зони Полісся. Відповідно, були виключені пікселі, що містили в собі інформацію про: водні об'єкти, населені пункти, не вегетуюча земна поверхня, ліси.

За допомогою регресійного аналізу ми отримали результати, що відображають зв'язок між досліджуваними показниками. Коефіцієнт кореляції демонструє ступінь та характер зв'язку. Коефіцієнт детермінації показує міру залежності варіації залежного показника від варіації незалежних змінних та підтверджує отриманий коефіцієнт кореляції та прогнозовані моделі.

Згідно з результатом регресійного аналізу найбільший вплив на формування показника чистої первинної продуктивності проявляє показник інсоляції (табл. 1.)

Таблиця 1.

**Результати регресійного аналізу залежності показника чистої
первинної продуктивності екосистем зони Полісся від біокліматичних
параметрів**

Показник*	Біокліматичні змінні величини	R, коефіцієнт кореляції	R ² , коефіцієнт детермінації	За шкалою Чеддока
1	2	3	4	5
REFL	Показник інсоляції, кВт/м ²	0,51	0,26	значний
bio7	Річний хід температур, °С	-0,48	0,23	помірний
bio4	Сезонність температур (стандартна похибка *100), °С	-0,45	0,20	помірний
bio6	Мінімальна температура найхолоднішого місяця року, °С	0,44	0,19	помірний
bio11	Середня температура найбільш холодного кварталу, °С	0,43	0,19	помірний
bio1	Середня річна температура, °С	0,42	0,17	помірний
bio8	Середня температура найбільш вологого кварталу, °С	-0,41	0,17	помірний

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
bio3	Показник ізотермічності, °С	0,24	0,06	слабкий
bio18	Кількість опадів в найбільш теплому кварталі, мм	-0,23	0,05	слабкий
alt	Висота, м	-0,23	0,05	слабкий
taxonomy	Типи ґрунтів	-0,23	0,05	слабкий
bio16	Кількість опадів в найбільш вологому кварталі, мм	-0,19	0,04	слабкий
bio10	Середня температура найбільш теплого кварталу, °С	0,18	0,03	слабкий
bio12	Річна кількість опадів, мм	-0,14	0,02	слабкий
bio13	Кількість опадів найбільш вологого місяця, мм	-0,13	0,02	слабкий
bio15	Сезонність опадів (коефіцієнт варіації), мм	-0,13	0,02	слабкий
bio2	Річне середнє значення добових амплітуд	-0,12	0,02	слабкий

	температур повітря, °С			
bio9	Середня температура найбільш посушливого кварталу, °С	0,11	0,01	слабкий
bio17	Кількість опадів в найбільш сухому кварталі, мм	-0,06	0,003	зв'язок відсутній
AWS	Сума опадів за осінній-зимовий-весняний період, мм	-0,06	0,004	зв'язок відсутній
bio19	Кількість опадів в найбільш холодному кварталі, мм	-0,05	0,002	зв'язок відсутній
bio14	Кількість опадів найбільш посушливого місяця, мм	-0,03	0,001	зв'язок відсутній
bio5	Максимальна температура найтеплішого місяця, °С	-0,0036	0,00001	зв'язок відсутній

Примітка. Графа «Показник» є кодом для супутникових знімків, що містять інформацію відповідних біокліматичних змінних величин, взятих з вільного доступу бази даних BIOCLIM

Помірний показник сили зв'язку відображають 6 наступних ознак: річний хід температур, сезонність температур, мінімальний показник температури найбільш холодного місяця року, середня температура найбільш холодного кварталу, середня річна температура та середня температура найбільш вологого кварталу. Відповідний результат кореляційного аналізу можна пояснити залежністю, що відображає адаптаційні можливості рослин відповідно до змін температурного режиму. В залежності від сезонності, амплітуди температур, максимальними/мінімальними показниками за місяць, співвідношенні температури та рівня вологості – прослідкуватиметься зміни теплового режиму рослини. Відповідно й залежність біохімічних процесів організму та переходів у різні фізіологічні стани (зміна вегетаційного періоду – період спокою). Для кожного виду рослин відповідає свій тепловий режим при якому спостерігаються оптимальні життєві процеси організму. Іншим словами – в залежності від зміни показників вищезгаданих параметрів – залежить перехід організму від зони оптимуму до зони пригнічення. Як наслідок – відбувається пригнічення життєвих процесів рослин та зміна періодів спокою та вегетації.

Варто зазначити, що прямо пропорційну залежність проявляють фактори мінімальної температури найхолоднішого місяця року, середня температура найбільш холодного кварталу та середня річна температура. Відповідно, в залежності від зростання значення та темпу вищезгаданих показників – зростатиме і показник ЧПП для флори екосистем зони Полісся. Базуючись на отриманих результатах, при зменшенні рівня відповідних значень температур прослідкуватиметься зменшення приросту ЧПП та зміна вегетаційних процесів.

Зворотньо пропорційний характер впливу проявляють річний хід температур, сезонність температур та середня температура найбільш вологого кварталу.

В результаті регресійного аналізу, коефіцієнт кореляції показав відсутність впливу 6 кліматичних факторів на приріст біомаси флори: кількість опадів в найбільш сухому кварталі; сума опадів за осінній-зимовий-весняний період; кількість опадів в найбільш холодному кварталі; кількість опадів найбільш посушливого місяця; максимальна температура найтеплішого місяця.

Для них коефіцієнт кореляції $\geq 0,1$, що за шкалою Чеддока відображає відсутність сили зв'язку між вищезгаданою групою кліматичних показників.

Найменший показник коефіцієнту кореляції, отриманий в результаті регресійного аналізу, становить $-0,006$. Отримане значення відповідає знімкам, що містять дані максимального рівня температури найбільш спекотного місяця року, тобто липень. Даний результат наближений до отриманих даних при аналізі шарів взятих з бази даних BIOCLIM – $-0,004$. Такий результат можна пояснити тим, що по відношенню до температури рослини зони Полісся відносяться до теплолюбів, для яких поріг вегетації складає 14°C . Відповідно види рослин поліської зони краще адаптовані до температур помірно континентального клімату, в тому числі до максимальних значень. Тож вплив максимальних температур на значення

приросту біомаси – мінімальний або-ж настільки малий, що даним показником впливу можна знехтувати.

Слабкий вплив на вегетаційні процеси проявляють основні та похідні показники рівня опадів (річні опади, їх сезонність та рівень опаді по кварталах), похідні показники температури (середня температура найбільш теплого та посушливого кварталів), типи ґрунтів степової зони та висота.

Література

1. Бойченко С. Г. Напівемпіричні моделі та сценарії глобальних і регіональних змін клімату. Київ: Наукова Думка, 2008. 309 с.
2. Шевченко О. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна // Кліматичний форум східного партнерства. 2014. С. 73.
3. Chaddock R. E. Principles and methods of statistics / Robert Emmet Chaddock. – Boston: Houghton Mifflin., 1925. (The Riverside Press Cambridge).
4. QGIS Вільна географічна інформаційна система з відкритим кодом [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.qgis.org/uk/site/forusers/download.html#>.
5. Running S.W., Nemani R., Glassy J.M., Thornton P.E. MODIS daily photosynthesis (PSN) and annual net primary production (NPP) product (mod17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://modis.gsfc.nasa.gov/data/atbd/atbd_mod16.pdf
6. WorldClim – Global Climate Data [Електронний ресурс] // WorldClim – Режим доступу до ресурсу: <http://www.worldclim.org/bioclim>.

УДК 332.2

*Марина Андріївна Шавлак,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науково-дослідний центр
індустріальних проблем розвитку НАН України
м. Харків*

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах інтенсивного розвитку та трансформації суспільних відносин роль землі важко переоцінити. Земля є головним стратегічним ресурсом

будь-якої країни. Вона виступає засобом матеріального виробництва, територіально-просторовим базисом розвитку продуктивних сил галузей господарства [6, с.87].

На сучасному етапі розбудови демократичної України та розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки актуальним і одним з найбільш дискусійних залишається питання земельної реформи стосовно закріплених Конституцією України та Земельним Кодексом прав на землю, адже саме запровадження відкритого та прозорого ринку земель є запорукою забезпечення ефективного та раціонального природокористування, покращення показників сільськогосподарського виробництва, економічного та соціально-демографічного благополуччя населення і, як наслідок, сталого загальнонаціонального розвитку України [7, 9].

Питанням запровадження земельної реформи займалися такі науковці як П. Гаврись, В. Голян, А. Даниленко, А. Забловський, Д. Добряк, Я. Гадзало, Ю. Лузган тощо. Віддаючи належне значному науковому доробку і глибині проведених досліджень, більш ретельного дослідження потребують питання запровадження земельної реформи.

Мета статті – визначення особливості запровадження земельної реформи в Україні.

В Україні 2019-2020 роки відзначаються суперечливими коментарями та жвавим обговоренням питань, що присвячено земельній реформі. Цьому сприяв розгляд Проекту ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» №2178-10 від 10.10.2019 [11], що визначає конституційні права громадян України щодо створення прозорих умов для набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення, вільного розпорядження своєю власністю [12]. На думку стейкхолдерів запровадження земельної реформи в частині вільного розпорядження громадянами земельними ділянками, що їм належать, може мати як позитивні наслідки (надходження інвестицій, розвиток сільської інфраструктури), так і спричинити занепад країни

(обмежений доступ селян до земель, криміналізація сільськогосподарської сфери) [3, с.8; 10]. Експерти з питань впровадження земельної реформи в Україні зазначають, що функціонування ринку земель може стати однією з найбільш антикорупційних реформ в історії сучасної України [1].

Результати соціологічних опитувань свідчать про готовність більш ніж 50 % громадян нашої країни до земельної реформи [5]. Вільний ринковий обіг сільськогосподарських земель матиме позитивний вплив на поступове збільшення частки власного користування земельними ресурсами у сільськогосподарській сфері, забезпечить його оптимальне співвідношення з орендою землі. Це стане ключовою вигодою для всієї аграрної галузі, адже виникне зміна підходу до використання землі від «видавити максимум з чужого» до «забезпечити довгостроковий розвиток власного». Такий ринковий обіг земель підвищить ефективність і раціональність їх використання, сприятиме відтворенню та підвищенню родючості ґрунтів через більш дбайливе ставлення до них, залучить довгострокове інвестування у сільське господарство [2, с. 180].

Скасування мораторію на продаж земель сприятиме збільшенню податкових надходжень до місцевих бюджетів, підвищенню продуктивності сільського виробництва за рахунок доступних дешевих кредитів, розвитку нової соціальної та місцевої інфраструктури села, підвищенню рівня життя сільського населення, зростанню кількості робочих місць, зменшенню рівня трудової міграції з села, зростанню середнього класу та ліквідації неефективних форм економічних відносин, розвитку банківської системи, збільшенню оборотного капіталу у фермерів та розбудові системи регіональних ринків [4, с. 13].

2020 рік є вирішальним для України в контексті реалізації земельної реформи, а саме запровадження дієвого нормативно-правового забезпечення регулювання земельних відносин. Реалізація земельної реформи має відбуватись послідовно та зважено, враховуючи, в першу чергу, інтереси громадян, з метою недопущення відчуження земель за заниженими цінами,

неконтрольованого перерозподілу земельних ділянок, та втрати землі як найдорожчого національного надбання [8].

Підсумовуючи вищевикладене можна зазначити що проведення земельної реформи сприятиме розвитку підприємств аграрної галузі країни, залученню інвестицій в сільське господарство України. У зв'язку з цим потребують подальшого дослідження проблеми та перспективи інвестиційної привабливості підприємств аграрної галузі України.

Література:

1. Болуче «земельне питання»: Чому українці проти ринку землі і не вірять у президентські обіцянки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2019/11/12/boliuche_zemelne_pytannia_chomu_ukraints_i_proty_rynku_zemli_i_ne_viriat_u_prezydentski_obitsianky_944392
2. Гавриць П.О. Актуальні питання впровадження ринку землі та проведення земельної реформи в Україні / П.О. Гавриць, О.М. Гавриць // Бізнесінформ. – 2019. – №11. – С. 179–186
3. Гадзало Я.М., Лузган Ю.Я. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Я.М. Гадзало, Ю.Я. Лузган // Економіка АПК. – 2017. – №1. – С. 5–14.
4. Голян В. Земельна реформа в Україні: пріоритети та інституційні передумови поглиблення / В. Голян, С. Петруха, А. Забловський // Виклики часу. – 2017. – №8. – С. 8–17.
5. Громадська думка: листопад-2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-listopad-2019>
6. Добряк Д. С. Введення земель сільськогосподарського призначення в економічний оборот – одна із ключових проблем сучасних ринкових земельних відносин в Україні / Д. С. Добряк, О. І. Дребот // Збалансоване природокористування. – 2018. – № 4. – С. 87-95.
7. Земельний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
8. [Зірвати маски: ринок землі, як дзеркало українських політичних еліт](https://www.slovoidilo.ua/2019/09/11/kolonka/bohdan-mashai/polityka/zirvaty-masky-rynok-zemli-yak-dzerkalo-ukrayinskyx-politychnyx-elit) Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2019/09/11/kolonka/bohdan-mashai/polityka/zirvaty-masky-rynok-zemli-yak-dzerkalo-ukrayinskyx-politychnyx-elit>

9. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

10. Оприлюднено позитивні та негативні наслідки скасування мораторію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/news/6094-oprilyudneni-pozitivni-ta-negativni-naslidki-skasuvannya-moratoriyu>

11. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». Реєстраційний номер №2178-10 від 25.09.2019 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66948

12. Перспективи запровадження ринку землі в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/perspektivi-zaprovadzhennya-rinku-zemli-v-ukrayini.html>

УДК 332.37 (477.64)

Артур Артурович Ніколов

*студент I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

Ольга Михайлівна Левада

*к.геогр.н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕЛІОРАТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ВЕСЕЛІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

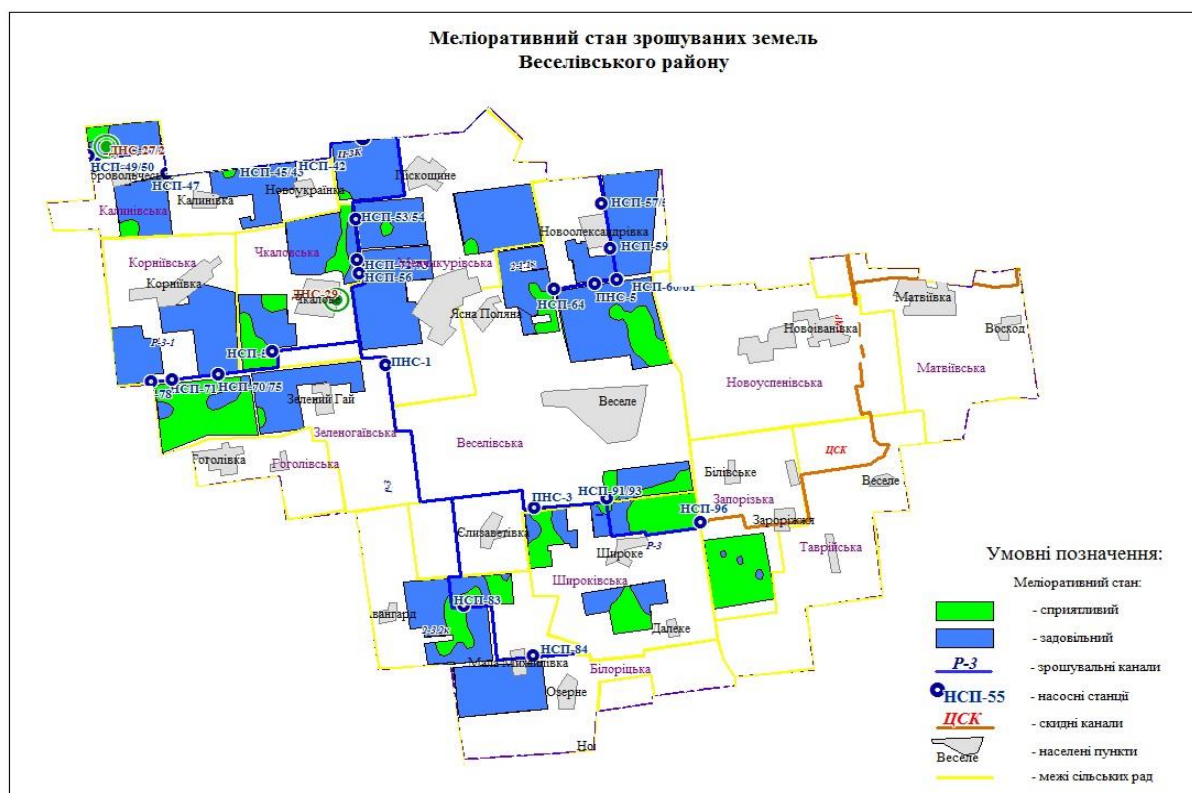
В структурі земельного фонду Веселівського району Запорізької області сільськогосподарські угіддя займають площу в 103974 га, у тому числі рілля – 98917 га [2].

Особливості природно-ресурсного потенціалу Веселівського району Запорізької області зумовлюють провідну роль сільськогосподарського природокористування. В структурі сільгоспугідь (103,9 тис. га) переважають:

орні землі 98,9 тис. га (96,8%); багаторічні насадження 1,2 тис. га (1,1 %); сіножаті 1,1 тис. га (1,0%); пасовища 1,3 тис. га (1,3%).

Найбільш інтенсивним видом природокористування в АПК району є зрошуване землеробство. З одного боку, воно є необхідною умовою стабільного розвитку аграрного сектору економіки, одержання більш високих врожаїв сільськогосподарських культур, що свідчить про досягнення вищого рівня продуктивності агроєкосистем. З іншого – ця продуктивність не характеризується сталістю гармонійних взаємозв'язків та рівноваги елементів агроєкосистем [4,с.67; 6,с.231].

Загальна площа зрошуваних земель на підпорядкованій території Веселівського міжрайонного управління водного господарства становить 27755 га [1,с.37]. За результатами проведених спостережень, на початок поливного періоду 2019 року оцінка гідрогеолого-меліоративного стану зрошуваних земель Веселівського району виглядає таким чином сприятливий – 6953 га (25,05 %); задовільний – 20802 га (74,95 %) [9] (рис. 1).

**Рис. 1. Меліоративний стан зрошуваних земель Веселівського району
Запорізької області [9]**

В результаті антропогенного та природного впливу відбуваються зміни в агроландшафтах, які призводять до засолення, заболочення, оглеєння, підтоплення земель, водної ерозії, зменшення родючості в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

Агромеліоративна оцінка ґрунтів Веселівського району Запорізької області, складено за [2]

Процеси	Тис. га	Агромеліоративні заходи
Ерозія	13,4	Агротехнічні
- Вітрова	9,7	Лісомеліорація
- Водна	3,7	Зміна сівозмін
Засолюваність	8,5	Гіпсування
- солонці	0,2	Промивний режим
- солонці в комплексі	0,2	Внесення добрив
- солонцюваті	0,1	
Зниження родючості (вміст гумусу)	73,7	Застосування
- низький	-	- органічних добрив
- середній	52,9	- сидеритів
- підвищений	20,8	- сапропелей
- високий	-	
Якість ґрунтів		
- малопродуктивні землі	0,3	- рекультивація
- високої якості	7,8	- лісомеліорація
- підвищеної	61,9	- агротехнічні
- середньої	10,3	- агромеліоративні
- низької	-	- агрохімічні
Зниження агрохімічних властивостей	119,9	Мінеральні добрива
- по N	73,4	Сидерити
- по P ₂ O ₅	46,1	Зміна сівозмін
- по K ₂ O	0,4	

В кінцевому рахунку це негативно позначається на урожайності сільськогосподарських культур.

Детальне ознайомлення з дослідженнями Українського інституту зрошувального землеробства УААН та перспективами розвитку зрошувального землеробства у степовій зоні, показує, що підвищення еколого-економічної

ефективності зрошувального землеробства можливе на основі комплексу заходів.

На сучасному етапі розвитку економіки України, на наш погляд, слід впроваджувати такі заходи, які б при найменших капітальних затратах давали максимально найбільший ефект у вирішенні агроеліоративних проблем.

1) Модернізація колекторно-дренажних та зрошувальних систем.

Магістральні та розподільчі канали повинні бути повністю облицьовані бетоном з покриттям швів протифільтраційними матеріалами. Дослідження показали, що бетонно-плівчасті покриття на розподільчих каналах знижують затрати води на фільтрацію у 5-10 разів, використання широкозахватної поливної техніки і закритої зрошувальної мережі – у 4-5 разів, а своєчасне коригування режимів зрошення та експлуатації зрошувальних систем – зниження норм витрат води у 1,5-2 рази [9]. При слабкій дренажності більшої частини Веселівського району головним заходом регулювання водно-сольового режиму може стати дренаж, який будується з метою зниження рівня ґрунтових вод і запобігання подальшого їх підйому.

З метою утримання задовільного меліоративного стану земель та захисту від підтоплення населених пунктів побудовані системи горизонтального дренажу у Веселівському районі на площі 5710 га (в т.ч. на зрошенні – 3603 га) станом на 01.01.2020 року [9].

Зниженню надмірної фільтрації води сприяє і розташування вздовж постійних каналів насаджень дерев, коріння яких вбирає значну частину води, що просочується з каналів. Для створення таких насаджень доцільно використовувати на території Веселівського району такі породи дерев (в'яз дрібнолистий, робінія, тополя пірамідальна, а на засоленних ґрунтах – софора японська, айлант, тамарикс; на межах полів – плодові – груша, черешня, волоський горіх, абрикос). Крім цього, деревинні посадки знижують випаровування з відкритої поверхні, збільшують вологість повітря, що в

свою чергу зменшує випаровування ґрунтової вологи і підйом солей до поверхні [3,с.97].

2) Впровадження найбільш прогресивних маловодних способів і техніки зрошення. Висока техніка поливів має сприяти зменшенню витрат води з полів та забезпечити зниження водоспоживання з розрахунку на одиницю зрошуваної площі, а також запобігати виникненню іригаційної ерозії. До заходів, спрямованих на запобігання та боротьбу з іригаційною ерозією слід віднести глибоке перед поливне рихлення і щільовання міжрядь та пропорційний полив рослин у залежності від строку вегетації [7].

3) Врахування специфічних особливостей ґрунтів на зрошувальних ділянках. Інтенсивне зволоження з утворенням промивного режиму протягом вегетаційного періоду необхідне для територій з засоленими та солонцюватими ґрунтами (збільшення солей в орному шарі на 1% зменшує врожайність на третину). Важливе значення для поліпшення засоленого ґрунту має промивний полив, який опріснює ґрунт, розчиняють солі та вимивають їх за межі кореневмісного шару. Для цього проводять полив у такій кількості, яка б розчиняла та виводила надлишок солей у нижні горизонти. Таке інтенсивне зрошення повинно супроводжуватись інтенсивним дренажем [7].

4. Впровадження тільки науково-обґрунтованої системи землеробства.

При цьому немаловажне значення має застосування таких заходів як агротехнічних, біотехнологічних та агрономічних.

Агротехнічні заходи полягають у застосуванні ґрунтозахисних систем землеробства, суть яких – безвідвальний обробіток ґрунту, збереження на поверхні рослинних решток, луціння стерні, зяблева оранка, весняне боронування, вирівнювання поверхні поля, після поливне вирівнювання та інші. Обробіток ґрунту, знищуючи поверхневу кірку, зменшує капілярний зв'язок поверхневих шарів ґрунту з глибинними, зменшуючи випаровування. Поліпшується водопроникність, покращуються умови для вимивання солей, аерації, підвищення активності мікроорганізмів [5].

Досягнення високих показників в землеробстві неможливе без розвитку таких заходів, як внесення органічних і мінеральних добрив. Згідно наукових рекомендацій, обґрунтованою нормою внесення органічних добрив на зрошувальних землях півдня України, яка стабілізує вміст гумусу в ґрунтах, є 18-20 т/га. Обсяг внесення органіки в ґрунти АПК Веселівського району так і не досяг нормативного значення. Якщо у 1996-2000 рр. вносилося до 0,5 т/га то з 2001 р., в зв'язку з занепадом тваринництва, внесення органіки майже припинилося. Зменшення використання в останні роки характерно і для мінеральних добрив (до 10 кг/га). Це призводить до деградації ґрунтів [2].

Враховуючи критичний стан внесення органічних добрив в АПК Веселівського району доцільно було б поряд з загально відповідними технологіями накопичення органічної маси організувати на межах полів, що плануються під пари компостні ділянки, збагачені соломою, післяжнивними рештками (особливо соняшника) [10].

Підвищенню родючості зрошуваних земель сприяє введення сівозмін з багаторічними травами, причому проективне покриття поверхні рослинами повинно бути максимальним. Тому замість чистих парів впроваджують зайняті, вирощують сумісні культури, післяжнивні посіви, вирощування на зелене добриво.

Збільшення посівів багаторічних трав, дозволить зберегти значну кількість гумусу [5,10].

5) Агрономічна паспортизація земель дасть можливість впровадження агроекологічного моніторингу, застосування науково обґрунтованої системи землеробства, провести агротехнічну оцінку земель з метою вилучення малопродуктивних земель [8].

Крім цього немаловажне значення для вирішення агроеліоративних проблем Веселівського району Запорізької області є врахування соціально-економічних процесів реформування агропромислового комплексу, нових відносин власності та форм господарювання. Але збільшення кількості нових господарств, виробнича зайнятість приватних власників, інколи недостатній

досвід ведення зрошення, висуває на передній план реформи питання про створення сервісних служб, які визначають оптимальні режими зрошення, забезпечать обслуговування дощувальної техніки, здійнять кваліфікований моніторинг за станом навколишнього середовища, особливо за рівнями ґрунтових вод, процеси підтоплення, змінами в агроландшафтах.

Важливу роль з визначенням режимів зрошення можуть відіграти консультативні служби, які доцільно організовувати на базі існуючих управлінь зрошувальних систем. Важливо, що сервісні та консультаційні служби – це нові робочі місця, використання потенціалу висококваліфікованих фахівців водогосподарської галузі [11,с.269].

Перспективним у цьому напрямку є кваліфікаційне ліцензування професій, надання права користування меліоративною системою самим власникам за умови, якщо вони відповідають визначеним вимогам, мають спеціалістів гідротехніків і практику ведення зрошення.

Література:

1. Блищик М., Онищенко С., Передерій Д. Гідрогеолого-меліоративний стан зрошуваних земель Веселівського району Запорізької області. *VII Всеукраїнська науково-технічна конференція магістрантів і студентів ТДАТУ. Факультет АТЕ: матеріали VII Всеукр. наук.-техн. конф., 11-22 листопада 2019 р. Мелітополь: ТДАТУ, 2019. С.37.*
2. Веселівська районна рада Запорізької області. URL: <http://vesrda.gov.ua/zagalnividomostirajon.html> (дата звернення 26.02.2020)
3. Гришко С. В. Значення лісосмуг та лісових насаджень для Приазовського степу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність.* 2011. Вип. 14(26). С. 97–102.
4. Иванова В. М., Непша А. В., Сапун Т. А., Тамбовцев Г. В. Экологические аспекты орошения земель в Запорожской области. *Сучасний світ як результат антропогенної діяльності: зб. матеріалів II-ї Всеукраїнської наукової інтернет-конференції з міжнародною участю (смт Новотроїцьке, 19 жовтня 2018 р.). Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2018. С. 67–70.*
5. Лагутенко О. Т. Агроекологія : навч. посібник. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 206 с.

6. Левада О.В., Стецишин М.М. Основні шляхи раціоналізації екологомеліоративної організації території Запорізької області. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. С.231-238.
7. Лымарь А.О. Экологические основы систем орошаемого земледелия. К.: Аграрна наука, 1997. 400 с.
8. Методика агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення / За редакцією С. М. Рижука, М. В. Лісового, Д. М. Бенцаровського. К., 2003. 64 с.
9. Моніторинг зрошуваних земель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buvrzp.gov.ua/моніторинг-зрошуваних-земель/>(дата звернення 26.02.2020)
10. Смаглій О. Ф., Кардашов А. Т., Литвак П. В. Агроєкологія : навч. посібник. – Київ : Вища освіта, 2006. 671 с.
11. Стецишин М.М., Гришко С.В. Сучасні геоекологічні проблеми ґрунтів Запорізької області. *Географія та туризм*. №28. 2014. С.269-278.

УДК 910:712.2(477.82)

Марія Сергіївна Овчинникова
*студентка I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

Олександр Вікторович Ненша
*старший викладач кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

ПРИРОДНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ МЕРЕЖІ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХІДНОГО ВОЛИНО-ПОДІЛЛЯ

Західний регіон України характеризується значним ландшафтним і біотичним різноманіттям. Це є визначальним фактором у формуванні і територіальному розміщенні об'єктів та територій природно-заповідного фонду західної частини Волино-Поділля. Під Західним Волино-Поділлям розуміють територію, яка розташована в межах Поліського та Західноукраїнського фізико-географічних країв (рис.1). Поліський край

представлений областю Волинське Полісся, Західноукраїнський край представлений такими фізико-географічними областями: Волинська височинна область, Мале Полісся, Розтоцько-Опільська горбогірна область, Західноподільська височинна область, Середньоподільська височинна область [3].

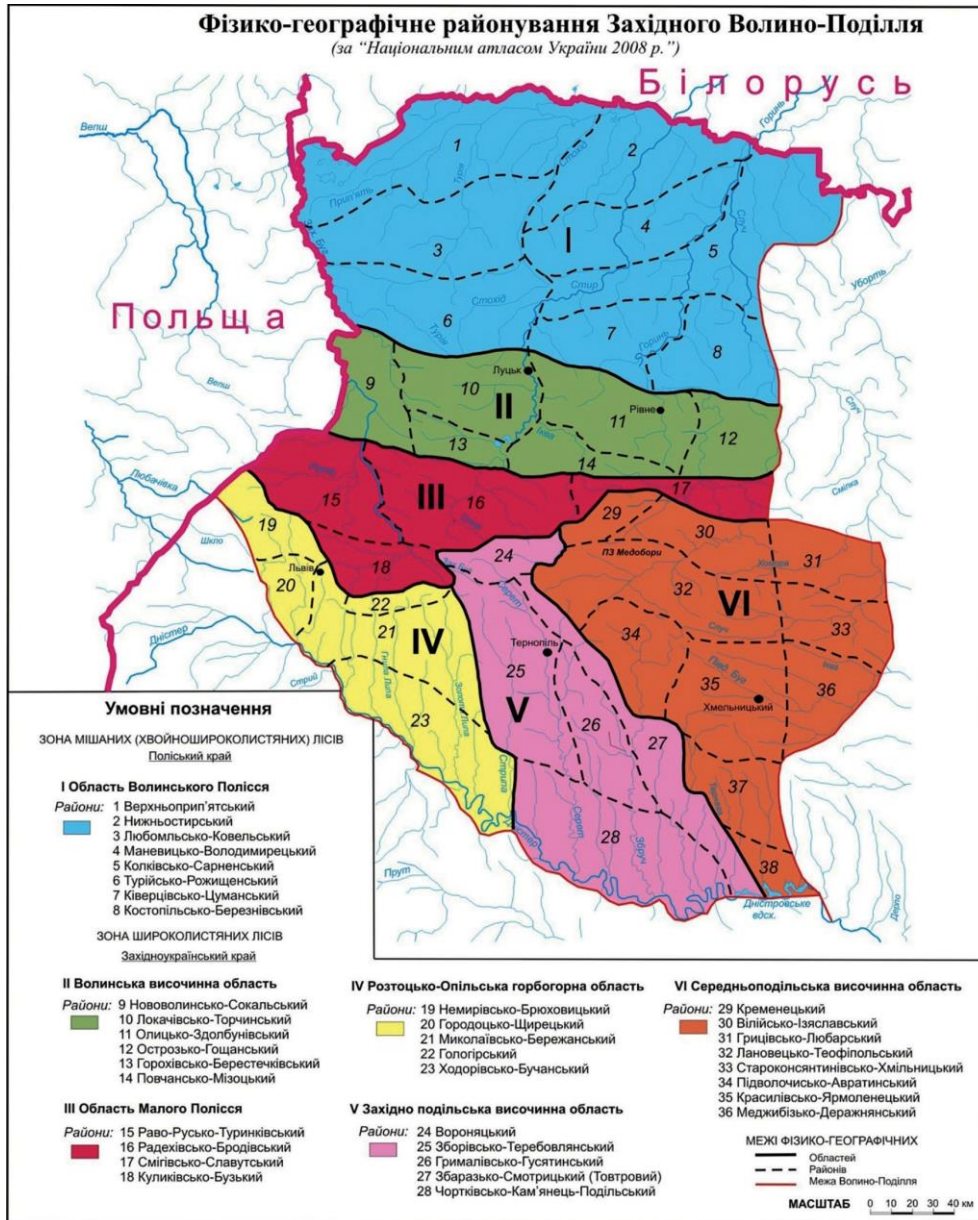

Рис. 1. Фізико-географічне районування Західного Волино-Поділля [3]

Область Волинське Полісся охоплює західну частину Українського Полісся. До складу Волинського Полісся належить більша частина Волинської та північно-західна частина Рівненської областей. На півдні Волинське Полісся має дуже виразну границю з Волинською височиною. Основними фізико-географічними особливостями Волинського Полісся, які

відрізняють його від інших поліських областей, є наявність крейдових порід, що залягають під четвертинними відкладами, значний розвиток льодовикових форм рельєфу, наявність карсту, широкий розвиток долинних ландшафтів, тепліший і вологіший клімат, ніж в інших поліських фізико-географічних областях, значна поширеність боліт і заболочених земель, більша лісистість, яка досягає 45 % всієї площі області [2]. Волинська височинна область – це чітко окреслена природна область. З півночі, півдня і сходу її оточують поліські ландшафти, які значно відрізняються від ландшафтів, поширених на Волинській височині.

Характерними рисами природи Волинської височини є суцільне поширення лесових суглинків досить легкого механічного складу, що потужними шарами вкривають корінні відклади; слабка загалом розчленованість поверхні височини річковими долинами та балками, які мають переважно пологі терасовані схили та широкі заплави, що надає рельєфу хвилястого вигляду; незначна лісистість території порівняно з більшістю природних областей Подільської височини; значна частка лук та боліт, які займають до 10 % загальної площі угідь, тоді як на Поділлі луки мало поширені, займають лише 3-4 % площі. До того ж серед лук Волинської височини переважають заплавні луки, тоді як на Поділлі поширені майже виключно суходільні луки, розвинені на схилах річкових долин; ґрунтовий покрив строкатий: переважають сірі лісові ґрунти, чорноземи опідзолені та типові займають вирівняні ділянки [1].

Волинська височина при всій своїй своєрідності, завдяки якій вона виразно виділяється серед навколишніх природних областей, все ж таки далеко не однорідна ні за рельєфом, ні за місцевими кліматичними умовами, ні за ґрунтами тощо.

Мале Полісся – природна область, яка належить до зони широколистяних лісів (рис. 1). Становить собою плоскохвилясту низовину, майже замкнуту навколишніми височинами (Волинською – з півночі, Подільською – з півдня та південного-сходу). Таким чином, фізико-

географічна область Малого Полісся утворює внутрішню понижену рівнину з меншими абсолютними висотами порівняно з навколишніми височинами.

Мале Полісся відрізняється від сусідніх географічних областей ще й тим, що тут значною мірою зберігся природний рослинний покрив: ліси, луки, болота.

До Розтоцько-Опільської горбогірної області належить пасмо лісистого Розточчя з абсолютними відмітками 360-390 м, що стрімкими схилами опускається до Малого Полісся, а також горбогірне Опілля. Розточчя є горбистим північно-західним пасмом Подільської височини. У рельєфі виокремлюють горбисті пасма й окремі горби, витягнуті з північного заходу на південний схід, у яких західні та північно-західні схили круті, а східні та південно-східні пологі. На Опіллі пасма витягнуті з північного заходу на південний схід [2]. Розтоцько-Опільська горбогірна область має багато своєрідних особливостей: висока зволоженість клімату; наявність обширних масивів широколистяних, буково-дубових лісів; наявність перехідних осоково-сфагнових, шейхцерієво-сфагнових боліт з вербою повзучою, росичкою, журавлиною болотною тощо, які є характерними для лісової зони, а в межах описуваної області трапляються на Розточчі; абсолютне переважання сірих лісових опідзолених ґрунтів при значній участі дерново-слабопідзолистих ґрунтів, розвинених на супіщаних породах флювіогляціального типу [1].

Західноподільська височинна область, розміщена на південь від Опілля, складається з Тернопільської рівнини, масиву Вороняки, Товтрового кряжу, південного придністровського схилу Подільського плато від гирла р. Стрипа на заході до Товтрового кряжа на сході (Західно-Подільське Придніпров'я). Вона характеризується такими природними умовами: значною абсолютною висотою поверхні, яка в середньому досягає 350 м над рівнем моря, піднімаючись біля північного краю вище за 400 м, а на півдні, поблизу долини Дністра, опускаючись до 320 м; абсолютна перевага в ґрунтовому покриві опідзолених, малогумусних, місцями деградованих і вилугуваних

чорноземів; незначне поширення природних лук, серед яких переважають суходільні типи і майже відсутні заплавні; незначне поширення лісів, які трапляються лише в сильногорбистих районах [4].

Рекреаційними і пізнавальними ресурсами області є численні карстові печери, скелясті й заліснені урочища. Унікальна природа Товтрових ландшафтів, наявність природних, історичних, рекреаційних об'єктів стали основою для організації національного природного парку «Подільські Товтри» та низки інших природоохоронних об'єктів [5].

Середньоподільська височинна область займає вододільну частину Подільської височини. На півночі вона має добре виражену ландшафтну межу з Малим Поліссям, на південному заході – з Товтровим пасмом. Східна межа відокремлює її від Подільського-Придніпровського лісостепового краю. Для цієї області характерні абсолютні відмітки поверхні 300-400 м. На Кременецькому кряжі вони сягають 408 м, максимальна відмітка на Авратинській височині, де бере початок р. Південний Буг, – 380 м.

У формуванні ландшафтної структури помітна роль лесових порід, які перекривають крейдові й неогенові відклади. У минулому в ландшафтній структурі цієї області були поширені широколистяно-лісові, лучно-степові й лісостепові ландшафти. Тепер вони трансформовані в сільськогосподарські угіддя, що займають до 75 % загальної площі.

У північній частині області виокремлюють структурно-денудаційні горбогірні місцевості з вододільними останцями, балками, ярами, еродованими сірими лісовими ґрунтами, дубово-грабовими і грабовими лісами. Типові вони і для Кременецького кряжу, що розміщений між річками Іква та Вілія. Схили вершин кряжу стрімко спадають до рівнин Малеого Полісся, що надає території «гірського вигляду». Серед лісів, що займають 20 % Кременецького кряжу, переважають грабові, грабово-дубово-соснові, дубово-соснові. На південних сухих схилах розгорнулися степові рослинні угруповання на дерново-карбонатних ґрунтах, серед рослин є ендеміки й реліктові види [4].

В адміністративному відношенні територія Західного Волино-Поділля – це рівнинна частина Львівської області, Волинська, Тернопільська і більша частина Рівненської та Хмельницької областей, північна частина Івано-Франківської області [5].

Отже, природними передумовами створення заповідних об'єктів Західного Волино-Поділля є значна ландшафтна та біотична різноманітність, наявність рідкісних видів рослинного та тваринного світу, значна частка території зайнятої під природною рослинністю. Це своєю чергою і вплинуло на розвиток сучасної мережі територій природно-заповідного фонду.

Література:

1. Геренчук К. І., Койнов М.М., Цись П.М. Природно-географічний поділ Львівського та подільського економічних районів. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1964. 214 с.
2. Маринич О. М., Шищенко П.Г. Фізична географія України : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 511 с.
3. Національний атлас України / ред. Л. Г. Руденко. Київ : Картографія, 2008. 440.
4. Природні умови та ресурси Тернопільщини / за ред. М. Я. Сивого, Л. П. Царика. Тернопіль : Тернограф, 2011. 511 с.
5. Худоба В. Конструктивно-географічні засади оптимізації функціонування регіональних ландшафтних парків Західного Волино-Поділля : монографія. Львів : ЛДУФК, 2018. 166 с

Євгенія Юрїївна Варфоломеєва
студентка III курсу
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Христина Іванівна Стегареску
студентка III курсу
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Олександр Вікторович Непша
старший викладач кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В РЕЗУЛЬТАТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Використання деградованих та малородючих ґрунтів, безпідставно включених до складу орних земель завдають щорічно збитків, оскільки виробничі витрати на них не компенсуються отриманими врожайами. Крім того, наносяться невиправні збитки екологічного характеру за рахунок змиву родючого шару ґрунту. Втрати від ерозії вимірюються десятками мільйонів гривень на рік, знищуються найродючіші шари ґрунту та його найважливіша складова – гумус. Земельному фонду області притаманна певна двоїстість: з одного боку, в її ґрунтовому покриві переважають родючі чорноземні ґрунти, з другого – процеси деградації ґрунтів охоплюють практично всю її територію. В цьому важливу роль відіграють фактори, що пов'язані з використанням земель [3,с.82].

В Запорізькій області по даних земельного обліку налічується 62,053 тис. га (2,28 %) земель сільськогосподарського призначення, що потребують консервації [4].

**Консервація деградованих і малопродуктивних земель
в Запорізькій області, станом на 01.01.2019 р. [4]**

Види земель	Усього земель на початок року		Проведено консервацію		Потребують консервації		Перебувають у стані консервації	
	тис. га	% до загальн ої площі території	тис. га	% до загальн ої площі території	тис. га	% до загальн ої площі території	тис. га	% до загальн ої площі території
Деградовані сільськогосподарські землі	+	-	0	0	38,5520	1,4	0,3560	0,01
Малопродуктивні сільськогосподарські землі	-	-	0	0	23,501	0,9		
Землі запасу	-	-	0	0	0	0		
Рекультивовані землі	-	-	0	0	0	0		

Надмірна розораність території погіршує екологічні умови та можливості саморегулювання агроландшафту, знижує активність ґрунтоутворюючих процесів та природної родючості ґрунтів, посилює їх ерозію. Відомо, що на швидкість ерозійних процесів впливають природні та антропогенні фактори.

Інтенсивність ерозії відмічається в залежності від рельєфу. В західній частині області переважають плоскі, слабо задерновані, майже безстічні рівнини (Михайлівський, Веселівський, Великобілозерський райони). Рельєф південних районів розчленований малими річками та балками. Саме тут поширена дефляція. Найбільші площі вона займає в Приазовському, Приморському, Якимівському та Мелітопольському районах. Найбільш розчленований рельєф в східних, північних та прилеглих до Дніпра районах. Зливи у поєднанні з розчленованим рельєфом і дефляцією викликають тут найбільший прояв ерозії ґрунтів. Вище зазначене свідчить, що сільське господарство Запорізької області розвивається в складних природно-кліматичних умовах [2,с.64].

За останні 35 років площа еродованих земель збільшилась на 25,2 %.

На теперішній час водною ерозією охоплено 35,5 %, а вітровою – більш, ніж 90 % площі сільськогосподарських угідь (в роки з пиловими бурями практично вся територія області піддається дії вітрової ерозії). Значно зменшився вміст гумусу в ґрунтах, спостерігається ущільнення орного шару, збільшуються площі засолених, солонцюватих, осолоділих та підтоплених земель. Щорічно з кожного гектара внаслідок ерозії втрачається 350 кг гумусу. Основні причини зменшення гумусу: посилення його мінералізації, втрати при змиві верхнього (найбільш гумусованого) горизонту, недостатня кількість внесення органічних добрив [1,с.106].

Найбільш піддані водній ерозії Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський, Більмацький, Кам'янсько-Дніпровський райони; вітровій – Веселівський та Михайлівський. Одночасно водній та вітровій ерозії найбільш піддані Приморський та Бердянський райони.

Останні вишукувальні роботи щодо якісного стану ґрунтів Запорізької області були проведені ДП «Запорізький науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» у 1996 році, в наступні роки через відсутність фінансування роботи не проводяться.

Створення нових агроформувань без достатнього науково – методичного, організаційного і фінансового забезпечення характеризується порушенням практично усіх сівозмін. У 2 рази збільшилися площі під культурами, які призводять до екологічної кризи деградованих та малородючих земель. Так, в середньому по області, соняшник в структурі орних земель займав 25,4 %. В окремих господарствах цю культуру вирощують понад трьох років на одних ділянках [4].

Література:

1. Гришко С.В., Гришко В.В. Проблеми бонітування ґрунтів Запорізької області на сучасному етапі оцінки земельних ресурсів. Регіональні проблеми розвитку приморських територій: теорія і практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Мелітополь, 2014. С. 106- 112.
2. Немчин С. Є., Сажнев М. Л. Загальна характеристика В'язівського природно- сільськогосподарського району Запорізької області. Наукове сьогодення:

теоретико-прикладні дослідження та перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 17 травня 2019 року / За ред. Л.М.Донченко, І.А. Арсененко, В.Д. Гапотія, С.І. Пачева, Л.А. Прохорової, О.М. Ситника. Мелітополь: Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2019. С.64-69.

3. Придьма А. Є., Іванова В.М. Загальна екологічна ситуація в Запорізькій області. Актуальні проблеми вітчизняної науки: матеріали наук. конф. студ-тів та молодих вчених (Мелітополь, 15 травня 2018 р.). Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. С. 82–84.

4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2018 році. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/46809/regionalna-dopovid-pro-stan-navkolishnogo-prirodnogo-seredovisha-u-zaporizkiy-oblasti-u-2018-rotsi.html>

УДК 351.777.6 (477.53)

***Роман Юрійович Лемішко**
студент I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

***Олександр Вікторович Ненша**
старший викладач кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь*

СУЧАСНИЙ ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Полтавська область розташована у водозбірному басейні річки Дніпро. Площі, зайняті водними об'єктами, складають 148,431 тис.га, або 5,2% території області.

Територія області покрита густою мережею річок (близько 1780 річок), загальною протяжністю 13006 кілометрів [6,с.158].

За даними Регіонального офісу водних ресурсів у Полтавській області (офіційний сайт) річкова мережа Полтавщини включає: одну велику річку – Дніпро, яка протікає в межах області на ділянці довжиною 145 км, 8 середніх річок загальною протяжністю 1360 км (Сула – 213 км, Удай – 129

км, Оржиця – 89 км, Псел – 350 км, Хорол – 241 км, Ворскла – 226 км, Мерла – 28 км, Оріль – 80 км) та 1771 малих річок, водотоків і струмків загальною протяжністю 11501 км, в тому числі малих річок завдовжки понад 10 км в області нараховується 137, їх загальна довжина 3596 кілометрів [1,с.84; 3].

Основними джерелами водних ресурсів області є річки Сула, Псел, Ворскла, Оріль та їх притоки, а також Кременчуцьке та Дніпродзержинське водосховища на річці Дніпро.

В межах області формується стік трьох річок: Сліпорід, Говтва, Тагамлик.

Таблиця 1

Розподіл річок Полтавської області по їх протяжності [3]

Категорія річок	По площі водозбору, км ²	Кількість річок	Загальна протяжність, км	% від загальної протяжності
1	2	3	4	5
Великі	Понад 50000	1	145	1,11
Середні	2000-50000	8	1360	10,46
малі більше 10 км	до 2000	137	3596	27,65
малі менше 10 км	до 2000	1634	7905	60,78
Разом		1780	13006	100

Гідрографічна мережа річок помірно розвинута, середня густина її, без врахування малих річок, водотоків і струмків довжиною менше 10км становить 0,17 км на 1км², а з їх врахуванням – 0,45 км на 1км², що майже співпадає із середньою густиною річкової мережі в Україні.

В області 69 малих водосховищ загальною площею водного дзеркала 6469,5га і загальним об'ємом 149,87 млн.м³; 2688 ставків загальною площею водного дзеркала 19969 гектарів і загальним об'ємом 278,072млн.м³; 583 озера, загальною площею водного дзеркала 4534 гектарів і загальним об'ємом 7,85 млн.м³ води.

Водозабезпеченість на одного жителя в середній по водності рік за рахунок місцевого стоку становить 1,33 тис.м³/рік.

Водні ресурси річок, що формуються на території області становлять:

– в середній по водності рік – 1940 млн.м³;

- в маловодний рік 75% забезпеченості – 1310 млн.м³;
- в надзвичайно маловодний рік 65% забезпеченості – 760 млн.м³.

На півдні та південному заході область прилягає до двох великих водосховищ – Кременчуцького та Дніпродзержинського, повний об'єм яких становить, відповідно – 13520 та 2450,94 млн.м³ зарегульованої в них води.

У 2018 році загальне водовідведення Полтавської області становило 81,88 млн.м³ (83,53 млн.м³ – 2016рік), що менше, ніж у 2017 році на 1,65 млн.м³, або на 2,0% (табл. 2) [3].

У поверхневій водній мережі скинуто очисними спорудами 49 підприємств області 71,2млн.м³ стічних вод, що на 0,6млн.м³, або майже на 1,0% більше ніж у 2017 році (46 підприємствами – 70,6 млн. м³) [3].

Збільшення пов'язане з нарощуванням скиду колекторно-дренажних вод ТОВ «Єривівський ГЗК» м.Горішні Плавні.

Таблиця 2

Використання та відведення води підприємствами галузей економіки в Полтавській області в 2018 році , млн. м³ [3]

Галузь економіки	Використано води	З неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневій водній мережі		
		побутово-питні потреби	виробничі потреби	всього	у тому числі забруднених	з них без очищення
1	2	3	4	5	6	7
Електроенергетика	3,01	0,062	0,023	0,783	–	–
Вугільна промисловість	–	–	–	–	–	–
Металургійна промисловість:						
чорна металургія	13,700	1,052	0,02	20,83	–	–
кольорова металургія	0,008	0,008	0,008	–	–	–
Хімічна та нафтохімічна промисловість	1,717	0,786	0,359	–	–	–
Машинобудування та металообробка	1,808	1,224	0,414	0,284	–	–
Нафтогазова промисловість:						
нафтодобувна промисловість	0,214	0,188	0,069	–	–	–
нафтопереробна промисловість	–	–	–	–	–	–
газова промисловість	0,609	0,18	0,116	0,022	–	–
промисловість будівельних матеріалів	0,154	0,042	0,012	5,111	–	–
Житлово-комунальне господарство	44,81	44,64	9,55	42,51	2,131	–
Сільське господарство	10,260	4,343	2,536	0,519	–	–
Харчова промисловість	8,010	5,065	4,116	0,882	0,029	–
Транспорт	0,776	0,759	0,153	0,231	–	–
Інші галузі	1,414	1,421	0,474	0,028	0,014	–
Всього	86,490	59,770	17,850	71,200	2,174	–

2,174 млн.м³ (3,1% від загального скиду усіма очисними спорудами) – недостатньо очищені стічні води, що на 0,606 млн.м³, або на 27,9% більше ніж у 2017 році (зростання за рахунок КП «Лубни-водоканал»). Усі ці скиди приходяться на очисні споруди житлово-комунального господарства [3].

Маса забруднюючих речовин, скинутих за рік у поверхневі водні об'єкти, становила 32,18 тис.т, що на 1,69 тис.тонн менше (або 5,0%) ніж у попередньому році (2017р. – 33,87 тис.т, 2016р. – 33,46 тис.т) [3].

Порівнюючи з даними по Україні, можна відмітити, що у 2018 році при загальному водовідведенні води на одного мешканця області меншому в 2,2 рази, скид забруднених стічних вод менше у 14,6 разів.

Регіональним офісом водних ресурсів у Полтавській області здійснюється моніторинг водних об'єктів у районах основних водозаборів комплексного призначення, водогосподарських систем міжгалузевого та сільськогосподарського водопостачання за радіологічними та хімічними показниками [4].

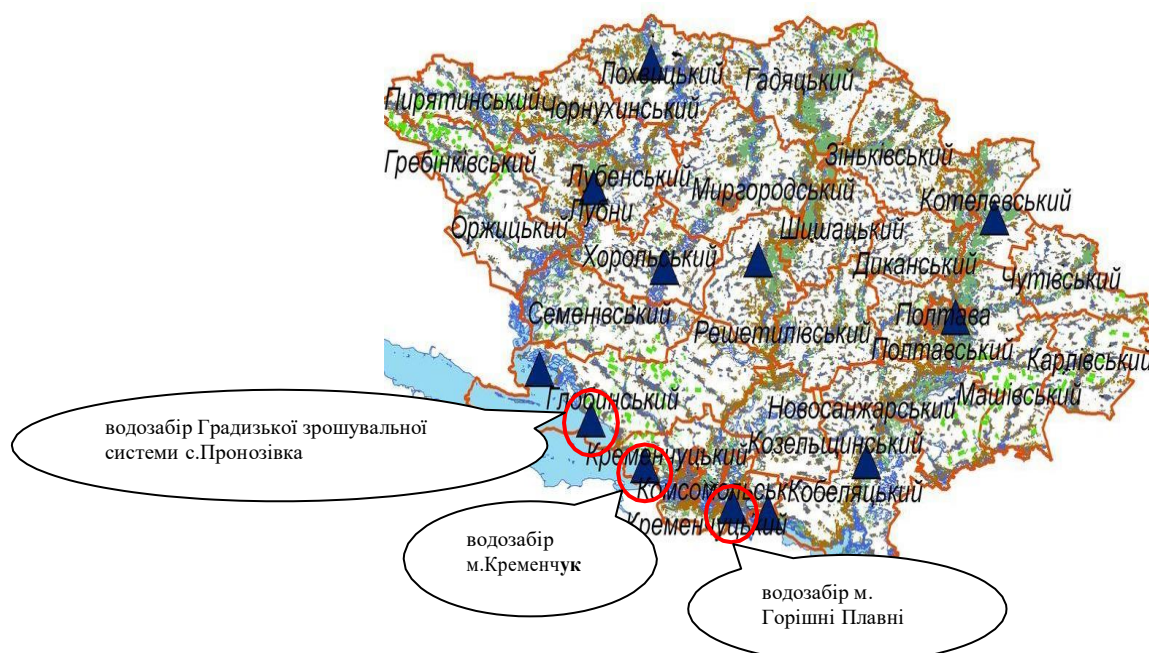

Рис. 1. Пости спостереження за станом поверхневих вод

Регіонального офісу водних ресурсів у Полтавській області [2,с.10]

Згідно з Програмою державного моніторингу вод у частині проведення Держводагентством спостережень на масивах поверхневих вод,

забір води з яких здійснюється для задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення кожний місяць проводиться відбір проб з р. Дніпро у створі водозабору м. Горішні Плавні, Власівського водозабору м. Кременчука та водозабору Градизької зрошувальної системи (с. Пронозівка Глобинського району). Вище (рис.1) наведене розташування постів спостереження за станом поверхневих вод Регіонального офісу водних ресурсів у Полтавській області [2,с.10].

«Нормативи екологічної безпеки водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства, щодо гранично допустимих концентрацій органічних та мінеральних речовин у морських та прісних водах (біохімічного споживання кисню (БСК₅), хімічного споживання кисню (ХСК), завислих речовин, мінерального фосфору та амонійного азоту» – (Нормативи) [2,с.10].

Результати аналізів свідчать про наступне.

Гідрохімічний режим води р. Дніпро у створі водозабору м. Горішні Плавні (дата відбору 04 вересня 2019 року) за результатами аналізів має наступні максимальні значення показників: ХСК – 37,73мг О/дм³ (перевищення Нормативів у 1,5 рази), БСК₅ – 3,72мг О₂/дм³ (перевищення Нормативів у 1,2 рази).

У створі Власівського водозабору м. Кременчука з р. Дніпро (дата відбору 04 вересня 2019 року) максимальні значення показників наступні: ХСК – 31,36мг О/дм³ (перевищення Нормативів у 1,3 рази), БСК₅ – 3,08мг О₂/дм³ (перевищення Нормативів у 1,1 рази).

У створі водозабору Градизької зрошувальної системи з р. Дніпро (дата відбору 04 вересня 2019 року) максимальні значення показників наступні: ХСК – 33,32мг О/дм³ (перевищення Нормативів у 1,3 рази), БСК₅ – 3,32мг О₂/дм³ (перевищення Нормативів у 1,1 рази) [2,с.11] .

З метою раціонального водокористування та охорони поверхневих вод в Полтавській області затверджені та діють наступні програми:

– Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2017–2021 роки («Довкілля–2021»).

– Обласна програма «Питна вода Полтавщини» на 2011–2020 роки (затверджена рішенням Полтавської обласної ради IV сесії VI скликання від 30.03.2011).

– Регіональна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро в Полтавській області на період до 2021 року (затверджена рішенням Полтавської обласної ради XVI сесії VI скликання від 23.05.2013).

Література:

1. Гололобова О., Дороган В. Екологічна оцінка якості поверхневих вод малих та середніх річок Полтавської області. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2019. Вип. 31, С. 84-95. <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2019-31-08>
2. Огляд стану довкілля Полтавської області за III квартал 2019 року. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/news/oglyad-stanu-dovkillya-poltavskoyi-oblasti-za-iii-kvartal-2019-roku>
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Полтавській області у 2018 році. URL: <https://nupp.edu.ua/page/iformatsiyno-monitoringoviy-tsentr-dovkillya-poltavshchini.html> (дата звернення 09.02.2020)
4. Регіональний офіс водних ресурсів у Полтавській області URL: <http://www.poltavavodgosp.gov.ua/monitorynh-vod-ta-hruntiv/>(дата звернення 09.02.2020)
5. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2017–2021 роки («Довкілля– 2021»). Полтава, 2017. 131 с.
6. Фесенко О. Г. Стан поверхневих вод Полтавської області (2005-2011). Вісник Полтавської державної аграрної академії. №4. 2013. С.158-161.

Геннадій Вілійович Тамбовцев
к. геогр. н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Наталія Віталіївна Балабатько
студентка I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ

Екологічне законодавство Європейського Союзу (ЄС) розвивалося протягом більш як 30 років та нараховує близько 300 законодавчих актів, серед яких директиви, регламенти, рішення, рекомендації, повідомлення та інші політичні документи [3]. Водні ресурси є однією з найбільш регульованих сфер законодавства ЄС про навколишнє середовище. Базуючись на необхідності фундаментального перегляду законодавчої бази з метою розроблення нової політики ЄС у галузі використання водних ресурсів, а також на підставі проведених консультацій з широким колом спеціалістів, Європейська економічна комісія запропонувала «Водну рамкову директива ЄС 2000/60/ЕС», яка була затверджена в 2000 році і має такі цілі [1]:

1) розроблення комплексної політики Співтовариства щодо використання водних ресурсів та її впровадження відповідно до принципу субсидіарності;

2) поширення сфери охорони водних ресурсів на всі води: як поверхневі, зокрема прибережні, так і підземні;

3) досягнення «належного стану» для всіх вод до визначеної дати та збереження цього стану, там де його вже було досягнуто раніше;

4) управління водними ресурсами річкових басейнів, ґрунтуючись на комбінованому підході встановлення граничних показників викидів і стандартів якості, з відповідними положеннями про координацію дій для міжнародних річкових басейнів, коли басейн річки розташований у більш ніж одній країні – члену ЄС, або коли він захоплює територію країн, що не є членами ЄС;

5) встановлення тарифів за користування водними ресурсами з урахуванням принципу відшкодування витрат і принципу стягнення плати із забруднювачів;

6) розширення участі громадян, залучених до захисту водних ресурсів;

7) удосконалення законодавства.

Основні законодавчі акти в сфері захисту та збереження водних ресурсів включають Директиви та Рішення, а також декілька міжнародних угод. Законодавча база включає саму Рамкову Водну Директиву 2000/60/ЄС (змінена та доповнена Рішенням № 2455/2001/ЄС), що встановлює законодавчу базу для політики Співтовариства в галузі використання та збереження водних ресурсів, а також захисту континентальних поверхневих вод, прибережних і підземних вод з метою запобігання та зменшення забруднення, забезпечення стабільного використання води, охорони водного середовища, поліпшення стану водних екосистем та мінімізації негативних наслідків повеней і посух [2; 4, с. 184].

Ухвалення цієї рамкової Водної директиви в 2000 р. зробило раціональнішим законодавство Співтовариства в цій сфері завдяки тому, що вона замінила сім попередніх Директив, які стосувалися поверхневих вод, водного ареалу риб, молюсків і ракоподібних, підземних вод та викидів небезпечних речовин. Якість води регламентується Директивою 76/160/ЄС щодо води для купання та Директивою 98/83/ЄС щодо якості води, призначеної для споживання людиною [1]. Контроль скидів здійснюється відповідно до Директиви 91/271/ЄС (змінена та доповнена Директивою 98/15/ЄС і відповідним Рішенням 93/481/ЄС) щодо обробки міських стічних

вод та Директиви 91/676/ЄС щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення [2].

Моніторинг і звітність здійснюється відповідно до Рішення 77/795/ЄС (змінене та доповнене Рішеннями 84/422/ЄС, 86/574/ЄС та 90/2/ЄС) щодо загальних процедур обміну інформацією [2]. Міжнародне законодавство включає в себе конвенції:

- про доступ до інформації, участь громадськості в ухваленні рішень і доступ до правосуддя з питань довкілля (1998 р.);
- щодо оцінки впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (1991 р.);
- щодо транскордонних водотоків і міжнародних озер (1992 р.);
- щодо басейнів річок (Дунай (1987 р.), Ельба (1990 р.), Одер (1996 р.), Рейн (1999 р.));
- Барселонська (1976 р.) зі змінами, доповненнями та протоколами;
- OSPAR (1992 р.) зі змінами та доповненнями;
- Боннська Угода про співпрацю у боротьбі із забрудненням Північного моря нафтопродуктами та іншими шкідливими речовинами (1983 р.);
- Гельсінська щодо Балтійського моря (1992 р.);
- Стокгольмська щодо стійких органічних забруднювачів (POPs), яка спрямована на знищення та мінімізацію виробництва, використання та викидів стійких органічних забруднювачів (2004 р.).

Ключовою вимогою європейського законодавства варто вважати положення про організацію басейнового управління водами, де повинні бути враховані економічні й екологічні аспекти. Обов'язковою умовою при цьому є недопущення подальшого погіршення стану водного об'єкта.

Література:

1. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня

2000 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_962 (дата звернення 09.02.2020).

2. Водна рамкова директива ЄС 2000/60/ЄС. Основні терміни та їх визначення: пер. з англ. Київ, 2006. 240 с.

3. Молодиченко В.В., Гапотій В.Д., Тарусова Н. В. Екологічне право України : навч. посіб. 2-ге вид., доп. та перероб. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2013. 292 с.

4. Непша О. В., Непша Я. Ю. Проведення інтегрованого моніторингу підземних вод, згідно Водної рамкової директиви (2000/60/ЄС). *Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики* : матеріали XII Міжнародної Інтернет-конференції (Мелітополь, 21-23 січня, 2020 року). Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2020. С. 184–185.

УДК 910

Резенькова Марина
студентка II курсу, Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків
Науковий керівник - Олександр Григорович Стадник
к. пед. н., професор кафедри географії і
методики викладання географії, Харківський національний
педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків

РІВЕНЬ ЗАБРУДНЕННЯ РІЧКИ ГАНГ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЛЮДЕЙ

Дослідження впливу людини на річки необхідне для мінімізації негативних наслідків такого впливу в майбутньому.

Ганг одна з найповноводніших річок Південної Азії, яка використовується для зрошування в одному з найбільш заселених районів світу. Річка вважається однією з найбрудніших у світі. Це не може не позначитися на десятках мільйонів осіб, які мешкають в басейні річки та активно її використовують у своїй господарській та інших видах діяльності.

Наприклад, вплив комунальних відходів на річки змінюється від країни до країни. З 3119 міст і населених пунктів Індії лише 209 мають структури

для часткового очищення стічних вод, і лише 8 з них мають у своєму розпорядженні системи очищення повного циклу. Як правило, стічні води надходять безпосередньо до річок. Наприклад, річка Ганг щодня забруднюється нечищеними стічними водами і кремаційними залишками зі 114 міст [1, с. 198].

Муніципальні відходи, які дослідники постійно віднаходять у річці, в основному складаються з людських фекалій і містять відносно мало хімічних забруднювачів; однак вони відрізняються високою концентрацією патогенних організмів. Комунальні відходи або стічні води становлять бл. 20% від обсягу всіх стоків, і їх частка постійно зростає зі зменшенням кількості промислових стоків. Вони мають більш-менш постійну структуру: людина щодня виробляє 65 грам суспензованої речовини, 8 грам аміачного азоту, 3,3 грам фосфатів, 9 грам хлоридів, 60-75 грам органічної речовини [2, с. 165].

Перфтороктансульфонова кислота (PFOS) і перфтороктанова кислота (PFOA) є двома найбільш добре вивченими фторохімічними речовинами, які є антропогенними хімічними речовинами, що були виготовлені вже більше 50 років тому і широко використовуються в ряді промислових і комерційних застосувань, включаючи використання в якості поверхнево-активних речовин, поверхневих засобів захисту, а також технологічних засобів для виробництва полімерів [3]. Кілька досліджень виявили ці хімічні речовини в тканинах людей і тварин дикої природи (таких як риби, птахи і морські ссавці) у всьому світі, включаючи річку Ганг. Сучасні дослідження показують, що PFOS і споріднені сполуки є стійкими і біоаккумулятивними в різних харчових ланцюгах [4]. Це показує наслідки техногенного впливу на річку, і, як результат, на людей, які мешкають у її басейні.

Більшість забруднень Ганга складають органічні відходи, стічні води, сміття, продукти харчування, а також людські і тваринні залишки. Протягом минулого століття населення міста вздовж Ганги зростало з величезною

швидкістю, тоді як інфраструктура управління відходами залишалася відносно незмінною.

Наслідками техногенного та антропогенного впливу на річку Ганг є те, що водойма є величезним джерелом хвороб. На річку припадає від 9 до 12% захворювань в штаті Уттар-Прадеш (UP) [5, с. 143]. В першу чергу, головна проблема в тому, що з водою переносяться інфекційні захворювання. Нещодавні зразки води, зібрані в Варанасі, показали близько 50 000 бактерій на 100 мілілітрів води, що на 10000% вище, ніж урядовий стандарт для безпечного річкового купання. Результатом цього забруднення є безліч захворювань, що передаються водою.

Аналіз води в р. Ганг показав значні зв'язки між кишковою хворобою та використанням річки для купання, прання, миття, їжі, посуду та чищення зубів. Вода в Гангу співвідносилася з контрактною дизентерією, холерою, гепатитом, а також важкою діареєю, яка продовжує залишатися однією з провідних причин смерті дітей в Індії [6]. За оцінками, 80% всіх проблем зі здоров'ям і одна третина смертей в Індії пояснюються хворобами, що передаються водою [5, с. 60].

Люди п'ють воду з Гангу, купаються в ній прямо серед сміття, хоча дослідження показують жахливі результати і непридатність води для будь-якої господарської діяльності. Екологи б'ють на сполох, однак практично не вживається жодних активних дій з порятунку Гангу. За даними ВООЗ, близько третини всіх померлих дітей в Індії (щорічно це близько 1,5 мільйона дітей) гинуть від отруєння водою.

Крім забруднення, річка стикається з іншими труднощами. Вчені заявили, що внаслідок зміни клімату льодовик Ганготрі, який забезпечує до 70% води Гангу протягом літніх місяців, зменшується зі швидкістю 40 ярдів на рік. До 2030 року льодовик може бути повністю розтоплений, і Ганг стане більш сезонною річкою, яка значною мірою залежить від мусонів. Це, безперечно, поставить Індію в небезпеку, адже річка забезпечує воду на 500

мільйонів населення лише в Індії, багато інших азіатських країн також залежать від неї як від основного джерела води.

Звичайно, зміна клімату вже впливає на прісну воду Гангу. У зв'язку з підвищенням рівня моря в Ганг почала надходити солоня вода. Це було відзначено появою мангрових лісів вздовж річкового поясу річки, а також збільшенням солоні води в річці. Зростаюча солоність не лише впливає на питну воду; це явище називається засоленням підземних вод і воно може перетворити сільськогосподарські землі на безплідні сільські пояси. Збільшення солоності річки також може призвести до вимирання одного з небагатьох видів прісноводних дельфінів [4].

Зараз екологічний стан річки Ганг характеризується як катастрофічний. Ганг по праву вважається однією з найбрудніших річок в світі і винні в цьому лише самі місцеві жителі, які забруднюють водойму. Зараз в Індії починають нарешті впроваджуватися методи боротьби із забрудненням.

Індійський уряд вже давно намагається впоратися з проблемою забруднення річки. План дій щодо Гангу (Ganga Action Plan), здійснення якого з великим розголосом розпочалося в 1985 році, передбачав створення до 2000 року водоочисних споруд, здатних переробити 2,7 млрд л/день, необхідних на той час. На момент завершення програми було створено потужності, здатні переробити лише близько 1,0 млрд л/день, незважаючи на істотне зростання викидів.

Література

1. Hollick J. C. Ganga: a journey down the Ganges River / Julian Crandall Hollick. Island Press, 2007. – 279 с.
2. Рудский В.В., Стурман В.И. Основы природопользования: Учебное пособие / В. В. Рудский, В. И. Стурман. М.: Аспект-Пресс, 2007. – 271 с.
3. Стадницкий Г. В., Родионов А. И. Экология. 3-е изд., стер. СПб., 1997. – 240 с.
4. Govorushko S. Effect of Human Activity on Rivers/ S. Govorushko. URL: https://www.researchgate.net/publication/228474581_Effect_of_Human_Activity_on_Rivers.
5. Living on the Ganges River / R. Spilsbury, L. Spilsbury. Raintree, 2007. –233 с.
6. The Water Page - River Ganga. URL: [African water.org](http://Africanwater.org).

Дмитро Васильович Вінніченко

студент 3 курсу

природничо-географічного факультету

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького,

м. Мелітополь

Олександр Вікторович Непша

старший викладач кафедри фізичної географії і геології,

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького,

м. Мелітополь

ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасний екологічний стан поверхневих водних об'єктів Запорізької області формується під антропогенним впливом суб'єктів господарювання.

Найбільш суттєвими чинниками, що визначають екологічний стан водних об'єктів, є:

– скидання забруднених та недостатньо очищених зворотних вод через неефективну роботу очисних споруд або взагалі їх відсутність, особливо в житлово-комунальному господарстві (м. Оріхів , смт. Якимівка, м. Дніпрорудне та інші);

– змив забруднюючих речовин з урбанізованих територій. Ця проблема особливо актуальна для великих населених пунктів (м. Запоріжжя, м. Мелітополь, м. Бердянськ, м. Пологи, м. Оріхів , м. Токмак та інші);

– малі річки приймають дренажні води при захисті зрошуваних сільськогосподарських угідь, населених пунктів від підтоплення, з котрими до водних об'єктів вимиваються мінеральні солі, фосфати, органічні речовини, мінеральні добрива, пестициди і гербіциди;

– відсутність водоохоронних зон та прибережних смуг водних об'єктів; порушення режиму господарської діяльності в межах прибережних захисних смуг і водоохоронних зон;

– надмірна зарегульованість річок ставками і водосховищами;

– порушення правил експлуатації водозаборів та штучних водойм, в результаті чого не гарантується збереження санітарного мінімуму витрат води на нижче розташованих ділянках річок [1,с.90; 2,с.58; 3,с.82].

Упродовж 2018 року у поверхневій воді об'єкти Запорізької області було відведено 888,4 млн. м³ зворотних вод, з них:

- нормативно очищених – 45,01 млн. м³
- без очищення – 0,370 млн. м³
- недостатньо-очищених – 65,58 млн. м³
- нормативно чистих без очищення – 777,2 млн. м³.

Загальна потужність очисних споруд Запорізької області складає 417,3 млн. м³, в тому числі перед скидом у водні об'єкти 395,4 млн. м³ [4].

Не зважаючи на достатню потужність очисних споруд для забезпечення очищення стічних вод до нормативних показників, 59,4 % від загального обсягу стічних вод, що потребують очищення, були відведені до водних об'єктів як недостатньо-очищені. Причиною неякісної очистки зворотних вод є застарілі технології очищення стічних вод, фізична та моральна зношеність обладнання, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів, відсутність дієвих економічних стимулів для будівництва нових очисних споруд в промисловому секторі, відсутність коштів на оновлення, розширення та підтримання в належному стані очисних споруд в житлово-комунальному господарстві.

На підприємствах області використовують типові методи очистки стічних вод, що базуються на принципах механічної, біологічної або фізико-хімічної очистки.

Забезпечують очищення стічних вод очисні споруди міст Запоріжжя, Токмак, Вільнянськ, Гуляйполе та смт Новомиколаївка [4].

В решті населених пунктів проблема очистки господарствених стічних вод до нормативних показників практично не вирішена, а в таких районних центрах як смт Розівка, Приазовське та Велика Білозерка очисні споруди та мережі каналізації взагалі відсутні.

Дані про обсяги скидання зворотних вод по типах очищення наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Типи очищення зворотних вод, млн. м³ на рік [4]

Рік		Скинуто разом	Нормативно очищених на очисних спорудах				Потужність очисних споруд	
			Разом	Біол. очистка	Фіз.-хім. очистка	Мех. очистка	Разом	в т.ч. перед скиданням до водного об'єкта
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2016	Разом по області	849,4	48,06	46,31	0,115	1,638	418,2	393,3
2017	Разом по області	956,1	44,81	43,21	0,258	1,337	416,9	392,2
2018	Разом по області	888,4	45,01	43,28	0,040	1,697	417,3	395,4

У порівнянні з 2017 роком спостерігається зростання вмісту забруднюючих речовин у зворотних водах по: алюмінію, калію, мінералізації, натрію, нафтопродуктах, нітратах, нітридах, нікелю, СПАР, сульфатах, хрому загальному, хрому⁶⁺, хлоридах, ХСК, фосфатах [4].

Література:

1. Иванова В.М., Трегуб И.Ю. Экологические проблемы поверхностных вод Запорожской области. Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали XI Міжнар. Інтернет-конф.(Мелітополь, 22-24 січня, 2019 року). Мелітополь: ТОВ «Колор-Принт, 2019. С. 90-92.
2. Воронка В.П., Марченко О.А., Непша О.В. Еколого-географічні проблеми використання та відтворення гідроресурсного потенціалу Запорізької області. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Збірник наукових праць. Херсон: П.П. Вишемирський, 2007. С. 58-63.
3. Придзьма А. Є., Иванова В.М. Загальна екологічна ситуація в Запорізькій області. Актуальні проблеми вітчизняної науки: матеріали наук. конф. студ-тів та молодих вчених (Мелітополь, 15 травня 2018 р.). Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. С. 82–84.
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2018 році. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/46809/regionalna-dopovid-pro-stand-navkolishnogo-prirodnogo-seredovisha-u-zaporizkiy-oblasti-u-2018-rotsi.html>

Геннадій Вілійович Тамбовцев
к.геогр.н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Марина Олексіївна Кірічок
студентка I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

НАПРЯМИ БОРОТЬБИ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯМ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ ҐРУНТІВ М. МАРІУПОЛЬ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Незбалансоване антропогенне навантаження на довкілля протягом багатьох десятиріч обумовило значну техногенну ураженість компонентів навколишнього середовища (ґрунти, рослинність, поверхневі і підземні води, атмосферне повітря тощо). Надзвичайно активна виробнича та господарська діяльність людини спричинила значні зміни у довкіллі м. Маріуполь і прилеглих територій. Найбільшу небезпеку для навколишнього середовища досліджуваної території становить забруднення ґрунтів важкими металами (ВМ), що потрапляють переважно від викидів підприємств чорної металургії.

Основними забруднювачами довкілля м. Маріуполь та прилеглих територій являються об'єкти чорної металургії – ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» та ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь». Так в 2017 році ПрАТ «МК «Азовсталь» валовий викид в атмосферне повітря склав 91,39 тис. т. забруднюючих речовин, а в 2018 році цей показник був на рівні 88,77 тис. т, що на 2,62 тис. т менше ніж у попередньому році. Від ПрАТ «ММК Ім.Ілліча» в 2017 році валовий викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря склав 195,56 тис. т, а в 2018 році цей показник був на рівні 226,61 тис. т, що 31,05 тис. т. більше ніж за попередній рік [5].

Для оцінки еколого-геохімічного стану ґрунтів м. Маріуполь вченими Ю.Ю. Войтюк та ін. [3,с.34] було проведено картування території міста (інт. ґрунту 0-5 см та 5-10 см) і встановлено закономірності розподілу важких металів у ґрунтах. Інтерпретація геохімічної інформації виконана з урахуванням фонових концентрацій важких металів у ґрунтах, що визначені для експериментальної ділянки у с. Мелекіне та гранично допустимих концентрацій (ГДК) (таблиця 1).

Таблиця 1

Валовий вміст важких металів у ґрунтах м. Маріуполь, мг/кг [3]

Елемент	Інтервал опробування 0-5 см (n = 87)		Інтервал опробування 5-10 см (n = 87)		Фонове значення (n = 38)	ГДК
	Med (Min – Max)	σ	Med (Min – Max)	σ		
Mn	1772 (400–10000)	1330	1706 (300–5000)	1085	500	1500
Ni	89 (30–200)	41	100 (30–250)	47	32	20
Co	10 (3–20)	5	12 (4–30)	6	5	
V	179 (30–400)	91	186 (30–600)	105	60	
Cr	214 (40–500)	118	231 (40–600)	119	50	100
Mo	2 (1–6)	1	3 (1–10)	1	2	
Cu	175 (20–2000)	315	261 (20–4000)	553	20	33
Pb	259 (40–10000)	1066	288 (20–10000)	1136	18	32
Zn	413 (30–4000)	720	187 (30–800)	170	78	55
Sn	6 (2–20)	3	6 (2–20)	3	2	

Було встановлено, що геохімічні асоціації важких металів у ґрунтах м. Маріуполь представлені такими елементами: інтервал ґрунту 0-5 см – $Pb_{14,4} > Cu_{8,8} > Zn_{5,3} > Cr_{4,3} > Mn_{3,5}$; інтервал ґрунту 5–10 см – $Pb_{16} > Cu_{13} > Cr_{4,6} > Mn_{3,4} > V_{3,2}$. [3,с.35].

Забруднення ґрунтів м. Маріуполь і прилеглих територій різними поліюгантами призводить до їх деградації, що діагностується перш за все спадом їх родючості. Деградація ґрунтів призводить до зниження рівня

безпеки життєдіяльності людини, ґрунтового-екологічного дискомфорту, втрати придатності ґрунтів для екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва.

Одним із важливих чинників, які викликають деградацію ґрунтів, є техногенне забруднення, під яким слід розуміти екзогенне привнесення у ґрунти поллютантів, що обумовлюють негативні зміни фізичних, фізико-хімічних і агрохімічних властивостей ґрунтів, погіршення умов життєдіяльності ґрунтової біоти, флори і фауни, порушення нормального росту і розвитку культурних рослин аж до їх загибелі [1,с.189].

Основними ознаками деградації є такі [1,с.190]:

1. під дією кислих поллютантів і внаслідок взаємодії катіонів ВМ з поглинальним комплексом ґрунтів спостерігається підкислення ґрунтового розчину у темно-сірих ґрунтах до рН 4,5; чорноземах опідзолених – до 4,6; чорноземах південних – до 5,3.

2. забруднення ґрунтів ВМ значно посилює вилуговування лужних і лужноземельних металів (Са, Mg, К та ін.) і гумусових речовин.

3. внаслідок декальцинації верхніх шарів ґрунтів при забрудненні ВМ знижується агрегативна стійкість колоїдного комплексу, що за сприятливих умов зволоження призводить до втрати тонкодисперсного матеріалу.

4. при техногенному забрудненні погіршується мікробіологічна і ферментативна активність ґрунтів.

В умовах збільшення антропогенного навантаження від забруднення довкілля ВМ досить актуальним є пошук шляхів їх детоксикації для відновлення екологічних функцій ґрунтів [8,с.295]. Оскільки, здоров'я ґрунту – це його здатність невизначено довго функціонувати в якості компоненту наземної екосистеми, забезпечуючи її біопродуктивність і підтримуючи якість води і повітря, а також здоров'я рослин, тварин і людини [7,с.284]. Наукова проблема детоксикації (руйнування і знешкодження різних токсичних речовин хімічними, фізичними або біологічними методами) і деконтамінації (очищення поверхні від забруднювачів – контамінантів (як

правило, мова йде про видалення хвороботворних мікроорганізмів)) токсичності ВМ залишається актуальною проблемою сучасності, що потребує подальшої розробки нових методів, підходів до її вирішення [6,с.50].

При дослідженні впливу ВМ на ґрунти та інші компоненти довкілля виділяють три основні напрямки дослідних напрацювань з означеної проблеми [6,с.51]:

1) екологічний – дослідження впливів техногенних хімічних факторів на навколишнє середовище, шляхів міграції полютантів по трофічних ланцюгах, природоохоронного значення меліорантів

2) санітарний – зменшення вмісту ВМ у компонентах навколишнього природного середовища до гранично допустимих (безпечних) рівнів, впровадження спеціальних заходів (технологічних, методичних та ін.);

3) гігієнічний – розробка допустимих концентрацій полютантів, вимог і рекомендацій у поєднанні з моніторингом стану та якості навколишнього середовища.

Для покращення екологічного стану сучасних ґрунтів (зниження вмісту ВМ тощо), поліпшення екологічного стану навколишнього середовища, збереження здоров'я населення м. Маріуполь у першу чергу необхідно проведення: ґрунтовогеохімічного моніторингу, теоретичної аргументації та практичної апробації заходів щодо зниження вмісту токсикантів. Існують два напрями боротьби із забрудненням ВМ ґрунтів: перший із них –запобігання надходження токсикантів у ґрунтову екосистему, другий шлях – боротьба з уже існуючим забрудненням [4].

Запобігання надходження полютантів (у тому числі іонів ВМ) у ґрунти та відклади – скорочення небезпечних викидів, встановлення ефективної системи фільтрів, перехід на новітні технології виробництва, обмеження використання «брудних» осадів стічних вод, органічних і мінеральних добрив, хімічних меліорантів тощо. Як приклад, можна навести той факт що у травні 2011 р. на ПАТ «МК Азовсталь» було повністю виведено з

експлуатації останні 4 мартенівські печі й здійснений перехід на конвертерний спосіб виробництва сталі. Виведення з експлуатації мартенівських печей, крім зниження споживання природного газу мало ще й значний екологічний ефект: зниження викидів забруднюючих речовин в атмосферу м. Маріуполь на 1200 тон у рік, зменшення щорічного споживання морської води й скидання стічної води, перестали утворюватися відходи мартенівських шлаків. Також було повністю модернізовано і введено до експлуатації сучасне обладнання для посиленої фільтрації і перекачування залізовмісних шламів. Витрати на капітальний ремонт склали близько 7 млн. грн., ефективність обладнання збільшена майже у 2 рази [2].

Література:

1. Бреславець А.І., Юрченко А.І. Техногенно забруднені ґрунти та шляхи їх поліпшення. Зб. наук. праць «Проблеми охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки». Харків: Райдер, 2009. Вип. XXXI. С. 189-201.
2. Важкі метали у компонентах навколишнього середовища м. Маріуполь (еколого-геохімічні аспекти) / С.П. Кармазіненко, І.В. Кураєва, А.І. Самчук, Ю.Ю. Войтюк, В.Й. Манічев. К.: Інтерсервіс, 2014. 168 с.
3. Войтюк Ю.Ю., Кураєва І.В., Манічев В.Й., Кармазіненко С.П. Еколого-геохімічні дослідження ґрунтів м. Маріуполь. Пошукова та екологічна геохімія. 2014. № 1-2 (14-15). С.34-39.
4. Дабахов М.В., Дабахова Е.В., Титова В.И. Тяжёлые металлы: экотоксикология и проблемы нормирования. Н. Новгород: Изд-во ВВАГС, 2005. 165 с.
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища в Донецькій області у 2018 році. URL: <http://ecology.donoda.gov.ua/stan-dovkilliya/>
6. Самохвалова В.Л. Применение антидотов при загрязнении системы почва – растение тяжелыми металлами. Ґрунтознавство. 2006. Т. 7, № 3-4. С. 50-66.
7. Соколов М.С. Способны ли мы оздоровить наши почвы? Материалы Всероссийской научной конференции «Биосферные функции почвенного покрова». Пушино, 2010. С. 284-285.
8. Шматков Г.Г., Яковишина Т.Ф. Детоксикація техногенно забруднених важкими металами ґрунтів — шлях до одержання екологічно чистої продукції. Матеріали міжнародної конференції «Зелена економіка: перспективи впровадження в Україні». К., 2012. Т. 1. С. 295-298.

Геннадій Вілійович Тамбовцев
к.геогр.н., доцент, доцент кафедри фізичної географії і геології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Ірина Анатоліївна Макєєва
студентка I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ АБРАЗІЇ БЕРЕГІВ АЗОВСЬКОГО ТА ЧОРНОГО МОРІВ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Розвиток господарського комплексу України відбувається в умовах нарощування техногенної дестабілізації довкілля, наслідком якої є подальше збільшення кількості кризових явищ в екологічних системах, активізація екзогенних геологічних процесів. Зважаючи на обмеженість неосвоєних територій в балансі під житлове та промислове будівництво зростає роль непридатних, порушених земель, ділянок з розвитком небезпечних екзогенних геологічних процесів. Мінливість інженерно-геологічних умов у межах усіх адміністративних областей пов'язана з особливостями структурно-геологічної будови, зонально-кліматичними, геоморфологічними, гідрогеологічними та сейсмічними умовами. Разом з техногенними чинниками, це визначає площі розповсюдження екзогенних геологічних процесів і явищ, а також пов'язаних з ними змін довкілля.

Абразія берегів це процес механічного руйнування гірських порід хвилями і течіями. Морське узбережжя зазнає природного переформування берегу у вигляді руйнування та переносу матеріалу, який обрушився. Основні чинники, які обумовлюють переформування берегу – геологогеоморфологічні, гідрометеорологічні (хвильовий, вітровий та рівневий режим моря) та техногенний вплив господарської діяльності.

Інтенсивність абразії, перш за все, обумовлена середньо- та багаторічною мінливістю штормів та рівня моря, властивостями порід, що складають берегову смугу, а також техногенною дестабілізацією схилів (нераціональне освоєння пляжної смуги, надмірне видобування піску з прибережних територій, порушення природного режиму міграції наносів) [1,с.81; 3].

Довжина берегової лінії з розвитком абразії у межах АР Крим складає 822 км (Чорне та Азовське моря), Миколаївської – 17,8 км, Одеської – 86,0 км та Херсонської – 128,0 км областей (Чорне море) та близько 340 км на Азовському морі – Донецька (69,7 км) та Запорізька області (270,0 км разом з лиманами) [2] (рис. 1).

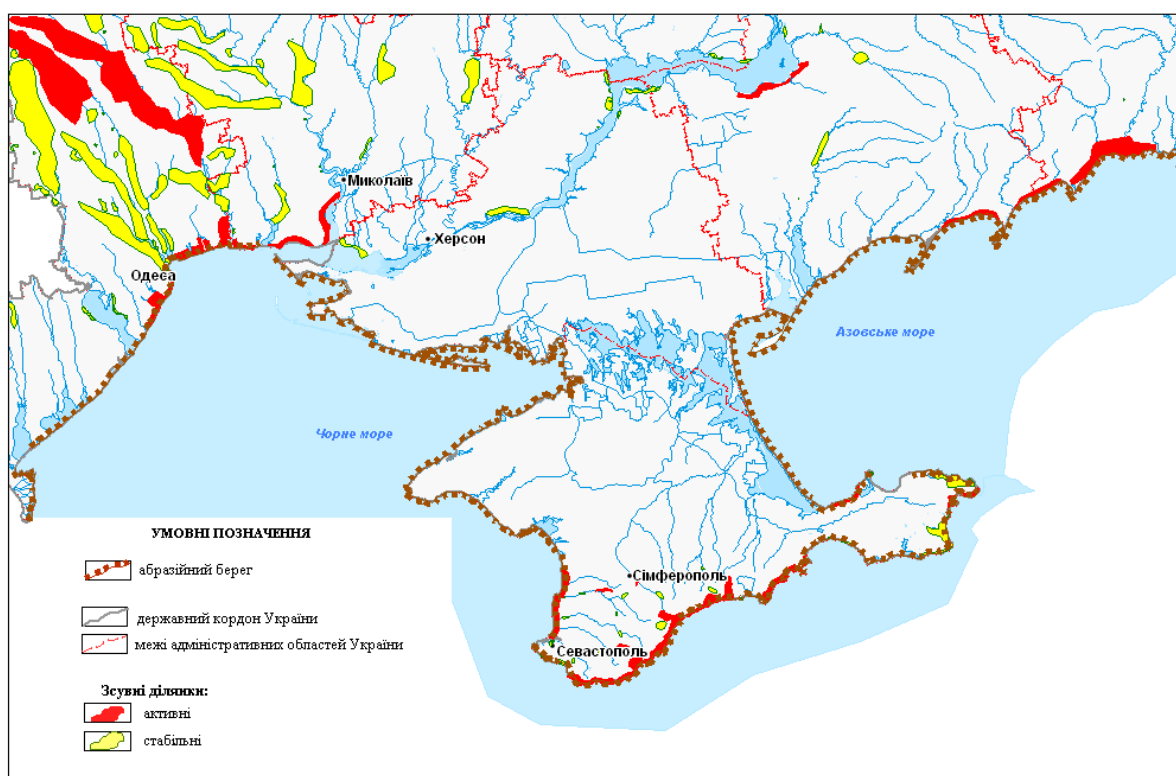

Рис. 1. Карта абразійних берегів в межах України [5]

Інженерними спорудами захищені 611,0 км берегу. Спостереження за процесом руйнування узбережжя морів, лиманів та водосховищ у 2018 р. частково проводилось у Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській та Запорізькій областях. У Донецькій області абразія розвивається на узбережжі Азовського моря в межах Мангушського, Новоазовського районів та на західній околиці м. Маріуполь [2; 8,с.390]. Активна абразія спостерігалася в

кліфі напроти с. Бабах-Тарама, а також у східній частині ділянки II категорії «Білосарайська», подекуди пляж практично був відсутній і кліф зазнає відмиву.

Таблиця 1

Загальна характеристика абразії в межах адміністративних областей України [4]

Адміністративна область	загальна довжина берегу з розвитком абразії, км	Довжина активної частини берегу, км	багаторічна швидкість абразії, м/рік (від-до/середня)	Величина відступання берегу від-до, м	загальна довжина берегу на забудованій території, км	загальна довжина абразійного берегу, ускладненого зсувами, км	Кількість господарських об'єктів у зоні розвитку абразії, шт
Одеська	86,0	37,0	0,1-3,9/ 0,42	0,1-18,0	46,7	58	91
Миколаївська	17,8	9,8	0,1-5,0/0,3	0,6-3,3	8	13,5	10
Херсонська	128,0 (Чорне море) 21,0 (Азовське море)		0,3-20,0/ 1,0		43	5,6	10
Донецька	69,7	32,7	0-20,0/ 1,0	0 - 19,0	56,0	21,6	16 сіл, 2 селища м. Маріуполя, 70 ДОЦ і баз відпочинку
Запорізька	270,0	43	0,0-2,0/ 0,6	1,0-21,0/ 7,9	42	21,5	7

Довжина берегової лінії з розвитком абразії становить 69,7 км, активної частини берегу – 32,7 км. У 2018 р. відступ берега на різних ділянках склав від 0,05 до 7,8 м, а об'єм відмитого матеріалу – від 0,52 до 19,5 м³ на 1 пог. м.

кліфу. У зоні розвитку абразії знаходяться території 16 сіл, 2-х селищ Маріупольської міськради, близько 70-ти дитячих оздоровчих центрів та баз відпочинку. В Одеській області довжина абразійно-активної частини узбережжя становила 37,3 км. Розвиток абразії спостерігався на правому схилі оз. Бурнас, на узбережжі Чорного моря від с. Лебедівка до Будацького лиману, від р. Барабой до Тілігульського лиману. На узбережжі Чорного моря (с. Лебедівка – с. Сичавка) абразія є головним чинником розвитку зсувного процесу. Швидкість абразії у 2015-2018 рр. була 0,1-0,9 м, середня – 0,68 м. У м. Одеса в Київському районі активна абразія та розмив пляжу «Люстдорф» привело до руйнування бетонних блоків та протиабразійних споруд на набережній по пров. Ушакова та Прибережному, захоплення причалу № 129, 5 житлових будинків, 10 причальних будов. У районі Чорноморки в результаті активної абразії активізувались зсувні деформації, що привело до руйнування будівель, садиб, ЛЕП. В Овідіопольському районі (с. Санжійка) в гирловій частині Санжійської балки в результаті активної абразії руйнуються 6 житлових будинків та 5 присадибних ділянок. У Білгород-Дністровському районі на б/в «Волна» (с. Курортне) активна абразія, та як наслідок зсуви, загрожують руйнуванням ділянки верхньої частини схилу та огорожі бази відпочинку. На захід від с. Курортне абразійні процеси привели до руйнування схилу в 18,4 м від маяка «Будаки». У Миколаївській області у звітному році обстежувались ділянки узбережжя Чорного моря від м. Очаків до с. Морське, швидкість абразійних процесів була в межах середньої багаторічної. На Лагерній косі швидкість абразії становила 0,22 м. Абразія є основним природним чинником розвитку зсувних процесів на узбережжі. У Вітовському районі, на лівому схилі Бузького лиману, в 2,0 км на південь від с. Лупареве, відбувається активна абразія з обвалом ділянки цвинтаря та руйнуванням могил. Руйнівний вплив абразії відмічався у Березанському районі в 1,7 км на південь від с. Лугове, на півдні с. Рибаківка; в Очаківському районі в с. Чорноморка. У Херсонській області абразії піддається берегова смуга Чорного моря та лиманів, довжиною понад

128,0 км, Азовського моря – 21,0 км, а переробкою берегів уражено близько 87% загальної довжини схилів Каховського водосховища [2].

Активна абразія берегової смуги відмічалась на ділянці узбережжя Чорного моря від смт Лазурне до с. Залізний Порт, морського узбережжя Азовського моря від м. Генічеськ до границі з Запорізькою областю (швидкість абразії була в межах середньо багаторічної і становила 0,68 м), на правому схилі Дніпровського лиману від с. Софіївка до с. Лупареве (берегова лінія 56,0 км, середня активність абразійного процесу), лівий схил Каховського водосховища (берегова лінія 210,0 км, швидкість абразії становила 0,5 м). У Білозерському районі, в 3,8 км на південь від с. Лупареве, на лівому схилі Дніпро-Бузького лиману продовжується руйнування ділянки плато, виникла загроза руйнування Хабловського маяку (середній) та цвинтаря. У Каланчацькому районі на півострові Хорли (Каркінітський залив) під загрозою руйнування цвинтар та порт. На інших ділянках прояву абразії під загрозою знаходяться орні землі. У межах Запорізької області під впливом абразії інтенсивно розмивається корінний береговий схил Азовського моря [2; 11,с.73] (рис. 2).

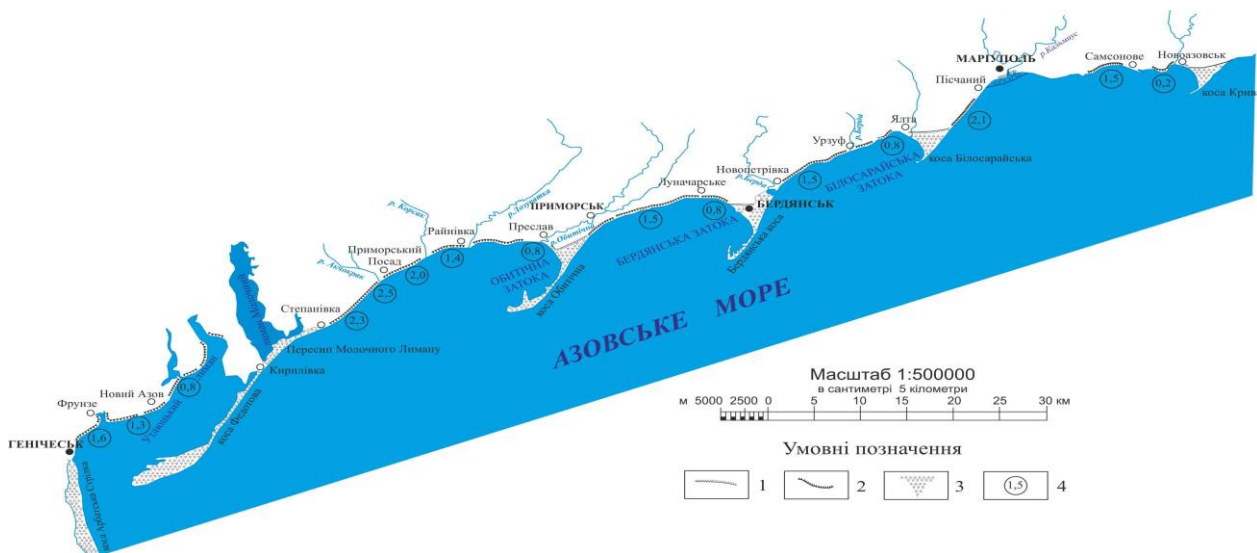

Рис. 2. Швидкість абразії берегів Північного Приазов'я [7]

Умовні позначення: 1 – відмерлий кліф; 2 – абразивно-обвальний берег; 3 – акумулятивний берег; 4 – швидкість абразії морського берегу в м/рік.

Найбільш інтенсивно абразія відбувалась на ділянці від південно-західної околиці села Степанівка Перша (бази відпочинку) до західного крила Ботієвської зсувної ділянки. Швидкість абразії в 2018 році становила 1,0-1,5 м/рік, сумарний абразійний відмив берегу склав 21,5 тис. м²/рік [6,с.16].

Швидкість абразії берегів азовських кіс протягом 2018 року на окремих ділянках була різною. Найбільш інтенсивно відмивалися східні і південно-східні береги кіс, так [10]:

Федотова коса. Східний берег від села Степок на південь довжиною 4 км, довжина вимоїни за рік практично не збільшилась, подекуди, на момент обстеження, простежувалась акумуляція пляжних відкладів. В селі Степок місцевим населенням виконано будівництво берегоукріплювальної підпірної стінки та берегозахисних споруд, які сприяли збільшенню ширини пляжної смуги.

Обитічна коса. Протягом останніх років коса Обитічна, що на десятки кілометрів заходить в Азовське море, в результаті несприятливих кліматичних умов (особливо в осінньо-зимовий період) зазнає руйнації берегової лінії та вузьких ділянок коси.

Вирішення проблем, пов'язаних з активізацією ЕГП, укріплення берегів з метою запобігання подальшої ескалації екологічного лиха, подолання наслідків небезпечної екологічної ситуації, вирішення проблем захисту і збереження цінних природно-лікувальних ресурсів та рекреаційного потенціалу регіону можливе тільки за умови комплексного підходу на державному рівні з залученням можливостей місцевого рівня [9,с.142].

Література:

1. Альохіна Т.М., Куразеєва Л.В., Скворцов В.В. Сучасний седиментогенез Азовського моря: чинники та особливості. Геологія і корисні копалини Світового океану. 2019. № 2. С. 81-90.
2. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2018 рік. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanu-tehnogennoi-ta-prirodnoi-bezpeki-v-Ukrayini-za-2015-rik.html>

3. Даценко Л.М., Молодиченко В.В., Непша О.В. Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан: монографія. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 308 с.
4. Інформаційний щорічник щодо активізації небезпечних екзогенних геологічних процесів на території України за даними моніторингу ЕГП. Київ; Державна служба геології та надр України, 2018. 98 с.
5. Екзогенні геологічні процеси. URL: <http://www.geo.gov.ua/ekzogenni-geologichni-procesi/>
6. Непша О.В., Кожаєва А.С. Геолого-геоморфологічна характеристика Ботієвської ділянки абразійно-зсувної ділянки північного узбережжя Азовського моря. Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. Матеріалів XXI Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 18 лютого 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 21. С.16-22.
7. Непша О.В., Прохорова Л.А. Фактори, які визначають стабільність акумулятивних форм берегової зони Північного Приазов'я. Парадигматичні аспекти й дилеми розвитку науки та освіти: монографія / за ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Мелітополь – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2019. С. 84-298.
8. Микула Д.В., Прохорова Л.А. Гравітаційні процеси в береговій зоні Новоазовського геологічного району. Сучасна наука: тенденції та перспективи : матеріали регіональної internet-конференції молодих учених (15-19 травня 2017 р.). Мелітополь, 2017. С 390-394.
9. Прохорова Л.А. Поширення небезпечних екзогенних геологічних процесів на території Запорізької області. Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії та практики: матеріали X міжнародної internet-конференції, (Мелітополь, 24-26 січня, 2018 року). Мелітополь: ТОВ «Колор Принт». С. 142-143.
10. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2018 році. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/46809/regionalna-dopovid-pro-stan-navkolishnogo-prirodnogo-seredovisha-u-zaporizkiy-oblasti-u-2018-rotsi.html>
11. Сапун Т.О. Динамічний розвиток гравітаційних процесів берегової лінії Північного Приазов'я. Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. С. 73-76.

Розділ 3. Тенденції розвитку туристичної галузі в Україні й світі

УДК 334.72:640.4]:338.48(477)

С. В. Білоус

*Кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка,
географічний факультет, кафедра туризму;
м. Львів.*

Ю. О. Масюк

*Кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка,
географічний факультет, кафедра туризму;
м. Львів.*

І. З. Мункачій

*Кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка,
географічний факультет, кафедра туризму;
м. Львів.*

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ТА ЇХ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

Актуальність роботи полягає у тому, що специфіка сучасних тенденцій розвитку галузі вимагає використання інноваційних методів з метою посилення конкурентоздатності готельно-ресторанної справи в умовах туристичного ринку та оптимізації основних процесів, що на даному етапі розвитку науки досліджена частково. Тому метою даного дослідження є комплексне дослідження сучасних тенденцій розвитку і їх використання з метою посилення конкурентоздатності закладів готельно-ресторанної сфери в умовах туристичного ринку.

Використання сучасних технологій в обслуговуванні клієнтів, персоналізація та збагачення їх досвіду є на озброєнні багатьох готельно-ресторанних підприємств протягом декількох років, і ця тенденція буде розвиватися все більше і більше, як в підприємствах економ класу, так і в

елітних. Зручна форма реєстрації, не нав'язлива, зручна в будь-який час доби – змушує гостей почувати себе бажаними, та не обмеженими часом. Check-in, оснащення кімнат планшетами та смартфонами або іншими автоматизованими рішеннями, що стосуються реєстрації – все частіше використовується сучасними підприємствами не лише в світі, а й в Україні.

Зараз, коли кордони між фізичним і віртуальним світом все більше стираються, віртуальна реальність (VR) стає цікавим і перспективним маркетинговим інструментом не лише готельно-ресторанного бізнесу, а й для туристичної галузі загалом. Оскільки технології VR постійно вдосконалюються, а вартість виробництва знижується, все більше готелів, авіаліній та туристичних компаній інвестують в технології VR, і багато хто вже бачать вражаючі результати.

Розширена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR) будуть додатково активовані завдяки розвитку мереж 5G і в Україні. У той час як VR замінює реальне середовище віртуальним середовищем і вимагає нових технологій, таких як спеціальний склад RR, VR "додається так би мовити бонусом" до реального середовища, вводячи в реальність цифрові компоненти, до яких користувачі можуть отримати доступ за допомогою звичайного смартфона. Це робить PR більш реалістичною ціллю для готельєрів у цілому світі, а отже є перспективою і для України.

Окремі світові готелі які вже використовують AR для вдосконалення своїх брошур – розширена реальність активується після сканування такої брошури за допомогою мобільного телефону. Настінні карти з підтримкою AR дозволяють гостям вивчити місцеві визначні місця, перш ніж вирушати в подорож. AR навіть можна використовувати для збагачення самого інтер'єру готелю чи ресторану, щоб зробити його більш вражаючим.

Наступною важливою тенденцією ресторанного бізнесу у світі є розробка меню, присвяченому локальному біорізноманіттю. Інтерес до вегетаріанського раціону та продуктів на рослинній основі привертає увагу до рослин, які до цього були поза увагою сільського господарства.

Сьогодні у рослинних дієтах домінують три культури — пшениця, кукурудза та рис. Це загрожує природному балансу та біорізноманіттю. Зміна раціону на користь інших культур у світі повинна привести до екологічної стабільності та зміцнення здоров'я людини. У елітних світових ресторанах починають приділяти цьому все більшу увагу.

У світі, а також в Україні починають з'являтися нові тенденції у інтер'єрі готелів та ресторанів, яка отримала назву «антиінстаграмні». Згідно прогнозів у найближчі 10 років клієнти будуть цінувати інтер'єри, які сприятимуть інтимному спілкуванню. Риси таких інтер'єрів — приглушене світло, відокремлені місця, перевага тактильних відчуттів над візуальними, зміщення акценту з контрастності на насиченість кольорів, перевага тьмяних відтінків. Нові інтер'єри повинні спонукати «жити тут і зараз», а не сприймати світ через камеру смартфона [1].

В Україні найкращу забезпеченість закладами ресторанного господарства має столиця України – місто Київ, який у 2,5 разів випереджає за цим показником Одесу та Харків, та більше ніж в 4 рази Дніпро та Запоріжжя. Варто зазначити, що навіть столиця гастрономічного туризму України – Львів, – теж відстає за цим показником від Києва. Враховуючи кількість населення Львова (близько 760 тис. ос.) та кількість туристів, які приїжджають щороку (2,7 млн. ос.), то забезпеченість місцями в закладах ресторанного господарства становить 52 місця на 1 тис осіб, з потребою є ще 194 місця на 1 тис. осіб [2].

Щодо готельного бізнесу, то в Україні кількість готелів та аналогічних засобів розміщення з 2013 по кінець 2017 років зменшилася з 3 582 до 2 474, що в процентному вираженні становить 30,9%. Динаміка змін показана на рис. 1.

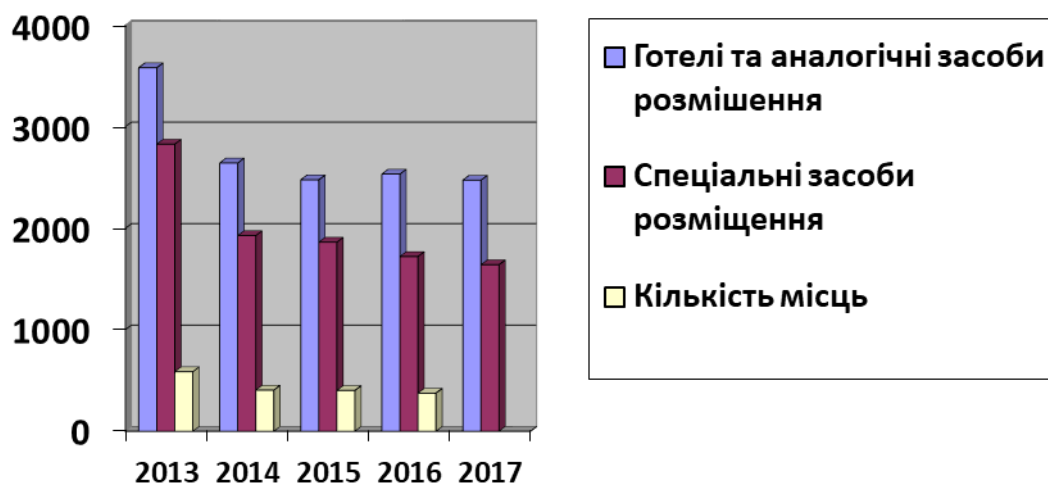

Рис. 1. Динаміка колективних засобів розміщення в Україні за 2013–2017 роки [створено автором на основі статистики].

Як бачимо, лише за 4 роки кількість колективних засобів розміщення в нашій країні зменшилась більш ніж в півтора рази, при цьому спеціалізовані засоби розміщення скорочувалися швидше (в 1,8 разів), ніж готелі (в 1,4 рази). При цьому номерний фонд з кінця 2013 року на кінець 2017 року знизився з 586,6 тис. місць до 359,0 тис. місць. Всього в Україні, згідно з даними Держкомстату, на кінець 2017 року налічуються 4,113 тис. закладів загальною ємністю у 359,0 тис. місць, які щорічно обслуговують близько 6,7 млн. осіб, 77% яких скористалися послугами готелів [3].

Отже, враховуючи останні тенденції світового ринку готельно-ресторанний ринок України розвинений недостатньо, проте конкуренція яскраво виражена. Зважаючи на різноманітність інновацій в готельно-ресторанному бізнесі – керівництво та менеджерський склад може вибрати найоптимальніші для себе методи інноваційного розвитку, який може реально підвищити позицію підприємства на ринку та створити перелік дій для його подальшого розвитку та посилення конкурентної позиції, сформувані відповідну конкурентоздатну стратегію. Необхідно сказати, що лише врахування останніх тенденцій світового ринку готельно-ресторанного бізнесу (в тому числі інновацій), мінімальне втручання держави матиме результатом розвиток готельно-ресторанного бізнесу, а постійне запровадження інновацій, інвестиції та жорстка конкуренція – збільшення

рівня її глобальної та регіональної конкурентоспроможності.

Література:

1. 10 головних трендів у сфері їжі та напоїв на найближчі десятиліття [Електронний ресурс] — Режим доступу : https://posteat.ua/news/10-golovnix-trendiv-u-sferi-%D1%97zhi-ta-napo%D1%97v-na-najblizhchi-desyatilittya/?fbclid=IwAR0K4HwctdJvUO4LGLSLeEagEKfZ8ZqHvyhdAnGuDMZ5mcAvP3xWL_OKiqk
2. Нагорський В. Експерти підраховали кількість магазинів, ресторанів і кафе у найбільших містах [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://informer.news/eksperty-pidrahuvaly-kilkist-mahazyniv-restoraniv-kafe-u-najbilshyhmistahukrajiny.htm> (дата звернення 20.12.19)
3. Бошота Н.В. Тенденції розвитку підприємств готельного господарства України [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2018/3_2018/12.pdf

УДК 338.48

Вероніка Володимирівна Лисенко,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та торговельного підприємництва,
Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Харків*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Сьогодні міжнародний туризм трансформує колись закриті товариства на відкриті універсальні суспільства, де контакти між людьми з різних країн стають повсякденною реальністю. Це задовольняє потреби людей у зустрічах і обмінах з іншими культурами.

Незаперечно, що туризм є одним з найвпливовіших феноменів економічного і соціального розвитку нашого суспільства. Найбільш характерними тенденціями світового туризму в даний час є диверсифікація туристичного продукту, пошук нових туристських напрямків, скорочення середньої тривалості туристичних поїздок, вибір альтернативних засобів

розміщення і транспорту, а також загальний тиск цін.

За даними Всесвітньої Ради з туризму і подорожей в 2015 році, кількість туристів становила 1,087 млрд і до 2030 року по всьому світу очікуються зростання кількості туристів близько 1,8 млрд, частка туризму у світовому ВВП склала 3,6%, а з урахуванням вкладу супутніх галузей – 10,4%.

В останні роки в світі спостерігається тенденція перевищення темпів зростання кількості подорожуючих в сусідні країни або країни найближчих регіонів над числом подорожуючих в далекі країни. Деякі експерти пов'язують це з постійною загрозою тероризму в світі, інші – збільшенням кількості туристичних поїздок в рік у зв'язку з розбивкою відпусток. Цю тенденцію слід враховувати при формуванні та проведенні державної політики, спрямованої на розвиток в'їзного туризму.

До основних факторів, що визначають майбутнє туризму, слід віднести загальні та галузеві фактори, такі як конкуренція, інформаційні технології, авіаперевезення, туроператорські послуги, а також політичні та соціальні умови розвитку.

Світова туристична індустрія в останні роки стикається з постійно зростаючим рівнем конкуренції між країнами як всередині свого регіону, так і за його межами. В першу чергу на це вказують усі більш широкі, часто агресивні заходи рекламного впливу при просуванні свого туристичного продукту на зовнішніх ринках. Крім цього туристський попит і туристська пропозиція залежать від ряду таких мінливих чинників, як економічний і фінансовий розвиток, вплив політики, що проводиться державою, демографічних і соціальних змін, розвитку інноваційних технологій. Таким чином, посилення конкуренції, як на ринку туристського попиту, так і на ринку туристської пропозиції є однією з істотних тенденцій розвитку світового туризму.

Зростання конкуренції на ринку туристського попиту відбувається в результаті дії наступних факторів:

– появи все більшого числа країн з амбітними експансивними планами залучення туристів;

– досягнення піку насичення деяких форм і видів туризму, пропонованих туристичними центрами та країнами (наприклад, на ринку пляжного відпочинку).

Це вимагає від країн, що прагнуть зберегти свою туристську привабливість, наступних дій:

– спробувати зберегти баланс між зростанням попиту і зростанням пропозиції;

– здійснювати планування розвитку туризму відповідно до принципів сталого розвитку;

– передбачати довгострокові інвестиції в сферу туризму;

– забезпечити наявність ясних державних стратегій розвитку туризму, гнучкості та оперативності в прийнятті рішень.

У міру того, як економічні вигоди, одержувані від туризму, стають все більш очевидними, ставлення країн до міжнародного туризму стає все більш лояльним і веде до зменшення числа обмежень. Важливим для проведення стратегічної політики розвитку туризму є облік демографічних тенденцій, що відбуваються в Європі.

В даний час статистика свідчить про постійне зростання частки населення похилого віку в європейських країнах з розвинутою економікою, в той час як чисельність населення працездатного віку переживає стагнацію.

Результатом цього є зростаючий попит на туристичний продукт, призначений для так званого «зрілого» сегмента туристського ринку.

Ще одна тенденція пов'язана з тим, що більшість людей живуть в густонаселених урбанізованих районах. Це в значній мірі формує туристські переваги в напрямку сільського туризму, короткочасного відпочинку, відпочинку поза високого сезону, активних видів туризму, короткочасних поїздок в інші міста з пізнавальними цілями, вибору турів з проживанням не в готелях, а в апартаментах з самообслуговуванням та ін. В перспективі

очікується, що в міру того, як світ стане більш вивченим, і буде з'являтися все менше нових туристських центрів, посиляться тенденція до подорожей в більш віддалені, менш відомі і малодоступні місця.

Разом з тим розвиток інформаційних технологій і загальне зниження цін на туристичні поїздки щодо доходів населення сприяють збільшенню числа туристів і багато в чому сприяють тому, що відбувається в процеси глобалізації. Як відомо, разом з глобалізацією приходить однаковість. Тому все більше число людей воліють поїздки в туристські центри, які гарантують надлишок розваг і хорошу погоду.

В даний час існує велике число курортів, що забезпечують потреби, характерні тільки для якогось одного сегмента туристського ринку. Наприклад, це суто молодіжний відпочинок або відпочинок за системою «все включено», який не передбачає спілкування туристів з місцевим населенням і культурою приймаючої країни, і разом з тим зберігає свою популярність серед туристів.

Здебільшого туристичні переваги зарубіжних туристів пов'язані з високим рівнем сервісу і розумним співвідношенням ціни і якості. Ці умови в даний час і в найближчому майбутньому будуть кращими при виборі туристичних поїздок. Таким чином, загальною тенденцією є поляризація туристичних переваг, з одного боку, що характеризується зміцненням позицій масового туризму в розвинених туристських країнах, а з іншого, збільшенням попиту на індивідуальний або спеціалізований туристичний продукт. Це вимагає постійних активних дій з боку країн, які розвивають туризм, спрямованих на виділення пріоритетних видів туристичного продукту і створення умов для досягнення прийняттого співвідношення їх ціни і якості.

При проведенні державної політики в сфері туризму національні туристичні адміністрації більшості країн враховують прогноз розвитку туризму в світі, складений Всесвітньою туристичною організацією (ЮНВТО) – найбільшою міжурядовою організацією, що є спеціалізованою установою

ООН, яка нараховує в своєму складі 153 країни. Згідно з дослідженням ЮНВТО «Туризм-панорама 2020» збільшення світових туристичних прибутків в період між 2000 і 2020 рр. прогнозується більш ніж удвічі. Прогноз показує, що число міжнародних туристичних прибутків складе до 2020 р 1,56 млрд. чол., з яких 1,18 млрд. чол. подорожуватимуть в межах своїх регіонів (мається на увазі Європа, Америка, Африка та ін.), і тільки 377 млн. чол. будуть здійснювати далекі подорожі в інші регіони світу. Однак в протягом аналізованого періоду далекі поїздки в інші регіони світу будуть рости швидше, ніж подорожі всередині своїх регіонів.

Співвідношення між регіональними та міжрегіональними подорожами зміняться від 82:18 в 1995 р до 76:24 в 2020 р При цьому очікується наступний розподіл туристів по регіонах: лідируюче місце залишатиметься за Європою – 717 млн. туристів, друге місце займе Східна Азія / Тихоокеанський регіон – 397 млн. туристів, третє займе Америка – 282 млн. туристів, за нею підуть (в порядку убутання) Африка, Близький Схід і Південна Азія.

Міжнародна практика показує, що підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту будь-якої країни на світовому ринку може бути досягнуто за умови виділення державних бюджетних коштів, достатніх для некомерційного просування туристичного продукту на внутрішньому та світовому ринках. Більшість європейських країн, що мають туристичні ресурси і прагнуть розвивати туризм, також вкладають значні кошти в просування своїх країн на світовому ринку, які в середньому складають близько 31,7 млн. євро щорічно.

З метою збільшення міжнародних туристичних прибутків світова туристична громадськість в особі ЮНВТО сформулювала наступні основні завдання, які стоять перед країнами на найближче десятиліття:

- підвищення загальної відповідальності і ролі координації з боку урядів країн, які роблять ставку на розвиток туризму;
- забезпечення заходів безпеки і своєчасного забезпечення туристів

необхідною інформацією;

- підвищення ролі державної політики в сфері туризму;
- посилення ролі державно-приватних партнерств;
- необхідність державних вкладень в розвиток туризму, перш всього в

просування туристичного продукту і розвиток туристичної інфраструктури.

Міжнародний туризм в світі вкрай нерівномірний, що пояснюється в першу чергу різними рівнями соціально-економічного розвитку країн і регіонів. Найбільший розвиток міжнародний туризм отримав в західноєвропейських країнах. На частку цього регіону доводиться понад 70% світового туристичного ринку і близько 60% валютних надходжень.

Приблизно 20% доводиться на Америку, менш 10% – на Азію, Африку і Австралію разом узяті. Подібний розвиток міжнародних туристичних зв'язків спричинило за собою створення численних міжнародних організацій, що сприяють поліпшенню роботи цієї сфери міжнародної торгівлі. Багато високорозвинені країни Заходу, такі, як Швейцарія, Австрія, Франція, значну частку свого добробуту побудували на доходи від туризму. Отже, міжнародний туризм, характерною рисою якого є те, що значна частина послуг проводиться з мінімальними витратами на місці, відіграє все більш помітну роль у світовій економіці. Туристична галузь входить в число економічних форвардів, дає значну величину доданої вартості.

*Мирослава Ігорівна Габа,
к.е.н., асистент кафедри туризму,
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів*

РЕКРЕАЦІЙНО-ВІДПОЧИНКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН З ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Сьогодні туризм один з найперспективніших галузей світової економіки, що постійно розвивається, наповнюється новим, і для того щоб привабити туристів до подорожей, туристичні фірми все частіше зосереджують увагу на створенні турів по спеціалізованих видах туризму, що розраховані лише на певний сегмент споживача. Одним з таких перспективних видів туризму є рекреаційно – відпочинковий туризм.

Рекреаційно – відпочинковий туризм належить до спеціальних видів туризму лікувально – оздоровчо, відпочинкового характеру.

Варто зауважити, що рекреаційно – відпочинковий туризм - це подорож задля відпочинку, оздоровлення або лікування, яку здійснюють за безпосереднього використання природних властивостей клімату, мінеральних вод, грязі, привабливих ландшафтних та інших ресурсів. Тому актуальним є вивчення та дослідження саме такого виду туризму на ринку туристичних послуг.

Слід відзначити, що рекреаційний туризм - це індустрія відновлення духовних, фізичних, моральних, етичних сил передбачає широкі можливості для надання послуг.

Вартим уваги є і те, що рекреаційний туризм - різновид масового туризму з метою оздоровлення, лікування і відпочинку, відновлення і розвитку фізичних, психологічних і емоційних сил [3, с.240]

Рекреаційний туризм – подорожування людей із метою зайняття рекреаційною діяльністю, що передбачає відновлення фізичних і психологічних сил через активний відпочинок, оздоровлення шляхом

поєднання помірних фізичних навантажень і сприятливого впливу навколишнього середовища, профілактикою хвороб природними чинниками (кліматом, мінеральними водами, лікувальними грязями).

З огляду на вищезазначене, слід відмітити, що до напрямів та програм рекреаційного туризму відносяться наступні, які зображено на рисунку 1.

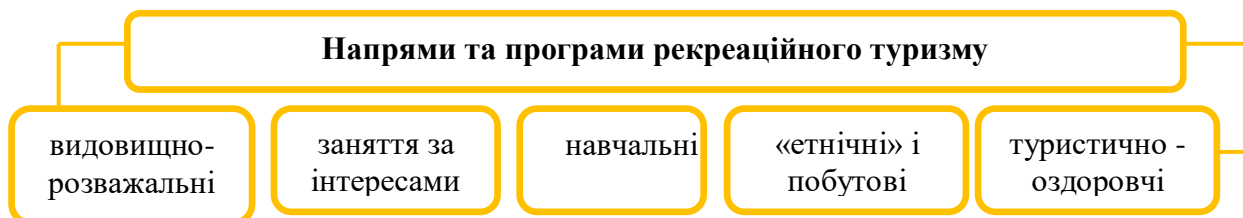

Рис .1. Напрями та програми рекреаційного туризму

Як показав аналіз рисунку 1., слід відмітити, що до видовищно-розважальних належать театр, кіно, карнавали, ярмарки, дні міста, фестивалі; заняття за інтересами включають полювання й рибний лов, художня й музична творчість, тури для колекціонерів; навчальні (туризм, інші види спорту, мистецтво, ремесла й т.п.); “етнічні” і побутові (пов'язані з вивченням національної культури й нетрадиційного побуту); туристично-оздоровчі (включаючи маршрути з активними способами пересування (пішохідні маршрути, автомобільні, веломаршрути тощо, купальні і й т.д.) [1, с.60]

Слід відзначити, що рекреаційний туризм може істотно відрізнитися і включати видовищно-розважальні програми, заняття за інтересами, етнічні походи, які пов'язані з вивченням національної культури в країні тимчасового перебування тощо. Рекреаційні тури характеризуються тривалістю подорожі, невеликою кількістю міст, що входять у маршрут, широким використанням авіаційного транспорту і насамперед чартерних рейсів.

Рекреаційний туризм структурують на лікувальний і відпочинково-оздоровчий. Ці підвиди відмінні, але доповнюють один одного. Так, відпочинково-оздоровчі потреби можна задовольняти на рекреаційних об'єктах загальної спеціалізації, а лікувальні - на спеціалізованих курортних закладах. Під час задоволення відпочинково-оздоровчих потреб застосовують лікувальні процедури і, навпаки, в лікувальному туризмі -

елементи активного відпочинку. Однак центральне місце в рекреаційному туризмі посідає лікувальний (курортно-лікувальний або лікувально-оздоровчий) туризм, який вважають традиційним видом, що розвивається в районах зі сприятливим кліматом і з наявністю лікувальних ресурсів або в місцях, де розроблені технології лікування тих чи інших захворювань [2, с.125]

Таким чином, можна зробити висновок, що рекреаційний туризм поряд із відпочинком і оздоровленням передбачає ознайомлення з визначними місцями, пам'ятками історії та архітектури, знайомство з національними традиціями місцевого населення та дасть можливість відновлення духовних, фізичних, моральних, етичних сил туристів з можливістю надання різноманітних послуг.

Література:

1. Кузик С.П. Географія туризму: навчальний посібник / С.П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.
2. Масляк П.О. Рекреаційна географія : навчальний посібник / О.Маслюк - К.: Знання, 2008. - 343 с.
3. Міжнародний туризм і сфера послуг : підруч. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич; Львів. нац. ун-т ім. І Франка. – К. : Знання, 2008. – 661 с.

УДК 338.48; 911.3.

***Павло Володимирович Романів**
к. геогр. н., доцент, доцент кафедри туризму,
ЛНУ ім. І. Франка,
Львів.*

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ**

Поняття «сталий розвиток» у еволюційному контексті походить від категорії «збалансований розвиток». У науковій сфері категорія «збалансований розвиток» поширилась з Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та Всесвітнього саміту із

збалансованого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.). За своєю сутністю на зазначених зібраннях поняття «збалансований розвиток» ототожнювалось з стійким та сталим розвитком, що перекладались з англійського відповідника «sustainable development». За визначенням Комісії ООН, сталий розвиток – це «загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі» [4]. Приймаючи до уваги плюралізм підходів до поняттєвого апарату, у статті використовуємо поняття сталий розвиток як тотожне та узгоджене зі стійким, збалансованим розвитком. Проте, вважаємо, що різні поняття варто вживати по різному до процесів, територій (регіонів), суспільних утворень тощо.

Щодо структурно-функціональних аспектів доцільним є тлумачення їх у контексті формування термінологічного апарату, регіональної структури природної, економічної, соціальної складових туристично-рекреаційного загосподарювання, їхніх неузгодженостей у часовому та просторовому вимірі.

Характеризуючи сталий розвиток рекреаційної і туристичної галузі, слід зауважити, що конкретна програма дій державних органів, що відповідають за стан туризму і його сталий розвиток, намічена у документі Порядок денний на XXI століття для галузі подорожей і туризму [1]. Сталий розвиток туризму, як зазначається у Порядку денному на XXI століття для галузі подорожей і туризму, - це здатність туризму упродовж тривалого періоду зберігати свої кількісні і якісні показники, тобто виправдовувати очікування резидентів і туристів як у короткий, так і більш тривалий період, без шкоди довкіллю тієї території, яка зацікавлена у його розвитку. Крім того, підкреслюється, що сталість у туризмі передбачає позитивний загальний баланс екологічних, соціокультурних та економічних впливів туризму. Наголошується на важливості співробітництва між органами влади, галузями економіки і туристичними організаціями у цьому питанні,

демонструються значні переваги від зміщення акценту з екологічного туризму на сталий туризм [6].

Ці програмні положення знайшли продовження у працях низки українських учених. На їхню думку, сталість розвитку туризму вбачається у тому, що він займає відповідне положення в суспільній практиці як форма дозвілля, рекреації, вид економічної діяльності і розвивається на основі збалансованості інтересів:

1) між економічною ефективністю туристичної діяльності, яка потребує розширення меж, прямує до геоторіальності (повсюдності), та збереженням природного довкілля і соціокультурної самобутності народів;

2) між бізнесом, діяльність якого спрямована на отримання максимально можливого за даних умов прибутку, та місцевими громадами і державою, які повинні дбати не тільки про соціально-економічне зростання, а й про збереження для майбутніх поколінь природної і соціокультурної складової туристичної діяльності, яка, по суті, є ресурсом для його стабільного функціонування [5].

Поряд зі значним природно-географічним, історико-культурним, біосоціальним потенціалом України, сьогодні його розкрито неповністю, про що свідчить невелика частка туристичної сфери в структурі ВВП країни (від 2 до 4 % залежно від року). Розглядаючи внесок туристичної сфери у ВВП країни як складну систему, Світова рада подорожей та туризму (WTTC) до неї зачисляє:

1. Прямі витрати туристів на здійснення подорожей, такі як поїздки, розміщення, розваги, відвідування пам'яток та музеїв, харчування тощо. Розглядаються витрати внутрішніх, в'їзних туристів та витрати на подорожі на державному рівні відповідно до рекомендованої ООН методології туристичних рахунків (TSA: RMF 2008).

2. Непрямі внески туристичної сфери в економіку країни включають інвестиції в туристичну галузь (будівництво туристичної інфраструктури, придбання транспорту та обладнання), державні витрати на туристичну

сферу (маркетинг, забезпечення безпеки, адміністрування тощо), внутрішні закупівлі продуктів та послуг підприємствами туристичної сфери (закупівля продуктів харчування, послуги з прибирання, забезпечення ІТ-послуг тощо).

3. Індукований внесок у ВВП країни визначається як витрати тих, хто прямо чи опосередковано отримує дохід у туристичній сфері.

Туризм, охоплюючи широкий спектр видів економічної діяльності, вважається найпотужнішою індустрією світу, яка за обсягами прибутків від експорту випередила такі галузі, як автомобілебудування і хімічна промисловість. Але динамічно і не завжди регульовано розвиваючись, туризм все більше віддаляється від своєї образної назви – «індустрія без труб», наносячи серйозної шкоди природним системам та породжуючи соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні, а особливо повітряні перевезення, готельний та ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані компоненти єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення все зростаючих потреб власне туристичної сфери. Туристи становлять 57% всієї кількості пасажирів міжнародних авіарейсів.

Літаки споживають величезну кількість енергоносіїв, загострюючи проблему руйнування озонового шару та сприяючи зростанню парникового ефекту. Адже 3,5% антропогенних парникових газів продукується літаками. Колосальним споживачем енергії та води у світовому масштабі є готельне господарство, яке розширюється з кожним роком.

У нових туристичних регіонах зазвичай реалізуються проекти будівництва великих готелів, які продукують відходи та забруднення в обсягах, із якими не здатні впоратися місцеві громади. Надмірне споживання туристами енергії, води, палива часто відбирає ці ресурси в корінного населення.

Вплив туризму на гірські екосистеми різниться від континенту до континенту, від країни до країни. Наприклад, великою проблемою Альп та

інших європейських гір є засилля приватних котеджів, або, як у нас прийнято говорити, – дачних будинків, які разом з автомобільними під'їздами завдають непоправної шкоди рослинному покриву – важливому природному компоненту гірської екосистеми. Така рекреаційна субурбанізація часто здійснюється безконтрольно, без урахування фізико-географічних властивостей місцевості, гідрологічних особливостей, схильності до ерозії, зсувів, лавинної ситуації.

Постає проблема і так званого візуального забруднення, спричиненого спотворенням ландшафтів безладною забудовою. Так, до прикладу, на території Закарпатської області чи не найбільшого в Європі гірськолижного курорту – планують звести туристичний комплекс на 28 тисяч туристів із 60-ма готелями, 120-ма ресторанами і навіть власним аеродромом. Мова йде про один із найвищих хребтів українських Карпат – Свидовець. Там ще первісна природа альпійського типу зі слідами давнього зледеніння. Свидовець є цінним природним об'єктом не лише для України, а й для усієї Європи. Екологи стверджують, що комплекс зруйнує унікальну природу Українських Карпат. Особлива проблема – порушення водного балансу. Комплекс, у разі його побудови, завдасть шкоди річковій системі Чорної Тиси й усьому водозбірному басейну регіону. Не обійдеться без вирубки лісів та впливу на праліси, які знаходяться під охороною ЮНЕСКО. Така урбанізація гір веде до ерозії і, звичайно, до зникнення унікальних червонокнижних рослин та тварин [3].

Значної шкоди завдає гірським екосистемам і транспорт. Автомобільні викиди в горах ще більш шкідливі, ніж на рівнині. Причиною тому слугує зменшення вмісту кисню у повітрі з висотою, і відповідно уповільнення процесів окиснення та зростання емісії чадного газу і твердих частинок.

У горах поширені і специфічні види транспорту, наприклад, канатні дороги, фунікулери, витяги, які не тільки псують зовнішній вигляд ландшафтів, а й деструктивно впливають на рослинний та тваринний світ, стають причиною ерозії. Те ж саме можна сказати і про розважальні засоби

транспорту: снігоходи та квадроцикли, експлуатація яких безжалісно руйнує рослинний покрив, модифікує схили, провокує ерозію, створює шумове забруднення. Така проблема поширена в Українських Карпатах. Квадроцикли безконтрольно використовують на усіх хребтах, зокрема організовують виїзди на деякі вершини (Піп Іван Чорногірський, Кукул тощо).

Справжньою бідою гір є засмічення. Ця проблема гостро стоїть у різних регіонах світу, в тому числі – Українських Карпатах. Дивно, що туристи охоче піднімають вгору нелегкі вантажі з їжею та напоями, а значно легші залишки та відходи високогірної трапези не зносять до низу.

Засмічення має і міжнародний характер. Зокрема це стосується забруднення, засмічення транскордонних річок, таких як Тиса. В Українських Карпатах місцеве населення засмічує річки, кажучи: «...вода все йме», не усвідомлюючи екологічних наслідків багатьох процесів.

Схожого роду проблеми, котрі мають як прямий, так і опосередкований вплив на рекреаційно-туристичну галузь є забір руслової та прируслової частини річок. З огляду на збереженість та екологічність поводження з гідрологічними об'єктами у Карпатському регіоні відбуваються негативні антропо-техногенні процеси з прирусловими частинами річок, зокрема Свічі, Дністра, Стрия [7].

Значні кошти витрачаються на організацію експедицій з очищення гір у різних регіонах світу.

Подібні регулятивні та іншого роду заходи вкрай необхідні для збереження високої якості довкілля. Адже в туристичному секторі екологічний чинник стає економічною категорією. Сучасні туристи стають все вибагливішими до якості природного оточення, обираючи для відпочинку умовно чисті з екологічної точки зору місця.

Інтегроване облаштування, охорона і раціональне використання рекреаційних територій гірських систем мають стати пріоритетними напрямками у регіональних програмах розвитку туризму.

Успіх інтегрованого регулювання залежить від дотримання ряду принципів:

- висунення на перший план сталого розвитку та розгляд регулювання навколишнього середовища і соціально-економічного розвитку, виходячи з довгострокової перспективи;

- облік регулювання навколишнього середовища в політиці соціально-економічного розвитку, з тим, щоб туризм приносив користь місцевому населенню і захищав його соціально-економічні інтереси;

- повний облік у планах розвитку місцевих умов (соціально-культурних, економічних, переваг навколишнього середовища та інфраструктури);

- захист самобутності регіону, його конкретних переваг і життєвих ресурсів, основних аспектів стратегії сталого розвитку; доцільний розвиток програм аналізу рекреаційної спадщини;

- обмеження розвитку туризму на рівні, який відповідає екологічному та громадському потенціалу регіону та добробуту суспільства; сприяння рекреації високої якості, що відповідало б конкретним умовам тієї чи іншої рекреаційної зони;

- регламентація тих видів діяльності, які могли б завдати шкоди природному середовищу, наприклад автомобільного руху;

- дотримання відповідних нормативів, що належать до питної води, водойм для купання, мінеральним джерелам, стічних вод, навантаженням на ґрунт та інше;

- організація програм для підготовки професіоналів у галузі туризму, у яких істотне місце повинно бути приділено визначенню вразливості природних і культурних комплексів і методів їх захисту;

- на розумних умовах забезпечення регламентованого доступу до унікальних рекреаційних об'єктів;

- контроль за економічним зростанням в регіонах; визначення компромісних еколого-економічних стратегій спільного розвитку потенційно конфліктних галузей господарства.

Серед принципів, які мають забезпечити сталий розвиток туристичних регіонів в економічній площині, виділяють: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м'яких технологій; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі [2].

У соціальній сфері програмними заходами сталості є: налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму; забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних вигод від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування; повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору; заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій.

Тобто, коли йдеться про сталий розвиток рекреаційно-туристичної сфери, необхідно наголосити на необхідності раціонального використання наявних рекреаційних ресурсів регіону для їхнього подальшого збереження і використання в довгостроковій перспективі.

Необхідним організаційним заходом є облік тих територій, які використовуються для рекреаційно-туристичних потреб і паспортизація відповідних ресурсів. У паспорті доцільно вказувати не тільки кількісні

показники про ресурс, дані про економічну ефективність його використання, а й давати правдиву інформацію про екологічні умови експлуатації та екологічні ризики.

Важливе значення щодо використання природних ресурсів у сфері туризму має також діяльність місцевих органів управління, громадських і приватних організацій, які розробляють і реалізують програми розвитку конкретних територій з метою рекреації і туризму. Їхня співпраця з природоохоронними органами забезпечить комплексність дій із збалансованого природокористування. При цьому основними організаційними формами освоєння та використання природних рекреаційно-туристичних ресурсів в умовах ринку повинні стати ділові мережі, кластери, рекреаційно-туристичні парки, регіональні туристичні корпорації. Так, у стратегії польсько-українського транскордонного співробітництва одним із ключових пунктів є збалансований розвиток і просторове освоєння транскордонного туристичного регіону. Для реалізації цієї мети необхідно розвивати туризм у відповідності з вимогами охорони довкілля та засадами формування просторового планування.

Отже, охарактеризувавши деякі структурно-функціональні аспекти сталого розвитку рекреаційної і туристичної галузі, слід зауважити, що Карпатський регіон володіє значним рекреаційним потенціалом, який за умов збалансованого територіального планування, дієвого державного управління на засадах сталого розвитку може стати ефективним чинником соціально-економічного розвитку країни та зробити рекреаційну сферу конкурентоспроможною на міжнародному ринку товарів і послуг.

Література.

1. Бабарицька В. К. Туристична діяльність кінця XX – початку XXI ст. і концепція сталого розвитку // Україна: географічні проблеми сталого розвитку: Зб. наук. праць. – К.: Обрії, 2004. – Т. 3. – С. 103-104.

2. Барановський В.А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку / В.А. Барановський // Територія. Сталий розвиток. - 2004. - № 2. - С. 24 - 31.

3. Карпатські хребти: Свидовець. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gorgany.com/pro/svydovets/>.

4. Концепт стійкого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.

5. Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Любіцева О. О. та ін. Стратегія сталого розвитку туризму в Україні: географічний підхід // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук. праць. – К.: Обрії, 2008. – Т. 1. – С. 191-199.

6. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». - К.: Інтелсфера, 2000. - 360 с.

7. Романів П. Потенціал Жидачівського району Львівської області як туристичної дестинації / П. Романів // Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», 2019, №№1-4 - Рахів – С. 90-97.

УДК 379.85:504

*Галина Ярославівна Ільницька-Гикавчук,
к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Сучасною концепцією розвитку світового туризму є сталий розвиток, який задекларований у документах Всесвітньої туристичної організації, ООН. Туризм у світі розвивається швидкими темпами, приносячи доходи для держав, створюючи нові робочі місця, активізуючи розвиток сільських територій, депресивних регіонів. Поряд з позитивним впливом туризму, він чинить негативний вплив на довкілля у вигляді забруднення навколишнього середовища, нищення природних ресурсів тощо. Саме сталий розвиток туристичної галузі передбачає вирішення комплексу екологічних, соціальних та економічних проблем. Концепція сталого розвитку туризму впроваджується у багатьох країнах і потребує активнішого впровадження і в Україні.

Проблемами сталого розвитку туризму займалися такі вчені як Габа М.І., Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Любіцева О. О., Уварова Г.Ш., Корж Н. В., Басюк Д. І., Вишневський В.І., Ткаченко Т.І., Дмитрук О.Ю., Ніколаєв К. Д., Ісаєнко В.М., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. та інші.

Найкраще поняття «сталого розвитку» визначено у доповіді Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку (1987 р.) – «Наше спільне майбутнє». Так, «сталий розвиток» - це такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення і забезпечує таку ж можливість для майбутніх поколінь.

Принципи сталого розвитку туризму можна розподілити по блоках: економічному, екологічному та соціальному.

Так, екологічні принципи включають [1]: збереження, раціональне використання природних ресурсів, мінімізація відходів, їх утилізація, економне використання всіх природних ресурсів, очищення води, використання альтернативних джерел енергії, екологічно чистих видів транспортних засобів, екологічно безпечних речовин, збереження біорізноманіття.

До економічних принципів віднесено [2]: зростання добробуту місцевих мешканців, створення нових підприємств в туристичній сфері, а також відповідно робочих місць, використання маркетингових заходів в туризмі з метою більш ефективного розвитку туристичного сектору, використання екологічно чистих технологій, еколого-орієнтоване управління туристичною сферою.

У соціальному плані принципами сталості є: збереження культури, традицій місцевої громади, забезпечення рівних умов для місцевого населення та інших учасників туристичного бізнесу щодо використання економічних, соціальних та інших вигід від туризму, повага туристів до місцевих традицій, культури, звичаїв, дотримання правил поведінки.

Для впровадження принципів концепції сталого розвитку необхідна екологізація туризму, яка дасть змогу встановити баланс між господарською діяльністю та раціональним природокористуванням.

Так, екологізація - це поліпшення і стабілізація екологічного стану природних об'єктів та екосистем за рахунок змін у взаємовідносинах в системі людина- природа. Це діяльність, спрямована на поліпшення екологічного стану соціальних та природних систем, екологічну зміну властивостей їх складових [3].

Екологізація включає [4]:

- підвищення можливості екосистем до самовідтворення;
- зменшення забруднення довкілля, спричинене життєдіяльністю людини;
- покращення середовища проживання та діяльності людини.

Об'єктом екологізації є: природні ресурси, підприємства, галузі, економіка загалом, технології та процеси, обладнання, людина, суспільні відносини.

Екологізація туристичної діяльності сприятиме підвищенню доходів туристичних регіонів, покращенню екологічної ситуації, а також свідомості та культури як місцевого населення, так і туристів.

Екологізація туризму – це діяльність, метою якої збереження та відновлення природних об'єктів, змінених діяльністю людини; покращення екологічної ситуації на територіях та об'єктах, які мають туристичну зацікавленість; застосування сучасних природоохоронних технологій; встановлення допустимої кількості туристів на певні об'єкти; екологічна освіта.

Для забезпечення раціонального, еколого-збалансованого природокористування слід впроваджувати заходи [5]:

- досліджувати природно-ресурсний потенціал регіонів України, які мають туристичне зацікавлення, визначати допустимий рівень антропогенного навантаження;

- вдосконалити законодавчу базу, привести її у відповідність з міжнародним законодавством, впроваджувати стандарти на туристичний продукт та інші послуги (готельні, ресторани, транспортні тощо);

- залучати вітчизняних і зарубіжних інвесторів вкладати кошти в туристичну інфраструктуру;

- обґрунтувати місткість (норм і нормативів використання) об'єктів, що розташовані в туристичних зонах;

- підтримувати та розвивати еколого-орієнтовані види туризму, такі як екологічний, зелений, сільський, агротуризм, водний, пішохідний, мисливський, культурно-пізнавальний, кінний, а також санаторно-курортне лікування;

- активізувати рекламну діяльність, зокрема рекламувати національний туристичний продукт на міжнародному ринку;

- створювати в Інтернеті мережі інформаційних туристичних порталів.

Щоб зменшити негативний вплив рекреаційної діяльності на навколишнє середовище, необхідно проводити екологізацію рекреаційно-туристичної діяльності, популяризувати і розвивати екологічний туризм.

Мета екологічного туризму наведена на рис. 1.

Рис. 1. Мета екологічного туризму [6]

Екологічний туризм має такі особливості, які відрізняють його поміж інших видів туризму:

- одним з мотивів подорожі є прагнення людей поспілкуватися з природою;
- він сприяє охороні природи, культурної, історичної спадщини через виділення коштів, які надходять від туристів, на дані цілі;
- забезпечує сталий розвиток територій, що включає економічний, соціальний та природний складові;
- запобігає негативним проявам впливу туризму на навколишнє середовище;
- збільшується зайнятість місцевого населення через працевлаштування в туристичній інфраструктурі;
- ознайомлення з місцевим побутом, звичаями, культурою.

Об'єктами екологічного туризму є такі ресурси [1]:

- природні: водні, флора, фауна, кліматичні, ландшафт;
- природно-антропогенного походження: національні парки, дендропарки, ботанічні сади, зоопарки, ставки, водосховища тощо.

Основними функціями екологічного туризму є: оздоровча, економічна, освітня, природоохоронна, пізнавальна.

Виділяють за територіальною ознакою такі види екологічного туризму:

- на територіях природно-заповідного фонду, де вплив людини є мінімальним. Тури на таких територіях є класичним прикладом екологічного туризму.

- поза територією заповідного фонду. В дану групу можна включити різні види екологічного туризму. При цьому туристи відвідують природні об'єкти з рекреаційною, пізнавальною та іншою метою.

Найбільш популярними видами екологічного туризму є: науковий туризм; тури пізнання природи; пригодницький туризм; туризм до природних резервацій; сільський туризм (агротуризм, агроекотуризм).

Отже, екологізація туризму необхідною передумовою до його сталого розвитку. Слід зазначити, що екологізація повинна охоплювати всі елементи

індустрії туризму: розміщення, транспортування, харчування, екскурсійні послуги, реалізацію товарів тощо.

Література:

1. Вишневецький В.І. Ресурси екотуризму: основні поняття та визначення / В. І. Вишневецький // Географія та туризм. - 2012. - Вип. 18. - С. 19-24
2. Смаль В. В., Смаль І. В. Туризм і сталий розвиток // Вісник ЛНУ, Серія Географічна. – 2005. – Вип. 32. – С. 163-173.
3. Екологічна енциклопедія [редкол.: Толстоухов А.В.]. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. Т. 3. - С. 308-309.
4. Ніколаєв К. Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія/ К. Д. Ніколаєв.- Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 153 с.
5. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) / Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6901/1/SSR-tourism.pdf>
6. Сафранов Т. А. Проблема екологізації рекреаційно-туристичної діяльності в Україні / Т. А. Сафранов, л. М. Полетаєва // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2016. -№ 3-4 (26).- С.51-61

УДК 338.48 (477.72)

*Гілета Любов Андріївна,
к. геогр. н., викладач Природничого коледжу Львівського національного
університету імені І. Франка,
м. Львів
Корецька Іванна Романівна*
студентка Львівського національного аграрного університету*,
м. Дубляни*

РОЗВИТОК ПІШОХІДНОГО ТУРИЗМУ В СЕЛАХ СТІЛЬСЬКО ТА ДУБРОВА

Туристична індустрія світу сьогодні зазнає часи активного розвитку та формування нових напрямків. Паралельно з традиційними видами туризму набувають поширення усілякі нетрадиційні форми відпочинку та подорожей. Сільський зелений туризм переконливо довів, що він є важливим фактором

вирішення соціально-економічних проблем села – це зростання зайнятості населення, розвиток сільської інфраструктури, отримання стабільних та вагомих прибутків селян, зміцнення бюджету сільських поселень, тому розвиток сільського туризму в Україні – це пріоритет, для вирішення якого існують усі передумови.

В Україні налічується близько 1 400 міст і селищ та понад 8 000 сіл із цінною історичною спадщиною. До Списку історичних населених місць відносять досить відому знахідку, що знаходиться у селах Стільсько та Дуброва Миколаївського району Львівської області. Ця територія об'єктивно заслуговує бути не менш відомим туристичним осередком, ніж місто Львів та Карпатський регіон.

Розвиток туризму в селах Миколаївського району ще мало досліджена тема. Дослідження в районі сіл Стільсько та Дуброва активно розпочалися в на початку ХХІ століття. Серед праць варто відзначити історичне дослідження О. Корчинського [4], а також геоекологічне дослідження львівських географів [2].

З врахуванням поєднання сприятливих природно-географічних умов та багатой історичної спадщини, розробити туристичний маршрут в межах сіл Стільсько та Дуброва, який повинен бути орієнтований на широке коло внутрішніх та зовнішніх екскурсантів, задля приваблення туристичних потоків й, відповідно, покращення економіки регіону.

Стільсько (49°32'31" пн. ш. 24°04'30" сх. д.) – село, площею 0,981 км², що розташоване на відстані близько 50 км від міста Львів, серед заліснених пагорбів Львівського Опілля, через яке протікає річка Колодниця. На схід від села розташована комплексна пам'ятка природи – «Стільська», на території якої міститься частина Стільського городища – одного з найбільших у центрально-східній Європі городищ IX–XI століть.

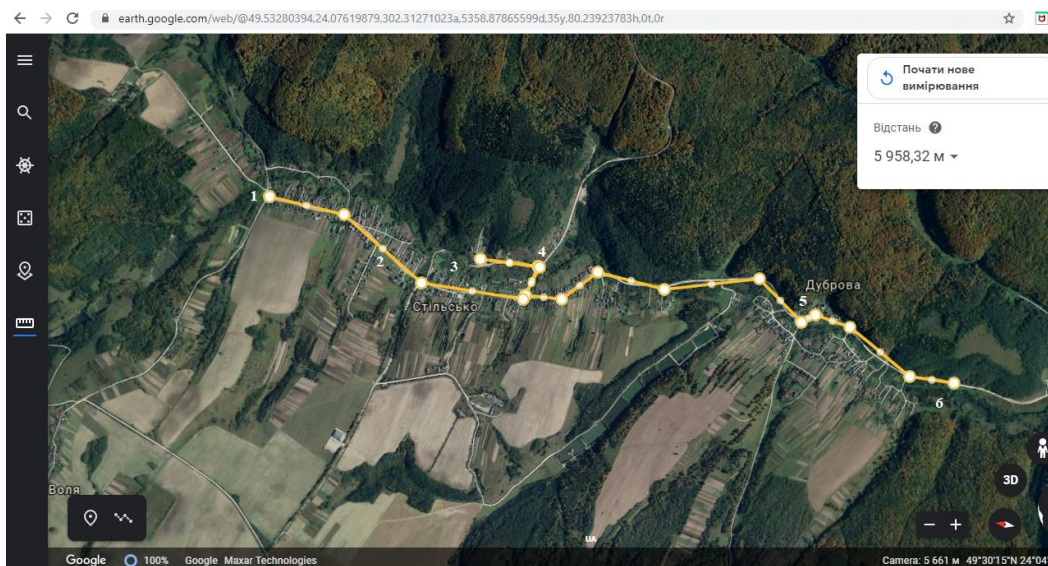
На південь від села Стільсько, по обидва береги річки Колодниці, серед невисоких, але стрімких пагорбів, розташоване село Дуброва (49°31'02" пн.

ш.24°04'34" сх. д.), площею 0,981 км². Вздовж головної вулиці Дуброви розташовано кілька скельних масивів, які належать до Стільського городища.

Розвиток туризму в селах Стільсько та Дуброва Миколаївського району Львівської області доцільно базувати на розробленому пішохідному маршруті, який буде доступний для широкого кола рекреантів, зважаючи на незначну протяжність маршруту, й водночас, його якісне наповнення.

Розроблення пішохідного маршруту проводилося з використанням як загальнонаукових (описових, аналізу, зокрема методи наукового аналізу документації, синтезу), так і спеціальних методів, зокрема картографічного, з використанням даних дистанційного зондування Землі (Google Earth).

Розроблена пішохідна екскурсія отримала назву «Стільсько–Дуброва – історія Білих Хорватів та їх нащадків», протяжністю близько 6 км, починається на півночі села Стільсько, має шість зупинок (рис.1), під час яких туристам розповідають про історію села Стільсько, яка сягає історії давніх слов'янських племен – Білих Хорватів.

Легенда до картосхеми

Зупинка 1	Історія села Стільсько
Зупинка 2	Історія каплиці Святого Йосафата
Зупинка 3	Історія церкви Святої Великомучениці Параскеви
Зупинка 4	Історія Стільського Городища
Зупинка 5	Історія Білих Хорватів
Зупинка 6	Короткий нарис “Пам’ятка природи “Стільська”

Рис.1. Картосхема пішохідної екскурсії

Біла або Східна чи Велика Хорватія – це країна слов'ян, що займала територію сучасного українського передгір'я Карпат (Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Львівська області), частину Польщі, Словаччини, Угорщини. Державу Біла Хорватія згадують численні письмові джерела (тоді територію на півночі та сході називали Біла). А назва білі хорвати означає «східні хорвати».

За припущеннями археологів, саме Стільсько було столицею держави білих хорватів, де проживало близько 40-45 тисяч осіб [1]. Стільське городище розповідає про історичний та культурний розвиток слов'янського населення, що мешкало у Карпатському регіоні України.

Далі під час другої зупинки туристам наголошують на подальшій більш сучасній історії сіл Стільсько та Дуброва, розповідаючи про історію будівництва каплиці Святого Йосафата на городі тодішнього пароха села – отця Юрика та, на третій зупинці – історію церкви Святої Великомучениці Параскеви, дані про яку збереглися ще з далекого 1573 року.

У 1831 році громада села розпочала будівництво нової (сучасної) церкви, кошти на яку дав граф С. Скарбек, чий герб зберігся на фронтоні. У 1898 році громада встановила біля церкви у вигляді обеліска пам'ятник у честь 50-річчя правління цісаря Франца-Йосифа I [3].

Під час четвертої зупинки туристів «повертають» у далекі ранньосередньовічні часи, розповідаючи про Стільське городище – унікальну пам'ятку давньої української історії та культури – рештки найбільшого у Європі ранньосередньовічного міста, яке достатньо добре збереглося завдяки лісовому покрову.

Городище у селі Стільське помітно вирізняється серед численних городищ Верхнього Придністров'я своєю надмірно великою укріпленою площею та рештками потужних оборонних укріплень зведених його жителями [5].

На підставі аналізу соціально-топографічної структури Стільського городища [4] можна зробити висновок, що це модель ранньосередньовічного

східноєвропейського міста, яке складалося з трьох частин: дитинця – цитаделі, укріпленого передмістя – посаду та приміських поселень. Домінантою усієї цієї оборонної потуги став центральний укріплений майдан – колишній дитинець, який містився на найвищій частині плато, близько 100 м над рівнем води у річці Колодниця. Дослідженнями визначено, що його перші укріплення, які оточували ділянку площею 15 га, виникли приблизно на початку IX ст.

Уже в X ст. на території передмістя виникли господарські двори, де проживали дві, а можливо, й більше сімей. Територія цих житлово-господарських комплексів оточена індивідуальною огорожею, від якої збереглися невисокі земляні вали [2].

Приблизно у середині X ст. укріплення дитинця перебудовують. На річці Колодниця споруджують водний шлях довжиною 11 км, який з'єднує давнє місто з судноплавним Дністром. У цей час місто досягає свого найбільшого розвитку. Його укріплена площа сягає понад 250 га, і воно у кілька десятків разів перевищує площі найбільших міст тогочасної Європи.

Як свідчать отримані у процесі археологічних досліджень матеріали, наприкінці X – початку XI ст. це величезне ранньосередньовічне місто з невідомих причин перестає існувати. Сліди окремих пожеж, що зафіксовані у культурному шарі городища, поки що не дають достатньо підстав для тверджень, що місто припинило своє існування внаслідок раптового вторгнення ворога, про що повідомляє один з головних переказів [4].

Наступна зупинка, що лежить в межах села Дуброва, ознайомлює з історією Білих Хорватів – давніх слов'янських народів, що населяли наші землі. Тут також зазначають, що у найближчих околицях городища, у радіусі 7–9 км, зафіксовано понад тридцять поселень, курганні та безкурганні некрополі, язичницькі святилища, печерні храми та келії монахів-скитників.

Завершальною частиною екскурсії є коротка довідка про «Пам'ятку природи «Стільська», що є незначною часткою великої території Стільського Горбогір'я. Комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Стільська»,

загальною площею, 515 га, оголошена рішенням Львівської облради від 8.12.99 року. Вона відома тим, що на її території розміщене одне з найбільших в центрально-східній Європі городище IX–XI століть, що розташоване в буковому насадженні природного походження.

Висновки. Розвиток пішохідного туризму в селах Стільсько та Дуброва Миколаївського району – це актуальне прикладне дослідження, що базується на об'єктивних факторах, сприятливих активізації туристичних потоків на Львівщині. Дана територія багата природно-географічними чинниками розвитку туризму, які доповнює унікальна історична спадщина – Стільське городище з культовим комплексом Білих Хорватів.

На основі аналізу природних та історичних, в тому числі сакральних пам'яток території, було розроблену пішохідний маршрут «Стільсько–Дуброва – історія Білих Хорватів та їх нащадків». Даний маршрут характеризується незначною протяжністю (близько 6 км), що підвищує його доступність для більшого числа рекреантів, й водночас якісним та цікавим наповненням, яке охоплює різні історичні етапи (від доби Білих Хорватів, крізь Нову та Новітню історію до сучасності) розвитку території сіл Стільсько та Дуброва Миколаївського району Львівської області.

Література:

1. Городище Стільсько [Електронний ресурс]: Миколаїв над Дністом. – Режим доступу: <http://mykolayiv.org/detail/stilsko/>
2. Геоекологічне моделювання стану пам'яток природи та історії Geoeologic modelling of the condition of nature and historic monuments : [монографія] / [Ю. Андрейчук, А. Бокотей, О. Вовк та ін.] / за заг. ред. І.П. Ковальчука, Є.А. Іванова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 214 с
3. Квасниця І. Історико-природничі нариси з краєзнавства: Львівська область / І. Квасниця, І. Глічов, І. Федик. – Львів, 1994. – 50 с.
4. Корчинський О. Ранньосередньовічне місто на Верхньому Дністрі / О. Корчинський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип.12.2008. С.267-282.
5. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні: Навчальний посібник / М. Й. Рутинський. – Київ: Центр учбової літератури, 2007 – 423 с.

Хомич Наталя Петрівна,

*в.о. доц. кафедри туризму,
Львівський національний аграрний університет
м. Львів*

Корецька Іванна Романівна,

*студентка кафедри туризму,
Львівський національний аграрний університет
м. Львів*

СТАН РОЗВИТКУ КРУЇЗНИХ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В УКРАЇНІ

Круїзний туризм є універсальним видом туризму, який поєднує у собі практично всі його форми, а також об'єднує різні види сервісу та організації дозвілля (у т.ч. готельне обслуговування, ресторанний бізнес, екскурсійну діяльність). Як і наземний туризм, круїзний поділяється на в'їзний та виїзний, кожний із яких передбачає наявність та використання різних об'єктів туристичної, портової та міської інфраструктури.

Круїзний туризм відноситься до спеціальних видів туризму, оскільки це досить трудомісткий, капіталомісткий вид туризму, що поєднує в собі декілька видів туризму – рекреаційний, спортивний, лікувально-оздоровчий, пізнавальний. Під круїзом слід розуміти подорож на водних видах транспорту, що включає берегові екскурсії, огляд пам'яток портових міст, а також різноманітні розваги на борту морських і річкових лайнерів. Рекреаційними ресурсами круїзного туризму є: моря, озера, річки, канали.

В останні десятиліття круїзні подорожі входять в десятку провідних трендів світового ринку туризму. Підвищення ролі круїзного судноплавства з кінця минулого століття, дослідники пов'язують з концентрацією інвестиційних ресурсів у будівництві лайнерів з підвищеною пасажирською місткістю. На думку експертів у галузі туризму це галузь індустрії подорожей постійно розвивається, попит на послуги оператора, що займаються організацією круїзів, зростає з року в рік.

У світі існує 650 круїзних портів, з яких у Середземному морі — 158, у Чорному морі — 16 з них на території України — 6, (не рахуючи портів басейну Азовського моря та гирла річки Дунай) [4].

Впродовж останніх десятиліть ринок морських круїзів демонстрував значне збільшення і стабільний приріст. На світовому круїзному ринку спостерігається дуже висока концентрація флоту в руках небагатьох круїзних компаній, які контролюють майже 85% ринку круїзних послуг. Їх представництва розташовані у всіх країнах світу [5].

Розвиток круїзного туризму залежить від багатьох чинників, що сприяють залученню туристів у регіон, у першу чергу – наявність привабливих культурних, історичних, природних визначних пам'яток; стабільність економіки; безпека; наявність комфортабельних умов та високого рівня сервісу. Якщо перший чинник наявний в Україні в достатній кількості, то інші знаходяться у складному становищі і потребують змін і удосконалення. Головною проблемою є обсяги інвестування морської галузі.

Сьогодні інфраструктура українських портів не пристосована для прийому мега-лайнерів; виключенням може бути лише Одеський морський порт, який може приймати судна завдовжки не менше 240 м з осіданням 8,5 м. [1; 3]. Проте, для розвитку круїзного туризму не достатньо лише покращити інфраструктуру українських портів, необхідно розвивати й міську інфраструктуру – аеропорти, якісні дороги, місця для паркування екскурсійного автотранспорту тощо. Однак також відомо, що круїзний туризм приносить значні доходи морським країнам. За експертними оцінками, кожен іноземний турист у базовому порту витрачає суму, еквівалентну 100 євро, а в інших портах заходу круїзного судна – як мінімум 50 євро [2], тому і держави, й окремі портові міста, й туристичні оператори зацікавлені в розвитку круїзного туризму та консолідованими зусиллями створюють сприятливі умови для розвитку цієї діяльності.

Варто відзначити, що морський туризм в сучасних умовах виступає одним з видів море-господарської діяльності. Світові тенденції визначають

основну форму морського туризму – круїзи – морські подорожі на суднах. Морський туризм також включає науково-експедиційний туризм, яхтинг, дайвінг, морські екскурсії-прогулянки в прибережній зоні і т.д. Окрім того, встановлено, що терміни проведення морських круїзів найрізноманітніші і залежно від напрямку маршрутів коливаються від одного тижня до одного місяця. Починатися і закінчуватися вони можуть як в одному порту, так і в різних.

Отже, круїзний туризм у Чорному морі справа дійсно перспективна та вигідна. Круїзний туризм заслуговує на більшу увагу як влади, так і інвесторів, оскільки має значний потенціал розвитку, бо навіть у сучасних складних економічних умовах демонструє активний розвиток. На даний час у Чорному морі розвивається, переважно, в'їзний круїзний туризм, оскільки свого флоту в Україні нема, а для купівлі круїзних теплоходів потрібні чималі кошти. Та й круїзна інфраструктура також вимагає великих вкладень. В обов'язкові вимоги круїзних компаній входить наявність довгого глибоководного причалу, наявність розвиненої портової інфраструктури, майданчику для висадки пасажирів та паркування автобусів, наявність у портах сучасних пасажирських терміналів і відповідних умов для швидкого обслуговування круїзних суден, туристична інформація іноземними мовами. На жаль, в Україні гідні умови поки може надати лише Одеса. Міжнародні круїзні оператори готові інвестувати кошти в поліпшення інфраструктури портів, але українське законодавство поки не передбачає подібної форми державно-приватного партнерства. Тому на даний час, розмови про те, що ми відкриті для іноземних інвестицій, поки залишаються лише розмовами, а найбільш гальмівним фактором у розвитку круїзного туризму є відсутність уваги та підтримки з боку влади.

Література:

1. Круїзний туризм у Криму [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.magazine-rest.in.ua>.
2. Уайльд П. Тенденции в развитии круизного рынка / П. Уайльд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portsukraine.com/node/2580>.

3. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 № 1307.

4. Круїзне судноплавство як чинник розвитку приморських регіонів України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.niss.gov.ua/articles/1054/>

5. Жихарева В.В. Экономика морского транспорта: учебник / [В.В. Жихарева, А.М. Котлубай, О.Н. Кибик и др.]. — Харьков: БУРУН КНИГА, 2012. — 480 с.

УДК 338.487(477):658.8]:338.486.1

Мункачій Ірина Зеновіївна

к.е.н., доцент кафедри туризму

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів

Білоус Софія Василівна

к.е.н., доцент кафедри туризму

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів

МАРКЕТИНГ-МЕНЕДЖМЕНТ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

За сучасних умов актуалізуються проблеми теоретичного обґрунтування закономірностей функціонування і розвитку ринкових відносин. Вони стають предметом дослідження багатьох вчених, а їх результати, а також знання про ринок, накопичені багатьма науками, синтезуються в такій системі наукових понять, як ринкознавство. Хоча термін, яким позначають цю підсистему суспільствознавства, ще повноправно не ввійшов у науковий обіг і в науковій літературі вживається рідко.

Ринок, ринкові відносини як складний суспільний феномен становлять науковий інтерес як для фахівців з економічної теорії, макроекономіки, так і для правознавців, політологів, соціологів та представників інших економічних наук. Центральною ланкою системи ринкознавства слід визнати маркетинг як науку, що безпосередньо вивчає ринок, ринкову діяльність,

ринкові відносини, про це, до речі, свідчить й етимологія самого терміна. Попри те, що в останні двадцять-тридцять років маркетинг як самостійна наукова система демонструє інтенсивний розвиток, дотепер дослідники не дійшли згоди щодо визначення його предмета, логічної структуризації змісту цієї науки, по-різному трактують суть окремих її понять і положень.

Однак незаперечним залишається те, що вирішення практичних проблем підвищення ефективної діяльності суб'єктів підприємництва за динамічного зростання ринкової кон'юнктури значною мірою залежить від рівня та якості використання такого важливого інструментарію, як маркетинговий менеджмент. Він дає можливість провадити моніторинг маркетингового середовища, оптимізувати процеси підготовки, ухвалення і виконання оптимальних управлінських рішень, контролювати ефективність функціонування системи маркетингового управління суб'єктами підприємництва.

Дедалі ширшого застосування у сучасній практиці ринкового господарювання набувають інструменти управління маркетинговою діяльністю, однак одностайності у тлумаченні теоретичного змісту цих понять ще немає. Враховуючи це, вважаємо за необхідне висвітлити ті методологічні положення, які слугують основою для з'ясування теоретичного змісту аналізованого поняття та дають змогу чітко окреслити його категоріальні характеристики.

Суть і механізми управління маркетинговою діяльністю суб'єктів підприємництва були об'єктами дослідження таких визнаних спеціалістів у галузі маркетингу, як Є. Альткорн, Б. Берман, П. Діксон, П. Дойль, П. Дракер, Ф. Котлер [4, с. 5]. Вагомим внеском у висвітлення проблематики маркетингового менеджменту стали наукові праці вітчизняних вчених Л. В. Балабанова, М. Г. Бойко, А. В. Войчак, М. П. Данько, С. В. Мельниченко, А. О. Старостіна, Т. І. Ткаченко, Л. М. Шульгіна та ін. [4, с. 5]. Проте серед наукових публікацій нами не виявлено спеціальних досліджень, які б розкривали конкретний теоретичний зміст поняття

“управління маркетинговою діяльністю” на основі усталених методологічних положень, що й допомогло обрати напрям дослідження з урахуванням конкретного носія – суб’єктів підприємницької діяльності у сфері туристичного бізнесу.

Одразу ж зауважимо, що вживання в науковій літературі термінів “управління маркетингом”, “маркетингове управління”, “маркетинговий менеджмент” як синонімів, виходячи із загальноприйнятого тлумачення їх змісту, вважаємо цілком виправданим.

Суто етимологічний підхід до аналізу перелічених понять дає змогу теоретично сприймати їх як специфічне поєднання, синтез, множину таких понятійних утворень, як маркетинг та управління (менеджмент). Визначальним при цьому залишається лише пріоритетність того чи іншого поняття. Так, у маркетинговому управлінні визначальним є управління, тоді як в управлінні маркетингом увага акцентується на самому об’єкті – маркетинговій діяльності.

Спробу чіткіше витлумачити це питання зробив Ф. Котлер у фундаментальній праці “Маркетинг-менеджмент”. По-перше, він вважає, що маркетингове управління – це і є маркетинг-менеджмент; по-друге, опираючись на визначення, схвалене Американською асоціацією маркетингу, Ф. Котлер стверджує, що маркетингове управління – це:

- а) процес, який включає аналіз, планування, реалізацію планів і контроль;
- б) охоплює товари, послуги та ідеї;
- в) ґрунтується на понятті обміну;
- г) основним його завданням є задоволеність усіх учасників обміну. По-третє, в історичному плані Ф. Котлер ототожнює маркетингове управління з персональними діловими відносинами на споживчому ринку [3, с. 47].

При цьому він ототожнює маркетингове управління не тільки з маркетинг-менеджментом, а й з управлінням маркетингу, зазначаючи, що управління маркетингом спрямоване на вирішення завдань впливу на рівень,

тимчасові межі і структуру попиту таким чином, щоб організація досягла поставленої мети. На підставі власних узагальнень Ф. Котлер дійшов до висновку, що за суттю маркетингове управління і є управлінням попитом.

Викладені теоретичні міркування послужили підставою для визначення змісту поняття “управління маркетинговою діяльністю суб’єктів підприємництва”:

по-перше, управління маркетингом як теоретичне поняття слід трактувати як у вузькому, так і в широкому значеннях. Зокрема, у широкому загальному значенні управління маркетингом – це управління попитом, а у вузькому – це підготовка, ухвалення та реалізація управлінських рішень у процесі планування, організування, мотивування та здійснення контролю у сфері маркетингової діяльності з метою отримання прибутку;

по-друге, управління маркетингом як певна система діяльності має цільові, структурно-функціональні та процесуальні характеристики, з’ясування яких дає змогу сформуванню цілісного понятійно-категоріального апарату цієї відносно самостійної науково-теоретичної системи;

по-третє, за умов формування і розвитку сучасних ринкових відносин управління маркетингом слід сприймати як систему ділових відносин, що ґрунтуються на їх світоглядному сприйнятті як специфічної філософії бізнесу, підприємництва, менеджменту, управління, інтегрованої та орієнтованої на попит (потреби, споживання, ринок) і на вигоду, користь, прибуток;

по-четверте, цілком допустимим є ототожнення управління маркетингом із маркетинговим менеджментом чи маркетинговим управлінням, оскільки всі ці терміни, так чи інакше, відображають і синтезують теоретичні уявлення про маркетинг, управління, менеджмент.

Критичний аналіз наукової літератури дав змогу виокремити системний і функціональний підходи до управління маркетингом туристичного підприємства та сформулювати висновок про тотожність понять “управління маркетингом” і “маркетинговий менеджмент” на

сучасному етапі розвитку управлінських процесів. Це положення ґрунтується на тому, що більшість суб'єктів господарювання ухвалюють управлінські рішення, спираючись на принципи маркетингу як на пріоритетні.

З'ясовано, що теоретично обґрунтовані дефініції понять “управління маркетингом” і “маркетинговий менеджмент”, та їх змістове наповнення за практичних умов дещо різняться. Врахувавши це, можемо визначити управління маркетингом туристичного підприємства як процес планування, організації, реалізації, координації, стимулювання, контролю та аналізування заходів, спрямованих на виявлення та задоволення потреб туристів за одночасного поліпшення добробуту власників підприємства.

Термін “маркетинговий менеджмент” вживається у широкому і вузькому значеннях. Як уже зазначалося, управління маркетингом – це управління попитом, оскільки попит є визначальним у концептуальному обґрунтуванні суті маркетингової діяльності, а процеси його формування, реалізації, прогнозування виступають основними об'єктами і предметом управлінської діяльності. Отже, твердження “управління маркетингом – це управління попитом” є ключовим і, до певної міри, філософським тлумаченням суті досліджуваної проблеми крізь призму ринкових відносин і закономірностей їх розвитку.

Викладені теоретичні міркування послужили підставою для висновків щодо змісту поняття “управління маркетинговою діяльністю”:

по-перше, управління маркетингом як теоретичне поняття слід трактувати як у вузькому, так і в широкому значеннях. У широкому значенні управління маркетингом – це управління попитом, а у вузькому – це підготовка, ухвалення та реалізація управлінських рішень у процесі планування, організування, мотивування та контролю у сфері маркетингової діяльності з метою отримання прибутку;

по-друге, управління маркетингом має цільові, структурно-функціональні та процесуальні особливості, визначивши які, можна створити

цілісний понятійно-категоріальний апарат управління маркетингом як відносно самостійну науково-теоретичну систему;

по-третє, ототожнення управління маркетингом з маркетинговим менеджментом чи маркетинговим управлінням не слід вважати суттєвим недоліком, оскільки всі ці поняття, тією чи іншою мірою, синтезують теоретичні уявлення про маркетинг, управління, менеджмент.

На основі вищенаведених узагальнень розроблено та обґрунтовано поняття “управління маркетинговою діяльністю суб’єктів туристичної галузі”, що розглядається двояко: у вузькому розумінні – це комплексна маркетингова програма досягнення поставлених цілей на ринку, що включає проведення маркетингових досліджень, визначення пріоритетних напрямів діяльності та створення відповідного комплексу маркетингу у вигляді товарної, цінової, збутової і комунікаційної політики з метою якнайкращого задоволення потреб споживачів-клієнтів на ринку туристичних послуг, а в широкому тлумаченні – це специфічна система управління попитом у галузі туристичного підприємництва.

Література:

1. Балабанова Л. В. Маркетинг : підручник : у 2 т. / Л. В. Балабанова. – 3-тє вид. перероб. і доп. – Т. 2. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2011. – 392 с.
2. Дойль П. Маркетинг-менеджмент : пер. с англ. / П. Дойль ; под ред. Ю. Н. Каптуревського. – 3-є изд. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент : пер. с англ. / Ф. Котлер ; под ред. О. А. Третьяк, Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревського. – СПб. : Питер, 2000. – 896 с.
4. Мальська М. П. Управління маркетинговою діяльністю у сфері туризму: теорія, методологія, практика : монографія / М. П. Мальська, І. З. Жук. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. – 2016. – 224 с.
5. Мальська М. П. Управління маркетингом у сфері туризму : підручник / М. П. Мальська, І. З. Жук. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 328 с.

Р. Є. Качаровський

магістр географії, інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

І. В. Єрко

к. геогр. н., доцент кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Н.В. Чир

к. геогр. н., доцент кафедри туризму Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

О. В. Антипюк

інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСЕРЕДКИ ВИШИВКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Чинне місце у розвитку галузі туризму регіону посідають історико-культурні рекреаційні ресурси, зокрема народні художні промисли. Адже завдяки ним туристам, особливо іноземним, та краєзнавцям вдається дослідити традиції та колорит волинян, скласти уяву про особливості побуту краю. Ці об'єкти стають окрасою будь-якого туристичного маршруту. Визначення основних особливостей розміщення осередків вишивки, як елементів народних промислів дозволить створити нові та покращити вже існуючі маршрути. Одночасно, це дасть змогу фахівцям в царині туризму залучити фінансові ресурси та створити належну туристичну інфраструктуру поблизу цих об'єктів, що дозволить збільшити потік туристів, а, отже, і дохід місцевих органів влади. Тому проведення цих досліджень є актуальним.

Туристично-рекреаційний ресурс історико-культурні об'єкти визначені в монографії Черчик Л. М., Єрко І. В. [8], Лозко Г. С. [5], Мікула Н., Данацко

О.[6]. Їх геопросторове відображення включене до видання Волинського національного університету імені Лесі Українки «Атлас історії культури Волинської області» [2]. Це була спроба за допомогою картографічних методів показати історію розвитку матеріальної і духовної культури краю. На сучасному етапі вивчення туризму геопросторові особливості розміщення вишивки як народних промислів проводилися мало, хоча спроби визначення місць розміщення осередків в певних адміністративних одиницях (зокрема й об'єднаних громад) у наукових працях робтли, Н. В. Чир [4; 8], З. К. Карпюк [8], І.В.Єрко [4; 8] Р. Є. Качаровським [4; 8], О. В. Антипюк [4; 8].

Мета досліджень полягає в аналізі особливостей розміщення осередків вишивки на території Волинської області, завдання у визначенні специфіки формування культурно-рекреаційних ресурсів регіону, їх ролі як об'єктів пізнавального туризму у формуванні туристичних маршрутів, здійснити оцінку можливостей розвитку та запропонувати шляхи подолання проблемних питань. Для вирішення поставлених завдань проведений аналіз наявних картографічних матеріалів, досліджено інформаційний матеріал Управління культури Волинської обласної державної адміністрації та їх підрозділів при районних державних адміністраціях. У процесі дослідження використано аналітичний, порівняльно-географічний методи, методи узагальнення та систематизації.

Все більш вагоме місце в розвитку пізнавального туризму відграє культурна спадщина, яка є частиною культурної індустрії держави, до якої зокрема належать народні художні промисли та ремесла [1-2; 5]. Особливо цінними вони стають для розвитку туристичної галузі окремих територій – сіл, селищ міст, громад, районів. Нормативною базою для розвитку цих елементів культурної індустрії є Закон України «Про народні художні промисли» [3], де визначені юридичні основи *народних художніх промислів та народних ремесел*, державну політику у цій сфері, правовий статус та способи фінансування цих суб'єктів, визначені основи міжнародного співробітництва у цій царині, зокрема торгівельні відносини. Продукція

народних промислів та ремесл є досить конкурентноздатним сегментом експортної продукції та важливим елементом туристичної галузі, проте слід істотно покращити її розвиток, оскільки частка продукції в загальному експорті країни дуже мала.

Кожен регіон України має чітку градацію промислів і ремесл за регіональними етнографічними рисами, зокрема й Волинська область, де присутні різні за змістом та формою галузі декоративно-прикладного мистецтва, серед них можна виокремити і вишивку [1-2; 5].

Вишивка – вид народного декоративного мистецтва, зокрема орнаментальне або сюжетне зображення на [тканині](#), [шкірі](#), що виконане різними ручними або машинними швами (техніками). Вона має широку сферу застосування у побуті, зокрема як одяг, (жіночі і чоловічі сорочки, жіночі плаття тощо) та предмети домашнього вжитку (рушники, картини, ікони, наволочки, наліжники, скатертини, [обруси](#) тощо [6; 9-10]. Для вишивки найбільш характерною є стрічкова, букетна і вазонна композиції з достатньою палітрою кольорів, де найбільш уживані поєднання є чорної і червоної або чорної, червоногарячої і жовтої барв. Багатим є асортимент мотивів вишивки, – чоловічих, жіночих і дитячих чи для людей старших і молодших. Окремі мотиви і барви для рушників та [обрусів](#), для речей буденних, весільних і жалобних [1-2; 6-8].

Древні та багаті традиції характерні і для волинської вишивки, що дещо різниться від загальноукраїнських тенденцій у техніці вишивання, кольоровій гамі, композиції. Для регіону були характерними певні техніки вишивання: «занизування» («низь»), «хрестик», «гладь». Для вишивки Полісся кінця XIX початку XX століття було характерним переважання насиченого червоного кольору з вкрапленнями синього та чорного. Також популярною тоді була вишивка білими нитками – «настилуванням» (лічильною гладдю) у поєднанні з ажурним шиттям: «колінням», «мереженням», «вирізуванням». В цій вишивці переважали зоологічні мотиви, зокрема птахи, звірі тощо. У південній частині області домінуючими

були чорно-червоні, хоча спостерігалось поєднання чотирьох і більше кольорів. Основною технікою стала вишивка «хрестиком». На противагу «зоологічним» орнаментам півночі краю, тут перевагу мали «ботанічні» – різні рослини, особливо яскраві квіти [1-2].

На території Волинської області розміщений 21 осередок вишивки у 13 адміністративних районах [1-2, 8]. Найбільше їх зосереджено у Ратнівському (три або 14,3 % від загальної кількості), по два осередки або 9,54 % у Володимир-Волинському, Горохівському, Іваничівському, Луцькому, Маневицькому, Турійському, по одному або 4,74 % – у Камінь-Каширському, Локачинському, Любешівському, Любомльському, Рожищенському та Старовижівському районах. Територіальне розміщення осередків художньої обробки дерева (табл.1) свідчить про переважання їх у поліських районах, де розташовано 61,9 % або 13, а на півдні області – 38,1 % або 8 осередків.

Таблиця 1

Територіальна структура розміщення осередків вишивки у Волинській області [1-2; 5-6]

Вид обробки	Місце розташування	
	населений пункт	район
Вишивка	с. Овадне	Володимир-Волинський
	с. Крухиничі	Володимир-Волинський
	с. Журавники	Горохівський
	с. Колодеже	Горохівський
	с. Жашковичі	Іваничівський
	с. Мишів	Іваничівський
	с. Мостище	Камінь-Каширський
	с. Маньків	Локачинський
	с. Вигуричі	Луцький
	с. Забороль	Луцький
	с. Седлище	Любешівський

	с. Вишнів	Любомльський
	с.мт Колки	Маневицький
	с. Прилісне	Маневицький
	с. Замшани	Ратнівський
	с. Здомишель	Ратнівський
	с. Річиця	Ратнівський
	с. Залісці	Рожищенський
	с. Рокита	Старовижівський
	с. Купичів	Турійський
	с. Туропин	Турійський

Коефіцієнт забезпеченості регіону осередками вишивки становить 0,001 од./км² (рис.1). Найбільший він у Іваничівському – 0,003 од./км², середній – у Володимир-Волинському, Горохівському, Луцькому, Ратнівському та Турійському по – 0,002 од./км², в інших районах – по 0,001 од./км².

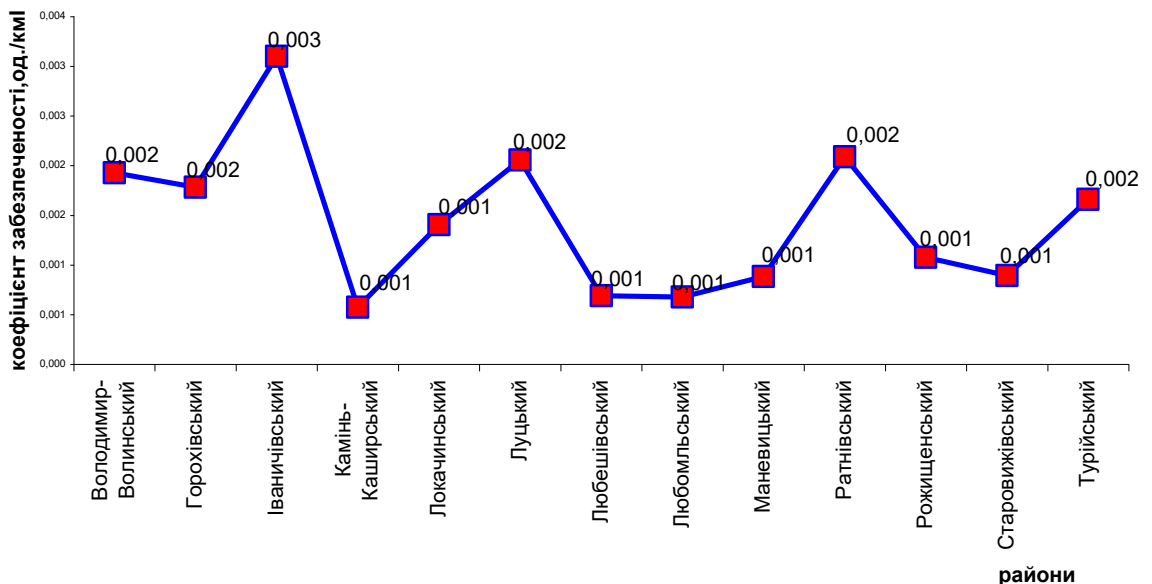

Рис 1. Динаміка зміни коефіцієнтів забезпеченості осередками вишивки адміністративних районів Волинської області

Переважну більшість туристів цікавить крім самого процесу виготовлення вишиванок (майстер-класів) можливість придбання широкого асортименту сувенірної продукції, що містить регіональні елементи Волині (рушників, сорочок, жіночих плаття, картин, образів тощо) у доступних для себе місцях. Звичайно цікавість подорожуючих вишивкою істотно сприяє збереженню традиційної культури та збільшує кількість потенційних відвідувачів, які цікавляться пізнавальним туризмом. Проте вже нині органам місцевого самоврядування необхідно звернути увагу на підтримку народних майстрів вишивки, а саме [1; 4; 7-8]: 1) розробити на регіональному рівні комплексну програму підтримки майстрів вишивки; 2) оновити реєстр наявних майстрів вишивки краю; 3) популяризувати серед різних верств населення зацікавленість вишивкою з метою розширення переліку професійно-орієнтованих на туристичну галузь майстрів вишивки; 4) створити передумови професійного, туристично спрямованого розвитку (створення чи відродження) осередків вишивки у адміністративних районах, де вони відсутні; 5) започаткувати школу-майстерню для навчання майстрами (передачі досвіду) молодих фахівців з одночасним розширенням бази та ліцензованого обсягу такої підготовки на базі професійно-технічних училищ (центрів); 6) створити музей «Волинської вишивки» (чи відділ на базі Волинського обласного краєзнавчого музею), де будуть зібрані вишиті роботи майстрів вишивки від найдавніших часів до сьогодення, що стане чудовою туристичною локацією; 7) розгорнути широку інформаційно-рекламну кампанію по популяризації волинської вишивки, її розвитку, сучасних досягнень на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

Це сприятиме покращенню позитивного іміджу території, привабленню туристів, створенню робочих місць у індустрії туризму, наповненості бюджету, а отже й позитивному розвитку регіону.

Література

1. Антипюк О. В., Качаровський Р. Є., Чир Н. В., Карпюк З. К., Єрко І. В. Народні художні промисли Полісся як елемент етнотуризму (на прикладі ОТГ Волинської області)

- // Матеріали наук.-практ. конф. «Розвиток мистецьких осередків як засіб збереження етнокультури Гуцульщини» у рамках проведення Міжнародного мистецького форуму «Барви Карпат» (с. Яворів, Косівський район, Івано-Франківська область, 20 вересня 2019 року). – Косів:ПП «Писаний камінь», 2019 – С 52-59.
2. Атлас історії культури Волинської області / відп. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 112 с.
3. Закон України «Про народні художні промисли» від 21.06. 2001 року N 2547-III // Відом. ВРУ (ВВР), 2001, N 41, ст.199
4. Качаровський Р. Є., Антипюк О. В., Чир Н. В., Єрко І. В. Осередки художньої обробки дерева як об'єкти пізнавального туризму Волинської області // «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 31 січня 2020 року : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2020. – Вип. 55. - С. 31-34.
5. [Лозко Г. С. Види народних ремесел та художніх промислів // Українське народознавство. – К., 1995. –269 с.](#)
6. Мікула Н., Данацко О. Кластери народних промислів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/12-13/2010_9_Mikula.pdf
7. Черчик Л.М., Міщенко О.В., Єрко І.В. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку : монографія. Ч. 1 – Луцьк : Східноєвропейський нац-ий університет ім. Лесі Українки, 2014. – 128 с.
8. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Карпюк З.К., Антипюк О. В., Єрко І.В. Осередки писанкарства як потенційні об'єкти туризму Волинської області // Матер. V Міжнар. молодіжної наук.-практ. інтернет-конференції «Наука і молодь в ХХІ сторіччі», Полтава, 2019, 05 груд. 2019. – С. 364–367.

Розділ 4. Туризм і соціально-економічний розвиток регіону.

УДК 911.3:314 (447)

Мирослав Степанович Дністрянський

*д. геогр. н., професор, професор кафедри географії України,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів,*

Борис Михайлович Жулканич

*старший викладач кафедри фізичної географії і раціонального
природокористування, Ужгородський національний університет,
м. Ужгород,*

Наталія Іванівна Дністрянська

*к. геогр. н., асистент кафедри туризму,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів.*

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕПРЕСИВНОСТІ МІСТЕЧОК БОЙКІВЩИНИ

Поряд з наявністю природних і людських ресурсів та особливостей макроекономічної ситуації, важливою передумовою ефективного соціально-економічного розвитку кожної території є оптимальні співвідношення в системі розселення. Це насамперед стосується необхідності раціонального розміщення міських поселень, які є опорним каркасом мережі розселення, та здатності міських населених пунктів обслуговувати прилеглу сільську місцевість. Тобто кожне міське поселення доцільно розглядати як центральне місце для інших населених пунктів, а відповідно і перспективний локальний полюс соціально-економічного розвитку. Але для виконання таких функцій міста повинні мати відповідний суспільно-географічний потенціал (позиційний, демографічний, соціально-економічний). За відсутності міст як місцевих центрів життєдіяльності й обслуговування населення або їхньої великої віддаленості чи недостатнього сукупного потенціалу в сільській місцевості формується периферійний уклад життя з характерними рисами відставання в соціальному розвитку, зумовлюючи формування депресивних територій, які М. О. Барановський розуміє як «регіони, адміністративні

райони чи їх частини, населені пункти, які характеризуються сталими негативними тенденціями соціально-економічного розвитку, низькою економічною активністю, низькими параметрами життя населення і неспроможністю забезпечити власне самовідтворення» [1, с. 12].

Усі риси типово депресійних територій на сьогодні характерні для такого етнографічного району Українських Карпат, як Бойківщина, межі якої розкриває карта, укладена І. Губілітом та Н. Кляшторною [2]. Зокрема, ця гірська територія з огляду природні передумови та віддаленість від великих адміністративних центрів має великі проблеми з інфраструктурно-комунікаційним забезпеченням. Негативним транспортно-географічним чинником є відсутність тут вузлової залізничної станції. Така несприятлива ситуація частково компенсується діяльністю Дрогобицького, Самбірського та Стрийського залізничних вузлів, але їхній вплив на внутрішні райони бойківської етнографічної території є обмеженим.

Депресивність соціально-економічного розвитку Бойківщини пов'язана з недостатнім суспільно-географічних потенціалом мережі міських поселень цієї території. В межах основного бойківського ареалу (в кордонах України) на сьогодні є лише три малі міста, людністю до 10 тис. осіб (Старий Самбір, Турка, Сколе), і 11 селищ міського типу (містечок) (Стара Сіль, Бориня, Верхнє Синьовидне, Славське, Підбуж, Вигода, Перегінське, Міжгір'я, Воловець, Жденієво, Великий Березний). Тобто загалом 14 міських поселень. На таку відносно велику територію, як Бойківщина, це достатньо мало, а відповідно густота міських поселень в межах основного бойківського ареалу є майже утричі меншою, ніж, скажімо, в Передкарпатті чи в центральній частині Львівської області [3, с. 131]. За таких умов велика кількість сільських поселень віддалена від найближчого міста на відстань понад 15 км, що також вважається несприятливою передумовою соціального розвитку. Половина із загальної кількості містечок (Бориня, Вигода, Жденієво, Підбуж, Міжгір'я, Стара Сіль, Перегінське) не мають прямого залізничного сполучення, що знижує їхній потенціал та обмежує обслуговуючі

можливості. Ще один важливий негативний момент – відсутність в межах основного бойківського ареалу середніх міст (людністю від 50 до 100 тисяч), які могли б надавати соціальні послуги вищого рівня.

Особливо слабкою на сьогодні є індустріальна база міських поселень цього етнографічного району, адже через деякі об'єктивні причини і різні управлінські прорахунки ті поодинокі промислові підприємства, які функціонували в умовах командно-адміністративної системи, зазнали краху, а формування нової виробничої бази через недостатність інвестицій, несприятливі умови ведення бізнесу, а також і відсутність приватної ініціативи відбувається дуже повільно. Тому в міських поселеннях Бойківщини на сьогодні практично нема промислових підприємств.

Економічну депресивність Бойківщини поглиблюють сучасні негативні тенденції демографічного розвитку, внаслідок чого людність більшості міст і містечок бойківського етнографічного району за останні 15 років знизилася. Це пов'язано як з міграційним відтоком, так і з поступовим об'єктивним переходом гірських бойківських районів на звужене відтворення населення. Тобто демографічні втрати пов'язані як з відходом від традицій великої сім'ї, так і з від'ємним сальдо міграцій, спричиненим, зокрема, складною ситуацією на ринку праці. Особливо небезпечним є критичне зниження людності таких містечок, як Бориня (1,4 тис. осіб), Стара Сіль (1,1 тис. осіб), що несе загрозу зниження їхнього адміністративного статусу [4, с.5].

Якщо на сьогодні бойківські міські поселення ще мають змогу надавати соціальні послуги нижчого рівня (освітні, медичні, культурні, фінансові, юридичні та ін.), хоча і не завжди на належному рівні. то в економічному плані ситуація вкрай несприятлива. Тобто практично всі міста і містечка Бойківщини не мають достатньої економічної бази не лише для виконання центрально-організуючих функцій, але й забезпечення зайнятості своїх мешканців. Відповідно економічна складова є найслабшою ланкою в суспільно-географічному потенціалі міст і містечок цього етнографічного

району. А економічне відставання міських поселень – це один з основних чинників депресивності всієї території.

Для призупинення негативних тенденцій соціального розвитку Бойківщини важливо виявити точки її економічного росту. З огляду наявність ресурсів природного й історично-культурного походження, а також сучасні суспільні запити, однією з галузей, здатних активізувати економічне життя цієї території, насамперед зміцнити сукупний суспільно-географічний потенціал міських поселень, може бути туризм і рекреаційне господарство. Очевидно, що ці галузі не мають можливості вирішити всі економічні потреби бойківського етнографічного району, але можуть дати певний імпульс позитивним економічним змінам. Але на сьогодні, попри розуміння важливості і необхідності розвитку туристичної галузі, лише в окремих міських поселеннях Бойківщини є певний рівень розвитку туристичної та рекреаційної інфраструктури. Це стосується насамперед міських поселень Сколівського району, деякі з яких (Сколе, Славське) уже стали важливими центрами спортивного гірського туризму.

З огляду на переваги рельєфу та поширення джерел мінеральних вод центром рекреації та туризму загальнодержавного значення має усі підстави стати Східниця, де на сьогодні активно формується необхідна інфраструктура спортивного, рекреаційно-оздоровчого та «зеленого» туризму. Досить добре розвинутою тут є мережа закладів розміщення, що дає підстави для розширення інвестицій в туристичну галузь. Ще один цілісний туристичний кластер можна сформувати навколо міст закарпатської частини Бойківщини – Воловця і Міжгір'я та прилеглих сільських поселень, де також активно формується інфраструктура спортивного, рекреаційно-оздоровчого та «зеленого» туризму, є низка закладів для розвитку етнографічного туризму (музей хліба та етнографії в с. Новоселиця, музей «Батьківська хата» с. Синевир, Музей ткацтва в с. Вучкове, музей «Сільська хата» в с. Сойми, музей «Старе село» в с. Колочава, Музей лісу і сплаву в с. Синевирська Поляна). Деяку туристичне значення мають також інші бойківські міські

поселення. Зокрема, місто Турка є центром проведення бойківських етнографічних фестивалів, селище Великий Березний – словацького. Містечко Бориня поступово стає центром гастрономічного туризму регіонального значення.

Зростанню всебічних туристичних зацікавлень Бойківщиною сприяє створення низки таких громадських організацій, як «Світовий конгрес бойків», Всеукраїнське громадське товариство «Бойківщина ХХІ ст.», яке має філії в різних міських поселеннях бойківського району. З ініціативи громадських організацій створено бойківський етнографічний музей в Турці, а також експозицію бойківської культури в історично-краєзнавчому музеї селища Воловець, які демонструють різні зразки вишивок, різьби по дереву, народного малярства, розпису писанок, ткацтва, прикрашання одягу.

Резервом подальшого піднесення туризму у міських поселеннях Бойківщини є розвиток культурно-пізнавального туризму, який може успішно поєднуватись з іншими видами туристичної діяльності, зокрема, спортивним та рекреаційно-оздоровчим. Для його інформаційного забезпечення важливим є виділення тих пам'яток архітектури оборонного й сакрального призначення, які можуть мати атрактивне значення у залученні туристів. Традиційна культура бойків також виділяється розмаїттям та самобутністю, а різні її елементи можуть бути привабливими об'єктами для українських та закордонних мандрівників.

Серед селищ міського типу Бойківщини щодо забезпеченості історико-культурними пам'ятками сьогодні особливо виділяється містечко Стара Сіль, де розміщені: дерев'яна церква 1440 р.– найстаріша дерев'яна церква Старосамбірщини, дерев'яна церква 1460 р., церква 1810 р. , вілла Анна 1911 р., костел 1660 р.), Журавно (Журавнівська ратуша, палац Скшинських (початок ХХ ст.), дендропарк, синагога (ХVІІІ ст.), католицька каплиця Чарторийських-Скшинських). Церкви ХVІІ – ХVІІІ ст., які мають культурну цінність, розміщені в Сколе й Турці. З деякими міськими поселеннями, зокрема, Верхнім Синевидним та Старим Самбором, пов'язані різні події

української історії, починаючи з часів Галицько-Волинського князівства. Так само широким є представництво сакральної архітектури для вірних латинського обряду, а також різних житлових будівель, які відображають загальноєвропейські тенденції розвитку культури. Це стосується, зокрема, костелів і монастирів у містах Турка і Сколе. У цих містах також є пам'ятки культурної спадщини та історії єврейського народу, що можна використовувати в організації ностальгійного туризму.

Таблиця 1

**Зосередження історико-культурних пам'яток у міських поселеннях
Бойківщини**

Селища	Пам'ятки архітектури
1	2
Бориня	Церква 1912 р. Перебудований під церкву костел, будівництво розпочате в 1939 р.
Великий Березний	Церква Св.Трійці
Підбуж	Церква 1722 р. Церква XIX ст.
Славське	Церква 1901 р., архітектор В. Нагірний
Стара Сіль	Дерев'яна церква 1440 р. – найстаріша дерев'яна церква Старосамбірщини, дерев'яна церква 1460 р., церква 1810 р., вілла Анна 1911 р., костел 1660 р.
Східниця	Руїни Східницького замку
<i>Продовження таблиці 1</i>	
1	2
Старий Самбір	Синагога XIX ст., єврейський цвинтар
Сколе	Церква св. великомученика Пантелеймона 1597 р., дзвіниця XVII ст., церква Різдва Пресвятої Богородиці 1896 р., костел Семи Скорбот Діви Марії 1898 р.
Турка	Церква перенесення мощів св. Миколая 1776 р., церква св. Миколая 1739 р., церква Успіння Пресвятої Богородиці 1750 р., Успенський костел 1778 р., синагога XIX ст., ринкова площа з ратушею

Резервом залучення туристів, а також соціально-економічного піднесення міст і містечок Бойківщини міг би стати розвиток у поселеннях цього типу художніх промислів, що, зокрема, характерне для багатьох гірських і передгірських поселень іншого етнографічного району –

Гуцульщини. Прагнення розвивати бойківські народні промисли і ремесла поки що мало помітні. Лише деякі намагання у цьому напрямі можна простежити у селищі Бориня, де функціонує професійний ліцей народних промислів і ремесел, а також у Турці та Сколе.

Однак мистецька і туристична значущість бойківської матеріальної і духовної культури через різні причини ще не отримала належного інформаційного відображення. Тобто повномасштабний інформаційний образ бойківської традиційної культури і мистецтва як туристичного продукту ще треба створити. Так само кращого налагодження потребує маркетинг туристичних послуг, що ґрунтується на бойківських природних та історико-культурних ресурсах.

Насамкінець зазначимо, що рекреація і туризм не в змозі забезпечити всі економічні потреби міських поселень Бойківщини. Необхідним є економічне піднесення і у виробничому секторі, зокрема в агробізнесі, легкій і харчовій галузях промисловості, деревообробці, що у поєднанні з активізацією туризму і рекреації може покращити ситуацію на ринку праці.

Література

1. Барановський М. О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: Монографія. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2009. – 396 с.
2. Губіліт І., Кляшторна Н. Бойківщина. Карта-путівник. Львів, 2014.
3. Дністрянська Н. І., Дністрянський М. С. Дуже малі міські поселення Львівської області: суспільно-географічний потенціал та перспективи розвитку: Монографія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 198 с.
4. Дністрянська Н. Етнографічний туризм як резерв соціально-економічного розвитку Українських Карпат. // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. 2016. Вип. 50. С.141 – 147.
5. Населення Львівської області. Демографічний щорічник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2019. – 127 с.

*Галина Михайлівна Гуменюк
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГУЦУЛЬЩИНИ

Тисячоліттями формувався спосіб життя українців із власною системою господарювання й життя в тісній залежності від природно географічних та кліматичних умов що й дозволило українцям витворити власну цивілізацію, оригінальну й самобутню культуру, яка невимушено й природно розвивалася, одночасно зберігаючи й примножуючи культурні надбання попередніх поколінь, лишаючи нащадкам неповторну за красою архітектуру, малярство й народне мистецтво.

На етнічній території Гуцульщини впродовж сотень років розвивались народні промисли та ремесла, які уможливлювали існування місцевого населення за відсутності у його розпорядженні родючих земель і можливості ефективного ведення землеробства та тваринництва.

На території даного регіону проблема розвитку народного мистецтва має й економічний аспект, говорячи відверто, народні ремесла вирішують проблему виживання значної частини населення Гуцульщини.

Специфіка природних умов краю і особливості його історичного розвитку, наявність сировини, вільного часу, територіальна замкнутість сприяли тому, що традиційні народні промисли, як одна із головних ознак культурної самобутності, збереглись тут досить добре. В окремих частинах Гуцульщини вони і наприкінці ХХ ст. мали вагому частку в зайнятості і доходах населення.

Серед гуцулів, особливо косівських, уславились своїм мистецтвом визначні народні майстри – члени Спілки художників: різьбярі Юрій і Семен Корпанюки, В. Корпанюк, Д. Шкрібляк (с. Яворів), В. Тонюк, М. Кіщук (с. Річка), В. Копчук (с. Снідавка), мосяжник В. Прощук (с. Снідавка), керамік Н. Кікоть (с. Город), майстриня художнього ткацтва, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка – Г. Василящук (с. Шешори), художник І. Доробан (м. Рахів) та десятки інших майстрів, відомих у країні і світі [4, с. 23].

Одним з найрозвинутіших видів промислу є художнє ткацтво гуцулів, зокрема, такі його види, як ліжникарство і килимарство. Гуцульський ліжник і килим був і є поширеним елементом домашнього інтер'єру міських і сільських сімей. Цей декоративно-ужитковий виріб, який постійно вдосконалюють гуцульські майстрині, тепер поширюється і на захід від Карпат.

Центром ліжникарства є косівське село Яворів, де з'явилися найбільш поширені орнаментовані ліжники з ромбічними та зигзагуватими рисунками, які вперше виткала Параска Шкрібляк-Король. На річці Безульці функціонує валило, в якому витканий ліжник в коловороті чистої води стає м'яким, пухнастим. Зважаючи на унікальний досвід яворівських ліжникарок, щороку сюди з'їжджаються художники України та країн близького зарубіжжя. Вони вивчають техніку ткання ліжникової тканини та технологію фарбування ниток рослинними барвниками [9, с. 66].

Автентично-оригінальні ліжники (джерги, як їх називають) тчуть закарпатські гуцулки в селах таких як Кваси, Розтоки та Чорній Тисі. Особливо вишуканий вигляд мають білі ліжники з широкими кольоровими смугами, в яких гармонійно поєднуються усі барви карпатського довкілля.

У мистецькій культурі українців специфічно локальним художнім явищем є гуцульська народна вишивка, зразки якої знаходяться у збірках вітчизняних та світових музеїв. Неперевершеними вважаються орнаментальне, колористичне і технічне багатство гуцульської вишивки,

якою верховинці прикрашали і прикрашають одяг – сорочки, кептарі, сердаки, капчури, а також інтер'єрні речі – рушники, доріжки, скатертини. Наприкінці ХІХ ст. відомий дослідник Гуцульщини В. Шухевич описав 12 видів техніки гуцульської вишивки, з яких найпоширенішою є низинка – одна з найстародавніших і найскладніших технік вишивання. Орнаментальні особливості гуцульської вишивки – перевага геометричних мотивів, в основі яких є ромб, квадрат, круг, хрест тощо. Ще одна характерна риса гуцульської вишивки – поліхромність. Вишивальниці використовували увесь спектр кольорової гами і багато відтінків, що в поєднанні з геометричним узором створювало декоративну досконалість вишитих речей. У Буковинській частині краю мистецькими виробами – вишивкою, герданами, ткацтвом – відомі села, які розташовані над Черемошем – Підзахаричі, Розтоки, Яблуниця. В Підзахаричах починала свою творчу працю відома вишивальниця Ксенія Колотило, музей виробів якої знаходиться в селі.

Не менш цікавим видом гуцульського промислу є писанкарство. Гуцульські писанки рясно вкриті візерунками, а космацькій писанці немає рівних в Україні і в світі. Геометричні, рослинні, та зооморфні орнаменти гуцульських писанок сповнені символами дуже давнього світосприймання, а у переважанні геометричних орнаментів мистецтвознавці вбачають відбиток стилю ще дослов'янських культур. Писанка – це своєрідний мініатюрний народний живопис. За народним повір'ям –це символ весни, сонця, життя. Техніка розпису писанок – воскова [3, с. 123] .

Іншим видом художнього промислу є виготовлення гуцульських кресаней, шапок – рогатівок, кептарів. Цим відома родина Потяка Івана, яка проживає в с. Красноїллі. Неодноразово його вироби були прикрасами багатьох виставок і цінним придбанням закордонних туристів. Ця майстерність переходить від батька до сина, від діда до онука, розвиваючись, збагачуючись і досягаючи вершин досконалості. Ще одне з найпоширеніших на Гуцульщині ремесел – мосяжництво. В руках майстра художньої обробки

шкіри І. М. Миронюка народжувались самобутні твори, художня цінність яких відома далеко за межі Гуцульщини [7, с. 34] .

Крім того, у Верховинському та Косівському районах живе кілька майстрів, які вміють виготовляти гуцульський одяг. Одяг гуцулів відзначається мальовничістю, колоритністю і мистецьким смаком. А ще усі компоненти традиційного гуцульського одягу добре пристосовані до природного середовища і господарської специфіки: легкі, зігрівають і навіть захищають тіло, не сковують рухів. Традиційний повсякденний стрій гуцула, який складався з таких компонентів: вузькі сукняні (влітку полотняні) штани, тунікоподібна сорочка, яку носили поверх штанів, підпоясуючи широким ремнем (чересом), кептар (прямошпинна безрукавка з овечого хутра, який добре захищав від різких змін погоди і водночас був зручним у роботі), повстяний капелюх, шкіряна торба на плечі (тобівка), постоли (старовинний тип взуття, виготовлений зі шкіри, який добре облягає ногу, легкі, гігієнічні, а в поєднанні з вовняними онучами або капчурами (плетеними вовняними шкарпетками) це взуття ще й тепле та м'яке. Топірець, який доповнював гуцульський стрій, був засобом особистої охорони, а також давав змогу прочищати, у разі потреби, стежку від повалених вітром дерев, пробиратись хашами. Одяг гуцулки функціонально також пристосований до гірських умов і господарки. Оскільки жінки їздили верхи на конях, то це, очевидно, сприяло збереженню в краї найстарішого типу поясного незшитого жіночого одягу – двошарових запасок [2, с. 77] .

В українському і світовому народному мистецтві чільне місце належить гуцульській різьбі, яка відзначається орнаментальною вишуканістю і віртуозним виконанням. Слава різьбярської школи гуцулів, про яку заговорив світ з появою у другій половині XIX ст. робіт талановитого майстра з Яворова Юрія Шкрібляка, примножена сотнями майстрів з різних кутків Гуцульщини. Гуцульські дерев'яні різьблені та інкрустовані вироби експонувалися на всесвітніх виставках у XIX - XX століттях, вони зберігаються у найбільших музеях України, Європи, Америки та в приватних

колекціях. Велику популярність з коренерізьбарства здобули гуцули в закарпатських поселеннях, таких як Ясіня та Рахові [4, с. 45] .

Гуцульщина збагатила українську етнічну культуру в оригінальному пісенному жанрі – коломийках (співанках), який набув тут особливого значення. Коломийкова форма пісні виявилась найбільш вдалою для відтворення багатого народного життя гуцулів, які на коломийкові мотиви співають більшість своїх пісень, в тому числі і колискові. Цей вид пісні був, і ще до певної міри залишається, формою спілкування гуцулів за святковим столом та в інших життєвих okazіях, в яких безпосередньо і створюються коломийки [8, с. 60] .

До класики народного мистецтва України належать популярні в країні і поза її межами гуцульські танці. Найпоширеніші коломийкові та коломийково-козачкові танці – “Чабан”, “Коломийка”, “Верховина”, “Гуцулка” – у сценічній обробці входять до репертуару найвідоміших українських колективів народного танцю, а популярний чоловічий танець “Аркан”, в якому переплелись гуцульські романські і тюрські хореографічні елементи, за своєю експресивністю є чи не найяскравішим у танцювальному мистецтві України.

Не менш відомою є і гуцульська інструментальна музика. Самобутній музичний колорит Гуцульщини в Україні і в Карпатах створюють суто гуцульські музичні інструменти – пастуший ріг, трембіта, телінка, флюяра, дрімба. Інструментальна музика гуцулів у виконанні “весільної капели”, до якої традиційно входять цимбали, скрипка, сопілка, бубон і, залежно від місцевості, інші інструменти, неймовірно енергійна, проста і природна. На початку ХХІ ст. гуцульська музика дала життя найяскравішим явищам українського шоу – “гуцульські хіти” Руслани Лижичко – “Знаю я”, “Дикі танці ” отримали найвищу оцінку масового глядача не тільки в Україні, але у світі [3, с. 122] .

На теренах Гуцульщини за мотивами її культури знято відомий у світі фільм – “Тіні забутих предків” (1964), що став лауреатом понад ста

кінофестивалів, а також інші класичні українські кінострічки: “Олекса Довбуш”, “Гори димлять”, “Анничка”, які увіковічили оригінальність гуцульського буття, сприяли відродженню українського духу.

Але найбільше Гуцульщина репрезентована в літературі. В українській класичній літературі гуцульська тематика яскраво розкрита у творах Івана Франка – поетичні збірки “Буркутські станси” (1901), “Буркутська романса” (1913), оповідання “Терен у нозі” (1902); прозі Ольги Кобилянської - “Природа” (1895), “Некультурна”(1897), “В неділю рано зілля копала” (1909), та Богдана Лепкого - “На Соکیلській” (1900), “В Розтоках” (1900). На гуцульських матеріалах написані відомі повісті Гната Хоткевича - “Камінна душа” (1910), “Довбуш” (1965), і Михайла Коцюбинського - “Тіні забутих предків” (1911). Мальовничі картинки гуцульського життя змалював Олександр Олесь у циклі “На зелених горах” (1915) та драматичній поемі “Ніч на полонині” (1945).

Прославили свій край і літературні митці з самої Гуцульщини: Юрій Федькович, який народився й творив у Путилі, Данило Харов'юк з Підзахарич, Марія Колцуняк з Яворова, Петро Шекерик-Доників та Онуфрій Манчук з Жаб'єго (Верховини). З Гуцульщини вийшли такі відомі сучасні письменники як Марія Влад (Розтоки Косівського району), Марія Матіос (Розтоки Путильського району), Микола Яновський (Брустури Косівського району). На її теренах народилися і творять поети і прозаїки: Василь Піпаш-Косівський (Рахівська Гуцульщина), Михайло Іванюк (Буковинська Гуцульщина), Оксана Зеленчук-Рибарук, Калина Ватаманюк (Верховинська Гуцульщина), Дмитро Пожоджук (Косівська Гуцульщина) та інші [6, с. 55] .

В літературі інших народів найчастіше на образи гуцулів і Гуцульщини можна натрапити в польських письменників. Найвидатнішим польським літературним твором про Гуцульщину є епопея Станіслава Вінценза “На високій полонині”. Писали про цю незвичайну землю і чеські класики – Станіслав Костка Нейман, Ярослав Затлоукал, Іван Ольбрахт, Геза Вчелічка,

єврейські письменники – Йосип Бурга і Мордехай Еренпрейс та інші [1, с. 97].

Стан розвитку народних художніх промислів мав як позитивні, так і негативні сторони. До позитивної сторони можна віднести те, що велика кількість населення мала сталі й непогані заробітки, трудовий стаж, який гарантував пенсійне забезпечення. Негативною стороною, яка вплинула на розвиток народних художніх промислів Гуцульщини була велика концентрація виробництва художніх виробів та виробів народного вжитку на спеціалізованих підприємствах, масове їх тиражування, що негативно вплинуло на самобутнє мистецтво. Технологічний прогрес підривав природну основу виробництва художніх виробів. Художніми ремеслами займалися всі бажаючі, які не мали ні здібностей, а ні нахилів, практики та елементарної художньої освіти [5, с. 15].

Щоб призупинити негативні явища в галузі народних художніх промислів, на всіх рівнях потрібно сприяти відродженню важливих для держави виробництв народних художніх виробів та національного сувеніру збільшенню числа робочих місць вивченню, збереженню і пропаганді культурної спадщини українського народу об'єднанню зусиль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських організацій і наукових установ для відродження, охорони та збереження народних художніх промислів. Результати дослідження географії народних художніх промислів Гуцульського регіону передусім привертають увагу і переконують в тому, що виготовлення ужиткових предметів і художніх виробів є важливим видом життєдіяльності і життєзабезпечення гуцулів.

Література:

1. Герчанівська П. Е. Дерев'яні церкви України. Київ: Наукова думка, 1996. 136 с.
2. Купалова Г. І., Клиновський А. Б. Розвиток та розміщення продуктивних сил регіону: соціально-економічні аспекти. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 228 с.
3. Рутинський М. Сільський туризм. Київ, 2006. 172 с.
4. Сеньків Г. Гуцульська спадщина: Праці з життя і творчості гуцулів. Київ: Українознавство, 1995. 509 с.

5. Симочко Г.В. Етнотуристичні ресурси як важлива складова розвитку туристичної галузі регіону. Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 3 : Матеріали міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону». Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. С. 33.
6. Федорченко В. Історія туризму в Україні. Київ, 2002. 273 с.
7. Чернюк Л. Г., Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Київ: Ун-т "Україна", 2005. 245 с.
8. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії. Чернівці: Книги - XXI, 2003. 595 с.
9. Шкрібляк П. Гуцульська столиця. Івано-Франківськ, 2006. 67 с.

УДК 338.488.2(477.81)

*Слащук Андрій Миколайович,
кандидат географічних наук, доцент
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки
м. Луцьк*

*Галина Олександрівна Бернадська,
аспірантка, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки
м. Луцьк*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ РІВНЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сфера розміщення є основною складовою туристичної інфраструктури кожного регіону. На міжнародному рівні виділяють дві категорії засобів розміщення: колективні та індивідуальні. До колективних відносяться готелі, аналогічні засоби розміщення, спеціалізовані заклади та інші підприємства розміщення.

Аналогічними закладами можуть бути пансіонати, туристські гуртожитки або вмебльовані кімнати тощо. Спеціалізовані підприємства, окрім надання послуг розміщення, виконують і інші функції.

До індивідуальних засобів розміщення належать квартири, вілли, особняки, котеджі, кімнати, орендовані у приватних осіб або приміщення, що надаються безкоштовно родичами чи знайомими [1, с. 63].

Готельна індустрія Рівненської області досить розвинена. За даними Головного управління статистики у Рівненській області в 2015 році функціонувало 59 колективних засобів розміщування, в 2016 – 58, 2017 – 52, 2018 – 17. Варто відмітити, що у 2015-2017 інформація подана з урахуванням юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, а у 2018 – тільки з урахуванням юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб [2, с. 174; 3, с.165].

Чисельність готельних підприємств Рівненської області, починаючи з 2015 року, знаходиться фактично на одному рівні (табл. 1). Найбільше готелів та аналогічних засобів розміщування знаходиться у м. Рівне, Рівненському, Сарненському та Дубенському районах. У м. Острогу, Березнівському, Володимирецькому, Демидівському, Здолбунівському, Млинівському, Острозькому та Радивилівському районах готельні підприємства взагалі відсутні. Дана ситуація негативно впливає на приваблення туристів, котрі планують відпочинок тут.

Таблиця 1

Готелі та аналогічні засоби розміщування по містах та районах

Міста/райони	Кількість				
	2010 ¹	2015 ²	2016 ²	2017 ²	2018 ³
Рівненська область	23	46	45	43	15
м. Рівне	8	10	14	12	
м. Дубно	1	1	1	1	
м. Вараш	1	7	1	1	
м. Острог	1	1	1	-	
Березнівський	1	-	-	-	
Володимирецький	1	-	-	-	
Гощанський	1	2	2	2	
Демидівський	-	-	-	-	
Дубенський	-	2	2	3	
Дубровицький	1	1	1	1	
Зарічненський	1	1	1	1	
Здолбунівський	1	1	1	1	
Корецький	-	-	-	-	

Костопільський	1	1	1	1	
Млинівський	-	-	-	-	
Острозький	-	-	-	-	
Радивилівський	1	-	-	-	
Рівненський	1	13	13	13	
Рокитнівський	1	2	2	2	
Сарненський	2	4	5	5	

- На основі даних ГУС у Рівненській області за 2017 та 2018 рр.

¹ Тут і надалі з урахуванням інших місць, які працювали сезонно

² Тут і надалі у загальній кількості враховуються юридичні та фізичні особи-підприємці

³ Тут і надалі інформація за даними юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб

Якщо говорити про місткість готелів та аналогічних засобів розміщування, то останнім часом спостерігається тенденція до зменшення кількості номерів в готелях (рис. 1.1.).

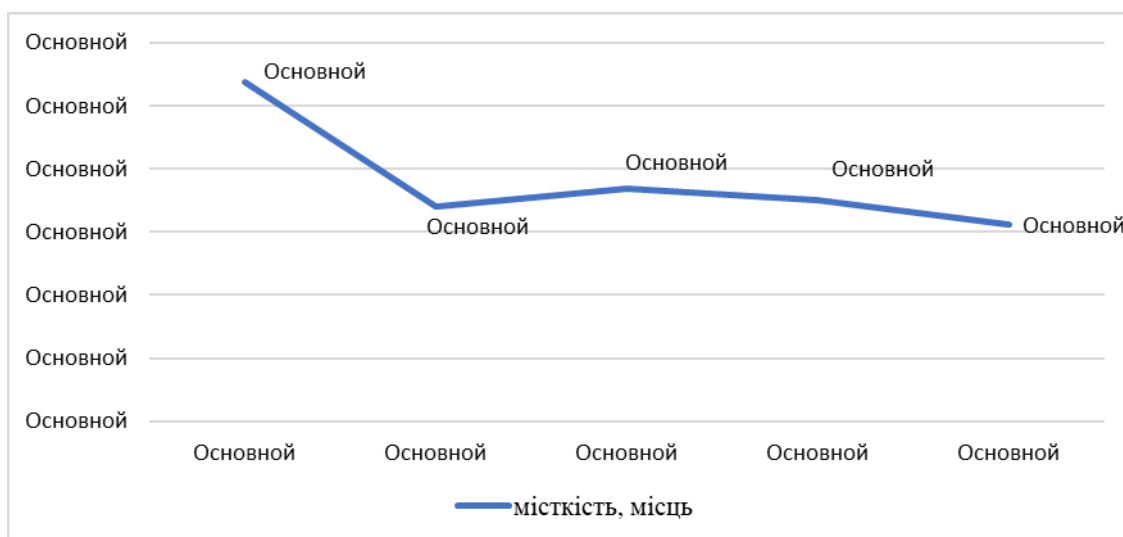

Рис. 1.1. Місткість готелів та аналогічних засобів розміщування

Відзначимо, що статистична інформація щодо готельних підприємств за 2018 рік подана тільки з урахуванням юридичних осіб, тому місткість і кількість осіб, що перебували в них є нижчою.

Готельна індустрія є важливою складовою туристичної діяльності Рівненщини. Однак, кількість осіб, що користуються готелями та аналогічними засобами розміщування наразі зменшується (рис. 1.2.).

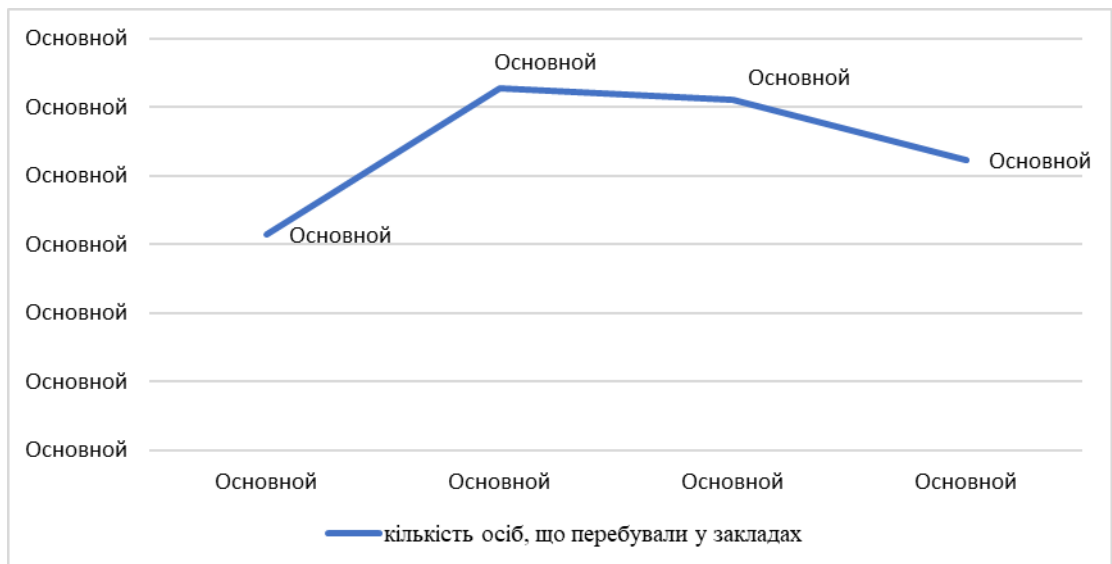

Рис. 1.2. Кількість осіб, що користувалася готельними підприємствами

Найбільше заклади готельного типу використовуються у містах Рівне та Вараш, а також в Рівненському та Сарненському районах.

Ми вважаємо, що причиною зменшення готелів і відповідно їх місткості слугує виникнення спеціалізованих сервісів пошуку індивідуальних засобів розміщення в Інтернет-мережі. Це, наприклад, різноманітні сайти з пошуку квартир подорожчому, Airbnb, CouchSurfing та ін.

Airbnb – онлайн-площадка з розміщення, пошуку та короткострокової оренди житла по всьому світі. Дана платформа допомагає орендувати будинки, квартири, кімнати або ліжка у більш ніж 190 країнах світу. У Рівненській області на даній платформі представлено 83 варіанти [4].

CouchSurfing – одна з найбільших всесвітніх мереж гостинності, де учасники безкоштовно пропонують своє помешкання для ночівлі мандрівникам. В Україні даним сервісом користуються майже 400 000 осіб [5].

Отже, не дивлячись на розвиток новітніх технологій з пошуку житла готельна індустрія Рівненської області, все таки, займає чільне місце у туристичній інфраструктурі регіону. Починаючи з 2015 року кількість готелів зменшилася всього на три у 2017 році. Заклади розміщення постійно оновлюються та вдосконалюються, щоб відповідати запитам туристів. Проте,

наразі існує чимала верства відпочиваючих (більшість молодь), що надають перевагу приватним помешканням. Це свого роду новий тренд самодіяльного туризму.

Література:

1. Артемова О. М. Основи гостинності та туризму. Навчальний посібник / О. М. Артемова, В. А. Козлова. – Орел: Орел ГТУ, 2005. – 104 с.
2. Статистичний щорічник Рівненської області за 2017 рік / Головне управління статистики у Рівненській області; відп. за вип. Н. С. Якимчук. – Рівне, 2018. – 437 с.
3. Статистичний щорічник Рівненської області за 2018 рік / Головне управління статистики у Рівненській області; відп. за вип. Н. С. Якимчук. – Рівне, 2019. – 409 с.
4. Airbnb. Рівненська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.airbnb.com/>
5. CouchSurfing. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.couchsurfing.com/>

УДК 338.48 (477.54)

*Тетяна Григорівна Ткаченко,
канд. геогр. наук, доцент кафедри інформаційних
технологій, консалтингу і туризму
Харківського національного аграрного
університету ім. В.В. Докучаєва,
м. Харків*

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Туристична галузь представляє собою чинник, що динамічно змінюється та сприяє збільшенню надходжень до державного бюджету. Вона стимулює роботу різних галузей народного господарства. Як наслідок туризм впливає на економіку країни: забезпечує надходження коштів, підвищує зайнятість населення, розвиває інфраструктуру [1]. У виробничому процесі задіяні людські ресурси. Всесвітня туристична Організація (ЮНВТО) доводить, що перебування одного іноземного туристу в країні приводить до

надання дев'яти робочих місць. Сучасна туристична індустрія посідає у світі провідні позиції, а це 10 % від світового ВВП. Сфера туризму забезпечує 1 трлн. доларів надходжень [2]. Частка туристичної галузі у ВВП України складає близько 2 %, а це говорить про те, що туристичний ринок працює недостатньо ефективно. А в Україні, Харківська область має вагомі передумови для того, щоби стати розвинутим в туристичному плані регіоном.

Харківська область має значне історико-культурне надбання. Це: пам'ятки культури, археології, історії, монументального мистецтва. Загальна кількість складає 2535 одиниць. 121 музей знаходиться на Харківщині. Це є історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні тощо. 500 тисяч музейних предметів знаходиться на зберіганні в музеях. До туристичного потенціалу Харківської області належать природні рекреаційні ресурси. Серед них: національний природний парк «Гомільшанські ліси», Дворічанський та Слобожанський природні парки, регіональний ландшафтний парк «Печенізьке поле», ландшафтний парк «Ізюмська лука» тощо. Можна сказати, що природно-заповідний фонд та історично-культурна спадщина є базою для розвитку культурно-пізнавального туризму. Цінність курортологічних ресурсів, їх комфортна мікрокліматична характеристика створює в регіоні всі передумови для розвитку на Харківщині санаторіїв та курортів. Запаси мінеральних вод є основною базою розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Це – Березівські мінеральні води, Роща, Рай-Оленівка та інші. Почав активно розвиватись сільський туризм. Визначені основні туристичні маршрути. В Харківській області їх налічує біля 100. Ресурсна база Харківщини має всі підстави для розвитку різних видів туризму і Харківська область може бути представлена як дестинація відпочинку, розваг, лікування, пізнавального туризму.

Аналіз природних, рекреаційних ресурсів, історико-культурного надбання дає широкі можливості для розвитку наступних видів туризму: ділового, історико-культурного туризму, сільського та зеленого туризму, мисливського та рибальського туризму. Найбільш перспективним напрямком

розвитку туризму є сільський та зелений туризм [3]. На території Харківської області діють 16 агроосель, що розташовані в Золочевському, Нововодолазькому, Зміївському та інших районах. В Харкові діє програма кредитування підприємств, що дозволяє здійснювати фінансування, підтримувати сільський зелений туризм.

Мають місце об'єктивні передумови розвитку нетрадиційних видів туризму, а саме: культурно-пізнавального, соціального, ділового, медичного туризму, військового та індустріального туризму. Крім того має місце розвиток кулінарного, екстремального, спортивно-оздоровчого, освітнього туризму. Так культурно-пізнавальний туризм передбачає створення на території Харківської області тематичних парків, таких як «Донецьке городище», «Харківська фортеця», «Слобожанське село». Це дає всі підстави для відродження народних ремесел та промислів, їх популяризації. Соціальний туризм дає можливість відпочинку для соціальних груп: пенсіонерів, малозабезпечених громадян, інвалідів тощо. Діловий туризм може стати основою для туристичного сектора мегаполіса. В Харківській області існують всі передумови розвитку медичного туризму, оскільки знаходиться багато різнопрофільних медичних закладів, які пропонують реабілітаційні послуги з використанням існуючої інфраструктури. Популярним є використання Харківського дельфінарію «Немо», Зоопарку, (використання коней для лікування і реабілітації), Екопарку. Військовий туризм передбачає відвідування летовищ, що знаходяться у Чугуївському та Куп'янському районах, танкодрому – у Чугуївському. Кулінарний (гастрономічний) туризм передбачає знайомство зі слобожанською кухнею, урахування особливостей регіону [4]. На Старосалтівському і Червонооскільському водосховищах розвивається екстремальний водний туризм. Використання територій дає можливість розвитку парапланеризму, дельтапланеризму в Ізюмському, Шевченківському, Куп'янському районах. Харків – місто молоді, тому широка мережа навчальних вищих закладів дає можливість розвитку освітнього туризму. Широко розвивається фольклорний

та етнічний туризм, який передбачає проведення етнічних фольклорних фестивалей [5] ярмарків типу «Печенізьке поле» у Печенізькому районі, «Весілля у Малинівці» в Чугуєвського району, «Олексіївська фортеця» у Первомайському районі, «Ніч на Івана Купала» у Золочівському районі, «Масляна неділя» у Зміївському районі, «Фестивалю борщу» у Воронній Слободі, «Масляна» на Коробових хуторах тощо.

Концепція розвитку туризму у Харківській області до 2020 року передбачає здійснення детального аналізу і надання оцінки сучасного стану туристичної галузі до 2020 року, визначення пріоритетних напрямів, розробка механізмів їх реалізації. Велика увага приділяється туристичним DESTINATIONAM, як територіям, що мають реальний кордон (місто, регіон, район, острів, парк відпочинку, заповідник тощо). DESTINATIONA виступає як об'єкт туристичної пропозиції, а сфера туризму в Харківській області представлена сучасними туристичними кластерами, як формою інтенсивної взаємодії туристичних підприємств, постачальників послуг і створення спільного туристичного продукту. Це сприяє розвитку туристичних ресурсів, туристичної інфраструктури, ринків праці тощо [6].

Література:

1. Проект Закону України «Про туризм» від 10.04.2019 №10216 «Про внесення змін в Закон України «Про туризм» відносно удосконалення понятійного апарату в туристичній сфері і лібералізації і туристичної діяльності».
2. Світова туристична організація UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу / О.О. Бейдик . – К: Київ, 2001. – 395 с.
4. Ковешніков В.С. Інноваційні види туризму / Ковешніков В.С., Ліфіренко О.С., Стукальська Н.М./ Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід № 4/2016 – С 38 – 44.
5. Смаль І.В., Смаль В.В. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять/В.В. Смаль, І.В. Смаль //Укр. геогр. журн. – 2003.–№4. – С. 58-64.
6. Концепція розвитку туризму у Харківській області до 2020 року.

*Бутенко Тетяна Андріївна,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій,
консалтингу і туризму
Сисоєва Світлана Ігорівна,
к. н. з держ. упр., доцент кафедри інформаційних технологій,
консалтингу і туризму
Ткаченко Тетяна Григорівна,
к. геогр. н., доцент, доцент кафедри інформаційних технологій,
консалтингу і туризму
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
м. Харків*

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ БРЕНДІВ ДЕСТИНАЦІЙ СЕЛИЩА ДОКУЧАЄВСЬКЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Туристична галузь розвивається швидкими темпами і може стати найбільш важливим сектором підприємницької діяльності. Прогнози експертів Всесвітньої туристичної організації щодо розвитку туризму у світі повною мірою стосуються й України. На сьогодні в Україні існують усі передумови для розвитку туризму: культурноісторичні, природно-географічні, економічні, соціально-демографічні. Проте є низка проблем, які, сповільнюють розвиток туристичної індустрії, а саме недосконалість нормативно-правової бази, що гальмує залучення інвестицій у сферу туризму; відсутність коштів на реконструкцію пам'яток історії та архітектури; нерозвиненість багатьох видів туризму, особливу увагу слід звернути на сільський зелений туризм, який має значний потенціал; недостатність реклами.

Сучасний розвиток туризму в Україні характеризує наявність суперечностей в його організаційній структурі, у спрямованості розвитку, у стані якісних і кількісних характеристик. У таких умовах розвиток маркетингових підходів до надання туристичних послуг набуває особливої актуальності. Ефективна організація просування туристичного продукту

серед споживачів туристичних послуг потребує використовувати у власній діяльності такий маркетинговий інструмент як бренд.

Будь-який товар при появі на ринку створює про себе позитивне або негативне враження. Воно з'являється неминуче, як тільки споживач дізнається про товар, це стосується й туристичної послуги. Асоціації сприйняття товару споживачем і є брендом. У сучасному тлумаченні туристичних термінів бренд – це назва, символ, знак, що призначений характеризувати туристичні послуги. Бренд – це потужний, але нематеріальний актив, він формує емоції та проникає у підсвідомість споживачів. Бренд (від англ. brand – тавро, пляма) – це цілісний комплекс ознак, раціональне та емоційне сприйняття споживачами фірмового стилю, товарної марки й товару, а також заходів з його просування на ринку.

У свою чергу туристичний брендинг як процес створення і розвитку бренда, основний засіб диференціації туристичних послуг, інструмент просування їх на ринок і створення довгострокового зв'язку зі споживачами послуг на базі актуальних для них цінностей розкриває широку палітру напрямів діяльності туристичних фірм. Він допомагає створити імідж туристичного бренду, формує ціну та його статус [1-4].

Концепція розвитку туристичної галузі України передбачає максимальне розкриття туристичних можливостей регіонів. Селище Докучаєвське Харківської області, на території якого розташований найстаріший аграрний університет – Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, вражає туристів під час подорожей, тому що має цікаві дестинації. Взагалі туристична дестинація – територія, що має реальний або уможлядний кордон (місто, регіон, район, острів, парк відпочинку, заповідник тощо), окремо ідентифікується і приваблює туристів за рахунок територіально-сфокусованих туристично-рекреаційних ресурсів, атракцій, необхідної інфраструктури, доведених до споживача як сформований туристичний продукт [5].

У селищі Докучаєвське розташований дендрологічний парк, його площа становить 23,2 га, перше садіння відбулося навесні 1972 року. Сьогодні у дендропарку зростає близько 900 видів рослин. Дендропарк є «перлиною» Харківщини. В університеті представлені такі музеї: «Генезису і картографії ґрунтів» (єдиний музей ґрунтів в Україні), «Геології і мінералогії», які дають можливість ознайомитися з дуже цікавими експонатами. Такий потенціал створює можливості для розробки науково-пізнавальних туристичних маршрутів, що має приваблювати туристів, але для цього мають бути розроблені відповідні регіональні програми туристичного маркетингу.

Розробка проектів і заходів маркетингової програми має обов'язково носити комплексний характер, зачіпати одразу кілька напрямів. Одним з них є розвиток внутрішньої маркетингової інфраструктури території. Найбільш важливими інструментами створення системи інформаційної підтримки є створення туристично-інформаційних центрів (пунктів). В університеті такий пункт працює вже три роки, працівники якого організують екскурсії, надають інформацію, розробляють нові маршрути. о розроблено туристичний бренд,

який містить елементи арки, встановленої на вході дендропарку. Це все має сприяти розвитку туристичного потенціалу регіону. Однак, ще багато потрібно зробити, щоб перетворити індустрію туризму в регіоні на прибуткову та високоефективну галузь регіональної економіки.

Література:

1. Телетов О. С., Зарубіна В. В., Тімашова О. Є. Дослідження та перспективи розвитку туристичного бренда України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2014. № 1. С. 27-42. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua> (дата звернення: 25.02.2020).
2. Балабанова Л. В., Приходченко Я. В. Бренд-менеджмент підприємств в умовах маркетингової орієнтації: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 200 с.
3. Григорчук Т.В. Брендинг: навч. посіб. URL: https://sites.google.com/site/brendingsoccult/branding_in_business_activities (дата звернення: 25.02.2020).

4. Мельниченко С.В., Авдан О.Г. Особливості створення туристичного бренду в сучасних умовах. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2011. Вип.1. С.83-86. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/melnychenko6.htm (дата звернення: 25.02.2020). 5. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=8096&base=77(дата звернення: 25.02.2020).

UDC 911.3 (477.64)

Hanna Sukhanova

*senior lecturer in the department of theory and methodology
physical education and sports
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University,
Melitopol city
Viktor Ushakov*

*senior lecturer in the department of theory and methodology
physical education and sports
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University,
Melitopol city
Maxim Kupreenko*

*assistant of the department of theory and methodology
physical education and sports
Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University,
Melitopol city*

OPPORTUNITIES OF THE STAROBERDYANSK AND BOGATYR FORESTS FOR COMPETITIVE TOURISM OF STUDENT YOUTH

In Ukraine, traditionally popular and developed is sports and wellness tourism as a type of leisure, competitive activity of different segments of the population. The significant tourism and recreational resources that our state has, the problem of them efficient use make the research question extremely necessary use of sports and health tourism as a means of physical education. Sports and health tourism is an integral part of the system physical education of children, students and students. Next to effective physical education such as gymnastics, sports games, athletics, swimming and other traditional and unconventional sports, various types of sports and health tourism contribute comprehensive, harmonious development of the younger generation, especially student youth [10].

Based on the aforementioned, it should be noted that Staroberdyansk and Bogatyr forestry have significant natural and recreational potential for conducting sports and recreational tourism for student youth [8,p.60; 9,p.35].

Staroberdyansk forestry is located 18 km northeast of Melitopol and is located between the villages of Novopylypivka and Voznesenka on the banks of the Molochna River. Ancient Soviet forestry is one of the most picturesque corners of Melitopol region and is distinguished not only by the area of massive plantations of shrubs and shrubs (1132 ha), but also by their versatility and exotic nature. The Staroberdyansk forest is very different from other artificial forests of the steppe zone: species composition of plants and animals, landscape conditions, etc. Cancellations are due to its location: the forest is in the lower reaches, in the floodplain of the valley of the river Molochna [5,p.102] .

The terrain is flat, the average relative heights of the area do not exceed 3 meters. The south-eastern part of the forest is more elevated over the rest of the territory. The relief is represented by low hills and simple holes, as well as trace elements: micro-holes and micro-hills. The largest number of micro frames is found in the southern part of the forest. The trace elements are most evenly located in the central part [6,c.60].

The climatic conditions of the territory have a positive effect on the development of tourism. Good days for competitive tourism in the autumn and spring of more than 50%, in the summer – 30-50%, and in the winter – less than 30%, due to low temperatures and unstable snow cover [3,p.59].

The forestation of the territory is 78%. Much of the Staroberdyansk forestry is occupied by mid-pass forest, accounting for 46%. In such forest there is undergrowth and undergrowth, which complicates the movement, running speed is reduced to 60-80% of the maximum possible. During the competition, the sections are only overcome if they are small in length. In other cases, athletes try to bend them [3,p.59].

An easy-to-walk forest is characterized by a uniform distribution of trees at a sufficiently large distance without undergrowth and undergrowth. Such a forest

does not complicate movement, it is easy to see and run, the running speed is 80-100%. It accounts for 20% of the territory.

Heavy passable forest occupies 12% of the entire forest area and has a thick spiny undergrowth in deciduous areas and thick coniferous trees in coniferous areas. There is almost no visibility in such a forest, the running speed is only 20-60%. Such areas, during competitions, athletes try to bend, except when directly in them there are checkpoints [3,p.59].

In the Staroberdyansk forest the tracks of youth categories for mass competitions are established. The northwestern border of the forest is the Molochna River, which serves as a brake point. Since the river is heavily meandering within the forest, folding points are used to accurately anchor the terrain when reading the map. The most convenient places to start and finish the sports orienteering and combined tourist route are the take-off lawn, the riverbank lawn and the large open area in the north.

In general, orientation in forestry is not too difficult. Only areas with medium-sized and difficult-to-walk forests are difficult to separate. Roads, in turn, increase the speed of running when moving behind them. The Staroberdyansk forestry is a state landscape reserve. There are no tourist bases on the territory of forestry for accommodation of tourists with complex of domestic services. The campgrounds are set up in a meadow, in a large open area in the north or on the river bank. A water tower is used to provide water [3,p.61].

The Bogatyr forestry consists of two woodlands – Altagir and Radivonovsky.

Radivonovsky Forest – a forest reserve of national importance since October 28, 1974. The area of the protected area is 370 ha. Located in the Yakimov district of Zaporizhzhya region, near the village Radivonivka between the right bank of the Milk Estuary and the mouth of the Tashenak River. The eastern border of the forest stands the coastline of the estuary, the northern and western parts have no natural boundaries and are located on a flat plateau and are separated from neighboring territories by anthropogenic entities - field roads, agricultural fields and the borders

of settlements. The southwestern part of the Radivonovo woodland is bounded by the channel of the Taschenak River and the south by a terraced slope. There are quarters 76-91 within the Bogatyr forest, quarter 92 sections 1-4, quarters 94-97, quarter 98 categories 1-3, quarters 99-108 and use of the State Enterprise «Melitopol Forestry». Geomorphologically, the area of the forest is sharply divided into four unequal parts: a floodplain, a small area represented by a steep slope located in the east and south of the forest area and the main part located on an elevated plateau and watershed plain. Thus, there are four types of terrain clearly distinguished in the Radivonovo forest: floodplain, slope, plateau and watershed, which have their own landscape differences and specific forest conditions. In some areas clean and mixed pine forests with impurity of hardwoods grow, in others, oak is common, field maple, walnut, acacia white. Animals include fox, stone marten, Russian hare, European roe deer, wild boar, many birds [7,p.56].

In this forestry it is possible to hold competitions both day and day.

Altagir Forest – zoological reserve of national importance since 1974. Altagir Forest is a part of Bogatyr Forest and is under the control of Melitopol Forest Management . It is located in the Yakimovsky district of Zaporizhzhya region in the eponymous tract on the right bank of the Milk Estuary of the Azov Sea. The eastern edge of the forest stands the coastline of the estuary, which is quite unstable due to the flooding of a distinct terraced terrace during water level fluctuations in the estuary and the Azov Sea. The northern, western and southern boundaries of the Altagir forest have no natural boundaries because they are located on a flat plateau and are separated from neighbouring territories by anthropogenic formations – field roads and settlement boundaries. The area of forestry is 1098 ha [5,p.76].

Most of the Altagir forest is covered with deciduous forest (white acacia, oak, ash), a small area occupied by coniferous forest (pine) [4,p.76]. The total afforestation of the territory is very high and is 99%.

In the eastern part of the forestry is dominated by mid-forest, which accounts for 71.5% of the total forest area. It has undergrowth and undergrowth, which in some way inhibits movement [1,p.163].

In the western part is difficult to pass forest. It occupies 26.5% of the whole territory and has a thick spiny undergrowth in deciduous areas and dense woodiness in conifers. A small part of the forestry (about 10%) is occupied by passable forest. It is characterized by a uniform arrangement of trees at a sufficiently large distance from each other, without undergrowth and undergrowth. Such forest does not impede traffic, is well visible and runs through [1,p.163].

As a rule, a small number of land trace elements are used for the establishment of checkpoints: micro-holes and micro-hills, as well as vegetation outlines. There are many linear landmarks in the area, which greatly simplify orientation. Therefore, when passing a distance, only one technique of orientation is more often used - orientation on linear orientations (orientation in difficult-to-pass forest is more difficult). In general, linear orientations make orientation not difficult. Roads, in turn, increase the speed of running when moving on them [2,p.194].

In this forestry it is possible to hold competitions both day and day.

References:

1. Байтеряков О. Оцінка Алтагірського лісництва для змагального туризму. *Алексєєвські краєзнавчі читання: Матеріали регіональної наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю А.А. Хижняка. Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2015. С. 163-166.*
2. Байтеряков О.З. Географічні аспекти оцінювання території для спортивного орієнтування. *Географія і сучасність: зб. наук. праць Національного пед. університету ім. М.П. Драгоманова. К., 2009. Випуск 22. С. 194-198.*
3. Байтеряков О.З., Солоненко А.М., Прийма С.М. Оцінка Старо-Бердянського лісництва для змагального туризму. *Регіональні проблеми розвитку приморських територій: теорія і практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Мелітополь, 2014. С. 59-63.*

4. Гришко С. В. Ландшафтна структура Алтагирського лісового масиву. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. Тернопіль, 2014. Вип. 1(36). С. 76–84.
5. Гришко С. В. Еколого-географічний аналіз Старобердянського лісництва як лісокультурного ландшафту у степу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Географія*. Вінниця, 2008. Вип. 16. С. 102–106
6. Гришко С. В. Ландшафтна структура Старобердянського лісового масиву. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Географія*. Вінниця, 2013. Вип. 25. – С. 60–68.
7. Гришко С. В. Сучасна ландшафтна структура Радивонівського лісового масиву. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. Тернопіль: СМП «Тайп». № 1 (випуск 38). 2015. С. 56–64.
8. Донченко Л.М., Тамбовцев Г.В., Иванова В.М., Сапун Т.А. Рекреационная деятельность на территориях и объектах природно-заповедного фонда Запорожской области. *Інтеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.(м. Умань, 15 листопада 2018 р.)*. Умань: Видавець «Сочінський ММ», 2018. С. 60-62
9. Донченко Л.М., Иванова В.М., Непша О.В. Старобердянський заказник як об'єкт еколого-пізнавального туризму у Мелітопольському районі. *Мелітопольські краєзнавчі читання: зб. матеріалів IV відкритої регіональної наук.-практ. конф.(21 грудня 2018 р.)*. Мелітополь, 2018. С.35-38.
10. Тимошенко Л. О., Лабарткава К.В. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. Л. : ЛДУФК, 2012. Ч. 1. 150 с.

Володимир Пилипович Лисенко,

*к. с.-г. н., доцент, професор кафедри інформаційних технологій,
консалтингу і туризму,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
м. Харків*

ПІДВИШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ БРЕНДІВ

На регіональному рівні досвід створення туристичних брендів не однозначний.

Підвищення інформованості громадян про наявний туристичний потенціал бачиться одним з ефективних і маловитратних способів по збільшенню туристичного потоку в регіон. Одним з інструментів підвищення туристичної привабливості територій виступає бренд. Бренд є міждисциплінарним поняттям і об'єктом вивчення з боку багатьох наук – економіки, соціології, психології, лінгвістики і т.д.

Основою бренду є психоемоційні зв'язки, що виникають в голові у людини, коли він чує якусь назву [12]. При цьому дане сприйняття може бути як сформоване історично, так і змінюватися з плином часу.

Узагальнення теоретичних робіт авторів, що займаються проблемами брендінга, дозволило виявити значимість бренду для економіки регіону. Бренд регіону може бути охарактеризований як комплексний нематеріальний маркетинговий актив, створення і оновлення якого забезпечує позитивну динаміку показників, що характеризують соціально-економічний розвиток регіону за рахунок полегшення маркетингової взаємодії на ринках ресурсів, товарів / послуг, інформації (як регіонального, так і національного / глобального рівня) на основі цілеспрямованого комунікаційного впливу і формування сприятливого інформаційно-комунікаційного ресурсу суб'єктів регіональної економічної системи. На думку деяких авторів нематеріальні активи регіону, до яких відноситься бренд, визначають стратегію

формування конкурентних переваг регіону, а також отримання ним максимального соціально-економічного ефекту [1]. Цю точку зору поділяють і інші дослідники, що відзначають залежність соціально-економічного розвитку регіону від ефективного використання бренду [2].

Крім того, наявність бренду сприяє підвищенню туристичного потоку і, відповідного, збільшення обсягу споживання внутрішнього туристичного продукту, позитивно впливаючи на соціально-економічні показники розвитку регіону.

Незважаючи на великий інтерес дослідників до проблем формування, розвитку та управління туристичними брендами, питання підвищення їх ефективності до сих пір досить актуальне, що і визначило мету даної роботи.

Фінансові кошти, що утворюються від перебування внутрішніх туристів в результаті кругообігу «витрати-доходи», залишаються всередині регіону, збільшуючи значення соціально-економічних показників, що характеризують процес виробництва і споживання товарів і послуг. Зокрема, збільшення споживання внутрішнього туристичного продукту стимулює внутрішній споживчий попит. У розвинених зарубіжних країнах (наприклад, США) в структурі валового внутрішнього продукту витрати на кінцеве споживання домашніми господарствами близькі до 70%, що є основою стійкості їх економіки. У ВВП США за підсумками 2016 року в індустрію туризму довелося 8,1%, з яких 80% – внесок, пов'язаний з витратами американців на споживання внутрішніх туристичних продуктів [3].

Визначено, що для стимулювання відвідуваності регіону туристами на основі брендингу територій необхідно застосовувати комплексний підхід, що враховує різні аспекти просування брендів. Відносно туристичних брендів, що мають високу популярність серед туристів, але не завжди розглядаються туристами як бажаний об'єкт відвідування тієї чи іншої території, слід здійснювати дії по створенню туристичних продуктів. Так, для Харківської області це можуть бути турпродукти, пов'язані з брендами «Харківська бісквітна фабрика», «Барабашово», «Пивзавод Рогань» тощо. Крім того,

доцільно максимально використовувати потенціал підприємств-учасників туристських кластерів по формуванню і просуванню туристичних продуктів, заснованих на відомих туристами брендах.

Крім цього, можливе здійснення спільного просування регіональних брендів (ситуація win-win). Так, в рамках проведення виставково-ярмаркових заходів будь-якої брендованої регіональної продукції (наприклад, бісквітної фабрики) паралельно може здійснюватися презентація туристичного потенціалу регіону, і навпаки.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності туристичних брендів території, особливо тих, чий потенціал високий, але в даний момент залишається нереалізованим. Це вкупі з політикою, спрямованою на поліпшення якості туристської інфраструктури та якості послуг, що надаються, збільшить відвідуваність регіону внутрішніми туристами, що сприяє досягненню соціально-економічного розвитку регіону.

Література:

1. Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку: монографія / під ред. д.е.н., проф. Кизима М.О., к.е.н., проф. Єрмаченка В.С. Х.: ВД «ІнЖЕк», 2012. 472 с.
2. Дюндін В. Д. Формування бренду територій як фактор соціально-економічного розвитку регіону. *Економічний простір*. 2015. № 93. С. 93-106
3. За даними сайту Організації економічного співробітництва і розвитку. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/tour-2018-en>

УДК 338.483(477.64)

Валентина Михайлівна Іванова
старший викладач кафедри туризму,
соціально-економічної географії та краєзнавства,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

Ольга Миколаївна Шелудько
студентка III курсу
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК УМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Важливими чинниками, що впливають на розвиток туризму, є природні, культурно-історичні та соціально-економічні ресурси регіону. Розробка науково-методологічних основ, реалізація їх на практиці, створення оптимальних умов для організації туристичної діяльності в регіоні сприятиме ефективному використанню всього туристичного потенціалу території, зниження надмірного навантаження на ландшафти традиційних туристичних місцин, задоволенню регіональних і локальних інтересів [1,с.41].

Під природними туристичними ресурсами розуміються такі природні особливості території, окремі компоненти природного середовища і їх речовинні складові, які характеризуються сприятливими для туристичної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать, або мають всі передумови для того, щоб бути матеріальною основою для організації відпочинку, туризму, екскурсій, лікування та оздоровлення людей (ландшафтні, аквальні комплекси, природоохоронні території, лікувальні грязі і мінеральні води, екологічні і т. ін.). Природні туристичні ресурси сприяють розвитку різних типів і видів туристичної діяльності. Серед природних туристичних ресурсів виділяють такі, що можуть сприйматися

візуально, наприклад, пейзажі, мальовничі ландшафти, захід або схід сонця і під, так і ті, які використовуються без їх прямого споживання, наприклад, лісові, гірські масиви, узбережжя морів і т. ін., і безпосередньо використовуються в туристичній діяльності, наприклад, мінеральні води і лікувальні грязі [11,с.322].

З оптимізацією розвитку туризму тісно пов'язане виявлення природних ресурсів і можливостей Запорізького краю. Оцінюючи природні туристичні ресурси регіону, слід зазначити, що в його межах організації туристичної діяльності сприяють рельєф, пляжні ресурси узбережжя Азовського моря, кліматичні, бальнеологічні, грязьові, гідрологічні, ландшафтні ресурси, рослинний і тваринний світ [12].

Рельєф – природний фактор, який має для туристичної діяльності в основному опосередковане значення, оскільки впливає на кліматичні умови території, ґрунтові води, річки і формування ландшафтів. Однак цей фактор може і безпосередньо сприяти розвитку туристичної діяльності, наприклад, рівнинний характер території Запорізького краю сприяє розвитку пішохідного туризму, а унікальність форм рельєфу (таких як залишки кристалічних порід у вигляді р Бельмак Могила, яка є найвищою точкою Запорізької області і підноситься над рівнем моря на 327 км, могил Кам'яна, Салтичія, Корсак і ін.) [3] служать об'єктами екскурсійних програм. В цілому ж для розвитку туристичної діяльності в Запорізькому краї характер поверхні можна вважати спірним. З одного боку, територія поблизу Азовського моря приваблює туристів і екскурсантів своїми акумулятивними формами рельєфу, красивими морськими пляжами, глибоко врізаними піщаними косами, які мають велику кількість мілководних заток, добре прогріваються сонцем (наприклад, Федотова коса з косою Бирючій острів, Степанівська, Обитічна та Бердянські коси, пересип Молочного лиману), лиманами (Молочний, Утлюцький) з лікувальними грязями, які сприяють розвитку курортів (Кирилівського, Бердянського і Приморського). Глибоко в Азовське море врізаються коси Федотова, Бердянська та Обитічна, на яких

розташовані туристично-рекреаційні об'єкти. Коси розташовані навпроти гирлових частин річок Берди, Обитічної і Молочної, що впадають в Азовське море. Вони утворені піщаними наносами і черепашником. З іншого боку, одноманітний рівнинний рельєф, відсутність пейзажного різноманіття, специфіка форм рельєфу, пов'язана з акумулятивно-абразійною діяльністю моря, стримують розвиток туристичної діяльності, знижують атрактивність і пейзажне різноманіття території і викликають певні технічні труднощі при спорудженні рекреаційних об'єктів [8,с.34].

Особливим ресурсом для організації туристичної діяльності є тепле, мілководне Азовське море, акваторія якого використовується не тільки з лікувальною й оздоровчою метою, але і для проведення морських екскурсій, здійснення підводного туризму, рибного лову і т. ін. Пляжні ресурси Запорізького краю є сприятливим фактором як для розвитку туризму в цілому, так і для розвитку екскурсійної діяльності. Це обумовлено не тільки популярністю купально-пляжного відпочинку, але і більш ефективним використанням земель в порівнянні з іншими формами рекреаційного природокористування [5,с.129].

Прибережна смуга Азовського моря мілководна, з рівним дном, злегка знижується, з характерним чергуванням мілин («перекатів»), які не змиваються навіть в шторм, коли сила вітру досягає 12 балів. Загальна довжина пляжів складає 338 км, з яких тільки 208 км можуть бути використані для туристичної діяльності без відповідної інженерної підготовки. Найцінніша частина пляжів зосереджена уздовж зовнішніх (східних) берегових кіс, які глибоко вриваються в море. Освоєння пляжів Запорізького краю обмежене через відсутність достатніх запасів питної води [5,с.130].

Клімат є важливим фактором формування ландшафтів, він впливає на розвиток рельєфу. Від кліматичних особливостей залежить сезонне використання в туристичній діяльності цілого ряду об'єктів (природних,

історичних), а від світлового дня – режим роботи природничо-наукових музеїв, розташованих під відкритим небом [6,с.28].

Запорізький край відноситься до територій з сприятливими кліматичними умовами для розвитку туризму. Він розташований в сухостеповій зоні з помірно-континентальним кліматом, який характеризується жарким і сухим літом і нехолодною зимою; середня тривалість безморозного періоду становить понад 200 днів, інтенсивність сонячної радіації досягає 125 ккал / см². Середня річна температура повітря коливається від +7,2С.°С до + 23,7°С, а середньомісячна температура липня - від + 22,5°С до + 10,3 С і вище.°Останнім часом ця температура досягає + 30 [3]. Переважно сонячна погода майже протягом усього теплого періоду, тепле море з прекрасними пляжами і зручними для купання прибережними мілинами (7% від площі акваторії моря) створюють сприятливі умови для організації аеротерапії (лікування повітряними ваннами), геліотерапії (лікування сонячними ваннами) і таласотерапії (лікування морськими ваннами), а також для підводного туризму і екскурсій в акваторії Азовського моря. За кліматичними умовами територія Азовського узбережжя Запорізького краю близька до умов Одеського узбережжя і Південного берега Криму і вкрай сприятлива для організації кліматичних курортів і туристичної діяльності [4].

На території Запорізького краю є значні запаси мінеральних вод і лікувальних грязей (пелоїдів) сульфідно-мулового типу, що сприяє розвитку лікувального (курортного і санаторного) туризму. За своїми бальнеологічними властивостями мінеральні води регіону поділяються на води без специфічних компонентів і води зі специфічними компонентами [13,с.56]. Потенційний ресурс мінеральних вод становить 5492 м³ / добу. Загальний водоотбор для зовнішнього застосування – 600 м³ / добу. Промисловий розлив мінеральних лікувальних підземних вод в районі не здійснюється [2,с.89].

За характером поширення та властивостями мінеральних вод в межах регіону виділяють 2 бальнеологічні райони:

1) Східний (Преслав, Азов, Приморськ, Бердянськ, Новопетрівка, Старопетрівка, коси – Обитічна і Бердянська), для якого характерні хлоридні, різні по мінералізації та величиною Рн, води зі специфічними компонентами: сульфідні, бромні, йодо-бромні, залістисті, бромно-залістисті миш'яковисті води [17,с.134];

2) Західний бальнеологічний район (узбережжя Утлюцького, Молочного лиманів і гирлових частин річок Домузгла, Корсак, Лозоватка) – тут поширені хлоридні мало- і середньомінералізовані нейтральні і слабокислотні води, зустрічаються також слабосульфідні і гідрокарбонатні. Однак широкого застосування в лікувальній практиці вони не отримали – ці території розташовані в «резервних» зонах туристичного освоєння). Потенційний ресурс грязей становить 5371,03 тис.м³ [1,2,4, 16,с.306].

Лікувальні грязі експлуатуються на двох ділянках, а третя є перспективною:

1) родовище «Озеро Велике», розташоване на Бердянській косі в межах курорту «Бердянськ», в санаторіях якого грязі використовуються з лікувальною метою; середньорічний видобуток становить 63,4 м³, запаси лікувальних мулів не оцінені [14,15];

2) родовище «Кирилівське» розташоване в гирлі річки Ташенак, яка впадає в Молочний лиман. Запаси оцінені в обсязі 41,8 тис. м³ і розраховані на 50 років використання. Середньорічний видобуток становить 99 м³. Грязі використовуються в лікувальних цілях санаторієм «Кирилівка» [1,2];

3) родовище в районі м Приморськ: розвідані і оцінені запаси лікувальних грязей Великого і Молочного лиманів, в обсязі 250,6 тис. м³, що дає можливість прогнозувати перспективний розвиток курорту «Приморськ» [1,2].

Експлуатаційні запаси прісних підземних вод, придатних для питного водопостачання, в 12 розвіданих родовищах становлять 109,3 млн. м³/ рік (299,5 тис. м³/ добу). Водообеспеченність області досить висока і в перерахунку на 1 чол. становить 29,6 тис. м³ на рік, в основному за рахунок

стоку р. Дніпро. Водозабезпеченість підземними водами становить всього 0,061 тис. м³, а місцевим поверхневим стоком – 0,30 тис. м³ на рік [3,4]. Незважаючи на достатні запаси поверхневих і підземних вод, водні ресурси розподілені по території області вкрай нерівномірно. На північно-західній околиці області протікає головна водна артерія – річка Дніпро. Загальна її довжина в межах області становить 167,5 км. Вся територія області поділена генеральною лінією вододілу, яка йде зі сходу на захід, на два водозбірні басейни – р. Дніпро і Північного Приазов'я, де річки маловодні і пересихають. Також територіально нерівномірно розподілені запаси підземних прісних вод, придатних для питного водопостачання. Гідрогеологічні умови формування ресурсів підземних вод в різних частинах області неоднакові. Дев'ять районів області з двадцяти не мають експлуатаційних запасів [9,с.59]. На частині річок і озер Запорізького краю можливий розвиток різних видів водного туризму і мережі яхт-клубів, екскурсійної діяльності. Але більшість з них не задіяні в туристичній діяльності в зв'язку з тим, що влітку вони місцями пересихають, для них характерно снігове живлення, яскраво виражене весняна повінь, низька межень, що переривалася невисокими зливовими паводками, русла звивисті, замулені і заболочені. На території регіону також відчутним є дефіцит питної води і води для господарсько-побутових потреб, що стримує розвиток туризму.

Значний вплив на розвиток туристичної діяльності мають ландшафтні ресурси, в тому числі території природно-заповідного фонду України. Різноманітність природних ландшафтів, сприятливі і комфортні умови, можливість екстриму створюють передумови для розвитку різних видів туризму. Навпаки, одноманітність і непривабливість ландшафтів певних територій стримують розвиток на них туристичної діяльності. До таких територій належить і регіон дослідження, який майже весь розташований на рівнині в межах зони справжніх степів і лише по узбережжю Азовського моря, в південно-західній частині, є ділянки пустельних степів. Кристалічні

породи, які створюють пороги і водоскиди в руслах річок, а на схилах – химерні скелі, надають ландшафтам особливу привабливість для туристів [7,с.60; 10,с.97].

Література:

1. Арсененко В.А., Донченко Л.М., Донець І.А. Природні туристичні ресурси як важливий чинник розвитку туризму в Запорізькому регіоні. International Scientific and Practical Conference World science. Т. 4. № 12 (28). Dubai: ROST, 2017. С. 41-50.

2. Білик І.І., Тамбовцев Г.В., Непша О.В. Природні рекреаційні ресурси північного узбережжя Азовського моря в межах Запорізької області. Актуальные научные исследования в современном мире // Журнал. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вып. 3(47), ч. 2. С. 89-94.

3. Даценко Л.М., Молодиченко В.В., Воровка В.П. Фізична географія Запорізької області: хрестоматія. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 200 с.

4. Даценко Л.М., Молодиченко В.В., Непша О.В. Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан: монографія. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б.Хмельницького, 2014. 308 с.

5. Донченко Л.М. Оцінка пляжних ресурсів для рекреаційного використання на прикладі Запорізького Приазов'я. Географія і сучасність: Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. Вип.13. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. С.129-135.

6. Донченко Л. М., Рыбальченко Н.П. Сезонность спроса на туристический услуги и пути минимизации сезонного характера в туристической отрасли. Новый университет. 2015. Т. 5. №. 50. С. 28-30.

7. Донченко Л.М., Тамбовцев Г.В., Иванова В.М., Сапун Т.А. Рекреационная деятельность на территориях и объектах природно-заповедного фонда Запорожской области. Интеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.(м. Умань, 15 листопада 2018 р.). Умань: Видавець «Сочінський ММ», 208. С. 60-62.

8. Иванова В.М., Непша О.В. Передумови організації та проведення екологічного туризму на косах північно-західного Приазов'я. Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали II Міжнар. наук.- практ. інтернет-конф.(25-26 квітня 2018 року). Бердянськ: БДПУ, 2018. С.34-35.

9. Іванова В.М., Непша О.В. Гідрогеологічні умови формування ресурсів підземних вод Запорізької області. Меліорація та водокористування» – екологічна безпека водних об'єктів. Мелітополь, 2018. С. 59-62

10. Іванова В.М., Чеберяк А.О. Екологічний туризм як природоохоронна складова ландшафтів України. Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki» (29.06. 2016-30.06. 2016). Warszawa: Sp. z oo «Diamond trading tour». С.97-99

11. Мальська М. П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг : підруч. К. : Знання, 2008. 661 с.

12. Могильний С. Дослідження історико-культурного, курортно-туристичного пріоритету Запорізької області. URL: http://derzhava.in.ua/Lists/2/Attachments/1808/Zaporizhzhya_Historical_and_Cultural_Priority_Report_2007_UKR.pdf?Mobile=1 (дата звернення 12.02.2020)

13. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Підземні мінеральні води родовища санаторію «Кирилівка» (Запорізька область). Нові виміри сучасного світу: матеріали Х Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Мелітополь, 2014. С. 56-59.

14. Сапун Т.О., Іванова В.М. Гідрохімічна характеристика пелоїдів озера Велике м. Бердянськ. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-й Міжнародній науково-практичній конференції. Баку – Ужгород – Дрогобич : Посвіт, 2017. С.15-19.

15. Сапун Т. О., Шелудько О. М. Загальна характеристика покладів лікувальних грязей озера Велике міста Бердянськ. Сучасна наука та перспективи : Матеріали Всеукраїнської Internet-конференції молодих вчених (14-18 травня 2018 р.). Мелітополь, 2018. С.201-206.

16. Тамбовцев Г.В., Ерёмин А.В. Некоторые аспекты туристической деятельности Запорожской области. Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Збірка наукових праць. Херсон: ПП Вишемирский, 2011. С.306-308.

17. Марченко О.А. Сучасна оцінка ресурсного потенціалу туристичної галузі Запорізької області /О.А. Марченко, В.М. Іванова, Ю.М.Хрущ // Бізнес-навігатор. Науково-виробничий журнал. – №1(38). –2016. – С.134-140.

*Віктор Вікторович Єсінов,
магістр I року навчання спеціальності
«Середня освіта. Географія»,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків*

*Науковий керівник - Юлія Ігорівна Муромцева
к. екон. н., доцент кафедри географії і
методики викладання географії,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
м. Харків*

АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО - ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Харківська область має значний рекреаційно - туристичний потенціал завдяки доволі вигідному географічному положенню. На території області знаходиться велика кількість цікавих ландшафтів та природних об'єктів. Окрім цього, Харківщина має достатній культурно - історичний спадок, що сприяє розвитку історичного та подієвого туризму.

Однак існує низка проблем, які не дозволяють перетворити Харківщину на туристично розвинений край. В першу чергу це питання покращення транспортної інфраструктури. Велика кількість цікавих туристичних об'єктів розташовані на далекій відстані від обласного центру, і не мають прямого залізничного та автомобільного сполучення. В тому ж випадку, якщо питання проїзду на об'єкт більш – менш вирішене, то існує явна недостатність саме туристичної інфраструктури (готелі, кемпінги, ресторани та інше). Друга, не менш вагома проблема - це недостатнє інформаційне охоплення цільової аудиторії. Доволі багато людей навіть не знають про наявність певних історичних чи природних об'єктів навіть на території району, в якому проживають.

Найбільше перспектив для розвитку туризму має місто Харків, оскільки в ньому наявна розвинена інфраструктура, що спрощує доступ до

будь яких історичних та архітектурних пам'яток. Також великою популярністю користуються піші екскурсії історичним центром міста. Харків має всі можливості для розвитку освітнього та бізнес туризму, оскільки в місті функціонує багато спеціалізованих вищих навчальних закладів, а також, регулярно проводяться різноманітні семінари, конференції, форуми. В Харкові знаходиться велика кількість культурних об'єктів, таких як театри, філармонії, багато різних за тематикою музеїв. За умови грамотного менеджменту та інвестицій Харків можливо зробити туристично привабливим не лише для українців, а й для закордонних туристів.

Щодо області ситуація трохи інша. Перспективним є напрямок подієвого туризму. Прикладом цього можуть бути фестивалі, такі як «Весілля в малинівці» (Чугуївський район), «Олексіївська фортеця» (Первомайський район), виставка- демонстрація авіаційної техніки в Коротичі (Харківський район) та багато іншого. Окрім цього є можливість для розвитку еко-туризму, проведення піших та вело-походів, а в деяких районах - мисливський та рибальський туризм. В районних центрах, таких як Чугуїв або Ізюм, ситуація з внутрішнім туризмом набагато краща, оскільки ці міста мають багату історичну спадщину і доволі розвинену транспортну інфраструктуру. В той же час у віддалених селах проблеми з транспортом набагато серйозніші, і деколи повністю відсутній мобільний зв'язок, немає жодного магазину чи кафе.

Окрім цього, слабка зацікавленість населення значно уповільнює розвиток цих видів туризму. Наприклад, етнофестиваль «Олексіївська фортеця» було закрито через брак коштів та складність проїзду; «Печенізьке поле» (Чугуївський р-н) було відмінено на час проведення антитерористичної операції, оскільки більша частина туристів приїздили з Луганської та Донецької областей з виставками народних промислів.

На даний момент, з розвитком і популярністю соціальних мереж, набуває сили новий напрямок туризму – фото та відео туризм. В цій галузі могли б бути конкурентоспроможними туристичні маршрути до таких

місце, як Шарівський замок (Богодухівський р-н), Краснокутський дендропарк (Краснокутський р-н), Харківська пустеля (Печенізький р-н) та багато інших. Але у більшості випадків ситуація складається таким чином, що до самих об'єктів немає прямого доступу громадським транспортом, і без наявності власного авто можливість проїзду значно ускладнюється.

Напрямок релігійного туризму у області розвинений на недостатньому рівні через брак інформованості населення. Прикладом цього є каплиця Спасів скит у селищі Первомайське (Змієвського р-ну), яка, до відносно недавнього часу, маючи досить цікаву історію виникнення, була забута і практично знецінена. Також можна взяти до уваги Борисо - Глібський жіночий монастир (сел. Водяне Змієвського р-ну), який, через брак транспортного сполучення, відвідують лише організованими заздалегідь автобусними турами.

Вирішенням проблем реалізації туристичного потенціалу Харківської області могло б бути :

- 1) Інформування населення, починаючи з шкільних закладів та заохочення до екскурсійних турів та окремих виїзних заходів.
- 2) Вирішення проблем зі сполученням транспорту.
- 3) Створення та прийняття державних програм по підтримці та розвитку внутрішнього туризму.
- 4) Заохочення до екскурсійної діяльності шляхом знижок та акцій на певні тури та маршрути.
- 5) Популяризація піших та велотурів з оглядом на підтримку іміджу здорової нації.

Підводячи підсумки хочу сказати що, Харківська область має великий рекреаційно - туристичний потенціал. В області перспективні майже усі напрямки туризму, однак слабка інфраструктура з недостатністю сполучення і завищеними цінами на проїзд, відсутність грамотного маркетингу та незацікавленість держави у підтримці та захисті культурної

і природної спадщини краю поки що не дають змоги перетворити Харківщину на туристично розвинену область.

Література.:

1. Бондаренко С. 50 живописных мест Слобожанщины для туризма и семейного отдыха. Харьков: ООО "Издательство "Теленеделя-Харьков", 2010. - 100с. Гречко Д. С. Свистун Г.Є. Деякі питання вивчення лісостепових городищскіфського часу на Сіверському Дінці // Археологія. 2006. № 4. С. 18-29.
2. Семененко А.О. Муромцева, Ю.І. Маловідомі рекреаційні ресурси Харківської області. Географія та туризм: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (26 лютого 2019 р., м. Харків), 2019. ХНПУ.- С. 190-194
3. Фуке М. К. Про городища скіфської доби на Харківщині // ЗВУАК.К.,1930. Т.1. С.91-111.

Розділ 5 Соціально-економічні та демографічні проблеми сучасності.

УДК 911.37

Юлія Ігорівна Муромцева
к.екон. н., доцент, доцент кафедри географії і
методики викладання географії,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
м. Харків

ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ – ЯК АТРИБУТ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НЕОБХІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Становлення української державності кожного історичного періоду проходить крізь низку проблем та викликів. У 1949 р. український письменник, державний та політичний діяч В. Винниченко у своєму творі «Заповіт борцям за визволення» визначав державність «як комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компактну цілість та забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому. Державність — це устрій всього матеріального і духовного буття цілого народу.. Нація без державности є покалічений людський колективний організм... Адже, як і у всякої індивідуальної істоти на землі найперша потреба — це зберегти своє життя, забезпечити його розвиток, передати спадщину в наступні покоління, так і для кожної нації власна держава є найкращим засобом збереження життя і розвитку...» [12].

Отже, ключовою фігурою державності є нація, народ, що мешкає на власній території з визначеними кордонами. Поряд з такими ознаками та атрибутами держави, як територія, кордони, міжнародне визнання, державна влада, система права, армія, мова, релігія, прапор, герб, національні герої, пісня, кухня, одяг, тощо, можна віднести і *перепис населення*. . Переписи населення мають багатовікову передісторію. Перші згадки про переписи

населення з'явилися на територіях перших державних утворень - у 3800 р. до н.е. у Вавилоні та у 3000 р. до н.е. у Китаї. Обліки населення здійснювалися також у Стародавній Греції, Японії, Стародавньому Римі, Месопотамії. Тодішня мета переписів була досить прагматична — одержати відомості, необхідні для стягування податків і визначення чоловіків, придатних для військової служби. Згодом, із ускладненням суспільних завдань, на переписах стали враховувати значно більше ознак. Сучасний перепис населення - це спеціальна науково організована операція, метою якої є отримання вірогідних даних про чисельність, склад і розміщення населення країни на певний момент часу. Тільки всебічні знання про народ, його етнічні витоки, міграції, кількість, характеристики за статтю, віком, освітніми, економічними, релігійними, сімейними та іншими якостями дають змогу ефективно вирішувати суспільні завдання, попереджати конфлікти, прогнозувати та планувати майбутні соціально-економічні заходи. Без достовірних даних неможливо спрогнозувати наслідки соціально-економічних реформ – пенсійної, освітньої, медичної, децентралізації, а також сформулювати виборчі списки [8]. Також повна і точна інформаційна база про населення необхідна освітянам і науковцям різних спеціалізацій для педагогічної та дослідницької діяльності за актуальними даними. Такою всеохоплюючою інформаційною базою про населення були та залишаються переписи населення.

Проблемами вивчення переписів населення, розробкою їх програм, обробкою та інтерпретацією результатів займаються багато вчених демографів, статистиків, економістів. Міжнародні рекомендації щодо проведення переписів населення формує Статистична комісія ООН. В Україні над цими питаннями працюють Державна служба статистики, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України [1], [2], [3]. Історією проведення переписів на території сучасної України та аналізом результатів перепису займалися такі вчені як Лібанова Е.М., Стешенко В.С., Прибиткова І.М., ГФ Турченко, В Ткач, В Скляр, О.Г. Корнус, Д.В.

Овчаренко, О.І. Кремень, М. Заблоцький, С. Білан, М. Козловець, Л. Мельник та багато інших.

На сьогодні в Україні в міжнародно визнаних кордонах проводився лише один – Всеукраїнський перепис населення 2001 року, а другий, який мав пройти через десять років, як рекомендує Статистичний відділ ООН, весь час відкладався.

На початку ХХ ст. український етнос, як основне населення на теренах в межах сучасної України, займали 6-те місце в Європі та 12-те у світі за чисельністю – 26,9 млн. чол. за даними статистика Ханса Рослінга (див рис. 1). Проте, через відсутність державності в Україні, переписи українського етносу проводилися у межах існуючих на той момент інших державних утворень.

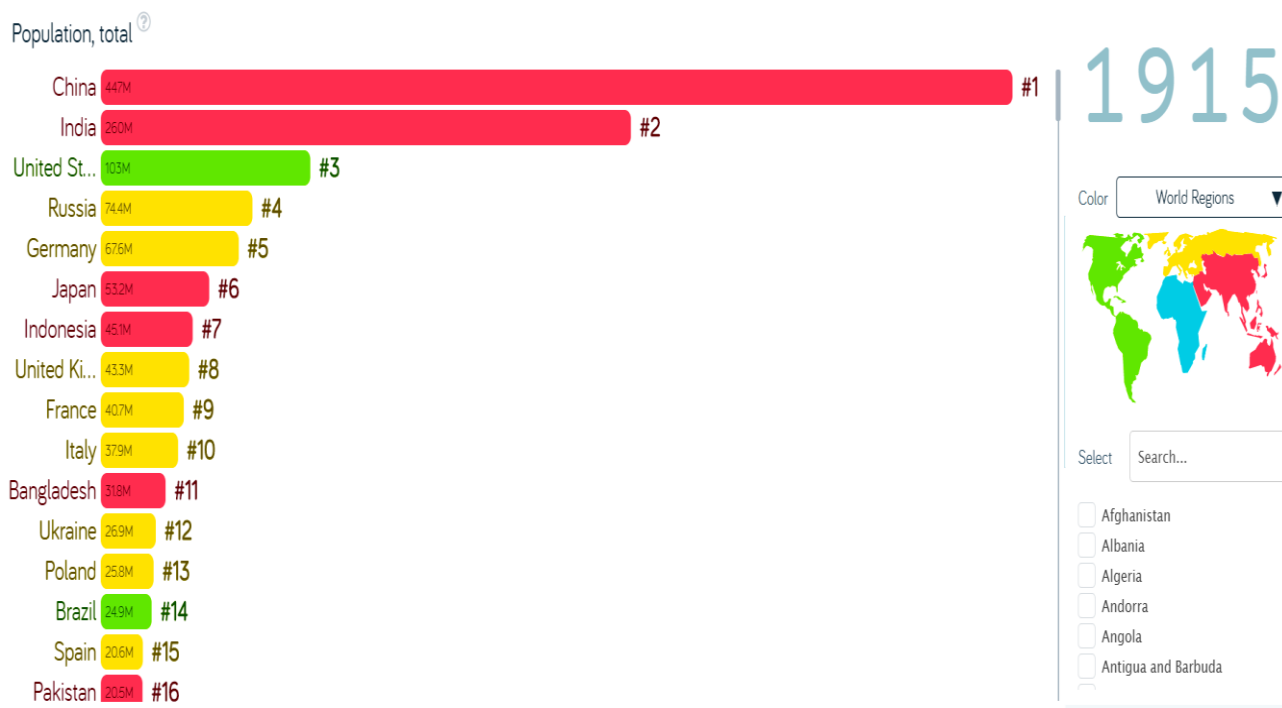

Рис. 1. Чисельність населення країн світу у сучасних межах на 1915 рік.

Інтерактивні дані: [https://www.gapminder.org/tools/#\\$state\\$time\\$value=1915::&chart-type=barrank](https://www.gapminder.org/tools/#$state$time$value=1915::&chart-type=barrank)

Відтворити дані про населення України в її нинішніх кордонах до початку ХХ століття досить важко. По-перше, в адміністративно-територіальному аспекті велика (Центральна та Східна) частина сучасної України входила до складу губерній тодішньої Російської імперії. Їхній склад

і кордони не були постійними, вони змінювалися, що ускладнює зіставний облік стосовно сьогоднішньої території країни. По-друге, Західні регіони сучасної України раніше входили до складу інших держав — Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії. Одержати щодо них більш надійні дані про чисельність населення, особливо у XVIII—XIX століттях, ще складніше [10].

Як зазначає далі Енциклопедія Українознавства [10]: «на українських землях можна було довідатися про населення та його розподіл на суспільні групи з реєстрів осіб, що мали платити податки: у Речі Посполитій, на Гетьманщині й у Російській імперії. В Козацько-Гетьманській державі переписи населення мали здебільше фіскальний характер (т. зв. «Переписні книги» 1666 р.). У XVIII ст. «ревізії» провадилися досить часто, але переважно охоплювали лише певні місцевості (полки) або ж окремі групи (стани) людности. Перший загальний перепис населення був проведений у 1723 р. Другий докладний перепис населення (чоловічого) Гетьманщини був у 1763 р. Так званий «Рум'янцівський Опис» всього (чоловічого й жіночого) населення Гетьманщини відбувся протягом 1765—69 рр. (але він не був закінчений і зведений). Для українських земель у Російській імперії цінними є ревізії, їх було 10 (у тому числі в Україні, крім Слобідської, де вони були й раніше, у 1782, 1795, 1811, 1815, 1833, 1850, 1857 рр.), вони враховували населення, що мало платити податки, подавали його чисельність з розподілом на стани, міське і сільське населення та (у XVIII ст.) національність. У 1857, 1863 і 1885 рр. здійснено ще 3 адміністративно - поліцейні переписи населення».

Єдиним загальним у Російській імперії був перепис населення 1897 року, який здійснив Центральний Статистичний Комітет у Петербурзі. Він базувався на тих же принципах, що і сучасні переписи. Перепис населення 1897 р. мав низку недоліків, неясну класифікацію професії, помилкові дані про мову на деяких окраїнах України (на україно-білоруському пограниччі й

у північній Чернігівщині); підсумки перепису опубліковано лише частково і по великих адміністративних одиницях (губерніях і повітах). Незважаючи на всі хиби, перепис населення 1897 р. залишився єдиним поважним джерелом для ознайомлення зі складом 85% населення українських земель на кінець 19 ст. Матеріали перепису оброблялися вручну протягом 8 років. Результати перепису 1897 року опубліковано для всієї імперії і для поодиноких губерній; деякі його матеріали опрацювало у 1920-их рр. Центральне Статистичне Управління (ЦСУ) УРСР.

Перший перепис населення в СРСР 28. 8. 1920 має обмежене значення, бо його проведено не по всій території України і в умовах громадянської війни, до того ж чимало осіб відмовилося від реєстрації або подало невірні дані. Перший загальний перепис населення в СРСР проведено 17. 12. 1926. Він був добре підготований і назагал об'єктивно проведений. Особиста картка для опитуваних містила 14 запитів, у тому числі про національність і мову, місце народження, докладні запити про зайняття, писемність й освіту; натомість не питали про релігію. Дані перепису 1926 р. найцінніші з усіх переписів населення на Центральних і Східних Землях; вони також найдокладніше опубліковані й розроблені ЦСУ як СРСР, так і УРСР.

За урядовою версією перепис населення СРСР від 6. 1. 1937. було проведено з грубими порушеннями основ статистичної науки та урядових інструкцій, і тому розпорядженням Ради Народних Комісарів СРСР від 25. 9. 1937 його було анульовано ще до публікації підсумків. Насправді це зроблено тому, що перепис виявив жахливі втрати людності. У вересні 1937 року постановою Раднаркому, підписаною Молотовим, організацію січневого перепису визнано незадовільною, а результати — «дефектними». Цією самою постановою було наказано провести новий перепис населення в січні 1939-го. У дусі тих часів керівників перепису оголосили ворогами народу й репресували. У Києві закрили створений ще 1919 року перший у світі Демографічний інститут, а його директор академік М. Птуха майже два роки

просидів у Лук'янівській в'язниці. Вісімнадцять років провів у таборах ще один визначний український демограф — Ю.Корчак-Чепурковський. Перепис населення 17. 1. 1939 також не був опублікований, за винятком найзагальніших даних — офіційно через початок війни 1941 р., фактично тому, що він був сфальсифікований.

Перепис 1959-го проводили в період хрущовської відлиги, і, порівняно з наступними — 1970 і 1979 рр., — отримані дані було подано найповніше. Перепис населення в СРСР від 15.1.1959 фіксує 15 ознак населення. Порівняно з 1926 р. пропущено запит про місце народження (щоб не дати інформації про міграційні процеси), відносно докладно розроблено дані про віковий, соціально-професійний і родинний склад населення. Підсумки перепису подає УЦС СРСР досить скупо («Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 г.», тт. 1—15 — по 1 т. для кожної республіки, 1962-63) і тільки по великих адміністративних одиницях (республіках, краях, областях), що дуже утруднює порівняння результатів цього перепису населення з переписом 1926 року. Національність і рідну мову населення подано правильно лише для УРСР, натомість сфальшовано на українських землях поза межами УРСР, а також чисельність українців у діаспорі [11].

Що стосується Західних земель України, то в Австрії переписи населення провадилися з 1818 р., в Угорщині з 1850 р. Докладнішими були переписи населення 1857, 1869, зокрема 1880, 1890, 1900 і 1910 рр. (останні 4 відбувалися 31. 12 відповідного р.). Підсумки переписів населення були публіковані й розроблені у численних виданнях Центральної Статистичної Комісії у Відні, Угорського Статистичного Уряду в Будапешті, а також крайовими статистичними установами для Галичини і Буковини. Їх подали по повітах, а частково (з 1880) і по громадах. У переписах населення Австро-Угорщини не питали про національність, лише про мову і віровизнання. Мовний склад населення був представлений невірно тому, що не визнавав єврейської мови та через те, що адміністрація (польська в Галичині й

угорська) провадила переписи населення не на користь українців; проте його можна було виправити на підставі даних про віровизнання.

Переписи населення на Західній Україні після 1918 р. у Польщі було проведено 30. 9. 1921 і 9. 12. 1931. Перепис 1921 р. реєстрував національність, а перепис 1931 — рідну мову. Підсумки переписів населення 1921 р. опубліковано і розроблено детальніше (національну й віросповідну структуру за поодинокими оселями), 1931 - тільки за повітами в обох переписах населення [10].

У Чехословаччині переписи населення проведено 15. 2. 1921 і 1. 10. 1930. Вони реєстрували всі важливіші прикмети населення, у тому числі національність і віровизнання, і були детально опубліковані. Національні відносини на Західному Закарпатті (у Словаччині) подано невірно: частину українців зменшено на користь словаків.

У Румунії перепис населення проведено 19. 12. 1930 і опубліковано головні його підсумки по повітах і громадах. Національну належність населення подано подвійно: за рідною мовою і за національністю (етнічним походженням). Чисельність українців применшена на користь румунів [10].

По другій світовій війні переписи населення проведено у державах, до складу яких входять окраїни Західної України: Польщі (1946, 1950, 1960), Чехословаччині (1947, 1961) і Румунії (1948, 1956, 1966). У цих державах не реєструється тепер віровизнання населення; у Чехословаччині й Румунії реєструється його національність (в обох державах переписи подають надто низьке число українців), переписи населення у Польщі не беруть до уваги ні національної, ні мовної структури людности. Чотири повоєнні переписи в СРСР — 1959-го, 1970-го, 1979-го і 1989-го років, охоплювали всю територію сучасної України.

Отже, історичні дані переписів населення України мають розпорошений характер через наявність різних програм переписів населення,

різний час їх проведення, різних "власників" інформації, закритість та недоступність деяких даних. .

Необхідність проведення Другого Всеукраїнського перепису населення диктується не лише міжнародними зобов'язаннями України перед ООН, а й негативними соціальними змінами, що відбулися після 2001 року[13].

Переписи населення дають відповідь не лише на питання «Скільки нас?», а й на питання «Хто ми і звідки ми?». Актуальна інформація перепису населення також є точною базою для прогнозування населення не лише за його чисельністю, а у розрізі різних соціальних, демографічних, етнічних, економічних та територіальних груп. Упродовж останніх 19 років в Україні з'явилися такі проблеми та реалії, для розв'язку яких конче необхідні дані перепису населення.

1. Починаючи з 90-х років ХХ ст. та впродовж 2000-х років в Україні активно відбуваються якісні та кількісні зміни у *міграційних процесах*:

- посилилася трудова міграція за кордон;
- збільшився «відтік мізків» з України [9];
- у зв'язку із окупацією Російською Федерацією Криму та Донбасу з'явилися нові категорії мігрантів – внутрішньо переміщені особи (ВПО) [7], а також поживалася внутрішня і маятникова міграція з прилеглих до ООС територій. Перепис населення дасть повну і точну відповідь про вік, стать, освіту, джерела доходів мігрантів та багато інших аспектів якості населення, які варто знати, формуючи міграційну та соціальну політику в країні.

2. Останні відомості про *етнічний та мовний склад населення* датуються 2001 роком, що вже наближається до довжини покоління (26 років). За 19 років поглиблення глобалізації та міграції на українських теренах померли та народилися нові громадяни України, національну ідентичність яких вже важко встановити. Для запобігання мовно-етнічних конфліктів також важливо оперувати точною інформацією про

етнічні групи населення в країні, їх компактне чи дисперсне розселення, демографічний склад.

3. . У зв'язку із окупацією Криму та Донбасу тимчасово стає неможливим проведення перепису населення в міжнародно визнаних *кордонах* України, а отже, втрачається інформація про кількість та якість населення цих територій.
4. В Україні невпинно відбувається *старіння населення*, тобто зростає частка осіб пенсійного віку. Точні дані про осіб за статтю, віком, міськими чи сільськими поселеннями, адміністративно-територіальними одиницями необхідні для проведення справедливої пенсійної реформи, вирішення питання щодо пенсійного віку в Україні, тощо.
5. Перепис також слугує точною інформаційною базою для проведення місцевих та всеукраїнських *виборів*, отже, цю базу також треба оновити.

Окрім наведених проблем та нових реалій у суспільстві з'явилися і нові більш ефективні можливості проведення переписів населення та їх оприлюднення, візуалізації та інтерпретації.

1. Так, сучасні переписи у світі проводять за комбінованою схемою – тобто поєднують традиційний перепис шляхом обходу домоволодінь рахівниками із сучасними інформаційними можливостями – залученням цифрових технологій (самоореєстрація через мобільні пристрої, мережу Інтернет), залученням дронів для підрахунку чисельності населення на окупованих територіях, тощо;
2. З'явилися інноваційні методи, що прискорюють обробку даних – сканування, інтелектуальне розпізнавання символів, автоматичне кодування та статистична обробка big data) [5];
3. Картографічні інновації – застосування GPS, GIS. Статистична, картографічна і географічна сфери діяльності гармонічно взаємопов'язані, оскільки географічні дослідження ґрунтуються на офіційних статистичних даних. У свою чергу, географічні методи досліджень та картографічне моделювання є ефективними методом в

багатьох видах професійної діяльності із застосуванням статистичних даних та їх оприлюднення (прогнозування та планування демографічних та соціально-економічних досліджень, поширення й використання їх результатів).

Статистичні організації розвинених країн світу одними з перших стали використовувати GIS -технології. «Цифрові методи дозволяють удосконалити планування та управління статистичною діяльністю, подачу та використання статистичних даних у формі профільних наборів геопросторових даних як невід'ємної складової загальної інфраструктури даних. Зважаючи на це, Державна служба статистики України та Укргеодезкартографія започаткували поетапне впровадження ГІС у статистичну діяльність. Важливою складовою даного процесу стало створення базових наборів цифрових векторних карт на територію областей та районів і цифрових адресних планів населених пунктів для підготовки й проведення Всеукраїнського перепису населення як компоненти Всесвітньої програми переписів населення й житлового фонду раунду 2010 року» [4].

Отже, Україна, як суб'єкт державності, потребує оновленої статистичної інформації про населення. Необхідність цього зумовлена демографічними, етнічними, соціальними, економічними та політичними процесами, що відбувалися з часів Першого Всеукраїнського перепису населення, та управлінням ними. Сучасні технології дадуть змогу провести Другий Всеукраїнський перепис населення швидко та вчасно, а також обробити і оприлюднити необхідну державі інформацію.

Література:

1. Всеукраїнський перепис населення: методологія та організація: Навч. посіб. / Під заг. ред. В.О.Парфенцевої. - К.: Вид-во Держкомстату України, 2001. - 336 с.
2. Дані перепису населення <http://www.ukrcensus.gov.ua/>
3. Закон України Про Всеукраїнський перепис населення // http://www.ukrstat.gov.ua/Zakon/ukr/perep_u.html

4. Картографічне та геоінформаційне забезпечення всеукраїнського перепису населення 2013 р. — Ю. О. Карпінський, А. А. Лященко, Р. І. Сосса, О. М. Федунків, Ж. В. Форосенко, М. В. Горковчук. Вісник геодезії та картографії. - 2012. - № 6. - С. 25-32.
5. Лібанова Е.М., Вернер І.С. Про наукове забезпечення проведення перепису населення. Стенограма співдоповіді на спільному засіданні Президії НАН України та Колегії Державної служби статистики України 4 квітня 2018 року Режим доступу: <https://doi.org/10.15407/visn2018.06.035>
6. Лібанова Е. М. Україна повинна провести перепис населення до 2020 року. Режим доступу: <https://zn.ua/UKRAINE/ukraina-dolzhna-provesti-perepis-naseleniya-do-2020-goda-libanova-263543.html>
7. Муромцева Ю.І. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону «Економіка»: Збірник наукових праць /За заг. ред. акад. АПН України І.Ф. Прокопенка. - Харків: ХНПУ, 2015.-Вип.15.-200 с.- С.69- 77
8. Муромцева Ю.І. Демографія. Навчальний посібник Київ: Кондор, 2006.-300с.
9. Нікітенко Л.О. «Відтік мізків» та його наслідки для України. Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір, 2019. С. 245-249. <http://journals.donnu.edu.ua/index.php/lsoUk/article/view/6822>
10. Переписи населення. // Енциклопедія Українознавства т. 6.-Львів, 1996 С.2011-2013
11. Прибиткова І. Демографічна ситуація в Україні у дзеркалі Всеукраїнського перепису населення 2001 року // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2002. - № 3. - С. 133-142.
12. Святоцький О.. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення <http://www.golos.com.ua/article/314085>
13. Трощинський В. П., Кравченко М.В. Перепис населення як інструмент інформаційного забезпечення управлінської діяльності. Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку. Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, присвяченої 100-річчю державної служби в Україні (Київ, 25 травня 2018 р.) т. 5.- К, 2018, С. 3-5. Режим доступу: <http://academy.gov.ua/pages/dop/150/files/2ed7ac0c-5432-4765-bf95-976434aef39e.pdf>

*Олена Олексіївна Афоніна,
к. геогр. н., доцент, доцент кафедри
географії, туризму та спорту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
м. Ніжин*

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

У сучасних умовах соціально – економічного розвитку особливої уваги набуває трудовий потенціал, який являє собою сукупну робочу силу і сукупну суспільну спроможність населення до праці. Особливо гострою залишається проблема трудового потенціалу сільського населення. В даний час відбувається кількісне і якісне погіршення трудового потенціалу сільських територій України. Сучасні проблеми зайнятості та неефективного використання трудових ресурсів загострюються демографічними проблемами, що викликає зниження рівня життя сільського населення, яке веде до зниження його трудового потенціалу. Демографічні характеристики впливають на структуру сільської громади і соціальну характеристику сільського населення. Їх вивчення дає можливість встановити головні тенденції зміни чисельності і складу сільського населення, розкрити соціальну мобільність і адаптивність певних верств до сучасних економічних умов життя.

Різноманітні аспекти проблеми формування та управління трудовим потенціалом досліджували українські: Д. Богиня, В. Бугайчук, І. Горбачова, О. Грішнова, В. Дієсперов, М. Долішній, М. Жибак, Г. Завіновська, С. Засанська, С. Злупко, О. Іляш, Е. Лібанова, В. Лич, М. Малік, Л. Михайлова, М. Новікова, С. Обіход, Т. Олійник, В. Онікієнко, І. Прокопа, П. Саблук, О. Шкільов, К. Якуба та зарубіжні вчені: Л. Едвінсон, М. Мелоун, К. Свейбі, Т. Стюарт, Ф. Тейлор та інші. З урахуванням усієї різноманітності і науково – практичної цінності наявних розробок, недостатньо вивченими залишаються

фактори формування трудового потенціалу сільських територій України в сучасних умовах.

Мета статті – виявити вплив факторів на розвиток трудового потенціалу сільських територій України.

Трудовий потенціал сільських територій визначає ефективність функціонування господарюючих суб'єктів. Для вивчення проблем його розвитку і формування в сучасних соціально – економічних умовах необхідна оцінка кількісних і якісних показників трудових ресурсів сільської місцевості (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників, що характеризують трудові ресурси сільських територій України (складено автором за даними [2;6;7-11])

Показники	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Чисельність сільського населення, тис осіб у т. ч.	13325,3	13244,7	13171,4	13084,6	12965,7
У віці молодшому за працездатний	2336,5	2333,5	2333,4	2329,4	2307,0
У працездатному віці	7911,9	7855,4	7792,1	7707,6	7605,9
У віці старшому за працездатний	3076,9	3055,8	3045,9	3047,6	3052,8
Середньорічна чисельність зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві, тис осіб	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6
Рівень зайнятості у сільській місцевості, %	55,9	55,1	54,9	54,4	55,0
Рівень безробіття у сільській місцевості, %	9,5	9,4	9,7	9,9	9,2
Середньомісячна заробітна плата у сільському, лісовому та рибному господарстві, грн	2556	3309	4195	6057	7557

На зміну демографічних показників впливає трансформація трудових ресурсів, що пов'язано з їх природним рухом і впливом цього процесу на

забезпечення сільськогосподарських організацій кваліфікованими кадрами. Несприятлива демографічна ситуація в сільській місцевості негативно позначається на забезпеченості аграрної сфери трудовими ресурсами.

Дані табл. 1 засвідчують щорічне скорочення чисельності сільського населення країни (з 2014 по 2018 рр. чисельність сільського населення скоротилася на 359,6 тис осіб). У 2018 р. мешканців сільських територій було майже 13 млн осіб, що становило 30,9% від усього населення країни.

Однією з проблем трудового потенціалу сільського населення України є кількісне поповнення трудових ресурсів села. У 2018 р. чисельність сільського населення працездатного віку становила 7605,9 тис осіб, а населення молодше працездатного віку – 2307,0 тис осіб. З 2014 по 2018 рр. чисельність населення працездатного віку скоротилася на 4,0%, молодше працездатного віку – на 1,3%, старше працездатного віку – на 0,9%. Оскільки динаміка групи молодше працездатного віку (0 – 15 років) визначає подальші зміни чисельності та структури сільського населення, це явище необхідно розглядати як негативну передумову. Динаміка даної вікової групи обумовлює подальші зміни чисельності населення працездатного віку. Виявлене скорочення призводить до відповідних кількісних і якісних змін соціальної структури сільського населення, а в подальшому – трудових ресурсів села.

Ускладнює процес розвитку трудового потенціалу сільських територій стан ринку праці. Рівень загального безробіття у сільській місцевості України у 2018 р. склав 9,2%. До групи регіонів з найбільш напруженою ситуацією на сільському ринку праці (рівень зайнятості населення менше 50%) належать чотири області України: Волинська, Донецька, Кіровоградська, Тернопільська. У 12 регіонах України рівень зайнятості понад 55,0%, тобто перевищує середнє значення в країні. Першість за рівнем безробіття у 2018 р. зберігалась за Донецькою областю (19,1%). Гранично допустимий, за міжнародними оцінками, рівень безробіття перевищено у Полтавській (15,4%), Волинській (12,9%), Кіровоградській (12,2%), Луганській (11,8%),

Житомирській (11,7%), Запорізькій (11,7%), Черкаській (10,8%), Тернопільській (10,7%), Чернігівській (10,5%) областях [2]. У 2018 р. чисельність економічно активного сільського населення становила 5604,7 тис осіб, що складає 31,6% від загальної кількості економічно активного населення країни.

Зайнятість сільського населення у неформальному секторі економіки вища на відміну від мешканців міських поселень: з 3,5 млн осіб зайнятих у неформальному секторі у 2018 р., 55% склали жителі сільських територій [2]. Протягом останніх 10 років, незважаючи на активну участь мешканців сільських територій в неформальному секторі, доходи міських жителів перевищували доходи жителів сільських поселень. У міських жителів питома вага грошових доходів у наявних ресурсах становила 94,5%, у сільських – 85,3%. Питома вага вартості негрошових надходжень у сільського населення вища (14,5%), ніж у міського (5,5%). У жителів сільських територій розмір не грошових надходжень оцінюється у 7929,53 грн (середній розмір сільського домогосподарства 2,17 особи) [1].

Трудовий потенціал сільських територій України знаходиться під дією факторів, що впливають на його відтворення. За період 2014 – 2018 рр. скорочення чисельності сільського населення за рахунок природного фактору досягло 465,5 тис осіб. Зменшення кількості жителів сільських територій відбулось здебільшого в результаті перевищення рівня смертності над народжуваністю (на 40,4%). Найвищі коефіцієнти смертності у 2018 р. були зафіксовані у Чернігівській (26,7 ‰), Сумській (24,4 ‰), Хмельницькій (21,2 ‰) областях, найнижчі – в Закарпатській області (12,2 ‰) [5].

Тривалість життя населення сільських територій зростає з 2008 р. Протягом досліджуваного періоду (2014 – 2018 рр.) тривалість життя сільського населення збільшилася на 0,75 року і становила 70,47 років [5].

Одним з важливих факторів, які зумовлюють зміну чисельності населення країни і його перерозподіл між окремими регіонами та типами поселень, є міграція населення, яка має різну інтенсивність, спрямованість та

тривалість. Сільська молодь є активним учасником міграційних процесів. У 2018 р. високою міграційною активністю характеризувалася вікова група 20 – 24 роки (міграційний оборот склав 49,2 тис осіб) [5]. Для сільських територій – донорів трудових мігрантів такий процес призведе до незворотного відтоку фахівців і сприятиме подальшому послабленню трудового потенціалу сільських поселень.

Здоров'я населення є важливим фактором розвитку трудового потенціалу сільських територій. На тлі підвищення темпів приросту загальної захворюваності, підвищилися темпи приросту первинної захворюваності (кількість вперше виявлених випадків захворювань), отже, показники захворюваності населення України продовжують зростати. Кількість закладів охорони здоров'я продовжує скорочуватись (здебільшого в сільській місцевості), що знижує доступність медичних послуг для окремих категорій населення. Протягом 2014 – 2018 рр. кількість лікарняних закладів у сільській місцевості України зменшилась у 2 рази [4].

В процесі аналізу трудового потенціалу сільського населення істотне значення має рівень освіти, який є одним з основних критеріїв його оцінки. Спостерігається тенденція зниження якісних характеристик трудового потенціалу сільських територій, що обумовлено зміною професійно–кваліфікаційної структури випускників закладів вищої освіти і не відповідає потребам ринку праці. Розширення системи вищої освіти за рахунок швидко зростаючого комерційного сектору вплинуло на зниження його якості, враховуючи знижені вимоги як в процесі прийому абітурієнтів на комерційні відділення, так і в подальшому процесі їх навчання.

З-поміж інших важливих факторів, що визначають розвиток трудового потенціалу сільських територій України – оплата праці. З 2014 по 2018 рр. середньомісячна нарахована заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві зросла майже у 3 рази і склала 7557 грн. У даній галузі господарства заробітна плата зростає більш високими темпами, ніж в цілому в економіці країни, проте як і раніше залишається на досить низькому рівні і

складає 73,4% у 2014 році і 85,2% у 2018 році від середньої в економіці країни. Це свідчить про перевагу організацій агропромислового комплексу на ринку праці, що дозволяє їм конкурувати з іншими роботодавцями у процесі залучення висококваліфікованих кадрів.

Забезпеченість житлом впливає на формування трудового потенціалу сільського населення. На початок 2019 р. житловий фонд сільських територій склав 387,8 млн м² загальної площі. У порівнянні з 2014 р. житловий фонд сільських поселень збільшився на 9,8 млн м², що стало можливим здебільшого за рахунок індивідуального сектору. Рівень благоустрою сільських помешкань зростає, але повільними темпами. Його відставання від рівня благоустрою міських поселень змінюється в межах від 1,5 (опалення) до 5,7 разів (гаряче водопостачання). У 2018 р. забезпеченість населення загальною площею житлових приміщень склала 19,5 м² [3]. Розвиток соціальної інфраструктури дає можливість закріпитися населенню в сільській місцевості та впливає на підвищення трудової активності працівників сільського господарства, зростання виробництва продукції і ефективність економіки сільських територій.

Проведене дослідження демонструє дефіцит трудових ресурсів, що виявляється в тривалому процесі відтоку кваліфікованих кадрів на тлі загального погіршення демографічної ситуації в сільській місцевості. Тому для формування трудового потенціалу необхідний комплексний і рівномірний розвиток не лише сільських територій, а й агропромислового виробництва.

Література:

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Частина I. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/06/zb_vrdu2018.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
2. Економічна активність населення України 2018. Статистичний збірник. Київ, 2019. URL:

- http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
3. Житловий фонд України. Статистичний збірник Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_jf_2017_pdf.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році. Статистичний збірник. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
5. Населення України за 2018 рік. Демографічний щорічник. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ukr_2018.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
6. Праця України у 2018 році. Статистичний збірник. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_pu2018_pdf.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
7. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2015 року. Статистичний збірник. Київ, 2015. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/07/zb_rpnu2015xl.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
8. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2016 року. Статистичний збірник. Київ, 2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_rpnu2016xl.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
9. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник. Київ, 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_rpnu2017xl.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
10. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2018 року. Статистичний збірник. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_rpnu2018xl.pdf (дата звернення: 17.02.2020)
11. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2019 року. Статистичний збірник. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_rpnu2019.pdf

*Наталія Миколаївна Проценко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних технологій,
консалтингу і туризму,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
м. Харків*

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ

В останні роки загальною стала думка про те, що ефективність економічного розвитку сучасних країн у великому ступені залежить від ресурсів, вкладених в людський капітал, без якого неможливо забезпечити поступальний розвиток суспільства. Підтвердженням цьому є стрімкий розвиток провідних країн світу, що призвів до виникнення нової економіки – інноваційно-інвестиційної, яка характеризується інтелектуалізацією праці, глобальними комунікативно-інформаційними системами, новітньою технікою та технологіями, що докорінно змінюють роль людини у суспільному виробництві.

У доповіді Світового банку 2006 р. один з головних висновків полягав в тому, що в міру зростання рівня економічного розвитку знижується внесок природних ресурсів в створення суспільного багатства. Одночасно відбувається збільшення вкладу нематеріальних активів, до яких в основному відносяться різні складові людського капіталу. В найбільш розвинених країнах світу відносна роль нематеріального капіталу особливо велика, в той час як частка природного капіталу складає всього 0-3 % суми національного багатства країни. Наприклад, в Швеції цей показник максимальний – 87 %, Франції – 86,3 %, Фінляндія – 82,7 %, Сполучених Штатах Америки – 81,5 %, Канаді – 72,6 %, Японії – 69,2% [1, с. 20-21].

Нагромадження людського капіталу – багатоаспектний і безперервний динамічний процес, який має свої особливості на кожному з рівнів економічної системи та відбувається під впливом багатьох факторів. Формування і чисельність людського капіталу безпосередньо залежать від

чисельності населення, статевого та вікового складу. Сьогодні демографічні відмінності визначаються ростом населення у країнах, які розвиваються та у яких має місце потужний демографічний вибух, на противагу значному зниженню народжуваності у розвинутих країнах та у країнах, де доволі високий інтелектуальний рівень громадян сполучається із надто повільними темпами поліпшення якості їх життя, – тут з усією гостротою проявляється демографічна криза. Серед останніх – Україна, де незадовільний перебіг демографічних процесів висунув перед суспільством складні соціально-економічні завдання.

Тенденції зниження чисельності населення України супроводжуються наростанням кризових явищ, які пов'язані з дефіцитом робочої сили. На протязі 2000-2018 рр. чисельність населення України скоротилася з 49400,0 тис. осіб до 42153,2 тис. осіб, або на 14,7 % (лише тільки за 2018 р. чисельність населення країни скоротилася на 233,2 тис. осіб). Також варто відмітити, що від демографічної кризи найбільше потерпає українське село. Чисельність сільського населення країни за цей же період зменшилася з 16055,0 тис. осіб до 12896,5 тис. осіб, або на 19,7 % [2]. Таким чином, загальна кількість населення повільно, але стабільно зменшується, до того ж, темпи зниження чисельності сільського населення випереджають темпи зниження кількості населення в країні. Варто звернути увагу ще на такий факт: якщо на протязі 2000-2013 рр. спостерігалась чітка тенденція до зниження від'ємного показника природного руху населення, то починаючи з 2014 р. йде процес стійкої депопуляції, тобто зменшення населення в результаті природного руху, причому ця тенденція посилюється. На початок 2020 р. коефіцієнт природного руху населення України був від'ємний (-5,6), тоді як у США він дорівнює 3,3, Франції – 2, в Канаді – 2,7, Нідерландах – 1,4, Норвегії – 3,1, Великобританія – 2,7, Швеції – 2,7 [3].

Аналіз динаміки населення України на протязі 2000-2018 рр. висвічує цілу низку негативних тенденцій:

- ✓ кількість жінок перевищує кількість чоловіків майже на 13,7 %, що

загрожує погіршенням процесу відтворення населення. Для забезпечення простого відтворення сумарний коефіцієнт народжуваності, або середнє число народжених дітей на одну жінку, має бути не менше 2,15. В Україні цей показник дорівнює 1,374 (для порівняння: Швеція – 1,91, Великобританія – 1,87, Бельгія – 1,8, Франція – 1,97, США – 1,89 [7]);

✓ істотним проявом неблагополучного демографічного розвитку є не лише низький рівень народжуваності, але ще такий показник як інтенсивність смертності в найбільш активних і працездатних вікових групах (35-39 і 40-44 роки). Саме контингент цих вікових груп є основним компонентом сукупного людського капіталу країни. Проте, в 2017 р. з розрахунку на 1000 осіб економічно активного населення працездатного віку у найпродуктивнішій групі 35-44 роки смертність склала 1,39 особи, в той же час у віковій групі 15-34 роки – 0,8 особи [2];

✓ за усереднюю тривалістю життя наша країна займає 111 місце серед 190 країн світу і майже на 10 років цей показник нижчий ніж в Японії (83,5 років), у Франції (82,2 років), Канаді (82,0 років) [3];

✓ економічно активне населення працездатного віку скоротилося на 18,7 % [2].

Труднощі поглиблюються ще й тим, що, поряд зі скороченням чисельності населення, що знаходиться в економічно активних вікових групах, на ринку праці наростають структурні диспропорції. Дослідження, показало, що поряд із загальним недоліком пропозиції на ринку праці, перешкоджають і диспропорції в структурі підготовки кадрів. Найбільша кількість вакансій на протязі 2014-2018 рр. відмічається у таких групах: кваліфіковані робітники з інструментом (2014 р. – 6,4 тис. одиниць, 2018 р. – 13,8 тис. одиниць) та робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (5,2 тис. одиниць і 9,8 тис. одиниць відповідно), що в цілому характеризує рівень професійно-технічної освіти і серйозні проблеми в цієї сфері [4, с. 51]. В даний час є нестача кваліфікованої робочої сили,

втрата багатьма підприємствами найбільш кваліфікованих робітників та інженерно-технічних кадрів. Проте, якщо буде зберігатися існуюча структура випуску кадрів в перспективі буде наростати дефіцит кадрів із середньою і початковою професійною освітою при надлишку фахівців з вищою освітою

Однак структурні диспропорції можуть бути також обумовлені не тільки перебігами в системі освіти, а й старінням самого працездатного населення. Тільки з 2013 р. по 2018 р. у віковій групі 30-49 років кількість економічно активного населення скоротилось на 10,3 %, а це найбільш продуктивна робоча сила, що за роки праці отримала великий досвід, володіє трудовими навичками і високою кваліфікацією [5, с. 56; 6, с. 49]. Скорочення в зайнятості вікової групи 30-49 років буде мати для стану та перспектив ринку праці дуже велике значення, а саме зниження темпів зростання як сукупного ВВП, так і ВВП на душу населення.

Не можна обійти увагою ще одну складову розвитку людського капіталу – міграцію населення. З року в рік кількість людей, які залишають країну, зростає – тільки за 2018 р. міграційний потік зріс на 19,9 % [7, с. 176]. За даними спеціальної комісії ООН з міграції Україна входить у Топ-10 найбільших країн світу – постачальників трудових мігрантів в інші країни. Причому в загальній міграції зростає частка висококваліфікованих фахівців. Також в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції, збільшується чисельність українських студентів, причому багато хто не повертаються після закінчення навчання в Україну. Дуже цікавими є дослідження фахівців з міграції, які вважають, що особа, яка схильна до міграції, володіє вищим рівнем людського капіталу, ніж та, що веде стаціонарний спосіб життя. І в цьому випадку можна говорити про величезні інтелектуальні втрати країни.

Демографічна криза, що спостерігається в сучасній Україні, представляє собою одну з найсерйозніших загроз відтворення та розвитку людського капіталу. Крім скорочення загальної кількості населення будуть відбуватися і якісні зміни, головне з яких – старіння економічно активного і зайнятого населення. Під впливом демографічних процесів структура

населення в економічно активних вікових групах в найближчі десятиліття зрушиться в бік більш вікових осіб (50-70 років), тоді як частка молоді до 30 років становитиме менше чверті. Саме людський капітал є однією з найважливіших рушійних сил сталого економічного зростання і скорочення бідності. Тому, ключовим моментом політики держави повинне бути відношення до нематеріальних активів, якими володіє суспільство, і в першу чергу до людського капіталу. Подолання демографічних проблем і подальший поступальний розвиток України можливий тільки при комплексному державному підході до управління демографічними процесами.

Література:

1. Where is the Wealth of Nations: Measuring Capital for the 21st Century. The World Bank. Washington DC, 2006. URL: <https://siteresources.worldbank.org/INTEEI/214578-1110886258964/20748034/All.pdf> (дата звернення 21.02.2020).
2. Чисельність наявного населення України: публікації державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 19.02.2020).
3. Перспективи світового населення. Організація Об'єднаних Націй. Департамент з економічних і соціальних питань. Відділ народонаселення. URL: <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (дата звернення 19.02.2020).
4. Праця України у 2018 році: стат. збірник. Державна служба статистики України. Київ: ТОВ «Бук-Друк», 2019. 230 с.
5. Економічна активність населення України 2013: стат. збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2014. 197 с.
6. Економічна активність населення України 2018: стат. збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2019. 203 с.
7. Населення України 2018: демографічний щорічник. Державна служба статистики України. Київ, 2019. 187 с.

*Яна Геннадіївна Ткаченко,
студентка природничо-географічного факультету,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна*

*Олеся Григорівна Корнус,
к.г.н., доцент, завідувач кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна*

*Анатолій Олександрович Корнус,
к.г.н., доцент, доцент кафедри загальної та регіональної географії,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна*

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХВОРЮВАНOSTІ ТА ПОШИРЕНOSTІ ХВОРОБ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Хвороби органів травлення (ХОТ) є досить поширеними серед населення України, що зумовлено тривалою тенденцією до зростання даної групи патологій у загальній структурі захворювань. Зокрема за останні п'ять років поширеність хвороб органів травлення серед населення України зросла на 24,7%, первинна захворюваність – на 8,7%, а смертність від них – на 14%. За кількістю звернень пацієнтів до лікувально-профілактичних закладів, хвороби органів травлення посідають третє місце, п'яте – за кількістю госпіталізованих, восьме місце серед причин тимчасової непрацездатності. Ці нозології на сьомому місці серед причин первинного виходу на інвалідність та на четвертому серед причин смертності, після хвороб системи кровообігу, новоутворень і нещасних випадків. Найбільш розповсюдженими причинами смерті, на які припадає понад 70% усіх смертельних випадків, є фіброз і цироз печінки (52,1%), алкогольна хвороба печінки (9,6%) і судинні ураження кишок (9,6%) [9; 10].

Кількість людей з патологіями органів травлення щорічно зростає. За даними ВООЗ, ХОТ і далі посідатимуть одне з провідних місць у структурі

захворюваності населення, поряд із хворобами органів кровообігу. Це відбувається через низьку якість харчування людей, стреси, самолікування, несвоєчасне звернення до лікарів. В Україні за первинною захворюваністю ХОТ зайняла 7 місце, після хвороб органів дихання, системи кровообігу, травм, отруєнь та інших зовнішніх впливів, хвороб сечостатевої системи, захворювань ока та його придаткового апарату й хвороб кістко-м'язової системи. Показник поширеності ХОТ на 100 тис. населення України становив 16 733,0 й за останні 4 роки знизився на 1%. Показник уперше встановлених діагнозів становив 2563,1 на 100 тис. осіб і зменшився на 3% [9].

Захворюваність органів травлення посідає помітне місце і у структурі хвороб населення Сумської області, поступаючись лише хворобам системи кровообігу та органів дихання. Сумська область у загальноукраїнському рейтингу захворюваності населення на ХОТ посідає 2 місце за поширеністю хвороб та 6 місце – за первинною захворюваністю населення [6].

Складну медико-географічну ситуацію в Сумській області додатково загострюють значні темпи поширення хвороб органів травлення, високий рівень захворюваності населення, низький рівень медичного обслуговування та несвоєчасність звернення до лікувальних закладів. Враховуючи те, що аналіз тенденцій захворюваності та поширеності хвороб органів травлення серед населення є важливою складовою планування стратегічних напрямів розвитку медичного обслуговування, основою для розробки ефективної науково обґрунтованої системи збереження та зміцнення здоров'я, суспільно-географічне дослідження регіональної захворюваності населення на сучасному етапі є досить актуальним.

Більшість наукових праць з цієї проблематики присвячено методам діагностики та лікування ХОТ, розробці заходів щодо зниження захворюваності. Географічним аспектам захворюваності населення і з'ясуванню територіальних відмінностей поширеності ХОТ присвячено порівняно незначну кількість робіт таких науковців, як Н. Мезенцева і С.

Батиченко [7], Р. Моликевич [8] та ін., які розглядають дану проблематику як на загальноукраїнському рівні, так і регіональному. Стосовно географії захворюваності населення Сумської області на ХОТ, то ці питання лише частково висвітлені в працях О. Корнус та ін. [5].

Мета статті – встановити сучасні географічні особливості первинної захворюваності та поширеності ХОТ серед населення Сумської області.

У структурі поширеності окремих ХОТ серед населення регіону на 1 місці знаходяться гастрити та дуоденіти, на 2 – виразка шлунка та 12-палої кишки, на 3 місці – холецистити і холангіти. Структура первинної захворюваності дещо відмінна. Так, на 1 місці залишаються гастрити та дуоденіти, 2-е місце посідають інші хвороби кишківника та очеревини, а 3-тє місце займають хвороби підшлункової залози (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг хвороб органів травлення серед населення Сумської області*

Хвороби органів травлення	Поширеність	Рейтинг	Первинна захворюваність	Рейтинг
Всього	17 820,84		1 935,09	
гастрит та дуоденіт	4 819,56	1	127,46	1
виразка шлунка та 12-палої кишки	2 724,59	2	120,32	5
холецистит, холангіт	2 694,55	3	106,22	4
хвороби підшлункової залози	2 221,61	4	35,80	3
жовчнокам'яна хвороба	1 030,50	5	49,81	7
хронічний гепатит	769,99	6	158,78	10
інші хвороби кишківника та очеревини	574,04	7	1,74	2
у т.ч.: гастро-езофагеальний рефлюкс	399,51	8	71,61	6
з них синдром подразненого кишечника	162,35	9	0,55	8
цирози печінки	149,44	10	0,09	11
диспепсії	77,56	11	327,17	9
неспецифічний виразковий коліт	19,78	12	163,81	12
хвороба Крона	4,40	13	20,97	13
целиакія	2,20	14	159,60	14

(*складено за даними [1])

Кількість вперше зареєстрованих у Сумській області випадків захворювань органів травлення за підсумками 2018 р. становила – 1935,09 випадків на 100 тис. осіб, що менше на 5% порівняно з попереднім роком (рис. 1).

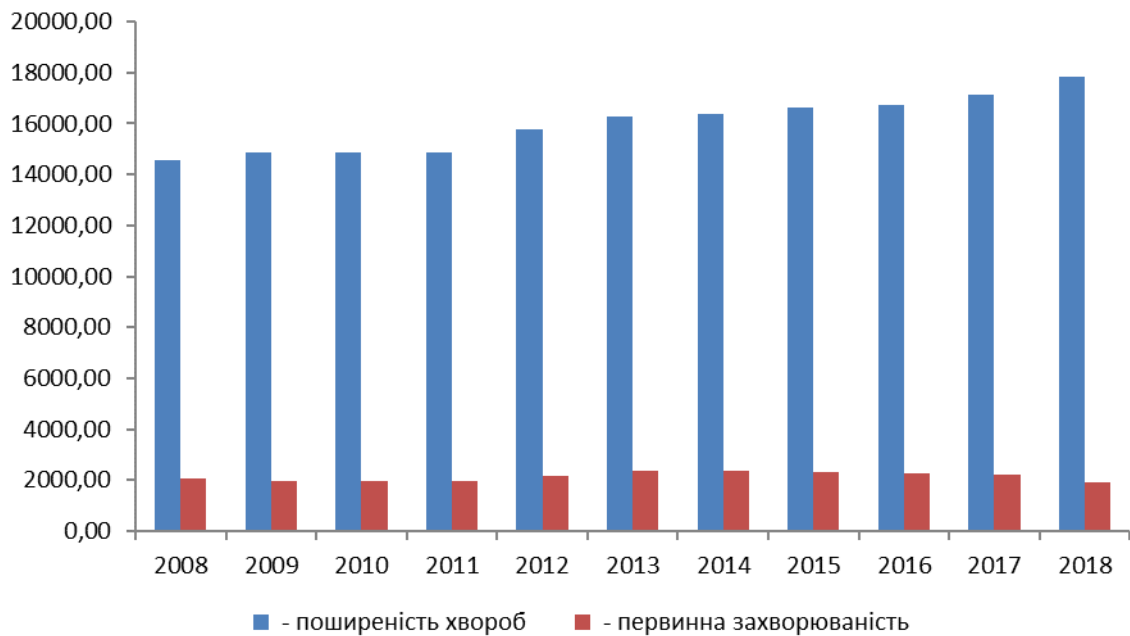

Рис 1. Динаміка змін первинної захворюваності та поширюваності хвороб органів травлення серед населення Сумської області
(побудовано за даними [1-4])

Згідно статистичних даних [1-4], зростання первинної захворюваності населення на ХОТ спостерігалось протягом 2012-2014 рр. (рис 1). Найбільшою вона була у 2014 р. – 2354,22 випадків на 100 тис осіб. За період 2014-2018 рр. відбувається поступове зменшення показників первинної захворюваності населення.

Протягом 2008-2018 рр. у розрізі адміністративно-територіальних одиниць найбільше первинна захворюваність населення на ХОТ зросла у Шосткинському (на 43%), Липоводолинському (на 38%), Путивльському (на 27%) районах. У той же час у інших районах спостерігається її зниження: Глухівський (на 39,35%), Охтирський (на 35,89%), Тростянецький (на 34,89%), Ямпільський (на 32,52%) та Краснопільський (на 31,43%) райони за період з 2008-2018 рр. (рис. 2).

Якщо первинна захворюваність населення протягом 2008-2018 рр. зменшилася, то показник поширеності ХОТ серед населення Сумської області зріс на 22%. Найбільше поширеність захворювань зросла у

Липоводолинському (на понад 61%), Лебединському (на 46%) та Шосткинському (на 30%) районах (рис. 2). Лише у одному – Ямпільському районі спостерігається зниження її рівня.

Станом на 01.01.2019 р. поширеність ХОТ серед жителів області досягла 17 820,84 випадків на 100 тис. осіб, а первинна захворюваність за 2018 р. – 1 935,09 випадків на 100 тис. населення. Найвищі показники поширеності даної групи патологій спостерігалися у м. Суми (22 760,83 випадків на 100 тис. осіб), Роменському (19 154,30) та Конотопському (19 007,54 випадків на 100 тис. населення) районах. За первинною захворюваністю лідерами є Роменський (243,66 випадків на 100 тис. осіб), Шосткинський (173,21), Сумський (133,56), Буринський (128,01), Кролевецький (122,47 випадків на 100 тис. осіб) райони, де цей показник значно вище середньообласного.

Для встановлення географічних відмінностей захворюваності населення Сумської області на хвороби органів травлення її адміністративні райони було проранговано за рівнем первинної захворюваності та поширеності хвороб серед населення. На наступному етапі за сумою рангів було виділено три групи адміністративно-територіальних одиниць.

I група (високий рівень захворюваності населення на ХОТ) включає Роменський, Конотопський, Липоводолинський, Шосткинський, Сумський, Недригайлівський, Кролевецький райони та м. Суми. До *II групи* (райони з середнім рівнем захворюваності населення на ХОТ) віднесено Великописарівський, Путивльський, Охтирський, Лебединський та Буринський. *III група* включає райони, що мають відносно низький рівень захворюваності населення на ХОТ – Краснопільський, Білопільський, Тростянецький, Глухівський, Ямпільський та Середино-Будський.

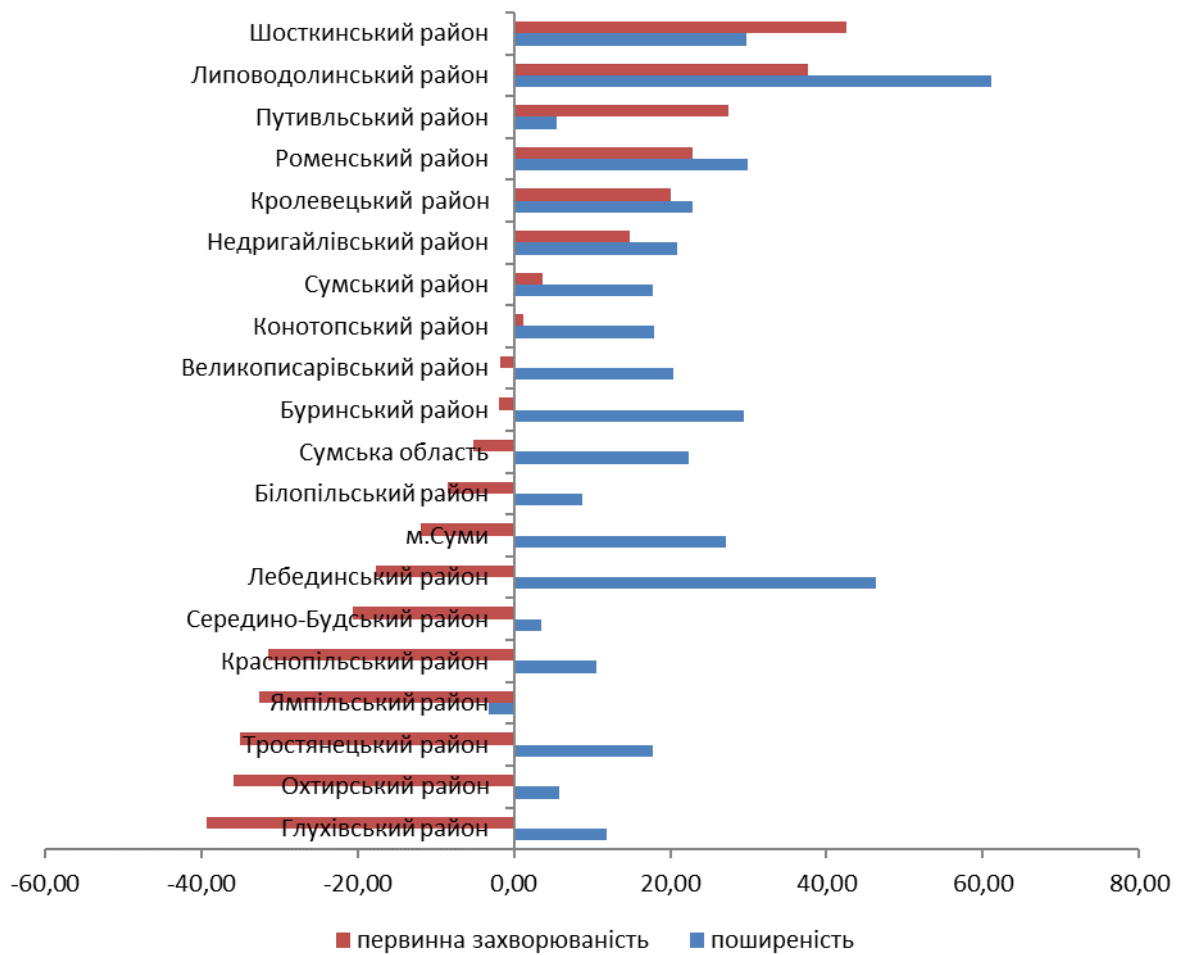

Рис. 2. Зростання/зменшення поширеності та первинної захворюваності ХОТ серед населення адміністративних одиниць Сумської області протягом 2008-2018 рр. (%) (побудовано за даними [1])

Висновок. Аналіз динаміки захворюваності населення на ХОТ показав, що за період 2008-2018 рр. серед населення Сумської області поширеність ХОТ зросла на 22%, у той час як первинна захворюваність зменшилась на 5%. У 8 районах за вказаний період дослідження зафіксовано зростання первинної захворюваності населення на ХОТ, а це негативно впливає на якість життя населення та збільшує кількість людей з хронічними патологіями органів травлення. ХОТ часто призводять до інвалідності населення та у подальшому, через прямі та непрямі витрати, пов'язані з необхідністю дорогого лікування, спричиняють економічні збитки. Така ситуація в області вимагає посиленої уваги до організації медичної допомоги таким пацієнтам та розробки програм профілактики ХОТ на регіональному

рівні. Вивчення факторів захворюваності, тенденцій поширеності ХОТ та комплексний підхід до активного виявлення та лікування населення на дану групу патологій, дасть можливість знизити рівень первинної захворюваності і поширення цих хвороб та зменшити рівень небезпеки подальшої інвалідизації населення.

Література:

1. Довідник показників діяльності установ охорони здоров'я Сумської області за 2018 рік / Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики м. Суми, 2019. 345 с.
2. Довідник показників діяльності установ охорони здоров'я Сумської області за 2008-2011 рік / Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики м. Суми, 2012. 290 с.
3. Довідник показників діяльності установ охорони здоров'я Сумської області за 2016 рік. Суми : Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики, 2017. 256 с.
4. Довідник показників діяльності установ охорони здоров'я Сумської області за 2013 рік. Суми: Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики м. Суми, 2014. 285 с.
5. Корнус О. Г., Корнус А. О., Шищук В. Д. Територіально-нозологічна структура захворюваності населення Сумської області : монографія. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2015. 172 с.
6. Корнус О.Г., Корнус А.О., Шищук В.Д., Поцелуєв В.І. Регіональний профіль здоров'я населення Сумської області // Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку: Матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 вересня 2017 р.). Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2017. С. 93-96.
7. Мезенцева Н. І., Батиченко С. П., Мезенцев К. В. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір : монографія. Київ: Прінт Сервіс, 2018. 135 с.
8. Молікевич Р. С. Стан здоров'я населення Херсонської області (медико-географічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02. Київ, 2016. 20 с.
9. Степанов Ю.М., Скирда І.Ю., Петішко О.П. Хвороби органів травлення – актуальна проблема клінічної медицини // «Гастроентерологія», 2019. Вип. 53. №1. С. 1-6. URL: <http://repo.dma.dp.ua/4798/1/163450-364077-1-PB.pdf>.

10. Філіппов Ю.О. Хвороби органів травлення в Україні: якість медичної допомоги населенню // *Новости медицины и фармации. Гастроэнтерология* (239) 2008. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/4840>

УДК 911.37

Забелін Олександр Вікторович
магістр I року навчання спеціальності
«Середня освіта. Географія»,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків
Науковий керівник - Юлія Ігорівна Муромцева
к. екон. н., доцент кафедри географії і
методики викладання географії,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
м. Харків

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Забезпечення умов демографічного розвитку населення є одним з пріоритетних інтересів в основі державної політики України. Демографічна ситуація відображає соціально-економічний розвиток та є показником суспільного розвитку держави.

Мета даної публікації – провести соціально-географічний аналіз демографічного розвитку населення Харківської області.

В сучасних умовах для формування розвитку потенціалу області посилюється актуальність досліджень демографічної складової суспільства [2].

Дослідження демографічного розвитку, враховуючи особливості сучасних процесів в Харківській області, можна відмітити внесок наступних вітчизняних фахівців: Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Немець К.А. [4]. Зокрема в роботі Афанасьєвої Ю.В. [1] розглянуто оцінки демографічного розвитку на прикладі Харківської області.

Проте, комплексне всебічне дослідження має проводитись із застосуванням сучасної методологічної бази соціальної географії, що дозволить всебічно дослідити особливості демографічного розвитку.

Використовуючи різні аспекти для визначення рівня демографічного розвитку на основі різних даних проаналізуємо демографічну ситуацію в Харківській області.

Харківська область вирізняється високим рівнем суспільного розвитку, проте щороку чисельність населення зменшується. В останні роки спостерігаються інтенсивні міграційні процеси, які в значній мірі впливають на структуру населення та особливості його відтворення.

Окрім того, територіально регіон неоднорідний за рівнем як економічного, так і демографічного розвитку, адже в окремих районах демографічна ситуація дещо покращується і вони близькі до виходу з демографічної кризи, в інших – зберігаються тенденції до погіршення демографічної ситуації [4]. Існує безліч факторів, що впливають на динаміку демографічних процесів у Харківській області, основні з них можна об'єднати у п'ять груп.

Першу групу можна інтерпретувати як соціально-економічну, її формують такі показники: щільність населення, міграційний приріст, частка осіб молодше працездатного віку, частка осіб працездатного віку, малі підприємства, заробітна плата, оздоровчі заклади, забруднення повітря [4].

Другу групу можна інтерпретувати як економіко-демографічну, яку об'єднує міграційний приріст за рахунок зовнішньої міграції, забезпечення житлом, надходження інвестицій.

Третю групу можна інтерпретувати як міграційну, її формують показники: чисельність вибулих (в межах області), чисельність прибулих (зовнішня міграція), загальна міграція, пасажирообіг, як показник, сприяючий активним міграційним переміщенням [4].

Четверта група – демографічно-регресивна, вона об'єднує показники: смертність, природний приріст, частка осіб працездатного віку, частка осіб

старше працездатного віку, частка чоловіків старше працездатного віку, що обумовлює високе демографічне навантаження і відповідно призводить до підвищення рівня смертності [4].

П'яту групу інтерпретовано як демографічно-прогресивну, утворену такими показниками, як народжуваність, частка осіб молодше працездатного віку, введення житла в експлуатацію, надходження інвестицій [4].

Найкращім чином популяцію населення характеризують її чисельність, яка допомагає визначити динаміку популяції, що має соціально-демографічне значення. На зміну чисельності населення, як відомо, впливають три основні чинники: народжуваність, смертність та міграція. Демографічна ситуація в Харківській області відображає загальні закономірності демографічного розвитку країни, якому притаманна щорічна депопуляція населення [1].

Проводячи аналіз загальної чисельності населення за період з 1991 по 2019 роки необхідно зазначити, що в області спостерігається поступове зменшення чисельності населення з 3194,8 тис. до 2675,6 тис. осіб [5]. (рис. 1)

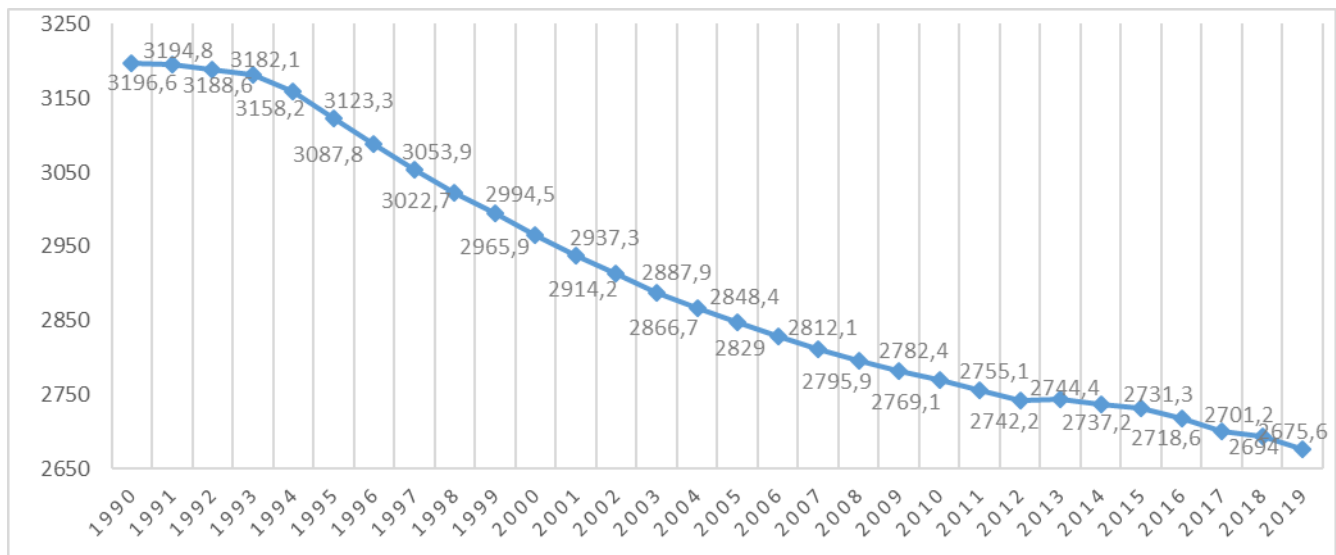

Рис. 1. Динаміка розвитку населення (тис. чол.) Харківської області 1990-2019 рр. (побудовано автором за даними [6-8])

Співвідношення чисельності міського і сільського населення характеризують процеси урбанізації. Так, за період 1991-2019 рр. загальна

чисельність міського збільшилась за рахунок зменшення сільського населення Харківської області, що свідчить про постійний рух населення з периферії до міст у пошуках робочих місць та кращих умов життя.

Протягом досліджуваного періоду спостерігався від'ємний природній приріст населення. Така ситуація пов'язана з високим рівнем смертності, який супроводжувався низькими показниками народжуваності, високою смертністю серед працездатного населення. (рис. 2)

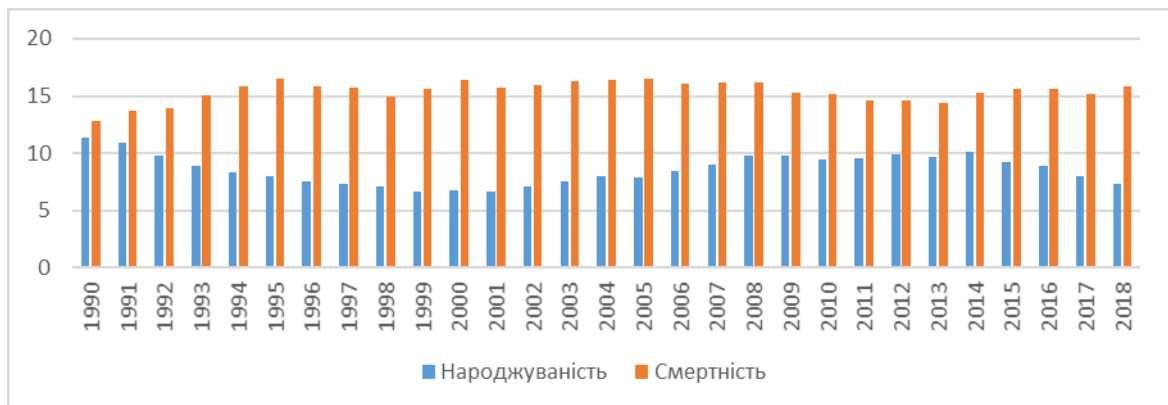

Рис. 2 Динаміка співвідношення народжуваності та смертності (на 1000 чол.) Харківської області 1990-2018 рр.
(побудовано автором за даними [6-8])

Щодо середньої тривалості життя, то цей показник в період з 1990 р. по 2018 р. зріс з 70,31 до 71,40 років для обох статей. Спостерігається підвищення тривалості життя для чоловіків з 65,29 до 66,37 років. Серед жінок за визначений період цей показник підвищився на 1,5 роки, досягнувши позначки 76,2 років, хоча за останній рік спостерігається тенденція до його зниження [5]. (рис. 3)

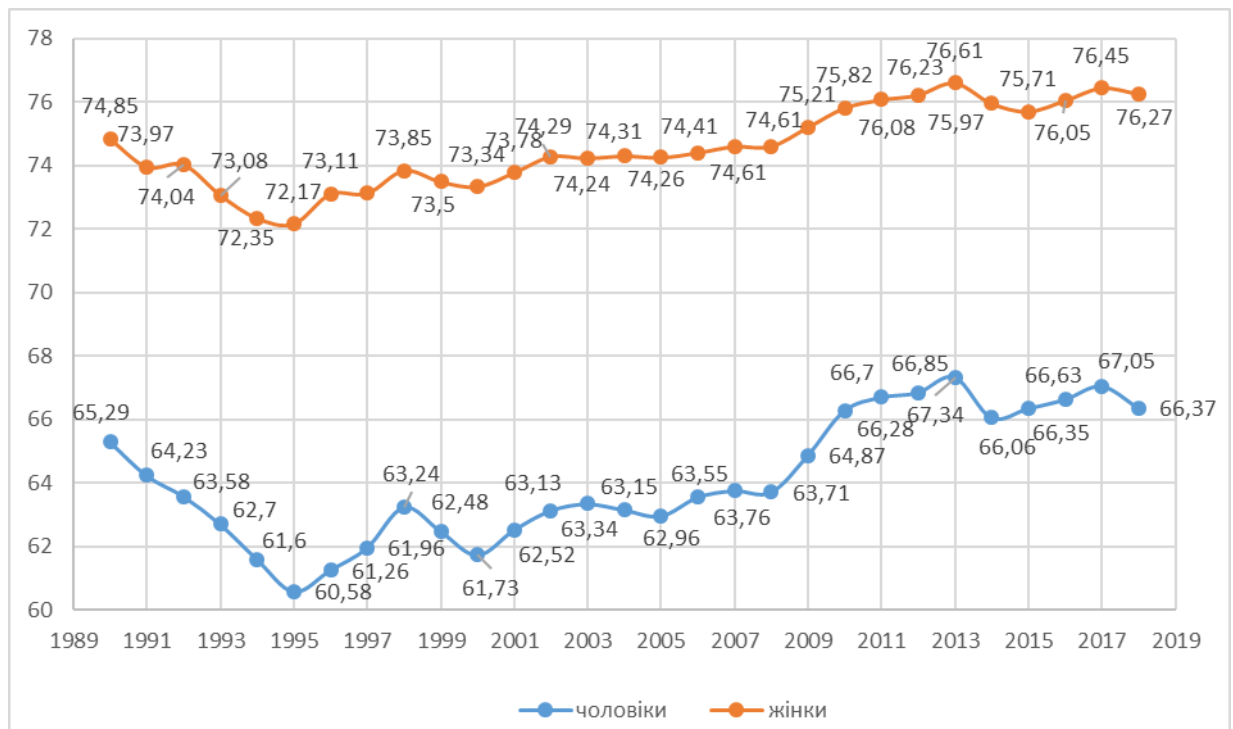

Рис. 3 Динаміка тривалості життя населення Харківської області 1990-2018 рр. (побудовано автором за даними [6-8])

Говорячи про показник міграційного приросту в області, можна стверджувати, що його крива має хвилястий характер [2]. Так, якщо у 2016 р. прибулих було 17915 чол., то в 2017 р. кількість виросла до 55076 чол. більш ніж втричі. Наступні два роки відрізняються нестабільністю показника міграції: в 2018 р. в області виявлено 51804 осіб, що мігрували, а в минулому році – **48296** осіб [5]. Такі флуктуації пов'язані, в першу чергу, з соціально-економічною і політичною ситуацією в країні.

Отже, на основі аналізу демографічної ситуації в Харківській області в період з 1991 р. по 2019 р. можна зробити деякі висновки, які характеризують негативні тенденції демографічних показників. Показники смертності в області перевищують показники народжуваності в середньому в 1,5 разів, а за 2019 р. у 1,7 разів. Спостерігається поступове старіння населення області, що за рахунок зниження коефіцієнта народжуваності свідчить про процеси депопуляції [3].

Таким чином, демографічна ситуація, що склалася в Харківській області, в більшому ступені відноситься до показників, що характеризують

несталий розвиток регіону. Причини цього полягають як в економічній, так і в соціальній площині і подальший поступовий сталий розвиток регіону можливий лише за умови покращення якості життя населення області. З огляду на вище сказане на державному і місцевому рівнях необхідно:

- в першу чергу, визнання того, що демографічна складова є однією з важливіших передумов сталого розвитку держави через можливість виникнення загрози трудоворесурсної безпеки держави, що може призвести до незворотних економічних і соціальних наслідків;

- здійснення заходів, направлених на покращення соціально-побутового і екологічного добробуту населення;

- збільшення фінансування систем пенсійного забезпечення і соціального захисту населення у зв'язку з інтенсивним постарінням населення області;

- впровадження новітніх і розвиток працевлаштовуючих високих технологій через зниження чисельності населення працездатного віку, що може призвести до виникнення дефіциту робочої сили на ринку праці.

Література:

1. Афанасьєва Ю.В. Демографічна ситуація як фактор сталого розвитку регіону / Афанасьєва Ю.В. – Х.: ХарПІ НАДУ при Президентіві України, 2015. – 5 с. – Режим доступу <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/4/10.pdf>

2. Муромцева Ю.І. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону «Економіка»: Збірник наукових праць / За заг. ред. акад. АПН України І.Ф. Прокопенка. - Харків: ХНПУ, 2015.-Вип.15.-200 с.- С.69- 77.

3. Муромцева Ю.І. Статистична оцінка й прогноз закономірностей формування трудового потенціалу населення в перехідний період. Автореф. дис. канд. екон. наук.- К.- 2002.- 20с.

4. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю Сегіда, К. А. Немець. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с. – Режим доступу http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/NiemetsSegidaNiemets_monograph.pdf

5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://kh.ukrstat.gov.ua/naseleattia-1995-2012rr>

6. Харківська область у 2010 році : стат. щорічник / [Під ред. О. Г. Мамонтової]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2011. – 568 с.

7. Харківська область у 2013 році : стат. щорічник / [Під ред. О. Г. Мамонтової]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2014 . – 492 с.

8. Харківська область у 2017 році : стат. щорічник / [Під ред. О. Г. Мамонтової]. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2018. – 472 с.

УДК 911.37

Ченєгін І.В.

*магістр I року навчання спеціальності
«Середня освіта. Географія»,
Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків*

Науковий керівник – Піткевич В.В.

*к.і.н., доцент кафедри географії
та методики викладання географії
Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди.*

ЗМІНИ НАПРЯМКІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ.

Постановка проблеми. Трудова міграція зараз є однією з найактуальніших проблем сучасної України, адже за різними даними ЗМІ та державної прикордонної служби від 3 до 5 млн. осіб [2] постійно знаходяться поза межами нашої держави в якості трудових мігрантів. За останніх п'ять років в наслідок падіння економіки, стрімкої інфляції, падіння промислового виробництва, складної ситуації на сході України, відкриття безвізового режиму з країнами ЄС трудові міграційні процеси стали стихійним явищем.

Тому виникає необхідність у аналізі географії трудової міграції на сучасному етапі, а також визначення головних факторів, що на це впливають.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема міграційних процесів та зовнішньої трудової міграції населення України знайшла своє відображення у працях таких вітчизняних науковців як І. Гнибіденко, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Астахова, Ю. Гуменюк, І. Майданік, І. Ховрах, М. Шульги та інших. Також відзначимо праці зарубіжних дослідників, таких як С. Годінгс, М. Левін, Н. Попсон, Ж. Сернік, А. Счепанікова, К. Циммер та ін. Однак, незважаючи на істотний внесок перелічених вчених у дослідження особливостей зовнішньої трудової міграції населення України, проблема трудової міграції зараз є дуже важливою для українського суспільства.

Мета роботи. Визначення головних напрямків трудової міграції українців за останні п'ять років в контексті внутрішнього та зовнішнього політичного розвитку, а також соціально-економічних реалій.

Географічні межі дослідження: країни-сусіди України (Польща, Словаччина, Угорщина, Білорусь, Молдова, Російська Федерація, Румунія) та країни ЄС.

Виклад основного матеріалу. Після 2014 року в Україні спостерігається підвищення темпів зовнішньої трудової міграції, причинами якої є погіршення економічної ситуації, падіння курсу національної валюти, доходів громадян та військові дії. Внаслідок військових дій на Донбасі ми отримали деякі зміни в географії міграцій [1,с.13].

Різні джерела дають різну інформацію стосовно кількості трудових мігрантів, але станом на кінець 2018 року за кордоном, за даними Міністерства соціальної політики, працювали 3,2 млн українців [3].

Умовно причини та зміни в географії зовнішньої трудової міграції ми поділимо на:

- 1) Соціально-економічні
- 2) Соціально-політичні

До соціально-економічних аспектів даної проблеми можна віднести не спроможність ринку праці надати в достатньому обсязі вакансій для працевлаштування та достатньо конкурентну оплату праці. Падіння валового внутрішнього продукту в 2015 році на 9.8% [9].

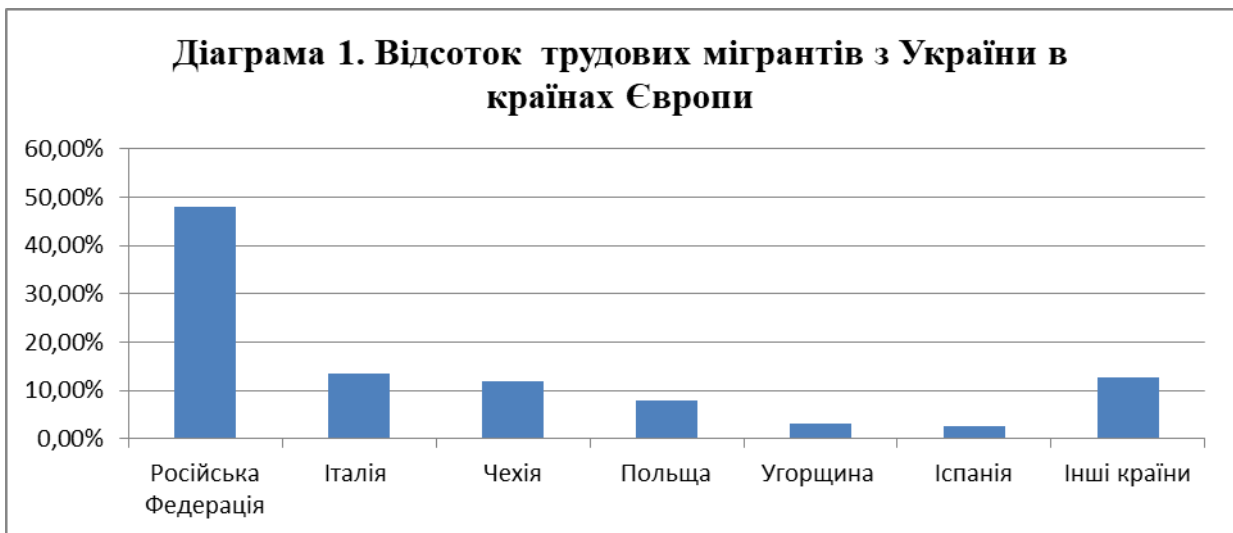
У свою чергу мінімальна оплата праці в сусідніх країнах приблизно складає: Польща 600€[8]; Угорщина 487€ [8]; Словаччина 580€ [8]; Румунія 466€ [8]; Російська Федерація 188€ [8]; Білорусь 156€ [6]. В Україні мінімальна оплата праці з 1 січня 2020 року складає 4723 грн. [4], що по курсу НБУ відповідає 177€ [5], тобто більшість країн-сусідів має вищу оплату праці, що і є одним із важливих складових вибору країни для трудової міграції. А рівень заробітної плати у Західній та Південній Європі (Німеччина, Італія тощо) є значно вищим ніж у представлених країнах, тому є також привабливими для заробітчан з України.

Соціально-політичними аспектами є близькість кордонів різних регіонів України до країн-сусідів, але з 2014 р. в Україні відбувається політична криза, загострення відносин з Російською Федерацією через анексію Криму та ситуації на Донбасі. Тому доречним є прослідкувати взаємозв'язок між впливом соціально-політичних та соціально-економічних аспектів на зміни в географічному просторі трудової міграції.

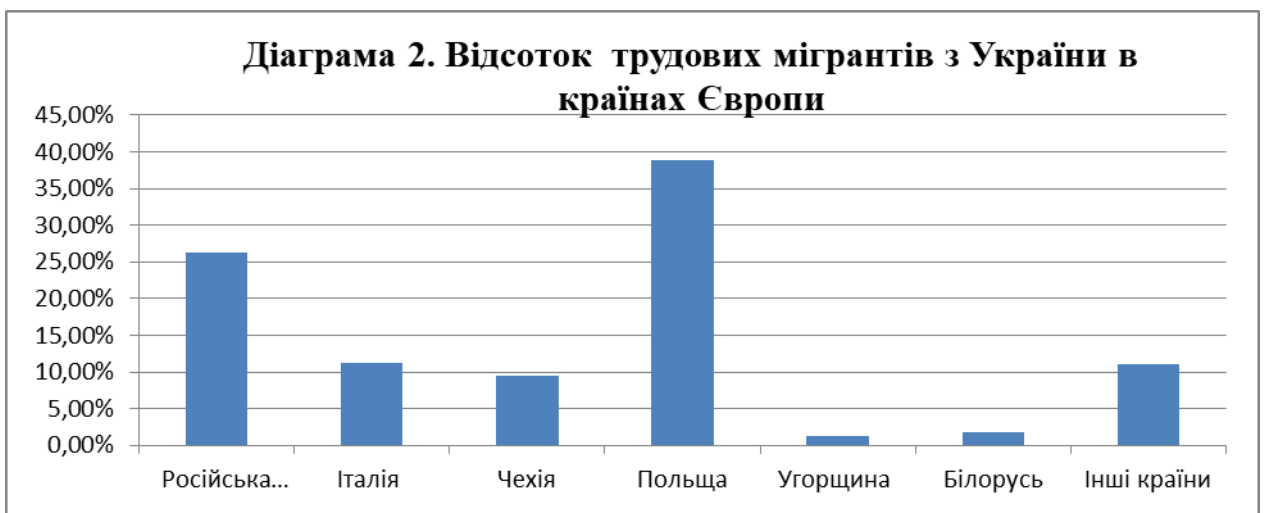
За останні 10 років міграція трудових кадрів з України зазнала достатньо істотних змін, але змінилися не стільки масштаби, скільки географія країн.

Упродовж багатьох років незалежності, потоки трудової міграції з України ділилися майже навпіл між Росією та Європою, а обмін робочою силою з Росією мав яскраво виражений короткостроковий характер[1].

Географія трудової міграції у першому десятилітті ХХІ ст., виглядала так [7]:

Майже 50% всіх трудових мігрантів приходилось на Російську Федерацію. Основною причиною є те, що ми маємо найбільший кордон з цією країною, прикордонні регіони культурно-історичні зв'язки, але після 2014 р. відбуваються події, які кардинально змінюють зовнішньополітичний вектор розвитку країни. Європейське тяготіння нових політичних еліт та криза у відносинах з Російською Федерацією призводять в останні п'ять років до зміни показників напрямів трудової міграції [7]:

Згідно діаграми ми бачимо, що відбулась зміна основного потоку трудових мігрантів. Італія та Чехія майже не змінили свої показники, але міграція до Польщі зросла майже в 6 разів, в той час коли доля трудових мігрантів на Російську Федерацію зменшилась майже вдвічі.

Висновки. Підбиваючи підсумки нашого дослідження треба відмітити, що трудова міграція тісно пов'язана з рівнем соціально-економічного розвитку, а також внутрішньою та зовнішньою політикою держави. Криза у відносинах з Російською Федерацією суттєво вплинула на розподіл потоків трудових мігрантів, що у свою чергу змінила показники трудових потоків в інші країни. Але мова йде про перерозподіл потоків у ті країни, в які і раніше їздили працювати наші громадяни. Що стосується країн, які є привабливими для українських робітників з точки зору заробітків (Німеччина, Велика Британія, США), то вони як і раніше проводять жорстку трудову міграційну політику. Не кожен може вільно потрапити на роботу до цих країн.

В цілому ми можемо сказати, що збільшення та певний перерозподіл напрямків зовнішньої трудової міграції частково вирішує проблему з безробіттям та дозволяє матеріально забезпечити деяких громадян, але створює проблеми соціального характеру та не сприяє економічному зростанню держави в цілому.

Література

1. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. - 2018. - № 2. - С. 11-26.
2. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://ces.org.ua/migration/>.
3. До уваги ЗМІ : цифра про 12 мільйонів українських заробітчани за кордоном не відповідає дійсності [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.msp.gov.ua/news/16528.html>.
4. Проект Закону про Державний бюджет України на 2020 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66853.
5. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют [Електронний ресурс]. – 2020.–Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/markets/exchangerates/?date=23.02.2020&period=daily>.

6. С 1 января 2020 г. изменяется размер минимальной заработной платы [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://www.mintrud.gov.by/ru/news_ru/view/-s-1-janvarja-2020-g-izmenjaetsja-razmer-minimalnoj-zarabotnoj-platy-_3257/.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження)» – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ztm.htm
8. Установлен минимальный размер оплаты труда с 1 января 2020 года [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://kremlin.ru/acts/news/62437>.
9. Eurostat.Monthly minimum wages [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.
10. Ukraine and the IMF [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR#countrydata>.

УДК 911.3:[338.48:656.8]

Надія Володимирівна Чир,

к. геогр. н., доцент кафедри туризму Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

Роман Євгенович Качаровський,

магістр географії, інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Олена Володимирівна Антипюк,

інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Ірина Володимирівна Єрко,

к. геогр. н., доцент кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПОШТОВИЙ ЗВ'ЯЗОК – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Здійснено системний аналіз поштового зв'язку як важливого елементу туристичної інфраструктури. Завдяки нормативно-правовим документам визначено поняття зв'язок та виокремлено його елементи, зокрема поштовий зв'язок. Вивчено історію його формування, структурні елементи, зокрема організаційні, функціонуючу мережу у Волинській області. Визначено пріоритетні сфери діяльності, дано аналіз повному комплексу послуг, що надаються найбільшими операторами поштового зв'язку, виокремлено специфічні послуги, необхідні кожному туристу, запропоновані нові види послуг. Проаналізовано територіальні особливості розміщення поштових об'єктів в регіоні. Визначено проблемні ділянки галузі, запропоновано заходи та новітні підходи вирішення окремих з них. Сформульовано перспективи використання елементів поштового зв'язку у туристичній галузі.

Ключові слова: пошта, поштовий зв'язок, оператор поштового зв'язку, Волинська область, туризм, туристична інфраструктура, поштові марки, поштові відправлення, посткросинг.

Поштовий зв'язок є досить важливим елементом сервісної галузі туристичної інфраструктури, тому його вивчення є актуальним при формуванні засад розвитку галузі туризму. Питання поштової галузі в контексті інфраструктури туризму потребує комплексного розгляду із зазначенням регіональних особливостей та проблемних питань функціонування, пошуків шляхів їх вирішення.

Метою дослідження є оцінка ролі поштового зв'язку Волинської області у функціонуванні туристичної інфраструктури регіону. Завданнями є проведення комплексного аналізу цієї галузі у Волинській області, як складової підсистеми «транспорт і зв'язок»; здійснення аналізу структури найбільших національних операторів поштового зв'язку та переліку послуг, що надаються; проведення аналізу забезпеченості поштовими об'єктами адміністративних одиниць; визначення напрямків діяльності цих підприємств, необхідних потенційному туристу; окреслення проблемних питань галузі та розробка шляхів їх виправлення.

Важливим питанням у наукових пошуках стає вивчення туристичної інфраструктури як важливого сегменту галузі. Питання поштового зв'язку як елементу підсистеми «транспорт і зв'язок» туристичної інфраструктури досліджувалось побіжно. Про нього є згадки у монографіях Я. Б. Олійника, І. В. Єрко [9], Л. М. Черчик, О. В. Міщенко, І. В. Єрко [11]. Послуги поштового зв'язку досліджені в публікаціях Н. В. Чир та Р. Є. Качаровського, І. В. Єрко [4-5; 12], О. В. Антипюк [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен туристичний об'єкт функціонує завдяки комплексу інфраструктури, що включає в себе багато різних елементів, зокрема зв'язок. *Зв'язок* – комплекс видів обслуговування, які забезпечують передавання інформації між споживачами. До його складу входять мережі: поштово-телеграфна, телефонна, радіотелевізійна, довідково-інформаційна, рекламна служба, телефакс, факс та інші комунікації [9; 11-12]. Чільне місце в системі зв'язку посідає поштовий зв'язок, адже він є важливою складовою сучасного життя, дає можливість

передавання чи отримання інформації, тобто спілкування в соціумі, іншими словами зв'язок між людьми. В умовах розвитку новітніх технологій наперед виходить Інтернет та мобільний зв'язок, проте не варто скидати з рахунків можливості поштового зв'язку. Згідно Закону України «Про поштовий зв'язок» [3] *поштовий зв'язок* – це приймання, обробка, перевезення та доставка (вручення) поштових відправлень, виконання доручень користувачів щодо поштових переказів, банківських операцій. Він поділяється на поштовий зв'язок загального користування та спеціального призначення (перший – для надання послуг поштового зв'язку встановленого рівня якості всім користувачам, другий – окремим категоріям користувачів).

Інтегруючись в новітні процеси, поштова система прагне на високому рівні забезпечувати певний сегмент, що потребують подорожуючі, насамперед їх зв'язок із зовнішнім світом, можливість надання інформації про себе, пересилання спорядження та подарунків, надсилання та одержання грошових переказів, отримання періодики та соціальних виплат та одержання вузькоорієнтованих послуг (зокрема посткросингу чи філателії) [1; 8; 10; 12]. Сьогодні в умовах конкуренції ПАТ «Укрпошта» можна назвати національним поштовим оператором України. Крім нього існує ряд поштових компаній, найбільша – ТОВ «Нова пошта», що виконують певні види послуг, керуючись Законом України «Про поштовий зв'язок» [3].

Україна є членом Всесвітнього поштового союзу (ВПС) з 1947 року. З 1994 року українська пошта функціонує як самостійна господарська одиниця, відокремлена від телефонного зв'язку (Українське об'єднання поштового зв'язку «Укрпошта»), у липні 1998 року реорганізоване в УДППЗ «Укрпошта». Нині це Публічне акціонерне товариство (ПАТ «Укрпошта»), що увійшло до сфери Управління Міністерства інфраструктури і є правонаступником УДППЗ «Укрпошта» [6-7].

На сьогоднішній день ПАТ «Укрпошта» – це понад 12,8 тис. об'єктів зв'язку в Україні та 470 у Волинській області (рис.1): поштамти, відділення, точки присутності (пересувні). «Укрпошта» – це понад 73 тис. працівників, серед

яких листоноші – понад 31,2 тис., оператори –11,4 тис. та сортувальники – 2,2 тис. До компетенції поштового оператора входить доставка внутрішніх та міжнародних відправлень (у 2018 р. – 206,5 млн од.) письмової кореспонденції, посилок та бандеролей (21,1 млн од), виплата переказів (10,3 млн) та пенсій і допомог (968,2 млн од); доставка періодичних видань (3,5 тис. найменувань періодичних видань України та 2,0 тис. – зарубіжних країн, що склало 436,2 млн примірників. З метою забезпечення безперебійного пересилання поштової кореспонденції видано мільйонні тиражі стандартних марок та 53 сюжети художніх поштових марок і блоків, 105 сюжетів конвертів та карток. Окремо слід відзначити роль внутрішньої державної системи «Поштовий переказ», що здійснює пересилки грошових коштів та платежів як в Україні, так і за її межами. Для пересилання транскордонних переказів використовується Міжнародна фінансова система ВПС (Швейцарія) та система Єврожиро (Данія) [1; 4-5; 10; 12].

Українська компанія ТОВ «Нова Пошта» заснована у 2001 році. Вона забезпечує сервіс експрес-доставки документів, вантажів і посилок для фізичних осіб та бізнесу. До групи «Нова пошта» входять як українські, так зарубіжні компанії зокрема, «Нова Пошта», «НП Логістик», «ПОСТ ФІНАНС» і «Нова Пошта Ітернешнл». Мережа компанії налічує понад 2 400 відділень по Україні та 76 у Волинській області (рис.1). Штат працівників понад 26 тис. осіб. Окрім відправки та отримання посилок та вантажів, у відділеннях «Нової Пошти» можна замовити низку [додаткових послуг](#), що розроблені з урахуванням побажань клієнтів і особливостей різних відправлень. Додаткові послуги надають партнери «Нової пошти», зокрема це «НП Логістик» – компанія, що надає послуги фулфілменту: зберігання товару на складах, комплектацію та відправку замовлень отримувачу. «ПОСТ ФІНАНС» – небанківська фінансова установа, завдяки якій клієнти компанії можуть здійснювати грошові перекази та операції з електронними грошима. «Нова Пошта Ітернешнл» розвиває міжнародну

мережу, щоб надавати клієнтам послуги експрес-доставки не лише в Україні, але й за кордоном [4-5; 8; 10; 12].

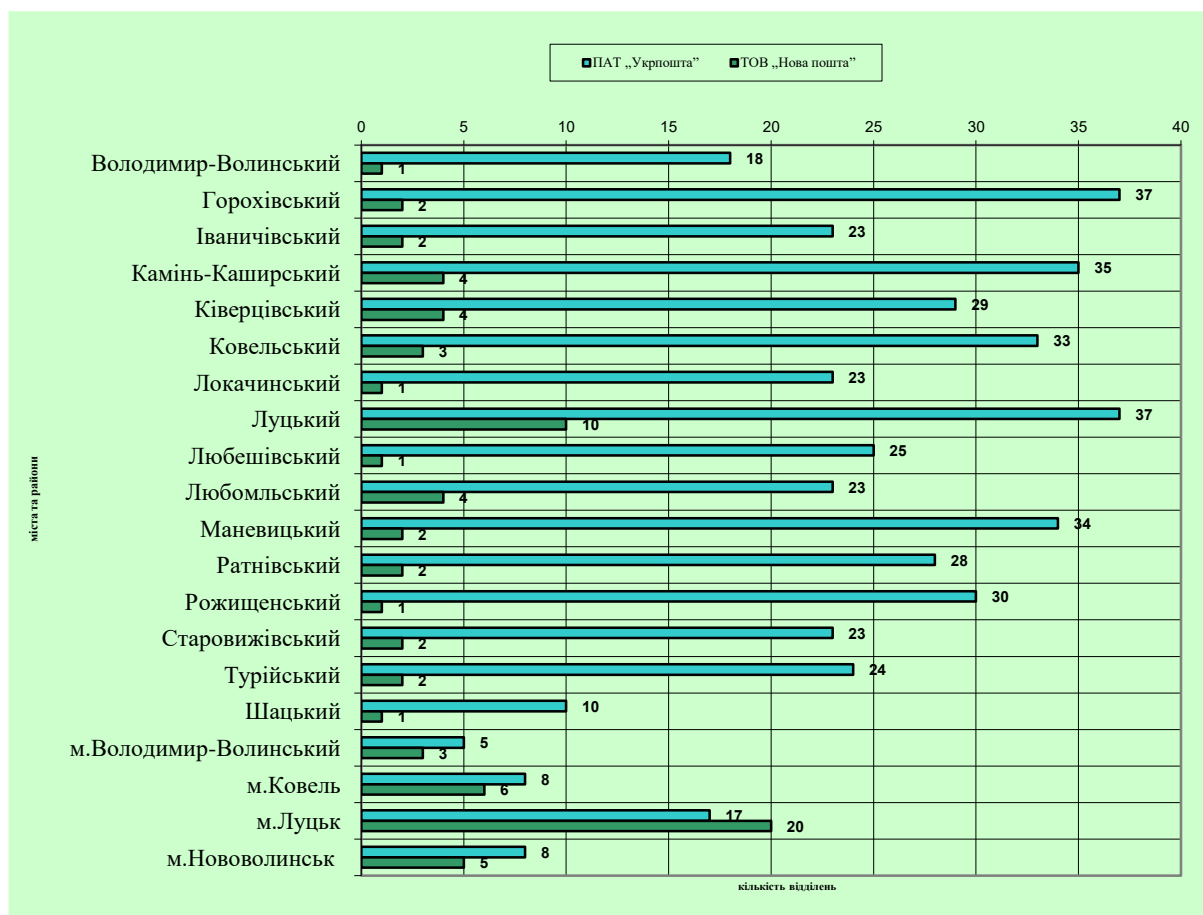

Рис.1 Структура розміщення відділень найбільших поштових компаній у Волинській області (станом на 01.01.2019 року) [1; 4-5; 8; 11]

Структура розміщення відділень поштового зв'язку найбільших поштових операторів України (рис. 1) показує співвідношення кількості відділень обох компаній в кожному районі та містах обласного значення, що дозволяє візуально оцінити вагому перевагу структурної мережі ПАТ «Укрпошти» в регіоні по кількості підрозділів у населених пунктах, а отже охоплення послугами населення і потенційних туристів. ПАТ «Укрпошта» має велику розгалужену структуру – у містах обласного підпорядкування та у сільській місцевості, тоді як ТОВ «Нова пошта» представлена переважно поодинокими відділеннями у районних центрах, проте має значну їх кількість у Володимирі-Волинському, Ковелі, Нововолинську та Луцьку.

Вцілому необхідно відмітити високий рівень забезпеченості та розгалужену мережу об'єктами поштового зв'язку, зокрема і в сільській місцевості, що дозволяє повністю забезпечити потребу приїжджих осіб такими закладами сфери обслуговування. Вони мають можливість: відправити та отримати різні види поштової кореспонденції в межах України та за кордон; завдяки прозорій фінансовій системі діє мережа переказів як внутрішньонаціональна (поштовий переказ), так і загальносвітова Єврожиро, що дає змогу у короткий термін отримати чи надіслати туристу фінансовий ресурс; подорожуючи країною (зокрема і Волинським краєм), більшість туристів купує сувеніри, а доступна мережа поштових об'єктів дає змогу швидко і без проблем доставити їх додому у вигляді посилок чи бандеролей; мандрівники можуть легко ознайомитися з найновішою переїодичною пресою (як українською чи регіональною, так і міжнародною); система посткросингу дозволяє надіслати листівки з найбільш привабливими видами туристичних об'єктів, розширивши коло бажаючих відвідати ці місця; послуга «власна марка» сприяє можливості відображення себе і місця відвідування на художній поштовій марці, картмаксимумі, які можна надіслати в усі куточки світу; для внутрішнього туриста корисним є отримання пенсійних і соціальних виплат по всій Україні [1; 8-9; 11].

Система поштового зв'язку є підготовленою для обслуговування туристів. Проте для її удосконалення слід виконати ряд заходів: розширити наявну мережу установ поштового зв'язку, особливо у сільській місцевості та центрах компактного розташування туристичних об'єктів та інфраструктури; забезпечити безперебійним Інтернет-зв'язком всі відділення пошти; залучити більшу кількість пересувних поштових офісів (на колесах) з метою надання поштових послуг у важкодоступних місцях поблизу яскравих та широковідвідуваних об'єктів туризму; трансформувати існуючі та створити нові послуги поштового зв'язку, що здатні зацікавити потенційних туристів; розширити спектр неспецифічних послуг (продаж товарів першої необхідності та ліків); збільшити об'єми та види прийнятих посилок та

бандеролей (забезпечити доставку специфічних та нестандартних грузів); прискорити час доставки кореспонденції та посилок; забезпечити схоронність об'єктів доставки; отримати права здійснення окремих платіжних операцій як банківська установа (особливо для пересувних відділень), що дозволить закрити потребу туристів у здійсненні термінових платежів у важкодоступних місцевостях; створити поштову продукцію із зображенням визначних туристичних та інфраструктурних об'єктів для удосконалення інформаційно-рекламних можливостей туристичної галузі; розташувати у стаціонарних поштових відділеннях фото, картини, рекламні проспекти чи відеоматеріали на інформаційних екранах про наявні у цій місцевості об'єкти туризму; удосконалити надання та покращити асортимент послуг зі страхування особи, майна, автотранспортних засобів тощо; створити умови для оформлення та пересилання у відповідні державні установи офіційних документів, необхідних туристу [1; 4-7; 11-12].

Висновки.. Пошта у нинішніх умовах стає сполучним містком між туристом та його домівкою, тому її послуги будуть актуальними завжди. Слід розуміти нинішні реалії комп'ютерних технологій та удосконалювати галузь вже сьогодні, надаючи конкурентноспроможні і затребувані послуги різним сегментам туристів, адже саме поштовий зв'язок є одним із перших складників обслуговування під час формування туристичної гостинності та іміджу регіону.

Література:

1. Postcrossing Project (2014-10-10). Twitter <https://twitter.com/postcrossing/status/520420202367156>
2. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
3. Закон України «Про поштовий зв'язок» від 04.10.2001 р. № 2759-III // Відомості Верховної ради України. – 2002. – № 6. – 39 с.
4. Качаровський Р. Є., Єрко І.В., Чир Н. В. Національний оператор поштового зв'язку ПАТ «Укрпошта» як важливий інфраструктурний елемент туристичної галузі Волинської

області // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VII: Ідентичність і свобода в освіті та науці / [Ред.: Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький]. Конін – Ужгород – Бельско-Бяла – Київ: 22 лист. 2019. Посвіт, 2019. С.187-191.

5. Качаровський Р. Є., Чир Н. В., Єрко І.В., Антипюк О. В. Поштовий зв'язок ТОВ «Нова пошта» як елемент туристичної інфраструктури Волинської області // Матер. V Міжнар. молодіжної наук.-практ. інтернет-конференції «Наука і молодь в XXI сторіччі», Полтава, 2019, 05 груд. 2019. – С. 349–351.

6. Максимчук Ю. Бібліографічний показник укр. філателії, гербових марок і банкнотів, 3 тт. 1958-1979.

7. Маркітан Л. П. [Філателія](#) // [Енциклопедія історії України](#) : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2013. – Т. 10 : Т - Я. – С. 296-298.

8. Нова пошта.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу :. - <https://novaposhta.ua/>

9. Олійник Я. Б., Єрко І. В. Суспільно-географічне дослідження туристичної інфраструктури Волинської області : монографія – Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2014. – 164 с.

10. Укрпошта.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу :. - <https://ukrposhta.ua/vol/>

11. Черчик Л. М., Міщенко О. В., Єрко І. В. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку : монографія. Ч. 1. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки , 2014. – 128 с.

12. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Єрко І. В., Антипюк О. В. Поштові відправлення як важливий елемент рекламно-інформаційної підтримки розвитку туризму Волинської області – Матер. III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.«Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (м. Луцьк, 11–12 квітня 2019 р.) / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. – Луцьк : Волиньполіграф, 2019. – С.119-122.

АНОТАЦІЇ

SUMMARY

Галина Петрівна Шука

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО РОБОТИ В УМОВАХ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено дослідженню умов, які забезпечать формування клієнтоорієнтованості у майбутнього працівника туристичної галузі. Висвітлено основні підходи науковців до визначення поняття «клієнтоорієнтованість». Встановлено варіанти позиціонування фірмою своєї клієнтоорієнтованості. Проаналізовано шляхи впливу лояльності персоналу на лояльність клієнтів. Результати дослідження засвідчують необхідність сформувати у студентів основну базову цінність – задоволення потреб споживачів та обмежені можливості закладів вищої освіти у формуванні ціннісних орієнтирів студентів. Зроблено висновок стосовно необхідності посилення уваги до розвитку емоційного інтелекту студентів.

***Ключові слова:** туристична освіта, клієнтоорієнтованість, емоційний інтелект, лояльність персоналу.*

Галина Петровна Шука

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ТУРИЗМА К РАБОТЕ В УСЛОВИЯХ КЛИЕНТООРИЕНТИРОВАННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Актуальность исследования связана с усилением конкуренции на мировом туристическом рынке, что побуждает предприятия сферы туризма искать возможности повышения своей конкурентоспособности. Одним из факторов обеспечения эффективности туристической деятельности является внедрение клиентоориентированного подхода. Однако, это требует наличия у сотрудников соответствующих компетенций, которые должны быть сформированы в процессе профессионального образования. Цель статьи – выявить основные условия, обеспечивающие формирование клиентоориентированности у будущего работника отрасли. Задачи: определение сущности клиентоориентированности (в теории и на практике); установление путей формирования лояльного потребителя; исследования роли профессиональной этики в формировании клиентоориентированного сотрудника, выделения составных элементов клиентоориентированности и условий их формирования. Используются общенаучные методы: анализ, сравнение и синтез – при установлении сущности клиентоориентированности, дедукции – для определения содержания профессиональной культуры специалиста сферы туризма с учетом клиентоориентированности, систематизации и обобщения – при написании выводов и рекомендаций. Освещены основные подходы ученых к определению понятия «клиентоориентированность»: философия бизнеса, инструмент бизнеса, опыт клиента. Рассмотрены варианты позиционирования фирмой своей клиентоориентированности: через ценности или инструменты. Проанализированы пути влияния лояльности персонала на лояльность потребителей. Установлено, что ценности формируются у студента до начала обучения в высшей школе, профессиональная этика только обеспечивает их трансформацию в соответствии со сферой деятельности. Результаты исследования свидетельствуют, что формирование клиентоориентированности будущего специалиста может быть обеспечено путем развития его эмоционального интеллекта. Это позволяет студенту повысить уровень осознания себя, формирует способность управлять собственными эмоциями, ориентироваться на результат, развивает умение понимать и чувствовать потребителей, обеспечивает успешность взаимодействия с другими людьми. Подтверждено, что и работодатели выдвигают подобные требования к своим сотрудникам. Вывод: установлено существование противоречия между необходимостью формирования у студентов туристических

специальностей основной базовой ценности – удовлетворение потребностей потребителей, и ограниченными возможностями высших учебных заведений в формировании ценностных ориентиров юношества. Определено, что на данном этапе оптимальный вариант – больше внимания уделять развитию эмоционального интеллекта студентов с целью усиления их самосознания и саморегуляции, роста мотивации, эмпатии и улучшения социальных навыков. Перспективы дальнейших исследований связаны с определением механизма формирования эмоционального интеллекта студентов в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин.

Ключевые слова: туристическое образование, клиентоориентированность, эмоциональный интеллект, лояльность персонала

Galina Shchuka

TRAINING OF TOURISM SPECIALISTS TO WORK IN THE CONDITIONS OF A CLIENT-ORIENTED ENTERPRISE

The relevance of the study is linked to the increased competition in the global tourism market, which encourages tourism companies to seek opportunities to improve their competitiveness. One of the factors for ensuring the efficiency of tourism is the introduction of a customer-oriented approach. However, this requires that the staff have the appropriate competencies to be formed in the process of vocational education. The purpose of the article is to identify the basic conditions that ensure the formation of client-orientation in the future employee of the industry. Tasks: definition of the essence of client orientation (in theory and in practice); establishing ways of forming a loyal consumer; research of the role of professional ethics in the formation of client-oriented employee, the selection of constituent elements of client-orientation and the conditions of their formation. Common scientific methods are used: analysis, comparison and synthesis – when establishing the essence of client orientation, deduction – to determine the content of the professional culture of a tourism specialist, taking into account client orientation, systematization and generalization – when writing conclusions and recommendations. The main approaches of scientists to the definition of the concept of «client-orientation» are highlighted: business philosophy, business tool, customer experience. Options for positioning the company with its customer orientation are considered: through values or tools. The ways of influence of the loyalty of the personnel on the loyalty of the consumers are analyzed. It is established that the values are formed at the student before the beginning of study in high school, professional ethics only ensures their transformation in accordance with the field of activity. The results of the study show that the formation of client-oriented future specialist can be ensured by developing his or her emotional intelligence. It allows the student to raise the level of awareness of himself, forms the ability to manage his own emotions, orient himself on the result, develops the ability to understand and feel consumers, ensures the success of interaction with other people. It is confirmed that employers make similar demands on their employees. Conclusion: the existence of a contradiction between the necessity of formation of basic basic value for students of tourist specialties – satisfaction of the needs of consumers, and limited possibilities of higher educational institutions in the formation of values of youth. It is determined that at this stage the best option is to pay more attention to the development of students' emotional intelligence in order to enhance their self-awareness and self-regulation, increase in motivation, empathy and improve social skills. The prospects for further research are related to the determination of the mechanism of formation of students' emotional intelligence in the study of professionally oriented disciplines.

Keywords: tourist education, client orientation, emotional intelligence, staff loyalty

Дата надсилання до редакції: 21.02.2020 р.

Олександр Григорович Стадник, Валерій Валерійович Піткевич
ФОРМУВАННЯ БАЗОВОГО ОБРАЗУ КРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА (НА ПРИКЛАДІ НІДЕРЛАНДІВ)

Стаття висвітлює використання комплексних країнознавчих характеристик в контексті краєзнавчих досліджень. Розглянуто покомпонентне вивчення країн на прикладі Нідерландів. Досліджені природні умови, історія, культура, господарство, міжнародне значення Нідерландів з метою представлення географічного простору країни через створення її базового образу.

Ключові слова: географічний простір, держава, країна, історія, культура, господарство, краєзнавство, базовий образ країни, образний метод навчання, краєзнавчі характеристики, покомпонентне вивчення, Нідерланди.

Дата надсилання до редакції: 23.02.2020 р.

Larysa M. Donchenko, Tatyana V. Zavyalova
MODEL OF THE MODERN GEOGRAPHY TEACHER AS A COMPETITIVE
SPECIALIST

The teacher remains a key figure in the transfer of knowledge and social experience to young generations, therefore the quality of training and education ultimately depends on the level of his professionalism. Clear an understanding of the competency requirements for a geography teacher is necessary for an objective assessment of the quality of teacher's work, the successful organization of a training and retraining system for teachers. Conducted the work certainly does not exhaust the problem of developing the professional competence of geography teachers as a model modern teacher, and provides for the continuation of scientific and research work.

Key words: geography teacher, competitive specialist, professional competence, competences, educational process.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Larysa Prokhorova
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF
GEOGRAPHICAL CONCEPTS OF PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS

The system of geographical concepts forms the foundation of geographical education in the school. The concept, as a logical category, is characterized by two interrelated and mutually contradictory parties, content and scope. Geographical concepts of content are divided into physical - geographical; economic- geographical; in volume – on single and general. The process of learning the concepts has a number of features. One of the most important is that concepts cannot be learned only by learning definitions. The effectiveness of mastering the concepts is reflected in two forms: knowledge of the concepts and proper management of them. However, these forms of assimilation can be different in relation to each other. At the heart of any -what the thought process of operating the concepts is. Therefore, all of them should not be formally mastered, but understood in the process of active cognitive activity.

Key words: geographical concepts, pupils of secondary schools, inductive path, deductive path, mental activity, content of the concept.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Євгенія Степанівна Ємельянова,
ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК КОМПОНЕНТА МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Проаналізовано та висвітлено актуальні принципи вивчення термінології як складової мови спеціальності фахівців туристичної галузі. Подано критерії відбору термінологічних одиниць для опрацювання в курсі вивчення мовних дисциплін. Виділено основні групи комплексних завдань для інтеграції лексичного матеріалу з фаховими

знаннями студентів.

Ключові слова: термінологія, мова спеціальності, фахівці галузі туризму, комплекс завдань

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Олександр Вікторович Непша

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Багато учених відзначають необхідність і водночас складність підготовки вчителя нового типу в системі педагогічної освіти, що склалася. Говорити про професійну компетенцію можна лише за наявності відповідних знань, умінь, навичок, сформованості внутрішнього світу особи. Під професійною компетентністю вчителя географії розуміється його здатність до розв'язання різних професійних задач – методичних, наочних, діагностичних та ін. У системі професійної підготовки вчителя географії важлива роль належить педагогічній практиці, яка є необхідним етапом підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: формування професійної компетентності, майбутні вчителі географії, педагогічна практика, педагогічні умови, професійна діяльність.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Віталій Анатолійович Антоненко

Людмила Анатоліївна Василюк, Галина Іванівна Дорожко

НАВЧАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Навчальні екскурсії з географії є важливим і ефективним засобом підвищення якості навчально-виховного процесу, її проведення так само обов'язкове для вчителя, як і проведення уроку. Навчальні екскурсії з географії відіграють величезну роль у викладанні географії в загальноосвітній школі, так як забезпечують вищу форму наочності в навчанні. Отримані на навчальній екскурсії з географії знання мають величезне значення: з одного боку, це знання географічних особливостей даних об'єктів і явищ, з іншого боку – вони слугують прикладом для пізнання певного класу об'єктів і явищ, тобто є джерелом для утворення загальних понять. Так на екскурсії в природу учні знайомляться з особливостями природи свого краю і разом з тим на прикладі місцевої природи пізнають загальні, властиві природі закономірності.

Ключові слова: навчальні екскурсії, географічні знання, учні, загальноосвітня школа, проведення екскурсії, мета завдання екскурсій.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Гришко Світлана Вікторівна, Непша Ярослав Юрійович

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ У РОЗВИТКУ ВСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В сучасних умовах особливо зростає роль географії у вихованні особистості. Географічна освіта є надійною основою для виховання дбайливого господаря своєї країни і Землі як спільного дому людства. Вона може дієво брати участь у вихованні патріотизму і інтернаціоналізму, в усвідомленні сучасного світу і людства в його різноманітті і єдності. Це – правове виховання, патріотичне, формування здорового способу життя, моральне, художньо-естетичне, трудове, екологічне, національно-патріотичне.

Ключові слова: шкільний курс географії, економічна підготовка учнів, картографічна підготовка учнів, освітньо-виховний процес, екологічне та естетичне виховання.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Губарева Ірина Олегівна, Краєвський Михайло Анатолійович
РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

В роботі розглянуто питання щодо перспективи розвитку відновлювальних джерел енергії, та біоенергетики як її складової, що є основою ефективного природокористування в Україні.

Ключові слова: біоенергетика, відновлювальні джерела енергії, енергетика, природокористування.

Дата надсилення до редакції 25.02.2020

Михайло Леонідович Сажнів, Аліна Леонідівна Стецько
СУЧАСНИЙ СТАН ЗАПАСІВ ТА ВИДОБУТКУ ТОРФОВОЇ СИРОВИНИ В
УКРАЇНІ

Серед природних ресурсів торф займає особливе місце. Насамперед з огляду на потребу комплексного підходу до освоєння його покладів. Останні слід розглядати не лише як енергетичну сировину, а й як цінну сировину для отримання поживних сумішей, кормових додатків, біостимуляторів росту рослин і тварин, медичних препаратів тощо. Окрім того, розробки торфових родовищ часто провокують виникнення геоекологічних проблем, багато торфовищ виконують природоохоронні функції. З цих позицій нами проаналізовано забезпеченість регіонів України торфовими ресурсами та проблеми їх ефективного використання.

Ключові слова: торфова сировина, торфово-болотні області, заболоченість, болота, родовища торфу, видобуток торфу.

Дата надсилення до редакції 26.02.2020

Скупий Ігор Олександрович
Федосєєв Олександр Петрович, Ольга Михайлівна Левада
НАДРОКОРИСТУВАННЯ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ВАСИНІВСЬКОГО РОДОВИЩА ЗАЛІЗНИХ РУД)

Васинівське родовище залізистих кварцитів розміщується на території Оріховського р-ну Запорізької обл., у 10 км на північ від м. Оріхів. Як і родовища, що знаходяться поруч (у межах 10-30 км), Оріховське, Гуляйпольське та Північнотерсянське, а також інші родовища та рудопрояви Оріхово-Павлоградської металогенічної зони Українського щита, Васинівське родовище розміщується неподалік від металургійних заводів Запоріжжя та Донбасу. Запаси залізистих кварцитів Васинівського родовища мають значний потенціал в отриманні залізорудної сировини на майбутнє і слугують стабілізуючим фактором розвитку металургійної промисловості в Запорізькій області і Україні в цілому.

Ключові слова: Васинівське родовище залізистих кварцитів, залізна руда, хімічний склад руди, комбіноване збагачення, перспективне родовище, умови залягання руд.

Дата надсилення до редакції 26.02.2020

Михайло Леонідович Сажнів, Ростислав Валерійович Фісанов
АГРОКЛІМАТИЧНА ОЦІНКА ТА ПРИРОДНО-СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ
РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Клімат Херсонської області помірно-континентальний із порівняно м'якою зимою (середні температури зимових місяців -1° - 3° С) та жарким і довгим літом (середні температури $+22^{\circ}$ $+23^{\circ}$ С). Середньорічна температура дорівнює $9,3^{\circ}$ - $9,8^{\circ}$ С і має стійку тенденцію до підвищення. Тривалість безморозного періоду— пересічно 179 днів на рік. Середня багаторічна кількість опадів по області близько 400 мм. Найбільш вологі райони північно-західні – 450 - 470 мм, найменш – південні, 300 мм. Херсонська область найбільш суха область України. Клімату Херсонщини притаманні літні суховії – потужні вітри (більше 5 м/с) при низькій вологості (менше 30%), та високих температурах (вище 25°).

Залежно від природно-кліматичних і ґрунтових особливостей територія Херсонської області поділена на 7 природно-сільськогосподарських районів.

Ключові слова: агрокліматичні умови, клімат, температура повітря, кількість опадів, суховії, безморозний період, природно-сільськогосподарське районування.

Дата надсилання до редакції 25.02.2020

Слюта Аліна Миколаївна

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ БІОКЛІМАТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ЕКОСИСТЕМИ ЗОНИ ПОЛІССЯ

У статті здійснений регресійний аналіз біокліматичних показників, згідно якого проаналізований коефіцієнт кореляції. Визначено наявність та ступінь впливу біокліматичних показників та похідних від них на показник чистої первинної продуктивності зони Полісся. Встановлено, що найбільший вплив на приріст чистої первинної продуктивності, як одного з основних компонентів степових екосистем має показник інсоляції.

Ключові слова: біокліматичні показники, просторовий аналіз, Полісся, первинна продукція

Слюта Аліна Николаевна

ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ БИОКЛИМАТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ НА ЭКОСИСТЕМЫ ЗОНЫ ПОЛЕСЬЯ

В статье осуществлен регрессионный анализ биоклиматических показателей, согласно которому проанализирован коэффициент корреляции. Определено наличие и степень влияния биоклиматических показателей и производных от них на показатель чистой первичной продуктивности зоны Полесья. В ходе работы, как предмет анализа, использовались снимки, содержащие необходимую геопространственную информацию, а именно – показатель формирования чистой первичной продукции экосистем полесской зоны Украины.

Цель проведения анализа – определить наличие и степень влияния биоклиматических показателей и производных от них на показатель чистой первичной продуктивности зоны Полесья. Основываясь на результатах полученных данных можно будет сделать вывод – какие из климатических показателей оказывают наибольшее влияние на прирост чистой первичной продукции зоны Украины.

В результате регрессионного анализа, коэффициент корреляции показал отсутствие влияния 6 климатических факторов на прирост биомассы флоры: количество осадков в наиболее сухом квартале; сумма осадков за осенне-зимне-весенний период; количество осадков в наиболее холодном квартале; количество осадков наиболее засушливого месяца; максимальная температура самого теплого месяца. Для корреляционного анализа использовались слои ГИС для зоны Полесья, содержащие геопространственную информацию о производственных процессах в экосистемах, биоклиматические показатели, характер почвенного покрова, интенсивность солнечной инсоляции.

Для исследования связей показателя чистой первичной продуктивности с характером почвенного покрова, была использована карта почвенного покрова. Для исследования влияния высот на формирование ЧПП использовался слой, загруженный с сайта BIOCLIM2.

Умеренный показатель силы связи отражают 6 следующих признаков: годовой ход температур, сезонность температур, минимальный показатель температуры наиболее холодного месяца года, средняя температура наиболее холодного квартала, средняя годовая температура и средняя температура наиболее влажного квартала. Соответствующий результат корреляционного анализа можно объяснить зависимостью, отражает адаптационные возможности растений в соответствии с изменениями температурного режима.

Установлено, что наибольшее влияние на прирост чистой первичной продуктивности, как одного из основных компонентов степных экосистем имеет показатель инсоляции. Слабое влияние на вегетационные процессы проявляют основные и производные показатели уровня осадков (годовые осадки, их сезонность и уровень осадков по кварталам), производные показатели температуры (средняя температура наиболее теплого и засушливого кварталов), типы почв степной зоны и высота.

Ключевые слова: биоклиматические показатели, пространственный анализ, Полесье, первичная продукция

Sliuta Alina

SPATIAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF BIOCLIMATIC INDICATORS ON ECOLOGICAL SYSTEMS OF POLESYA ZONE

The article performed a regression analysis of bioclimatic indicators, according to which the correlation coefficient was analyzed. The presence and degree of influence of bioclimatic indicators and their derivatives on the index of net primary productivity of the Polesie zone has been determined. In the course of the work, as the subject of analysis, we used images containing the necessary geospatial information, namely, an indicator of the formation of the net primary production of ecosystems in the Polissya zone of Ukraine.

The purpose of the analysis is to determine the presence and degree of influence of bioclimatic indicators and their derivatives on the index of net primary productivity of the Polesie zone. Based on the results of the data obtained, it can be concluded – which of the climatic indicators have the greatest impact on the increase in net primary production of the zone of Ukraine.

As a result of regression analysis, the correlation coefficient showed the absence of the influence of 6 climatic factors on the growth of flora biomass: the amount of precipitation in the driest quarter; the amount of precipitation for the autumn-winter – spring period; rainfall in the coldest quarter; precipitation of the driest month; maximum temperature of the warmest month. For correlation analysis, GIS layers for the Polesie zone were used, containing geospatial information about production processes in ecosystems, bioclimatic indicators, the nature of the soil cover, and the intensity of solar insolation.

To study the relationship between the indicator of net primary productivity and the nature of the soil cover, a map of the soil cover was used. To study the effect of heights on the formation of NWP, a layer was downloaded from the BIOCLIM2 website.

A moderate indicator of bond strength is reflected by the following 6 signs: annual temperature variation, temperature seasonality, minimum temperature indicator of the coldest month of the year, average temperature of the coldest quarter, average annual temperature and average temperature of the wettest quarter. The corresponding result of the correlation analysis can be explained by dependence, reflects the adaptive capabilities of plants in accordance with changes in temperature conditions.

It is established that the greatest influence on the increase in net primary productivity, as one of the main components of the steppe ecosystems, has an insolation index. The main and derivative indicators of the level of precipitation (annual precipitation, their seasonality and level of precipitation by quarters), derivative indicators of temperature (average temperature of the warmest and driest quarters), soil types of the steppe zone and altitude have a weak effect on vegetation processes.

Key words: bioclimatic indicators, spatial analysis, Polesie, primary production.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Марина Андріївна Шавлак,

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються питання щодо впровадження земельної реформи, яка сприятиме ефективному та раціональному природокористуванню, що призведе до

покращення показників сільськогосподарського виробництва, економічного та соціально-демографічного благополуччя населення.

Ключові слова: земля, земельна реформа, обіг земель, ринок земель, право на землю, сільськогосподарські землі.

Марина Андреевна Шавлак

ЗЕМЕЛЬНАЯ РЕФОРМА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭФФЕКТИВНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

На современном этапе развития демократической Украины и социально-ориентированной рыночной экономики актуальным и одним из самых дискуссионных остается вопрос земельной реформы в отношении закрепленных Конституцией Украины и Земельным Кодексом прав на землю, ведь именно введение открытого и прозрачного рынка земель является залогом обеспечения эффективного и рационального природопользования, улучшение показателей сельскохозяйственного производства, экономического и социально-демографического благополучия населения и, как результат, устойчивого общенационального развития Украины.

Проблемным вопросом внедрения земельной реформы занимались такие ученые как П. Гаврись, В. Голян, А. Даниленко, А. Забловский, Д. Добряк, Я. Гадзало, Ю. Лузган и др. Отдавая должное значительному научному наследию и глубине проведенных исследований, более тщательного исследования требуют вопросы внедрения земельной реформы.

2020 является решающим для Украины в контексте реализации земельной реформы, а именно введения действенного нормативно-правового обеспечения регулирования земельных отношений. Реализация земельной реформы должно происходить последовательно и взвешенно, учитывая, в первую очередь, интересы граждан, с целью недопущения отчуждения земель по заниженным ценам, неконтролируемого перераспределения земельных участков, и потери земли как самого дорогого национального достояния. Таким образом, можно отметить, что проведение земельной реформы будет способствовать развитию предприятий аграрной отрасли страны, привлечению инвестиций в сельское хозяйство Украины. В связи с этим требуют дальнейшего исследования проблемы и перспективы инвестиционной привлекательности предприятий аграрной отрасли Украины.

Ключевые слова: земля, земельная реформа, оборот земель, рынок земель, право на землю, сельскохозяйственные земли.

Maryna Shavlak

LAND REFORM AS A COMPONENT OF EFFECTIVE NATURAL MANAGEMENT IN UKRAINE

At the present stage of building a democratic Ukraine and developing a socially oriented market economy, the issue of land reform regarding the land rights set out in the Constitution of Ukraine and the Land Code remains relevant, since the introduction of an open and transparent land market is the key of ensuring an efficient and rational nature management, improvement of agricultural production, economic and socio-demographic well-being of the population and, in result, sustainable national development of Ukraine.

The problem issues of implementation of land reform were discussed by such scientists as P. Gavris, V. Golyan, A. Danylenko, A. Zablovsky, D. Dobryak, Y. Hadzalo, Y. Luzgan, etc. Given the considerable scientific base of researches and depth of researches, the issues of implementation of land reform require more thorough researches. 2020 is crucial for Ukraine in the context of the implementation of land reform, namely the introduction of an effective legal support for the regulation of land relations. The implementation of land reform should take place in a consistent and balanced manner, first of all taking into account, the interests of citizens in order to prevent the alienation of land at low prices, uncontrolled redistribution of land, and the loss of land as the most expensive national treasure. Thus, it can be noted that the land reform will contribute to the development of agricultural enterprises of the country, attracting

investment in agriculture of Ukraine. In this regard, require further study of the problems and prospects of investment attractiveness of enterprises of the agricultural sector of Ukraine.

Key words: *land, land reform, land turnover, land market, land right, agricultural land.*

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Артур Артурович Ніколов, Ольга Михайлівна Левада

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕЛІОРАТИВНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ВЕСЕЛІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасна система землекористування Веселівського району Запорізької області розглядається як складний об'єкт, що характеризується розмаїттям форм власності, цільового використання, динамічністю розвитку (зміна складу угідь, об'єктів господарювання), а також отриманням максимального економічного прибутку в процесі використання. Це, своєю чергою, поглиблює проблеми антропогенного навантаження на земельні ресурси, нераціональних землекористування, структури земельних угідь тощо. Для вирішення зазначених проблем запропоновано оптимізацію меліоративних земельних земель району.

Ключові слова: *меліоративне землекористування, Веселівський район, умови зволоження, дренаж, гіпсування, агротехнічні заходи, сольовий режим ґрунтів.*

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Марія Сергіївна Овчинникова, Олександр Вікторович Непша

ПРИРОДНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ МЕРЕЖІ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХІДНОГО ВОЛИНО-ПОДІЛЛЯ

Західний регіон України характеризується значним ландшафтним і біотичним різноманіттям. Це є визначальним фактором у формуванні і територіальному розміщенні об'єктів та територій природно-заповідного фонду західної частини Волино-Поділля. Природними передумовами створення заповідних об'єктів Західного Волино-Поділля є значна ландшафтна та біотична різноманітність, наявність рідкісних видів рослинного та тваринного світу, значна частка території зайнятої під природною рослинністю. Це своєю чергою і вплинуло на розвиток сучасної мережі територій природно-заповідного фонду.

Ключові слова: *природні передумови, заповідні території, Західне Волино-Поділля, ландшафтна різноманіть, біологічна різноманіть, природна рослинність.*

Дата надсилання до редакції 24.02.2020

Євгенія Юріївна Варфоломеєва

Христина Іванівна Стегареску, Олександр Вікторович Непша

ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ В РЕЗУЛЬТАТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Надмірна розораність території Запорізької області погіршує екологічні умови та можливості саморегулювання агроландшафту, знижує активність ґрунтоутворюючих процесів та природної родючості ґрунтів, посилює їх ерозію. Визначено, що на швидкість ерозійних процесів впливають природні та антропогенні фактори. В Запорізькій області по даних земельного обліку станом на 01.01.2020 року налічується 38,5520 тис. га (2,28 %) деградованих земель сільськогосподарського призначення, що потребують консервації

Ключові слова: *деградація земель, ерозійні процеси, ґрунти, водна ерозія ґрунтів, вітрова ерозія ґрунтів, сільськогосподарське природокористування.*

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Роман Юрійович Лемішко, Олександр Вікторович Непша

СУЧАСНИЙ ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На території Полтавської області налічується 146 річок (водотоків довжиною понад 10 км) загальною довжиною 5100 км. Серед них дві великі (понад 500 км) – Дніпро і Псел; дев'ять середніх (довжиною 101...500 км); 135 малих річок (100 км і менше). Є також приблизно 1600 струмків. Річкова система у сучасному вигляді сформувалася в кінці льодовикової епохи. Нахил поверхні області зумовлює переважний напрям річкової сітки: майже всі річки течуть з півночі на південь або з північного сходу на південний захід і є лівими притоками Дніпра. Середня густина річкової мережі 0,27 км/км².

Ключові слова: поверхневі води, Полтавська область, геоecологічний стан поверхневих вод, водні об'єкти, водосховище, річка, гранично-припустимі концентрації.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Геннадій Вілійович Тамбовцев, Наталя Віталіївна Балабатько ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ

Екологічне законодавство Європейського Союзу (ЄС) розвивалося протягом більш як 30 років та нараховує близько 300 законодавчих актів, серед яких директиви, регламенти, рішення, рекомендації, повідомлення та інші політичні документи.

Водні ресурси є однією з найбільш регульованих сфер законодавства ЄС про навколишнє середовище. Базуючись на необхідності фундаментального перегляду законодавчої бази з метою розроблення нової політики ЄС у галузі використання водних ресурсів, а також на підставі проведених консультацій з широким колом спеціалістів, Європейська економічна комісія запропонувала нову рамкову Водну директиву ЄС, яка була затверджена в 2000 році.

Ключові слова: європейське законодавство, водна рамкова директива, водні ресурси, управління водними ресурсами, використання і збереження водних ресурсів.

Дата надсилання до редакції 25.02.2020

М. Резенькова

РІВЕНЬ ЗАБРУДНЕННЯ РІЧКИ ГАНГ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЛЮДЕЙ

В статті висвітлено питання техногенного та антропогенного впливу людини на довкілля на прикладі річки Ганг. Розглянуто основні види забруднень та шляхи їх надходження. Виявлено, що забруднення впливають на стан здоров'я, осіб, які користуються водою річки. З'ясовано що сучасний екологічний стан річки Ганг характеризується як катастрофічний.

Ключові поняття: Ганг, забруднення, річка, екологічний стан, захворювання.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Дмитро Васильович Вінніченко, Олександр Вікторович Непша

ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роль води у нашому житті важко оцінити. Вода є справжнім природним багатством, основою життя на Землі. Вода відіграє важливу роль у суспільстві й має широкий спектр використання. Окрім задоволення особистих потреб людини, вона практично використовується у всіх галузях економіки. Основними споживачами водних ресурсів в Запорізькій області є енергетична галузь, металургійна промисловість, машинобудування, житлово-комунальний сектор. Також, велика кількість води використовується у сільському господарстві на зрошення сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: водні об'єкти, поверхневі води, зворотні води, прибережні смуги, забруднення поверхневих вод.

Дата надсилання до редакції 24.02.2020

Геннадій Вілійович Тамбовцев, Марина Олексіївна Кірічок
НАПРЯМИ БОРОТЬБИ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯМ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ ҐРУНТІВ
М. МАРІУПОЛЬ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Незбалансоване антропогенне навантаження на довкілля протягом багатьох десятиріч обумовило значну техногенну ураженість компонентів навколишнього середовища (ґрунти, рослинність, поверхневі і підземні води, атмосферне повітря тощо). Надзвичайно активна виробнича та господарська діяльність людини спричинила значні зміни у довкіллі м. Маріуполь і прилеглих територій. Найбільшу небезпеку для навколишнього середовища досліджуваної території становить забруднення ґрунтів важкими металами (ВМ), що потрапляють переважно від викидів підприємств чорної металургії.

Ключові слова: забруднення важкими металами, місто Маріуполь, ґрунти, еколого-геохімічний стан ґрунтів, палютаннти, ознаки деградації ґрунтів.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Геннадій Вілійович Тамбовцев, Ірина Анатоліївна Макєєва
ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ АБРАЗІЙ БЕРЕГІВ АЗОВСЬКОГО ТА ЧОРНОГО
МОРІВ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Швидкість та динаміка абразійно-аккумулятивних процесів залежить від ряду факторів: літодинамічних, геологічних, гідрологічних, еолових і т.ін. Лише комплексне вивчення впливу цих факторів на узбережжя може дати об'єктивні показники динаміки розвитку абразійних та аккумулятивних форм

Довжина берегової лінії з розвитком абразії у межах АР Крим складає 822 км (Чорне та Азовське моря), Миколаївської – 17,8 км, Одеської – 86,0 км та Херсонської – 128,0 км областей (Чорне море) та близько 340 км на Азовському морі – Донецька (69,7 км) та Запорізька області (270,0 км разом з лиманами)

Ключові слова: абразія берегів, берегова лінія, активна частина берегу, Азовське море, Чорне море, екзогенні геологічні процеси

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

С. В. Білоус, Ю. О. Масюк, І. З. Мункачій
ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ТА ЇХ
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТУРИСТИЧНОГО
РИНКУ

Розкрито суть готельно-ресторанної сфери та обґрунтовано необхідність та важливість розвитку цієї сфери з точки зору розвитку туризму. Досліджено статистичні показники розвитку ресторанного та готельного бізнесу в Україні. Авторами виокремлено ряд особливостей конкуренції в готельно-ресторанному бізнесі та здійснений їх аналіз. Звернено основну увагу на необхідності підтримання конкурентоспроможності підприємства. Досліджено окремі сучасні тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу на основі використання віртуальної реальності та розширеної реальності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сегмент ринку, готельно-ресторанний бізнес, віртуальна реальність, розширена реальність.

Дата надсилання до редакції 13.02.2020

Вероніка Володимирівна Лисенко
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Розглянуто загальні тенденції розвитку міжнародного туризму в світі. Виділено основні фактори, що визначають майбутнє туризму. Обґрунтовано сукупність дій з боку урядів країн з метою збереження та примноження туристичної привабливості. Підкреслено, що туристична галузь входить в число економічних форвардів, дає значну величину доданої вартості.

Ключові слова: міжнародний туризм, тенденції, конкуренція, державна політика.

Вероника Владимировна Лысенко

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА

Рассмотрены общие тенденции развития международного туризма в мире. Выделены основные факторы, определяющие будущее туризма. Обоснованно совокупность действий со стороны правительств стран с целью сохранения и приумножения туристической привлекательности. Подчеркнуто, что туристическая отрасль входит в число экономических форвардов, дает значительную величину добавленной стоимости.

Ключевые слова: международный туризм, тенденции, конкуренция, государственная политика.

Veronika Lysenko

CURRENT TRENDS OF INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT

The general trends of international tourism development in the world are considered. The main factors that determine the future of tourism are highlighted. The set of actions by the governments of the countries to preserve and increase the tourist attractiveness is substantiated. It is emphasized that the tourism industry is among the economic forwards, giving a considerable amount of added value.

Keywords: international tourism, trends, competition, state policy.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Павло Володимирович Романів

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Ефективний розвиток рекреаційно-туристичної галузі вимагає скоординованих зусиль представників різних структур задля сталого розвитку території. У статті на багатьох прикладах, зокрема Карпатського регіону України показано аспекти неузгодженості екологічної та економічної складової, у результаті чого може відчуватися соціальна напруга. Завдяки погодженим принципам та механізмам скоординованої підтримки розвитку туризму та рекреації на основі багатого потенціалу на різних рівнях, у тім числі міжнародному, можна забезпечити формування конкурентоспроможної системи туристсько-рекреаційних послуг на національному та міжнародному рівні.

Ключові слова: сталий розвиток, рекреаційно-туристична галузь, Карпатський регіон України, структурно-функціональні аспекти.

Романив Павел Владимирович

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

На современном этапе развития производительных сил устойчивое развитие территорий, отраслей, хозяйства в целом является определяющим в формировании программ и стратегий развития. Туристическая отрасль для Карпатского региона Украины имеет значение как регионально формирующим в ближайшем будущем. Однако, существует ряд экологических и социально-экономических препятствий на пути к устойчивому пространственному развитию туризма, которые определяются институциональными, планировочными, социальными детерминантами. Главной целью статьи является выявление главных аспектов, определяющих устойчивое развитие туризма в контексте регионального развития.

Эффективное развитие рекреационно-туристической отрасли требует скоординированных усилий представителей различных структур для устойчивого развития территории. Цель статьи заключается в установлении экологических,

социальных и экономических аспектов устойчивого развития рекреационно-туристической отрасли на примере Карпатского региона Украины. В статье на многих примерах, в частности Карпатского региона Украины показано аспекты несоответствия экологической и экономической составляющей, в результате чего может ощущаться социальное напряжение. Благодаря согласованным принципам и механизмам скоординированной поддержки развития туризма и рекреации на основе богатого потенциала на различных уровнях, в том числе международном, можно обеспечить формирование конкурентоспособной системы туристско-рекреационных услуг на национальном и международном уровне. Территория исследования характеризуется разнообразным набором потенциальных и актуальных ресурсов, при условии надлежащего экологически обусловленного использования приблизит территорию до определенного социально-экономического равновесия. Интегрированное устройство, охрана и рациональное использование рекреационных территорий горных систем должны стать приоритетными направлениями в региональных программах развития туризма. Поэтому в статье проанализирован ряд принципов интегрированного регулирования рекреационно-туристической отрасли горных территорий.

Дальнейшие исследования нужно направлять на изучение факторов устойчивого развития, их сочетание, гармоничного воздействия на туристическую отрасль.

Ключевые слова: устойчивое развитие, рекреационно-туристическая отрасль, Карпатский регион Украины, структурно-функциональные аспекты.

Pavlo Romaniv

STRUCTURAL-FUNCTIONAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE RECREATION-TOURISM INDUSTRY

At the present stage of development of productive forces sustainable development of territories, industries, economy as a whole is decisive in the formulation of development programs and strategies. The tourism industry for the Carpathian region of Ukraine is important as a region-forming region in the near future. However, there are a number of environmental and socio-economic barriers to sustainable spatial development of tourism, which are determined by institutional, planning, social determinants. The main purpose of the article is to identify the main aspects that determine the sustainable development of tourism in the context of regional development.

Effective development of the recreational and tourism industry requires the coordinated efforts of representatives of different structures for the sustainable development of the territory. The purpose of the article is to establish the ecological, social and economic aspects of sustainable development of the recreational and tourism industry on the example of the Carpathian region of Ukraine. Many examples, in particular, of the Carpathian region of Ukraine, show aspects of environmental and economic disparities that may result in social tension. Thanks to the agreed principles and mechanisms of coordinated support for the development of tourism and recreation based on rich potential at different levels, including international, it is possible to ensure the formation of a competitive system of tourist and recreational services at national and international level. The study area is characterized by a diverse set of potential and current resources that, subject to proper environmental conservation, will bring the area closer to a certain socio-economic equilibrium. Integrated arrangement, protection and rational use of recreational areas of mountain systems should be priorities in regional tourism development programs. Therefore, the article analyzes a number of principles of integrated regulation of the recreational and tourism industry of mountain areas.

Further research should be directed to the study of the factors of sustainable development, their combination, harmonious impact on the tourism industry.

Keywords: sustainable development, recreational and tourism industry, Carpathian region of Ukraine, structural and functional aspects.

Дата надсилання до редакції 18.02.2020

Гілета Любов Андріївна, Корецька Іванна Романівна*

РОЗВИТОК ПІШОХІДНОГО ТУРИЗМУ В СЕЛАХ СТІЛЬСЬКО ТА ДУБРОВА

Розглянуто умови сприятливі для розвитку туризму в селах Стільсько та Дуброва – природні умови та унікальна історична спадщина. З використанням загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема картографічного розроблено пішохідний маршрут «Стільсько–Дуброва – історія Білих Хорватів та їх нащадків». Описано історичну спадщину території на кожній з зупинок маршруту, що є незначною часткою великої території Стільського Горбогір'я. Зазначено, особливості розробленого маршруту – незначна протяжність, що підвищує його доступність для більшого числа рекреантів та якісне і цікаве наповнення.

Ключові слова: сільський туризм, історична спадщина, городище, туристичний пішохідний маршрут.

Дата надсилання до редакції 11.02.2020

Хомич Наталя Петрівна, Корецька Іванна Романівна,

СТАН РОЗВИТКУ КРУЇЗНИХ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання розвитку круїзного туризму в Україні. Виділено фактори, що стримують розвиток круїзного туризму. Для ефективного розвитку круїзного туризму у портах пропонується впроваджувати сучасні методи взаємодії всіх суб'єктів ринку, органів влади, міжнародних організацій та залучення інвестицій у цю сферу, тому що тут є значний потенціал для розвитку.

Ключові слова: «круїз», «порти», «туристи», «Чорномор'я».

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Мункачій Ірина Зеновійвна, Білоус Софія Василівна

МАРКЕТИНГ-МЕНЕДЖМЕНТ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Розкрито ефективність діяльності суб'єктів підприємництва, що значною мірою залежить від рівня та якості використання такого важливого ринкового інструментарію, як маркетинговий менеджмент. Досліджено вживання в науковій літературі термінів “управління маркетингом”, “маркетингове управління”, “маркетинговий менеджмент” як синонімів, виходячи із загальноприйнятого тлумачення їх змісту є цілком виправданим. Виокремлено системний і функціональний підходи до управління маркетингом суб'єктів підприємництва та сформульовано висновок про тотожність понять “управління маркетингом” і “маркетинговий менеджмент” на сучасному етапі розвитку управлінських процесів.

Ключові слова: маркетинг, ринок, управління маркетингом, маркетингове управління, маркетинг-менеджмент, суб'єкти підприємництва

Дата надсилання до редакції 06.02.2020

Р. Є. Качаровський, І. В. Єрко, Н. В. Чир, О. В. Антипюк

ОСЕРЕДКИ ВИШИВКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Величезне значення для атрактивності території регіону має культурна спадщина, що є визначальною для пізнавального туризму. В цій публікації виокремлено один з елементів народних художніх промислів – вишивку. Зазначено актуальність проведених досліджень. Зосереджено увагу на основних публікаціях даної тематики. В ході вивчення вказаної проблематики дано загальну характеристику основних понять, встановлено особливості виконання вишивки різними техніками, визначено територіальну приналежність осередків та їх геопросторове розміщення, визначено коефіцієнт забезпеченості осередками вишивки в розрізі адміністративних районів Волинської області. З'ясовано проблемні питання розміщення осередків вишивки як елементів культурної спадщини, зроблено акцент на їх вирішенні.

Ключові слова: туризм, туристичні ресурси, пізнавальний туризм, художні народні промисли, вишивка, Волинська область.

Р.Е. Качаровский, И. В. Ерко, Н.В. Чир, Е. В. Антипюк

ЦЕНТРЫ ВЫШИВКИ В ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ОБЪЕКТЫ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА.

Развитие туристической отрасли каждого региона зависит от наличия на его территории определенного вида ресурсов. Волынская область имеет значительные природные ресурсы, а также мощный историко-культурный потенциал. В частности большую роль здесь играет культурное наследие, имеющее огромное значение для атрактивности территории края, является определяющей для познавательного туризма. Художественные народные промыслы становятся тем мостиком, который обеспечивает представление туристов об истории и обычаях региона. Эта публикация выделяет один из элементов народных художественных промыслов – вышивку. Исследование данной тематики является весьма актуальным, так как оно поможет сохранить, расширить и восстановить утраченные обычаи народа. Историки и культурологи много раз рассматривали этот вопрос, сейчас мы сосредоточились на туристско-географическом аспекте данной тематики, обратив внимание на основные публикации последнего времени. В ходе изучения указанной проблематики дано общую характеристику основных понятий, установлены особенности выполнения вышивки различными техниками, определено территориальное геопространственное их размещение, определен коэффициент обеспеченности ячейками вышивки в разрезе административных районов Волынской области. Выявлены проблемные места вышивки, предложены некоторые актуальные пути их решения.

Ключевые слова: туризм, туристические ресурсы, познавательный туризм, художественные народные промыслы, вышивка, Волынская область.

R Kacharovskiy, I. Yerko, N. Chir, E. Antipyuk

EMBROIDERY FACILITIES IN THE VOLYNSKAYA REGION AS OBJECTS OF CIVIL TOURISM

The development of the tourism industry in each region depends on the availability of certain resources in its territory. Volyn region has significant natural resources and significant historical and cultural potential. In particular, cultural heritage plays an important role here, which is of great importance for the attractiveness of the territory of the region, which is crucial for cognitive tourism. The arts and crafts become a bridge that provides tourists with an idea of the history and customs of the region. This publication highlights one of the elements of folk art crafts - embroidery. The study of this topic is quite relevant, because it will help to preserve, expand and restore the lost customs of the people. Historians and cultural scientists have considered this issue many times, and now we have focused on the tourist-geographical aspect of this topic, paying attention to the major publications of recent times. In the course of studying these issues, the general characteristics of the basic concepts, the peculiarities of embroidery execution by various techniques, the territorial affiliation of the cells and their geospatial location, the ratio of the provision of embroidery cells in the administrative districts of Volyn region were determined. Considering the issues the problematic places of the embroidery industry were identified, some topical ways to solve them for the cultural sector as an element of tourism were suggested.

Key words: tourism, tourist resources, cognitive tourism, folk arts, embroidery, Volyn region.

Дата надсилання до редакції 24.02.2020

Мирослав Степанович Дністрянський

Борис Михайлович Жулканич, Наталія Іванівна Дністрянська

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕПРЕСИВНОСТІ МІСТЕЧОК БОЙКІВЩИНИ

Розкрито передумови та можливості розв'язання проблеми подолання депресивності соціально-економічного розвитку малих міських поселень етнографічних районів Українських Карпат на прикладі Бойківщини. Зроблено висновок про те, що зниження економічного потенціалу містечок Бойківщини є перешкодою виконання ними функцій центрів обслуговування сільської місцевості. Негативні тенденції економічного розвитку несуть також загрозу зниження людності міських поселень Бойківщини і втрати ними свого адміністративного статусу. Обґрунтовано висновки про те, що одним з чинників подолання їхнього соціально-економічного відставання може бути розвиток туризму. В цьому контексті проаналізовано туристичний потенціал містечок та відображено деякі перспективи їхнього використання.

Ключові слова: туризм, містечка, Бойківщина, туристичні ресурси, депресивність.

Мирослав Степанович Днистрянский,

Борис Михайлович Жулканич, Наталья Ивановна Днистрянская

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА КАК ФАКТОР ПРЕОДОЛЕНИЯ ДЕПРЕССИВНОСТИ МАЛЫХ ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ БОЙКОВЩИНЫ

Одним из факторов динамичного социально-экономического развития территорий является оптимальные соотношения в системе расселения. Это прежде всего касается необходимости рационального размещения городских поселений, которые были бы способны обслуживать прилегающую сельскую местность. Отсутствие таких предпосылок является характерным для такого этнографического района Украинских Карпат, как Бойкивщина, который сегодня выделяется отставанием в социально-экономическом развитии. Одной из причин такой ситуации является резкое снижение совокупного потенциала городских поселений этой территории.

В пределах бойковско-этнографического района размещено четырнадцать городских населенных пунктов, функционирование которых исторически определяло социальное развитие всей территории. Но через современное неблагоприятное экономическое положение бойковские города и поселки городского типа являются депрессивными поселениями. Негативные тенденции экономического развития несут также угрозу снижения количества населения городских поселений Бойкивщины и потери ими своего административного статуса.

Одним из факторов преодоления депрессивности городских поселений этого этнографического района и точкой экономического роста является развитие туризма и рекреации. Этому может способствовать наличие разнообразных туристических ресурсов историко-культурного и природного происхождения. Поэтому перспективным для этого района является развитие этнографического и культурно-познавательного туризма, которые могут успешно сочетаться с другими видами туристической деятельности, в частности, сельским зеленым, спортивным и рекреационно-оздоровительным. Среди городов Бойкивщины наибольшим уровнем обеспеченности историко-культурными ресурсами выделяется Журавно, Старая Соль, Сколе, Турка и Старый Самбор. Учитывая преимущества рельефа и распространение источников минеральных вод центром рекреации и туризма общегосударственного значения имеет все основания стать Схидница, где сегодня активно формируется необходимая инфраструктура спортивного, рекреационно-оздоровительного и «зеленого» туризма. Определенный уровень развития туристической инфраструктуры также в других городских поселениях Бойковщины (Воловец, Ждениево, Мижгирье, Сколе, Славском). Вокруг городских населенных пунктов закарпатской части Бойковщины (Воловец, Мижгирье, Ждениево) и прилегающих сельских поселений, где сосредоточены важные

туристско-аттрактивные природные объекты и этнографические заведения, можно организовать целостный туристический кластер. Город Турка является центром проведения украинских бойковских этнических фестивалей, поселок городского типа Великий Березный – словацкого, а поселок Бориня – центром гастрономического туризма. Значительные туристические ресурсы есть и в других городах Бойковицины, однако их привлекательность по разным причинам еще не получила должного информационного представления. Развитие туризма и рекреации в городских поселениях Бойкивщини не в состоянии решить все социально-экономические проблемы территории, но может дать толчок развитию других отраслей хозяйства в рамках этого этнографического района.

Ключевые слова: туризм, малые городские поселения, бойковский этнографический район, туристические ресурсы, депрессивность.

Myroslav Dnistrianskyi, Boris Zhulkanich, Natalia Dnistrianska,

TOURISM DEVELOPMENT AS A FACTOR IN THE OVERCOMING OF THE DEPRESSIVITY OF BOYKO'S REGION

One of the factors of the dynamic socio-economic development of the territories is the optimal ratio in the settlement system. This is first and foremost the need for the rational accommodation of urban settlements that would be able to serve the surrounding countryside. The absence of such prerequisites is characteristic of such region of the Ukrainian Carpathians as Boyko's ethnographic area, which today stands out as lagging behind in socio-economic development. One of the reasons for this situation is a sharp decrease in the aggregate potential of urban settlements in the territory.

Within the Boyko's ethnographic district, there are fourteen small towns whose functioning has historically determined the social development of the entire territory. But due to the current economic disadvantage, the Boyko's villages are depressed settlements. Negative tendencies of economic development also threaten to reduce the population of urban settlements of Boyko's ethnographic area lose their administrative status. One of the factors for overcoming the depressiveness of urban settlements of this ethnographic area and the point of economic growth is the development of tourism and recreation. This can be facilitated by the availability of various tourist resources of historical, cultural and natural origin. Therefore, the development of ethnographic and cultural-cognitive tourism, which can be successfully combined with other types of tourist activity, in particular, rural green, sports and recreational health, is promising for this area. Among the towns of Boyko's ethnographic area the highest level of provision of historical and cultural resources stands out Zhuravno, Stara Sil, Skole, Turka and Stary Sambir. Considering the advantages of relief and the distribution of mineral water sources, the center of recreation and tourism of national importance has every reason to become Skhidnytsia, where today the necessary infrastructure of sports, recreational and green tourism is being actively formed. There is also a certain level of development of tourist infrastructure in other urban settlements of Boyko's ethnographic area (Volovtsi, Zhdeniyevo, Mizhgirya, Skole, Slavsky). A complete tourist cluster can be organized around the urban Transcarpathian part of Boykivshchyna (Volovets, Mizhgirya, Zhdenievo) and the surrounding rural settlements, where important tourist-attractive natural sites and ethnographic establishments are concentrated. The town of Turka is the center of Ukrainian ethnic Boyko's festivals, the town of Veliky Bereznii is Slovak, and the village of Borynya is the center of gastronomic tourism. There are significant tourist resources in other towns of Boyko's ethnographic area, however, due to their various reasons, their attractiveness has not yet been properly reported. The development of tourism and recreation in the urban settlements of Boyko's ethnographic area is not able to solve all the socio-economic problems of the territory, but can give impetus to the development of other industries within this ethnographic area.

Key words: tourism, towns, Boyko's ethnographic area, tourist resources, depression.

Дата надсилання до редакції 20.02.2020

Галина Михайлівна Гуменюк

НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГУЦУЛЬЩИНИ

В даній статті визначено і систематизовано основні види народних ремесел Гуцульщини, особливості їхнього виникнення та розвитку, а також сучасне значення у туризмі та економічному розвитку регіону. Також визначено шляхи підвищення активізації формування культурного ландшафту регіону на основі матеріалів дослідження. Так, інструментами стимулювання розвитку народної культури, а також і туризму у контексті формування загальнонаціональної ідентичності стали державні програми. В статті визначено сучасне значення народних ремесел Гуцульщини в суспільстві та туризмі.

Ключові слова: народні художні промисли, художнє ткацтво гуцулів, ліжникарство, народне мистецтво, українська етнічна культура.

Галина Михайловна Гуменюк

НАРОДНЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПРОМЫСЛЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГУЦУЛЬЩИНЫ.

В данной статье определены и систематизированы основные виды народных ремесел Гуцульщины, особенности их возникновения и развития, а также современное значение в туризме и экономическом развитии региона. Целью статьи является выявление и установление исторических и географических особенностей рекреационного потенциала Гуцульщины и поиск путей их сохранения, возрождения и развития как одного из важных направлений оптимизации природопользования в регионе. Также определены пути повышения активизации формирования культурного ландшафта региона на основе материалов исследования.

Ключевые слова: народные художественные промыслы, художественное ткачество гуцулов, лижникарство, народное искусство, украинская этническая культура.

Halyna Mykhailivna Humenyuk

PEOPLE'S ARTICLES AS A COMPONENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF HUTSUL

This article identifies and systematizes the main types of folk crafts of the Hutsul region, peculiarities of their origin and development, as well as the modern importance in tourism and economic development of the region. The purpose of the article is to identify and establish the historical and geographical features of the recreational potential of the Hutsul region and to find ways to preserve, revive and develop it as one of the important directions of optimization of nature management in the region. The ways of enhancing the cultural landscape formation of the

Key words: folk art crafts, artistic weaving of Hutsuls, lozharstvo, folk art, Ukrainian ethnic culture. region based on the research materials are also identified.

Дата надсилання до редакції 24.02.2020

Слащук Андрій Миколайович, Галина Олександрівна Бернадська

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ РІВНЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано сучасний стан готельної індустрії на території Рівненської області, а саме кількість та місткість готелів та аналогічних засобів розміщування по містах та районах починаючи з 2015 року. Також висвітлено аналіз кількості осіб, що користувалася готельними підприємствами. Обґрунтовано основні причини зменшення кількості готелів в регіоні.

Ключові слова: туризм, готельна індустрія, заклади розміщення, Рівненська область

Дата надсилання до редакції 15.02.2020

Тетяна Григорівна Ткаченко

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Туризм стає надійним і сталим сектором світової економіки, навіть в умовах нестабільності, невизначеності та соціальних потрясінь. Всесвітня туристична Організація (ЮНВТО) відзначає 2020-й як «Рік туризму та сільського розвитку». Відвідування одного іноземного туриста в країні приводить до збільшення робочих місць, що сприяє в першу чергу збільшенню місцевих бюджетів. Тому аналіз природних, рекреаційних ресурсів, історико-культурного надбання дає широкі можливості для розвитку різноманітних видів туризму.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристичний потенціал, сільський, зелений туризм

Дата надсилання до редакції 16.02.2020

Бутенко Тетяна Андріївна,

Сисоєва Світлана Ігорівна, Ткаченко Тетяна Григорівна,

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ БРЕНДІВ ДЕСТИНАЦІЙ СЕЛИЩА ДОКУЧАЄВСЬКЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розвиток туристичної галузі України передбачає максимальне розкриття туристичних можливостей регіонів. Селище Докучаєвське, маючи цікаві дестинації, створює можливості для розробки науково-пізнавальних туристичних маршрутів, що має приваблювати туристів, але для цього повинні бути розроблені відповідні регіональні програми туристичного маркетингу. Одним з напрямів розвитку внутрішньої маркетингової інфраструктури території є створення туристично-інформаційних центрів (пунктів). З метою ефективної організації просування туристичного продукту серед споживачів туристичних послуг необхідним є використання у їх діяльності такого маркетингового інструменту як бренд.

Ключові слова: туристична дестинація, туристична послуга, маркетинг, бренд, брендинг.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Hanna Sukhanova, Viktor Ushakov, Maxim Kupreenko

OPPORTUNITIES OF THE STAROBERDYANSK AND BOGATYR FORESTS FOR COMPETITIVE TOURISM OF STUDENT YOUTH

The importance of vegetation, especially forests as a recreational resource is very high. A person's stay in an environment of forest landscapes has a beneficial effect on his physical and emotional health. Forests to the greatest extent contribute to increasing the oxygen content in the air and its ionization, absorption of carbon dioxide, and air purification from various types of pollution. Of particular importance are the forests of territories that have the full range of natural and other conditions necessary for the development of recreation and tourism: a favourable climate, transport and pedestrian access, the presence of clean reservoirs, beautiful landscapes, etc. These are the conditions that characterize the Staroberdyansk and Bogatyr forestries of the Zaporizhzhya region. Therefore, they are actively involved in the recreational and tourist activities of students.

Keywords: Staroberdyansk forestry, Bogatyr forestry, natural conditions, competitive tourism, vegetation, relief conditions.

Ганна Суханова, Віктор Ушаков, Максим Купреєнко

МОЖЛИВОСТІ СТАРОБЕРДЯНСЬКОГО ТА БОГАТИРСЬКОГО ЛІСУ ДЛЯ КОНКУРЕНТОСПЕКТИВНОГО ТУРИЗМУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Важливість рослинності, особливо лісів як рекреаційного ресурсу, дуже велика. Перебування людини в оточенні лісових ландшафтів сприятливо впливає на його фізичне та емоційне здоров'я. Найбільшою мірою ліси сприяють збільшенню вмісту кисню у повітрі та його іонізації, поглинанню вуглекислого газу та очищенню повітря від різних

видів забруднення. Особливе значення мають ліси територій, які мають повний спектр природних та інших умов, необхідних для розвитку рекреації та туризму: сприятливий клімат, транспорт та пішохідний доступ, наявність чистих водойм, прекрасних ландшафтів тощо. умови, що характеризують Старобердянське та Богатирське лісництва Запорізької області. Тому вони активно залучаються до рекреаційно-туристичної діяльності учнів.

Ключові слова: Старобердянське лісництво, Богатирське лісове господарство, природні умови, конкурентний туризм, рослинність, рельєфні умови.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Валентина Михайлівна Іванова, Ольга Миколаївна Шелудько
ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК УМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Запорізька область має значні рекреаційно-курортні та туристичні ресурси. Південь області омивається водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області складає біля 350 км. Сприятливий клімат, чудові прибережні пейзажі Дніпра, джерела мінеральної води і лікувальні грязі, ласкаве, тепле Азовське море приваблюють туристів. Курорт державного значення Бердянськ, місто Приморськ та смт. Кирилівка користуються великою популярністю у відпочиваючих як курортні центри.

Ключові слова: природні рекреаційні ресурси, туристичний потенціал, клімат, природні мінеральні води, лікувальні грязі, узбережжя Азовського моря.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Віктор Вікторович Єсінов,
АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО - ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті йдеться про потенціал туристичної галузі Харківщини та можливості його застосування, можливі способи вирішення проблем галузі та напрямки розвитку. Перспективні види туризму та способи оптимізації туристичної діяльності області.

Ключові слова: туризм; рекреаційний потенціал; перспективні напрямки розвитку; Харківщина, проблеми туристичної галузі; способи оптимізації інфраструктури.

Дата надсилання до редакції 23.02.2020

Юлія Ігорівна Муромцева
ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ – ЯК АТРИБУТ ДЕРЖАВНОСТІ ТА НЕОБХІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття присвячена питанню необхідності проведення Другого Всеукраїнського перепису населення. Важливість перепису населення прирівнюється до таких атрибутів державності, як територія, право, армія, народ, прапор, герб, тощо. Переписи населення - важлива інформаційна база про населення, дані яких потрібні для ефективного державного управління. У статті розглянуто історію переписів населення на території України у сучасних міжнародновизначених кордонах. Наголошено, що Україна, будучи однією з великих за чисельністю населення країн у Європі та світі на початку ХХ ст., не мала своєї державності, а перебувала у складі різних держав та імперій (Російської, Австро-Угорської, СРСР, тощо). Отже, історичні дані переписів населення України мають розпорошений характер через наявність різних програм переписів населення, різний час їх проведення, різних "власників" інформації, закритість та недоступність деяких даних.

В Україні у сучасних міжнародновизначених кордонах проводився лише один Всеукраїнський перепис населення 2001 року, з дати проведення якого минуло 19 років. Інформаційна база цього перепису вже застаріла та не відповідає сучасним завданням

суспільства, держави та міжнародної спільноти. За час, що пройшов після Першого Всеукраїнського перепису населення, в країні з'явилися нові реалії та проблеми, вирішення яких вимагає актуальної інформації та всебічні знання про населення України. Це такі проблемки як тимчасово окуповані території та зміна фактично контрольованих державою Україною власних кордонів, міграції населення, поява внутрішньо переміщених осіб, "відтік мізків", пенсійна реформа, старіння населення, реформа освіти, медицини, актуалізація даних виборчої сітсеми, етнічних даних тощо.

Разом із суспільними проблемами з'явилися і нові технічні можливості більш ефективного, точного і швидкого проведення переписів населення, які може використати Україна - це інформаційні технології у зборі, обробці та оприлюдненні інформації, GIS-технології, тощо.

Україна, як суб'єкт міжнародного права, потребує оновленої статистичної інформації про населення. Необхідність цього зумовлена демографічними, етнічними, соціальними, економічними та політичними процесами, що відбувалися з часів Першого Всеукраїнського перепису населення, та управління ними. Сучасні технології дадуть змогу провести Другий Всеукраїнський перепис населення швидко та вчасно, а також обробити і оприлюднити необхідну державі інформацію.

Ключові слова: переписи населення, демографія, українська державність, статистика населення, Всеукраїнський перепис населення, кордони країни, міграції, картографування населення.

Юлія Игоревна Муромцева

ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ - КАК АТРИБУТ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И НЕОБХОДИМЫЙ ИНСТРУМЕНТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Статья посвящена вопросу необходимости проведения Второй Всеукраинской переписи населения. Важность переписи населения приравнивается к таким атрибутам государственности, как территория, право, армия, народ, флаг, герб и тому подобное. Переписи населения - важная информационная база о населении, данные которых необходимы для эффективного государственного управления. В статье рассмотрена история переписей населения на территории Украины в современных международно признанных границах. Отмечено, что Украина, будучи одной из крупных по численности населения стран в Европе и мире в начале XX в., не имела своей государственности, а входила в состав различных государств и империй (Российской, Австро-Венгерской, СССР и т.д.). Поэтому исторические данные переписей населения Украины имеют разрозненный характер из-за наличия различных программ переписей населения, разного времени их проведения, различных "владельцев" информации, закрытости и недоступности некоторых данных.

В Украине в современных международно признанных границах проводилась только одна Всеукраинская перепись населения 2001 года, с даты проведения которой прошло 19 лет. Информационная база этой переписи уже устарела и не соответствует современным задачам общества, государства и международного сообщества. За время, прошедшее после первой Всеукраинской переписи населения, в стране появились новые реалии и проблемы, решение которых требует актуальной информации и всесторонних знаний о населении Украины. Это такие проблемы как временно оккупированные территории и изменение фактически контролируемых государством Украина собственных границ, миграции населения, появление внутренне перемещенных лиц, "отток мозгов", пенсионная реформа, старение населения, реформа образования, медицины, актуализация данных избирательной системы и этнического состава населения и т.п..

Вместе с общественными проблемами появились и новые технические возможности более эффективного, точного и быстрого проведения переписей населения, которые может использовать Украина - это информационные технологии в сборе, обработке и обнародовании информации, GIS-технологии, и тому подобное.

Украине, как субъекту международного права, необходимо обновление статистической информации о населении. Необходимость этого обусловлена демографическими, этническими, социальными, экономическими и политическими процессами, происходившими со времен Первой Всеукраинской переписи населения, и управлением ими. Современные технологии позволяют провести Вторую Всеукраинскую перепись населения быстро и своевременно, а также обработать и обнародовать необходимую государству информацию

Ключевые слова: переписи населения, демография, украинская государственность, статистика населения, Всеукраинская перепись населения, границы страны, миграции, картографирование населения.

Julia Muromtseva

POPULATION CENSUS - AS AN ATTRIBUTE OF STATE AND A NECESSARY STATE GOVERNANCE TOOL

The article is devoted to the need for the Second All-Ukrainian Population Census. The importance of the census is equated with such attributes of statehood as territory, law, army, people, flag, coat of arms, etc. Population censuses are an important information base about the population, the data of which are necessary for effective public administration. The article discusses the history of population censuses on the territory of Ukraine in modern internationally recognized borders. It is noted that Ukraine, being one of the largest countries in Europe and in the world at the beginning of the twentieth century, did not have its own statehood, but was part of various states and empires (Russian, Austro-Hungarian, USSR, etc.) . So, the historical data of censuses in Ukraine are fragmented due to the presence of various census programs, different time periods for them, different "owners" of information, and the closeness and inaccessibility of some data.

In Ukraine, in the current internationally recognized borders, only one All-Ukrainian Population Census of 2001 was conducted, from the date of which 19 years have passed. The information base of this census is already outdated and does not correspond to the modern tasks of society, the state and the international community. During the time that has passed since the first All-Ukrainian population census, new realities and problems have appeared in the country, the solution of which requires up-to-date information and comprehensive knowledge about the population of Ukraine. These are problems such as temporarily occupied territories and changes in own borders actually controlled by the state of Ukraine, population migration, the emergence of internally displaced persons, "brain drain", pension reform, aging of the population, reform of education, medicine, updating the data of the electoral system and ethnic composition of the population, etc.

Along with social problems, new technical opportunities appeared for more efficient, accurate and quick population censuses that Ukraine can use - this is information technology in collecting, processing and publishing information, GIS-technology, and the like.

Ukraine, as a subject of international law, needs to update statistical information about the population. The need for this is due to the demographic, ethnic, social, economic and political processes that have taken place since the First All-Ukrainian Population Census and their management. Modern technologies will make it possible to conduct the Second All-Ukrainian Population Census quickly and in a timely manner, as well as process and publish the information necessary for the state.

Keywords: population censuses, demography, Ukrainian statehood, population statistics, the All-Ukrainian population census, the country's borders, migration, population mapping.

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Олена Олексіївна Афоніна

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

У статті розглянуті головні тенденції та проаналізовані показники розвитку трудового потенціалу сільських територій України; визначені сучасні фактори, що впливають на процес формування трудового потенціалу сільського населення. Головний акцент зроблено на дослідженні таких факторів, як динаміка чисельності сільського населення, процеси відтворення, вікова структура, тривалість життя, міграція, здоров'я і рівень освіти, оплата праці, забезпеченість житлом і рівень його благоустрою та інше.

Ключові слова: трудовий потенціал, сільські території, фактори формування, сільське населення.

Елена Алексеевна Афонина

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА НАСЕЛЕНИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ

В современных условиях социально-экономического развития важную роль играет трудовой потенциал, который представляет собой совокупную рабочую силу и способность населения к труду. Трудовой потенциал сельского населения Украины формируется под воздействием неблагоприятных демографической и социально-экономической ситуаций. Их изучение дает возможность установить основные тенденции количественных и качественных изменений трудового потенциала сельских территорий Украины.

Цель статьи - выявить влияние факторов на развитие трудового потенциала сельских территорий Украины.

Одной из проблем трудового потенциала сельского населения Украины является численное пополнение трудовых ресурсов сельских поселений. За период с 2014 по 2018 гг. численность сельского населения уменьшилась на 359,6 тыс. человек. Сокращение численности населения молодежи трудоспособного возраста является негативной предпосылкой, что приводит к соответствующим изменениям социальной структуры сельского населения и влияет на формирование трудовых ресурсов сельских территорий.

Важным фактором влияющим на трудовой потенциал сельских поселений является миграция населения, в особенности молодежи. В 2018 г. высокой миграционной активностью характеризовалась возрастная группа 20-24 года (миграционный оборот составил 49,2 тыс. чел.). Этот процесс ведет к безвозвратному оттоку специалистов и становится фактором, ослабляющим трудовой потенциал сельских территорий.

Важным качественным показателем развития трудового потенциала сельских территорий является здоровье населения, зависящее от наличия медицинских учреждений. Их сокращение ведет к уменьшению доступности медицинских услуг для определенной части населения.

Существенное влияние на трудовой потенциал населения сельских территорий оказывает уровень образования, являющийся одним из основных критериев его оценки. Наблюдается тенденция снижения качественных характеристик трудового потенциала сельских территорий, что обусловлено изменениями профессионально-квалификационной структуры выпускников учреждений высшего образования, не соответствующей потребностям рынка труда.

Положительное влияние на развитие трудового потенциала оказывает повышение оплаты труда. Среднемесячная начисленная заработная плата в сельском, лесном и рыбном хозяйстве выросла почти в 3 раза. Это свидетельствует о преимуществе организаций АПК на рынке труда в процессе привлечения высококвалифицированных кадров.

Обеспеченность жильем, наличие объектов социальной инфраструктуры способствует закреплению населения и повышению трудовой активности жителей сельских территорий.

Ключевые слова: *трудовай потенциал, сельские территории, факторы формирования, сельское население.*

Olena Oleksiyivna Afonina,

THE FACTORS FOR LABOR POTENTIAL FORMATION OF POPULATION ON RURAL TERRITORIES OF UKRAINE

In the present-day conditions of socio-economic development, labour potential which includes aggregate labour forces and population's ability to work is of great importance. Labor potential of the rural population of Ukraine is formed under the influence of the most unfavorable demographic and socio-economic situations. Studying them will enable us to discover basic trends in the quantitative and qualitative changes in the labor potential of the rural population of Ukraine.

The aim of the article is to discover the influence of the development factors on the labour potential of the rural area of Ukraine.

One of the problems of the labour potential of the rural population in Ukraine is the quantitative replenishment of labor resources. Between 2014 and 2018, the rural population decreased by 359.6 thousand people. The reduction of the population younger than that of working age is a negative prerequisite, which leads to corresponding changes in the social structure of the rural population and influences the formation of rural labor resources.

An important factor influencing the labor potential of rural settlements is the migration of the population, especially young people. In 2018, the high migration activity was characteristic for the age group of 20-24 years old (migration turnover amounted to 49.2 thousand people). This process leads to irreversible outflow of specialists and becomes a factor that weakens the labor potential of rural areas.

An important qualitative indicator in the development of the rural labor potential is the health of the population, which depends on the availability of health care facilities. Their reduction lowers the availability of health services to the particular part of population.

A significant impact on the labor potential of the rural population has the level of education, which is one of the main criteria for its assessment. There is a tendency of decrease in qualitative characteristics of the labour potential of rural territories, caused by the changes in the professional and qualification structure of the graduates from the institutions of higher education and their failure to meet the needs of the labour market.

Pay rise has a positive effect on the development of labor potential. The average monthly wages accrued in agriculture, forestry and fisheries and has almost tripled. This demonstrates the interest of agribusinesses to draw highly qualified personnel.

Provision of housing and availability of social infrastructure facilities contribute to the population's decision to settle down and increase the labor activity in rural areas.

Keywords: *labor potential, rural territories, factors of formation, rural population.*

Дата надсилання до редакції 21.02.2020

Наталія Миколаївна Проценко

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Розглядаються питання залежності людського капіталу від демографічних чинників. На основі наведених даних про динаміку чисельності населення, вікову і статеву структури проаналізована сучасна демографічна ситуація, яка склалася в Україні. Однією з найважливіших її характеристик є якісні негативні зміни, які відбуваються з населенням країни. Ці зміни посилюються в сучасних реаліях і перешкоджають поступальному розвитку України. Метою роботи є обґрунтування первинності демографічного чинника у формуванні і розвитку людського капіталу.

Ключові слова: *демографічна криза, демографічні процеси, структурні диспропорції, людський капітал.*

Дата надсилання до редакції 26.02.2020

Яна Геннадіївна Ткаченко,

Олеся Григорівна Корнус, Анатолій Олександрович Корнус,

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХВОРЮВАНОСТІ ТА ПОШИРЕНОСТІ ХВОРОБ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано рівень первинної захворюваності населення та поширеності хвороб органів травлення серед мешканців Сумської області. Окремо розглянуто динаміку обох цих показників протягом 2008-2018 рр. Проаналізовано структуру хвороб органів травлення. Для встановлення географічних відмінностей захворюваності населення Сумської області на хвороби органів травлення її адміністративні райони було проранговано за рівнем первинної захворюваності та поширеності хвороб серед населення. Виділено групи адміністративних одиниць за рівнем захворюваності населення на хвороби органів травлення.

Ключові слова: органи травлення, первинна захворюваність населення, поширеність захворювань, Сумська область.

Яна Геннадиевна Ткаченко,

Олеся Григорьевна Корнус, Анатолій Александрович Корнус,

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ И РАСПРОСТРАНЕННОСТИ БОЛЕЗНЕЙ ОРГАНОВ ПИЩЕВАРЕНИЯ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

Болезни органов пищеварения занимают заметное место в структуре заболеваемости населения Сумской области. Здесь наблюдаются значительные темпы распространения болезней органов пищеварения и высокий уровень заболеваемости населения. Изучение заболеваемости населения названными нозологиями является важной составляющей планирования стратегических направлений развития медицинского обслуживания и актуальным вопросом медицинской географии.

Цель исследования – установить современные географические особенности первичной заболеваемости и распространенности болезней органов пищеварения среди населения Сумской области.

Болезни органов пищеварения занимают 2-е место по распространенности среди жителей Украины и 6-е место по первичной заболеваемости. Что касается Сумской области, то наиболее распространенным заболеванием органов пищеварения на 1 месте находятся гастриты и дуодениты, на 2-м – язва желудка и 12-перстной кишки, на 3 месте – холециститы и холангиты.

Структура первичной заболеваемости имеет некоторые отличия. На 1 месте находятся гастриты и дуодениты, 2-е место занимают другие болезни кишечника и брюшины и 3-е место – болезни поджелудочной железы.

В течении 2008-2018 гг. в Сумской области распространенность болезней органов пищеварения среди населения выросла на 22%, тогда как первичная заболеваемость уменьшилась на 5%. Для установления географических отличий уровня заболеваемости населения болезнями пищеварительной системы административные единицы регионы были проранжированы по показателям первичной заболеваемости и распространенности названных болезней. Далее по сумме рангов были выделены три группы административно-территориальных единиц.

В I группу (высокий уровень заболеваемости) входят Роменский, Конотопский, Липоводолинский, Шосткинский, Сумской, Недригайловский, Кролевецкий районы и г. Сумы. II группа (районы со средним уровнем заболеваемости) – Великописаревский, Путивльский, Ахтырский, Лебединский и Буринский районы. III группа (относительно низкий уровень заболеваемости населения болезнями органов пищеварения) включает Краснопольский, Белопольский, Тростянецкий, Глуховский, Ямпольский и Середино-Будский районы.

Было установлено, что в 8 районах области за период исследования зафиксирован рост первичной заболеваемости органов пищеварения. Такой высокий уровень

заболеваемости населения данным видом нозологии требует усиленного внимания к организации системы здравоохранения в Сумской области.

Ключевые слова: органы пищеварения, первичная заболеваемость населения, распространенность болезней, Сумская область.

Yana Hennadiivna Tkachenko

Olesia Hrigoriievna Kornus, Anatolii Oleksandrovych Kornus

THE GEOGRAPHICAL PECULIARITIES OF GENERAL MORBIDITY AND PREVALENCE OF DIGESTIVE SYSTEM DISEASES AMONG THE POPULATION OF SUMY REGION

The diseases of digestive system occupy a significant place in general structure of diseases of population of Sumy region. The significant rates of spread of the digestive system diseases as well as a high morbidity of population are observed. The study of population morbidity of the by diseases of the digestive system is an important component of planning strategic directions for the development of medical services and now is an urgent issue in medical geography.

The aim of the study is to establish the current geographical features of the primary morbidity and prevalence of digestive system diseases among the population of Sumy region. In the structure of Ukraine population morbidity the diseases of the digestive system are occupy the 2nd in prevalence place and 6th place in the primary morbidity.

In the structure of prevalence of the digestive system diseases among the population of the Sumy region, gastritis and duodenitis are in the 1st place, stomach ulcers and duodenal ulcers are in 2nd place, and cholecystitis and cholangitis are in 3rd place.

The structure of primary morbidity has some differences. Gastritis and duodenitis are on the 1st place also, but other diseases of the intestines and peritoneum take the 2nd place, and pancreas diseases take the 3rd place.

For the period 2008-2018 in the Sumy region, the prevalence of digestive diseases among the population increased by 22%, while the primary morbidity decreased by 5%. To determine geographical differences of the population morbidity digestive system diseases, the administrative districts were rating by the level of primary morbidity and prevalence of diseases among the population.

The three groups of administrative-territorial units by the sum of the ratings were allocated. Group I (a high morbidity level) includes Romny, Konotop, Lypova Dolyna, Shostka, Sumy, Nedryhailiv and Krolevets districts and the city of Sumy. Group II (districts with an average morbidity level) – Velyka Pysarivka, Putyvl', Okhtyrka, Lebedyn and Buryl' districts. Group III (so low level of digestive system morbidity) includes Krasnopillia, Bilopillia, Trostianets, Hlukhiv, Yampil' and Seredyna-Buda districts.

It was found that in 8 districts during the study period an increase in the primary morbidity of the population due to digestive diseases was recorded. Such a high level of population morbidity for this type of nosology requires increased attention to the organization of healthcare system in the Sumy region.

Keywords: digestive organs, primary morbidity, prevalence of diseases, Sumy region.

Надіслано до редколегії 21.02.2020 р.

Забєлін Олександр Вікторович

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано демографічну ситуацію в Харківській області. Проведено аналіз загальної чисельності населення області за період з 1991 по 2019 роки. Проаналізована динаміка чисельності населення, коефіцієнтів народжуваності, смертності, середня тривалість життя.

Розглянуто групу факторів, що впливають на динаміку демографічних процесів у Харківській області, основні з них - соціально-економічні, економіко-демографічні,

міграційні. Дано опис негативним демографічним процесам в області - старінню населення, зменшенню рівня народжуваності. Дано пропозиції щодо подолання демографічної кризи в області.

Ключові слова: демографічна динаміка, Харківська область, народжуваність, смертність, тривалість життя, міграції, демографічна криза

Забелин Александр Викторович

СОЦИАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАСЕЛЕНИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализирована демографическая ситуация в Харьковской области. Проведен анализ общей численности населения области за период с 1991 по 2019 годы. Проанализирована динамика численности населения, коэффициентов рождаемости, смертности, средней продолжительности жизни.

Рассмотрена группа факторов, влияющих на динамику демографических процессов в Харьковской области, основные из них - социально-экономические, экономико-демографические, миграционные. Дано описание негативным демографическим процессам в области - старение населения, уменьшение уровня рождаемости. Даны предложения по преодолению демографического кризиса в области.

Ключевые слова: демографическая динамика, Харьковская область, рождаемость, смертность, продолжительность жизни, миграции, демографический кризис

Alexander Zabelin

SOCIO-GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF THE POPULATION OF THE KHARKIV REGION

Demographic situation in Kharkiv region was analyzed. The analysis of the total population of the region for the period from 1991 to 2019 was conducted. The dynamics of population size, fertility rates, mortality rates, average life expectancy are analyzed.

The group of factors influencing the dynamics of demographic processes in Kharkiv region is considered, the main ones are socio-economic, economic-demographic, migration. The description of the negative demographic processes in the region - the aging of the population, reducing the birth rate. Suggestions are made to overcome the demographic crisis in the region.

Keywords: demographic dynamics, Kharkiv region, fertility, mortality, life expectancy, migration, demographic crisis

Надіслано до редколегії 24.02.2020 р.

Чепегін І.В.

ЗМІНИ НАПРЯМКІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ.

Стаття висвітлює зміни напрямків трудової міграції в Україні. Розглянуто причини та взаємозв'язки та досліджені різні аспекти, які мають вплив на географію трудової міграції в Україні, а саме соціально-економічні та соціально-політичні. Названі структурні зміни міграційних напрямків та визначенні головні фактори, які впливають на трудову міграцію населення України, шляхом аналізу та порівняння статистичних даних. Це дозволяє формувати географічне уявлення про сучасні зміни та тренди, які відбуваються на сучасному етапі історії України.

Ключові слова: трудова міграція, проблема, причина, ВВП, країна, мінімальна оплата праці, економічний розвиток, ЄС, країни-сусіди.

Чепегин И.В.

ИЗМЕНЕНИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ ГРАЖДАН УКРАИНЫ: ПРИЧИНЫ И ВЗАИМОСВЯЗИ.

Статья освещает изменения направлений трудовой миграции в Украине. Рассмотрены причины и взаимосвязи и исследованы различные аспекты, которые влияют на географию трудовой миграции в Украине, а именно социально-экономические и социально-политические. Названные структурные изменения миграционных направлений

и определены главные факторы, которые влияют на трудовую миграцию населения Украины, с помощью анализа и сравнения статистических данных. Это позволяет формировать географическое представление о современных изменениях и трендах, которые происходят на современном этапе истории Украины.

Ключевые слова: трудовая миграция, проблема, причина, ВВП, страна, минимальная оплата труда, экономическое развитие, ЕС, страны-соседи.

Chepegin I.

CHANGES IN LABOR MIGRATION DIRECTIONS OF UKRAINIAN CITIZENS: CAUSES AND RELATIONSHIPS

The article covers changes in the directions of labor migration in Ukraine. Considered causes and relationships. Various aspects that influence the geography of labor migration in Ukraine, namely socio-economic and socio-political, are investigated. The structural changes in the migration directions are named and the main factors influencing the labor migration of the population of Ukraine are identified by analyzing and comparing statistics. This allows us to form a geographical view of current changes and trends that are occurring at the present stage of Ukrainian history.

Keywords: labor migration, problem, cause, GDP, country, minimum wage, economic development, EU, neighboring countries

Надіслано до редколегії 25.02.2020 р.

**Надія Володимирівна Чир, Роман Євгенович Качаровський,
Олена Володимирівна Антипюк, Ірина Володимирівна Єрко,**

ПОШТОВА ЗВ'ЯЗОК - ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

Здійснено системний аналіз поштового зв'язку як важливого елемента туристичної інфраструктури. Завдяки нормативно-правовим документам визначено поняття зв'язок і виділені його елементи зокрема, поштовий зв'язок. Вивчено історію його формування, складові, структурні елементи, зокрема організаційні, сучасну функціонуючу мережу у Волинській області. Визначено пріоритетні сфери діяльності, проаналізовано повний комплекс послуг найбільшими операторами ВАТ «Укрпошта» і ТОВ «Нова пошта», виділені специфічні послуги, необхідні кожному туристу, запропоновані нові види послуг.

Проаналізовано територіальні особливості розміщення поштових об'єктів в регіоні. Визначено головні проблемні ділянки області, запропоновані заходи і новітні підходи до вирішення деяких з них. Сформульовано перспективи подальшого використання елементів поштового зв'язку в туристичній галузі.

Ключові слова: пошта, поштовий зв'язок, оператор поштового зв'язку, Волинська область, туризм, туристична інфраструктура, поштові марки, поштові відправлення, посткросингу.

**Надежда Викторовна Чир, Роман Евгенович Качаровский,
Елена Владимировна Антипюк, Ирина Владимировна Ерко,**

ПОЧТОВАЯ СВЯЗЬ – ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ.

Осуществлен системный анализ почтовой связи как важного элемента туристической инфраструктуры. Благодаря нормативно-правовым документам определено понятие связь и выделены его элементы в частности, почтовая связь. Изучена история его формирования, составляющие, структурные элементы, в частности организационные, современную функционирующую сеть в Волынской области. Определены приоритетные сферы деятельности, проанализирован полный комплекс услуг крупнейшими операторами

ОАО «Укрпочта» и ООО «Новая почта», выделены специфические услуги, необходимые каждому туристу, предложены новые виды услуг. Проанализированы территориальные особенности размещения почтовых объектов в регионе. Определены главные проблемные участки области, предложенные меры и новейшие подходы к решению некоторых из них. Сформулированы перспективы дальнейшего использования элементов почтовой связи в туристической отрасли.

Ключевые слова: почта, почтовая связь, оператор почтовой связи, Волынская область, туризм, туристическая инфраструктура, почтовые марки, почтовые отправления, посткросинг.

N. Chir, R. Kacharovsky, E. Antipyuk, I. Yerko,

THE POSTAL COMMUNICATION AS AN IMPORTANT ELEMENT OF TOURIST INFRASTRUCTURE VOLYN REGION.

The current economic model of Ukraine needs substantial improvement at the expense of the progressive development of potentially promising branches of the economy, including tourism - an industry that can become one of the main locomotives of the state's revival. A huge role in the development of the tourist industry of each region, in particular Volyn region, is played by the tourist infrastructure. It consists of a number of subsystems. Among them accommodation establishments, catering, leisure and consumer services, transport infrastructure, communications and information provision, human potential. Each of these elements forms an integral system of providing tourists with the most essential services in their travels and recreation. During this research the features of postal communication as an element of the subsystem « communications and information » of the tourist infrastructure of Volyn region are considered. Using existing regulatory documents, the legal substantiation of the functioning of the subsystem element is investigated, the notion of communication was defined and its elements were selected, especially the notion of postal communication. A lot of researches in the history of formation of the national postal system of Ukraine were made. A main legislative base of rules of functioning was outlined. The main attention was put on the role of postal communication in tourism. A systemic analysis of postal communication as an important element of tourist infrastructure was made. Its components, structural elements, in particular, organizational, modern functioning network in the Volyn oblast were studied. The priority activity areas were defined, a full service complex was analyzed, which is provided by the major operators such as PJSC «Ukrposhta» and LLC «Nova Poshta», specific services which are necessary for every tourist were outlined, new kinds of services were offered. Territorial peculiarities of placing of postal objects in region were analyzed. The main problem areas of the industry were defined, new measures and approaches of solving some of them were offered. The perspectives of further usage of the elements of postal communication in tourism were formulated.

Key words: mail, postal service, postal service provider, Volyn region, tourism, tourist infrastructure, postage stamps, postage, postcrossing.

Наукове електронне видання

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали III Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(26 лютого 2020 р., м. Харків)**

Матеріали подаються в авторській редакції. За зміст і фактологію
відповідальність несе автор.

**Відповідальний за випуск Муромцева Ю.І.
Комп'ютерна верстка: Муромцева Ю.І.**

Ум. друк. арк. 14,12

Державний вищий навчальний заклад
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
м. Харків, 61002
вул. Алчевських, 29.